

ARCHAEOLOGIA HUNGARICA

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI KIADVÁNYAI

ACTA ARCHAEOLOGICA MUSEI NATIONALIS HUNGARICI

SZERKESZTI : ZICHY ISTVÁN GRÓF ÉS FETTICH NÁNDOR

XVIII.

MAROSI ARNOLD és FETTICH NÁNDOR

DUNAPENTELEI AVAR SIRLELETEK

A SZÉKESFEHÉRVÁRI MÚZEUM FENNÁLLÁSÁNAK 25 ÉVES JUBILEUMÁRA

(8 TÁBLÁVAL ÉS 39 SZÖVEGKÉPPEL)

ARNOLD MAROSI ET NÁNDOR FETTICH

TROUVAILLES AVARES DE DUNAPENTELE

PUBLICATION EN HONNEUR DU 25-e ANNIVERSAIRE DE LA FONDATION
DU MUSÉE DE SZÉKESFEHÉRVÁR

(AVEC 8 PLANCHES ET 39 FIGURES DANS LE TEXTE)

MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUM

B U D A P E S T

1936

ARCHAEOLOGIA HUNGARICA
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI KIADVÁNYAI
ACTA ARCHAEOLOGICA MUSEI NATIONALIS HUNGARICI
SZERKESZTI : ZICHY ISTVÁN GRÓF ÉS FETTICH NÁNDOR

XVIII.

MAROSI ARNOLD és FETTICH NÁNDOR

DUNAPENTELEI
AVAR SIRLELETEK

MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUM

BUDAPEST

1936

577391

MAROSI ARNOLD és FETTICH NÁNDOR

DUNAPENTELEI AVAR SIRLELETEK

A SZÉKESFEHÉRVÁRI MÚZEUM FENNÁLLÁSÁNAK 25 ÉVES JUBILEUMÁRA
(8 TÁBLÁVAL ÉS 39 SZÖVEGKÉPPEL)

ARNOLD MAROSI ET NÁNDOR FETTICH

TROUVAILLES AVARES DE DUNAPENTELE

PUBLICATION EN HONNEUR DU 25-e ANNIVERSAIRE DE LA FONDATION
DU MUSÉE DE SZÉKESFEHÉRVÁR

(AVEC 8 PLANCHES ET 39 FIGURES DANS LE TEXTE)

MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUM

BUDAPEST

1936

MTA
KIK

351084

NYOMATOTT KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN, KARCAGON
IMPRIMERIE DE JOSEPH KERTÉSZ À KARCAG, HONGRIE
MEGJELENT 500 PÉLDÁNYBAN — TIRAGE EN 500 EX.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 2531 /1958.....sz.

TARTALOM

Előszó	7
I. fejezet. A dunapentelei avar sírok leletei	9
II. fejezet. Fejérvármegyei avar leletek .	20
III. fejezet. A dunapentelei leletek kultúr- történeti jelentősége	43
Függelék. A fejérmegyei leletek csont- vázai	100

CONTENU

Préface	7
Chapitre I. Trouvailles des tombes avars de Dunapentele	9
Chapitre II. Trouvailles de l'époque avare dans le comitat de Fejér	20
Chapitre III. L'importance des trouvailles de Dunapentele du point de vue de l'histoire de la civilisation	43
Appendice. Les squelettes des trouvailles de Com. de Fejér	100

ELŐSZÓ

Jelen dolgozat kiadására a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum 25 éves fennállása adott alkalmat. Anyagát a Magyar Történeti Múzeum dunapentelei és a székesfehérvári múzeum egyéb fejmegyei avar leletei szolgáltatták. Egy részük teljesen új anyag, más részük csak rövid ismertetésben jelent meg. Kiadásuk célja tehát egyúttal az avarkori kultúra ismeretének új adatokkal való gazdagítása, a már közölt adatoknak pedig jelentőségüknek megfelelő méltatása. E kiadvánnyal kezdjük meg a 25 éves székesfehérvári múzeum anyagának tudományos feldolgozását s egyúttal bizonyosságát adjuk annak, hogy egy megyei, illetőleg városi múzeum 25 éves intenzív munkájával mit nyújthat a nemzeti és nemzetközi tudománynak. S egyúttal annak is bizonyossága, hogy egyes közgyűjtemények miképp kapcsolódhatnak be az ország központi múzeumának, a Magyar Nemzeti Múzeumnak munkásságába. A Magyar Történeti Múzeum főigazgatósága az együttműködés érdekében készséggel adott helyet az Archaeologia Hungarica sorozatában ennek a munkának. A jubiláris évünk méltó megünneplésében való közreműködésükért a székesfehérvári múzeum fenntartó hatóságainak köszönetét örömmel tolmácsolom e helyen mindazoknak, kik e kötet megvalósításán fáradoztak.

Gróf Széchenyi Viktor
a Fejérmegyei és Székesfehérvári
Múzeumegyesület elnöke

PRÉFACE

Cet ouvrage a été publié à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire du Musée du Comitat de Fejér et de la ville de Székesfehérvár. La matière dont il traite comprend les trouvailles avares de Dunapentele qui se trouvent au Musée Historique Hongrois ainsi qu'un certain nombre de trouvailles, faites dans le comitat de Fejér, qui sont en possession du Musée de Székesfehérvár. Une partie de cette matière est entièrement nouvelle, l'autre n'a été publiée que sous forme d'un rapide exposé. Le but de cette publication est d'une part d'enrichir de nouvelles données la connaissance que nous possédons de la civilisation avare, d'autre part de mettre en valeur l'importance des données déjà publiées. Dans cette édition, nous commençons à utiliser scientifiquement la matière contenue dans le Musée de Székesfehérvár qui compte vingt-cinq ans d'existence et nous nous proposons de montrer en même temps à quel point le musée d'un comitat, c'est à dire d'une ville de province, grâce à un travail intensif de vingt-cinq années, peut aider à la science nationale et internationale. C'est aussi la preuve du lien étroit qui unit quelques collections publiques au travail effectué dans le sein du Musée qui est le centre de toutes les recherches pour le pays, le Musée National Hongrois. La direction générale du Musée Historique Hongrois a donné place à cet ouvrage dans sa série d'Archaeologia Hungarica, pour montrer le profit d'une pareille coopération. C'est avec la plus grande joie que je me fais l'interprète des autorités du Musée de Székesfehérvár pour adresser des remerciements à tous ceux qui nous ont aidé à réaliser ce volume qui célèbre dignement notre jubilé.

Comte Victor Széchenyi
Président de l'Association du Musée du Comitat
de Fejér et de la ville de Székesfehérvár

I. FEJEZET

A DUNAPENTELEI AVAR SIROK LELETEI

Irta : *Fettich Nándor*

A dunapentelei avar sírleletek szervesen illeszkednek bele a magyarországi avar kultúra képébe. Monografikus feldolgozásuk a teljes kép megalkotásához elengedhetetlenül szükséges, mert ez az egyetlen Dunapenteléről származó avarkori zárt leletanyag, melyet múzeumi kutatás, Mahler Ede és Hekler Antal 1908. évi ásatása emelt ki, nem kielégítő rajzos ábrák kíséretében, csupán magyaryelvű szöveggel, hiányosan tétetett közzé.¹ Az azóta előkerült dunapentelei leletek, amelyeket itt a Hekler-féle ásatási anyaghoz csatolok, nem szakszerű ásatásból származnak. Jelentőségüket nemcsak a teljesség szempontja adja meg, hanem különböző irányzatokat képviselven, változatosabb képet nyújtanak ennek a nagyjelentőségű helynek (1. kép)² népvándorláskori történetéhez.

Az 1908. évi 7., 10., 11. és 12. sz. sírok két római temető közé voltak ékelődve.³ A jelentés szerint a két első és az utolsó lovassír volt. A sírok „nem egyvonalon, hanem lépcső-

¹ Hekler Antal, *Avarkori sírok Dunapentelén*, Arch. Ért. 1909. 97–105. o.

² Intercisa irodalmáról, az újabb ásatásokról és topográfiai adatokról l. Paulovics István, *A dunapentelei római telep (Intercisa)*, Arch. Hung. II. Budapest, 1927. Az itteni hunkori emlékekről: Alföldi András, *Leletek a hunkorszakból és ethnikai szétválasztásuk*, Arch. Hung. IX. Budapest, 1932, 34. és 48. o.

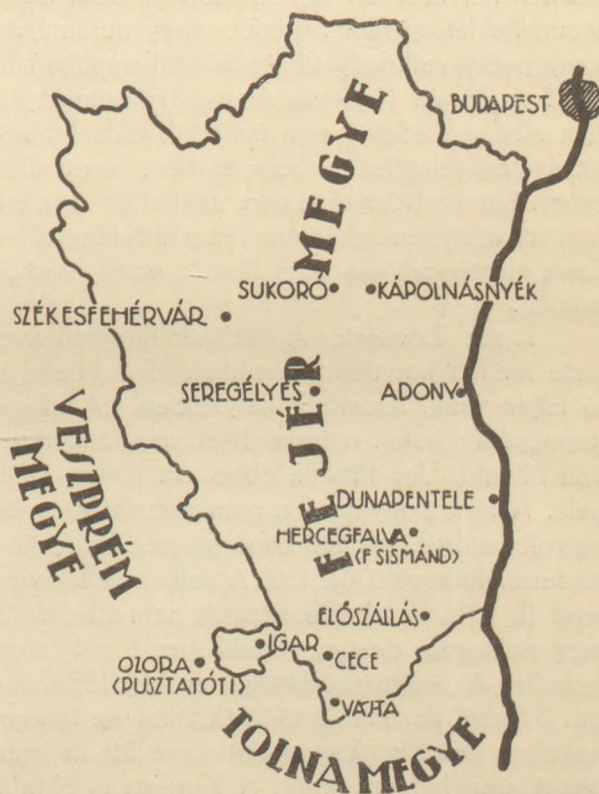
³ A sírok ismertetésénél Hekler Antal idézett jelentésére támaszkodom s azt alábbiakban „AÉ, 1909” rövidítéssel idézem. A lelőhely közelebbi meghatározása: Dunapentele-Öreghegy, Rákits Dániel földje (1908-ban l), „a Kálváriától a földvári úthoz vezető dűlőattól keleti irányban 45 m-nyire, a szomszédos Hauser Ferenc-féle szőlőtől 10 m-nyire . . .” (i. m. 97. o.). A római és avarkori sírok folytatódólagos számozást kaptak. A római sírokat itt nem tárgyalom, viszont a sírok eredeti számozását megtartom, mert azok mindig így szerepeltek az irodalomban.

CHAPITRE I

TROUVAILLES DES TOMBES AVARES DE DUNAPENTELE

par *Nándor Fettich*

Les tombes avares découvertes à Dunapentele rentrent dans le cadre de la culture avar en Hongrie. Elles en forment une des par-

1. kép. Fejér megye avarkori lelőhelyei

Fig. 1. Emplacements des trouvailles avares dans le comitat Fejér

ties intégrales et leur l'étude est indispensable à la reconstruction de cette culture. Jusqu'à présent il n'existe qu'une publication en langue hongroise, insuffisamment illustrée et incomplète, qui traite le sujet des excavations avares de Dunapentele, exécutées en 1908 au nom du

szerűen ferdén sorakoztak egymás mellé." Sajnos, az egyébként részletes jelentés több tekintetben hiányos. A térrajz, a 7. sír aranydíszítes szabljájának, a 7. sírhoz tartozó arany érem-utánzatnak és az egész keramikai anyagnak a képe hiányzik. A szablya rendkívül rozsdás állapotban került kezembe, mikor a múzeum népvándorlási gyűjteményét 1923-ban átvettem. Azóta a rozsdá még erősebben megromgálta, úgyhogy az aranyrészek kivételével ma csak kisebb-nagyobb, alig használható töredékek állanak rendelkezésünkre.⁴ Az első tábla 1—1a alatti fényképe a tíz év előtti állapotot mutatja. Hossza a múzeumi leltár szerint 1 m, az AÉ, 1909 szerint 1'06 m. Az ásatási jelentés nem közli a 7. sírban előforduló csontfaragványok fekvését, így a nyereg és tegez rekonstrukciójához ásatási megfigyelések nem állanak rendelkezésünkre. Fontos volna tudni az aranyérem-utánzat fekvését is: úgy szerepelt-e, mint az éremmelléklet szokott: fejnél, vagy deréktájon, vagy pedig valamely tárgynak volt applikált dísz-e? A 10. és 11. sírok arany övdíszítményeinek elhelyezkedését sem ismerjük közelebbről az ásatási jelentésből. Sem emberi, sem állati csontvázmaradványokat nem mentettek meg, ebben az irányban tehát minden pótlás lehetetlen. Ezek előrebocsátása után lássuk az egyes sírok adatait.

7. sír. Lovassír. A férfiváz hanyattfekve, teste mellett kinyújtott karokkal. Tőle balra a ló teljes váza, leroskadó helyzetben. „A harcok koponyáján hátul, a tarkó felett nagy zuzott rés volt látható. Úgy látszik, ebbe az ütésbe halt bele. A ló koponyája is a homlokcsont közepén be volt betörve.” A férfi-koponya jobb fültájékán kis aranyfülbevaló (II. t. 6). A balkar mellett vaskard (I. t. 1). A teljes hosszúság nem állapítható meg pontosan, de úgy látszik, az 1 m-t meghaladta. A penge szélessége az AÉ, 1909 szerint 3'5 cm. Az I. t. 2 töredék talán az 1a markolathoz tartozik. A markolatvason látható gombokat aranylemez borítja. A keresztvas oldalát aranybádoggal borították. A hüvely torkolatverete vízszintesen bordázott ezüstlemez. Ennek két nagyobb töredéke a keresztvas alatt az I. t. 1a fényképen jól látható. A penge alsó negyede (közelebbről meghatározhatatlan hosszúságban) kétélű, felső három negyede pedig egyélű. A kétélűre köszörült alsó rész talán kissé hátra-

Musée National par MM. Antoine Hekler et Edouard Mahler.¹

Les trouvailles qu'on vient de faire depuis et que j'ajoute ici à celles de Hekler, sont le résultat de fouilles exécutées sans expertise. Elles sont importantes, non-seulement parce qu'elles complètent les fouilles précédentes, mais aussi parceque, représentant différents points de vue, elles donnent un tableau plus varié sur Dunapentele (fig. 1), l'ancien Intercisa,² dont l'histoire est du plus grand intérêt pour l'étude de l'époque de la migration des peuples.

Les tombeaux No. 7., 10., 11. et 12., découverts en 1908 se trouvent intercalés entre deux cimetières romains.³ Selon le rapport, les deux premiers, ainsi que le dernier étaient des tombeaux de cavaliers. Ils n'étaient pas disposés en ligne droite, mais alignés en biais et par degrés. Malheureusement la description, fort détaillée du reste, est incomplète sous plusieurs rapports. D'abord il y manque un plan de situation des tombeaux, puis la publication du sabre à poignée ornée d'or qui provient de la tombe No. 7, ainsi que celle de l'imitation de monnaie romaine en or appartenant à la même tombe. La reproduction des objets de céramique trouvés manque aussi.

Lorsque en 1928 j'ai été chargé, au Musée National, de la réorganisation de la collection de l'époque de la Migration, le sabre était fortement rouillé. Depuis, la rouille l'a entamé encore plus fortement, de façon à n'en laisser, outre la partie en or, que quelques fragments de grandeur différente, à peine utilisables.⁴ La photographie 1—1a de la planche I. représente l'aspect du sabre, il y a dix ans. Selon l'inventaire du Musée il avait une longueur de 1 m, selon AÉ (Archaeologiai Értesítő) 1909 il mesurait 1'06 m.

¹ Antoine Hekler: Les tombeaux avars de Dunapentele, (hong.) Archeologiai Értesítő, 1909. p. 97—105.

² Voir la littérature sur Intercisa, les fouilles récentes et la topographie: Étienne Paulovics: Die römische Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa), Archaeologia Hungarica II. Budapest, 1927.

³ Dans la description que je donne des tombes, je m'appuie sur le rapport de M. Antoine Hekler cité plus haut et j'en cite ci-dessous un passage abrégé: „AÉ, 1909” La circonscription précise de l'endroit est: „Dunapentele, Órhegy, dans la propriété de Daniel Rakits (en 1908) à 45 m. vers l'Est sur le chemin transversal conduisant du Calvaire à la route de Földvár, et à 10 m. de la vigne avoisinante appartenant à François Hauser (p. 97.).

⁴ Selon l'inventaire du musée: 73/1908, 262, il est dit que le sabre était cassé en plusieurs fragments.

⁴ Már a múzeumi leltár: 73/1908, 262 alatt azt írja, hogy „több részre van törve.”

görbülő volt, legalább is a vágóél alsó része ilyen formán görbülőnek látszik. Rozsdásodás miatt beálló deformálódás és hiányok miatt az eredeti forma nem állapítható meg biztosan. A szablya aránytalan hosszúságát az AÉ, 1909 helyesen kiemeli. „A kard mellett a tegez bőrfoszlányaira és nyíltöredékekre bukkantunk. Ugyanitt egy szarvasagancs és szarvascsontok is napfényre kerültek, melyek úgy látszik a vitéz legkedvesebb időtöltésére vonatkoznak. A lábszárok közé nyersengyurt, sötétszürke agyagbögért helyeztek” (98. o.). A II. t. 13—15 gyengén aranyozott bronzgombok a kantár díszítésére szolgáltak. Ugyancsak a kantárt díszítették az apró bronzláncszemek, melyek úgy látszik a kiemelésként mentek tönkre. A zabla (II. t. 30) a lókoponya mellett feküdt. Az AÉ, 1909 szerint a lófelszereléshez tartozott a II. t. 12 szerkezet, mely két részből áll. A rudacska két végén és közepén aranyfoglás látható. Egyébként az egésznek anyaga bronz. Az újabb ásatási tapasztalatok alapján bebizonyosodott, hogy ez hajfonatdísz volt, mely az előkelő avar férfiak díszé szokott lenni. Valószínűleg a lószerszámok egy része a férfiváz közelében feküdt s így a férfikoponyához tartozó hajfonatdísz, melyet rendszerint a vállak közelében lehet találni, az ásatásnál a kantárdíszítések közé keveredett. A 11. sír két darab hosszukás díszítménye (VI. t. 1—2) szintén a hajfonat díszítésére szolgált (l. alább, a 11. sír ismertetésénél). A szóbanforgó hajfonatdísz párját talán még a tulajdonosa elveszítette, bár ez az ékszer párja nélkül ritkán szokott előfordulni. A II. t. 21—29, III. t. 1—14 csonttárgyak elhelyezkedését az AÉ, 1909 leírásából nem lehet tisztán látni; az elhelyezkedés helyes megfigyelése helyett a tárgyak helytelen értelmezését kapjuk. A II. t. 21—29 darabokat egy csoportba veszi az ijj csontlemezeivel és az egészet nyeregdíszítménynek, illetőleg -alkatrésznek tekinti. Ennek megfelelően a sírban való előfordulásukat is így adja meg: „A ló dereka táján, a nyereg helyén . . .” (99. o.). Miután a cca másfél méter hosszú ijjnak mindkét végéhez tartozó lemezpárok megvannak (III. t. 3—4, 8—9), ezért biztos, hogy a lemezpároknak legalább is egyike nem a ló dereka táján, illetőleg a nyereg helyén került elő, hanem ez az adat csak az értelmezés kedvéért íródott. Éppen ezért a II. t. 21—29 csontlemezek itteni fekvését sem lehet elfogadni biztosnak. De amennyiben csakugyan az ijj csontlemezeivel együtt fordulnak elő, ez esetben arra lehetne gondolni, hogy ezek az ijjtegez két végének, vagy

Le rapport sur l'excavation omet la mention de la position des sculptures en os trouvées dans la tombe No. 7, et pour cette raison nous ne possédons pas les données nécessaires pour la reconstruction de la selle et du carquois. Il serait tout aussi important de connaître l'endroit où l'imitation de la monnaie romaine à été trouvée: se trouvait-elle, comme à l'ordinaire, près de la tête, ou vers le milieu du corps, ou bien était elle peut être un ornement appliqué à un objet quelconque? Nous ne connaissons non plus la position des ornements en or des ceintures provenant des tombes 10. et 11. — On n'a pas conservé les restes des squelettes d'hommes et d'animaux trouvés dans ces tombes, si bien que toute reconstruction sous ce rapport semble impossible. En tenant compte des remarques précédentes, examinons les données sur les tombeaux, qui peuvent servir notre étude.

Tombe No. 7. Tombeau de cavalier. Le squelette couché sur le dos, les bras étendus le long du corps. À gauche, le squelette complet d'un cheval, en attitude de chute. „Sur le crâne du guerrier se trouvait une large brèche provenant d'un coup sur l'arrière de la tête au dessus de la nuque; l'os frontal était aussi cassé.” Du côté droit du crâne — une petite boucle d'oreille en or (Pl. II. fig. 6.). À côté du bras droit un sabre en fer (Pl. I. fig. 1.), dont la longueur n'a pu être définie exactement, mais qui semble avoir dépassé 1 m. La largeur de la lame selon AÉ 1909 est de 3'5 cm. Le fragment 2 de pl. I. appartient peut-être à la poignée de I. a. Les boutons visibles sur la poignée de fer sont recouverts de lames d'or. La croix de la poignée du sabre est aussi recouverte de lames d'or, qui correspondent à la forme de la poignée. L'ouverture de la gaine est recouverte de lames d'argent, avec des côtelures horizontales. Deux assez grands fragments de celle-ci sont assez bien reconnaissables sur la planche I. fig. 1. a.

Le quart inférieur de la lame est aiguisé des deux côtés sur une longueur impossible à déterminer exactement. Les trois quarts supérieurs ne sont aiguisés que d'un côté. La partie aiguisée des deux côtés était peut-être un peu courbée en arrière, il semble du moins que le tranchant de la lame était ainsi courbé au bout. À cause de la déformation occasionnée par la rouille, on ne peut plus reconstruire avec précision la forme originale. AÉ 1909 relè-

esetleg csak az egyiknek, a zárószerkezettel ellátott végének erősítő csontlemezei. Ennek meg lehet a maga valószínűsége. A III. t. 2 indadiszés csontlemez rendeltetésére szintén ki nem elégítő adatot kapunk: „Különösen érdekes egy szélesebb szalagszerű csontlemeznek az ornamentikája, melyet a többiek mellett a nyereg helyén találtunk“ (99. o.). Görbülő alakját és méretei alapján⁵ inkább nyíltegez szájának díszítése lehetett. Az AÉ, 1909 által említett nyíltegez bőrfoszlányai és a nyíltöredékek valószínűleg ezzel voltak összefüggésben, ezt azért tartom lehetségesnek, mert azok a jelentés szerint az emberi váz baloldalán, „a kard mellett“ feküdtek, viszont a ló csontváza, amelynek deréktájára helyezi a jelentés e csontlemezeket, szintén az emberi váz baloldalán feküdt, tehát könnyen úgy lehetett, hogy a két csontváz között fekvő tárgyak közül a kardot az emberi csontvázhoz, az ijj, ijjtegez és nyíltegez alkatrészeit pedig (szerinte nyereg részeket) a közel fekvő lócsontvázhoz tartozóknak tekintette. A háromágú agancsból készült csonttárgy (III. t. 1) az AÉ, 1909 szerint „a ló bal oldalán“ került elő. Ezen az adaton is lehet javítani, és pedig következőképen. Amennyiben a ló az ember mellé, annak baloldalához volt temetve („A vitéz mellé temették balról a lovát, de nem oldalt fekvő, hanem mintegy térdrebukott, leroskadott helyzetben“ 97–98. o.), hihetőleg nem hátsó testtel az ember felső részéhez, hanem szokásos módon fejjel,⁶ úgy a háromágú csonttárgynak a lócsontváz baloldalán, azaz a hátonekvő férfiváznak is baloldala mellett, közelebb, vagy távolabb, valahol a két csontváz között kellett feküdnie. Tehát épp úgy tartozhatott a férficsontváz mellékletei közé, mint a többi csontfaragvány.⁷ A csonttárgy egyik ol-

ve très juste la longueur démesurée du sabre :

„À côté du sabre nous avons retrouvé des restes en cuir du carquois et des débris de flèches. Au même endroit se trouvaient encore un bois de cerf et des ossements appartenant à cet animal, qui permettent de conclure sur la nature des occupations préférées du guerrier. On avait placé entre ses jambes un vase d'argile gris et cru“ (p. 98).

Les boutons légèrement dorés de la pl. II. 13–15, servaient à orner le harnais, ainsi que les petites mailles en bronze qui semblent avoir été abimées durant la fouille. Le mors (Pl. II. fig. 30) se trouvait à côté de la tête du cheval. Selon AÉ 1909, l'objet composé de deux pièces (Pl. II. fig. 12.) faisait également partie du harnais du cheval. Au milieu et aux deux extrémités de la barre on voit des montures en or. Le reste est en bronze. Selon les plus récentes découvertes il a été prouvé que cet objet était un ornement que les hommes de distinction portaient dans leur chevelure. Probablement une partie du harnais du cheval se trouvait placé à côté du squelette humain, et c'est ainsi qu'on a pu se tromper et prendre la parure des cheveux qui se trouve d'ordinaire aux environs des épaules, pour un ornement du harnais, parce qu'il se trouvait mêlé à ceux-ci. Les deux pièces allongées provenant de la tombe 11 (Pl. VI. fig. 1-2.) servaient également comme parure des cheveux (voir plus bas, description du tombeau No. 11). Il est possible que le propriétaire de la parure en question en ait perdu la paire, vu que ce bijou se retrouve rarement sans paire. La description peu claire de AÉ 1909 ne nous permet pas de définir au juste l'endroit où ont été trouvés les objets en os; cette description ne nous donne qu'une fausse interprétation de leur destination. Selon la description, les pièces pl. II. fig. 21–29 formeraient un groupe avec les lames en os de l'arc, et elle prend le tout pour une partie de la selle. En conséquence elle définit leur emplacement comme suit: „Aux environs du dos du cheval, à la place de la selle...“ (p. 99.). Comme on a retrouvé les deux paires de lames qui terminent les deux bouts de l'arc, qui mesurent environ 1 m. 50, (Pl. III. fig. 3–4, 8–9) il est certain qu'au moins une des paires de lames ne se trouvait pas à la place de la selle, mais que ce renseignement a été inventé pour appuyer l'interprétation. Pour cette même raison, on ne peut non plus accepter comme établi le

⁵ Szélessége 3,5 cm, jelenlegi hossza 13,7 cm, amelyhez az épebb végének szegélyét véve alapul, még egy cca 1,2 cm darab tartozhatott, vagyis az eredeti hosszúság cca 15 cm lehetett.

⁶ Erre mutat az a körülmény is, hogy az AÉ, 1909 a férfi hajfonatdíszét (II. t. 12) a kantár díszítései közé sorozta. A lókoponya valószínűleg nem messzire feküdt az emberi koponyától.

⁷ A *jánoshidai* (Szolnok megye) avar sírmező 122. sírjában a jobb combcsont felső részén keresztben fekvő találtam (csúcsával lefelé). E sír egyéb adatai: mélység: 1,20 m. A lábak végénél állatcsontok. A térdek között és a jobb combcsont közepének belső oldalán szintén. A szóbanforgó csontfaragvány töredékes állapotban maradt meg, aminek oka abban rejlik, hogy a combcsonton feküdt és így a föld nyomása alatt a kemény alapon összetöredezett. Mellette, kívül vaskés. A medencecsont balján vascsat. A medencén körben bronzlemezek töredékei. Közöt-

dala (III. t. 1) díszesebb, mint a másik; a jelentés is helyesen megfigyelte, hogy a díszesebb volt a „külső, szemléletre szánt oldal“ (a másik oldal rajzát I. AÉ, 1909, 101. o. 7. ábra). „A nyereg táján kisebb-nagyobb bronzszijsíjvégeket találtunk“ (101. o.). E szijsíjvégek között egy nagy szijsíjvég sima rosszezüst-, illetőleg bronzlemezről töredékes állapotban maradt meg (itt II. t. 2; teljesebb képe AÉ, 1909, 102. o. 8. ábra 1). Már az előfordulási hely után ítélve is valószínűnek tartom, hogy ez a nagyszíjvég és a vele talált kisebb szijsíjvégek az ijítegez és a nyíltegez szijsíjhoz tartoztak. A ló oldala mellett feküdtek az avar típusu kengyelek, melyekből csak az egyiket lehetett megmenteni, azt is rossz állapotban (II. t. 31). A jelentés említ még papírvékonyosságú aranyfoszlányokat, melyek a lábfejnél nagy mennyiségben kerültek elő.⁸ A II. t. 11, I. t. 3—3a aranyérem fekvését nem tudjuk; az AÉ, 1909 a sírban való előfordulását még csak nem is említi. Idetartozása azonban kétségtelen: egyrészt mindig a sírleletek között volt a múzeumban, másrészt az ásatások után közvetlenül készült gondos múzeumi napló is a 7. sír leletei közt említi.⁹ A múzeumi napló szerint a II. t. 13—15 gombokból hét darab volt a leletben (hozzájuk tartozó szegekkel). A többi a földben, vagy a kiemelésnél mehetett tönkre. Az elősorolt darabokon kívül a leltár szerint még a következő tárgyak tartoznak a 7. sír leletei közé: 9 drb. rajzszegeformájú ezüstszegef; kantár bőrmaradványai (több tétel alatt 8 drb.), 5 drb. „bronzpecék összehajlított kettőssodronyból, h. 1 cm.“ 8 drb. ezüstsíjvéglemez, 1 ezüstsíjvég, bronzlemez töredékei és néhány jelentéktelennek látszó vas- és egyéb töredék.

10. sír. Szintén lovassír volt, de a lócsontváz fekvését nem ismerjük. Az egyes tárgyak előfordulási helye itt sincs mindig pontosan meg-

tük római bronzérem. A jobb medencecsont alatt vascsomóban kovakő. A jobb felső karszárnál nagy üveggyöngy. A koponyánál bronz fülbevalópár. Lócsontváz sem e sírban, sem az egész jánoshidai temetőben nem fordult elő. — Az abonyi 72. sz. avar sírban egy ilyen csonttartály bronzból öntött nagy és kis szijsíjvégeknek, vaskésnek és koporsó vaspántjainak kíséretében fordult elő. Sajnos a darab fekvését a jelentés nem mondja meg. Lócsontváz azonban ebben a sírban sem fordult elő (AÉ, 1902. 249. o.).

⁸ „Lehetséges, hogy az aranyszegélyű köpenyt a vitész lába körül többszörösen megcsavarták a sírbahelyezésnél s ez magyarázza, miért találtunk éppen ezen a helyen sok aranyfoszlányt“ (AÉ, 1909. 98. o.).

⁹ „252. kis köralakú aranylemez átm. 1'6 cm, felületén valamely domborm. ábrázolások nyomaival.“ (73/1908. Napló, 394. o.).

site des lames d'os de pl. II. fig. 21—29. Mais, admettant quand-même qu'elles se trouvaient à la même place que les pièces en os de l'arc, on pourrait en conclure que ces pièces servaient à renforcer les deux bouts du carquois, ou du moins l'un des bouts, celui qui est pourvu d'un fermoir, ce qui semble assez probable. On ne nous donne pas de renseignements suffisants sur la plaque en os à ornements de vigne pl. III. fig. 2. „L'ornementation d'une des plaques plus large en forme de ruban, est particulièrement intéressante. Cette plaque se trouvait à côté des autres à la place de la selle“ (p. 99.). Considérant sa forme courbée et ses dimensions⁵ elle semblerait plutôt former l'ornement de l'ouverture du carquois. Les lambeaux de cuir et les fragments de flèches mentionnés dans AÉ 1909 étaient probablement en rapport avec le carquois, ce que je tiens pour vraisemblable, parce que selon le rapport, ils étaient disposés au côté gauche du squelette humain, „à côté du sabre“, tandis que le squelette du cheval se trouvait également du côté gauche. Il est fort possible que parmi les objets placés entre les deux squelettes, le sabre devait évidemment appartenir à l'homme. Ces objets étaient attribués au squelette du cheval comme parties de la selle exclusivement par le rapport. Il est cependant clair qu'ils appartiennent au squelette de l'homme.

On a de même trouvé „placé à gauche du cheval“ un objet taillé dans un bois de cerf à trois branches (Pl. III. fig. 1, selon AÉ 1909). Ce renseignement doit aussi être corrigé comme suit: si le cheval a été enterré du côté gauche de l'homme („du côté gauche du guerrier on enterrait le cheval, non pas couché sur son côté, mais en attitude agenouillée, comme en tombant“ p. 97—98.) probablement ce n'était pas avec la croupe tournée vers la tête de l'homme, mais la tête près de sa tête⁶; il s'en suit donc que l'objet en bois de cerf trouvé au côté gauche du squelette humain reposant sur

⁵ Largeur 3'5 cm, longueur actuelle 13'7 cm, à laquelle il faut ajouter 1'2 cm, si l'on prend en considération le bord du côté le mieux préservé, c'est à dire que la longueur originelle devait mesurer 15 cm.

⁶ Ce qui est prouvé, du reste, par le fait que le AÉ 1909 enregistre la parure des cheveux de l'homme (Pl. II. fig. 11-12.) avec les ornements de la bride. Le crâne du cheval se trouvait vraisemblablement près du crâne humain.

adva. A IV. t. 8—37 aranyozott bronzlemez-rozetták a lókoponya körül feküdtek és a kantár díszítésére szolgáltak. A 38—40 alatti hasonló anyagú és technikai kivitelű töredékek rozettaszerű felsőrész tartozékai voltak. A kisebb és nagyobb méretű rozettákkal együtt (IV. t. 8—19, 20—37) az ilyen nyulvánnyal ellátott rozetták igen jellegzetes garnitúrát szoktak alkotni.¹⁰ A kantárhoz, illetőleg a lószerszám elülső részéhez tartozott az V. t. 8 alatti bronzcsörgő és a 7 alatti harangalakú bronzcsüngő.¹¹ A zabla (V. t. 6) a ló szájában találtatott. A kengyelek fekvését a jelentés nem említi (V. t. 5). „A nyereg helyén sima dísztelen, egyik végén hegyes csontlemezt került elő” (AÉ, 1909, 103. o.). Kétségtelenül az íj középső részének erősítő csontlemeze volt (V. t. 9). „Ezeket kívül találtunk a ló mellett több apró vastöredéket (itt V. t. 1 és 2) és két nagy vascsatot (itt IV. t. 43 és 44). Ezek valószínűleg a hevederszík megerősítésére szolgáltak” (AÉ, 1909, 103. o.). Úgy látszik a jelentés az V. t. 1 alatti „vastöredék”-ben nem ismerte fel a kést, amely a képen világosan látszik. Amennyiben csakugyan vaskéssel van dolgunk, valószínűtlen, hogy a lócsontvázval kapcsolatban került elő. A vascsatok egyike is tartozhatott az emberi csontvázhoz, miután ott a díszes veretek között más csat nem fordult elő. Az arany fülbevaló és a pénzt utánzó aranylapocskák (IV. t. 6 és 7) az emberi koponya mellett feküdtek. Az aranyövdíszítményekről a jelentés pongyola formában csak annyit közöl, hogy a derék táján feküdtek (IV. t. 1—5). Végül a jelentés azzal zárul, hogy „... a nyereg mellett az elkorhadt szövetrészek a földet színesre festették” (AÉ, 1909, 104. o.). A felsorolt tárgyakon kívül a napló szerint a sírhoz tartoztak még ezüst-, bronz- és vastöredékek, egy 2.5 cm hosszú ezüstsíjvég és két vasnyílcsúcs.

A 11. és a következő sírnak ismertetése az AÉ, 1909-ben már egészen rövid. A tárgyak fekvési helyének leírása sietésre vall. Az egyes tárgyakról itt is bizonyosra vehető, hogy nem

son dos — a dû se trouver quelque part entre les deux squelettes. Donc il pouvait appartenir tout autant que les autres objets en os à l'équipement de l'homme. Un des côtés de l'objet (Pl. III. fig. 1.) est plus décoré que l'autre ; le rapport relève très justement que ce côté était évidemment celui destiné à être vu, et porté à l'extérieur. (L'autre côté voir AÉ 1909, p. 101. — dessin 7). „Nous avons trouvé aux environs de la selle plusieurs ferrets de lanières en bronze.” (101. p). Parmi ces ferrets il y en a un grand en mauvais argent — c'est à dire en bronze argenté, à l'état de fragment. (pl. II. fig. 2. — tableau plus complet à voir AÉ 1909, p. 102. fig. 1). D'après le lieu de le trouvaille je crois pouvoir conclure que la grande ferret et les plus petits terminaient la courroie du carquois. À côté du cheval se trouvaient les étriers de type avare, dont on n'en pu sauver qu'un seul en mauvais état (Pl. II. fig. 31). Le rapport mentionne encore des débris d'or mince comme du papier — qui furent trouvés en grande quantité aux pieds du cheval.⁸ Nous ne connaissons pas le site de la pièce pl. II. fig. 11, (Pl. I. fig. 3—3a). Le AÉ 1909 n'en fait pas même mention. Mais il n'y a aucun doute qu'elle ne provienne d'ici, d'un côté parce que dans le musée elle se trouvait toujours

⁷ J'ai trouvé dans le tombeau 122 du cimetière avare de Jánoshida, (Com. Szolnok) cet objet disposé transversalement sur la partie supérieure de la cuisse droite, la pointe tournée en bas. Les données relatives à cette tombe sont : „Profondeur : 1 m. 20. — Sous les pieds des ossements d'animaux, entre les genoux et du côté intérieur de la cuisse gauche, également. L'objet en question, taillé, en os se trouve à l'état de fragment, à cause du poids de la terre pesant sur l'objet posé sur la cuisse dure, de façon à la rompre en plusieurs endroits. Du côté du dehors un couteau en fer. À gauche de l'os iliaque une boucle en fer. Autour des hanches des fragments de lames de bronze, parmi lesquels une monnaie romaine en bronze. Sous l'os iliaque droit, dans un réseau de fer, de la pierre à feu. À côté du bras droit une grande perle en verre. À côté du crâne une paire de boucles d'oreille en bronze.” Il n'y avait pas de squelette de cheval ni dans cette tombe ni dans aucune autre du cimetière de Jánoshida. — Dans le tombeau avare No. 72 découvert à Abony on a trouvé un récipient en os et un petit ferret de ceinture en bronze moulé, un couteau de fer et des clous de cercueil en fer. Malheureusement le rapport ne mentionne pas le site de l'objet. Mais il n'y avait pas de squelette de cheval non plus. — AÉ 102. p. 249.

⁸ „Il est possible que l'on ait entouré les jambes du guerrier plusieurs fois avec le manteau bordé d'or, en le posant dans la tombe, et c'est pour cela que nous avons trouvé à cette place des débris d'or en si grande quantité”. AÉ 1909, p. 98.

¹⁰ L. az AÉ, 1909. 102. o. 10. ábra 2 alatti rajzot, mely a töredéket fejével együtt helyesen ábrázolja.

¹¹ Az AÉ, 1909 nem pontosan felvett jegyzőkönyvére jellemző az erre vonatkozó mondat : „Ugyaninnen került elő, egy gömbalakú, harangszerű bronzcsüngő” (103. o.). A valóságban nem egy tárgyról, hanem egy gömbalakú bronzcsörgőről és egy harangalakú bronzcsüngő-szerű tárgyról van szó. Sajnos e két darabot a leletek között nem találtam, csupán a múzeumi leltár alapján (336. és 337. sz.) van tudomásom róluk és a leltár rajzai után közlöm itt képüket az V. t. 8 és 7 alatt.

ott feküdtek, ahova a jelentés azokat helyezte. Az egész jelentés azt mutatja, hogy nem a sírban, az egyes tárgyak kiemelésénél készült, hanem utólag. Már a leletek csomagolásánál, illetőleg a csomagok számozásánál történhetek tévedések. A 11. sírhoz tartozó aranyövdíszítmények (VI. t. 5—17), a hajfonatdísz-pár (VI. t. 1—2) és a faragott csontlemez (VI. t. 24) arra vallanak, hogy e sírban előkelő harcos feküdt. Az aranyfülbevalópár (VI. t. 3—4) nincs ezzel ellentétben, mert éppen a férfisisírokban szoktak ilyen kis fülbevalók előfordulni. A jelentés itt nem említ lócsontvázat és lószerszámokat, ellenben egész hihetetlenül a 12. számú női sírból származónak tünteti fel a kengyelpárt (V. t. 11—12), a nyíltöredékeket (V. t. 10) és a kantár-, illetőleg lószerszám-díszítéseket és felszereléseket (VI. t. 26—32). A 12. „lovassír“, a benne előforduló jellegzetes női ékszerek, és pedig a nagy női aranyfülbevalópár (VI. t. 41—42) és a női aranymellboglárpár (VI. t. 39—40) alapján kétségtelenül női sír volt, amelyben semmi esetre sem lehetett lócsontváz. Avarkori női sírokban ugyanis sohasem találunk lovastemetkezést. Ellenben, mivel a megelőző előkelő harcos sírjában a jelentés nem említ lovat és lószerszámot, bizonyosnak tartom, hogy a lócsontváz és a hozzá tartozó díszítmények és a felszerelés oda tartoznak. A VI. táblán a szóbanforgó lelettárgyakat már e szerint csoportosítottam. Ezek után lássuk a 11. lovassír leleteit.

11. sír. A kis aranyfülbevalók, alul nagyobb ezüstgömbbel (VI. t. 3—4) a koponyánál kerültek elő. Az aranylemezes övdíszítmények a derék körül feküdtek (VI. t. 5—17). Ezek egy része kettőslemezű szíjvég (5—9), tehát ezek a szíjak végére erősítve szabadon csüngtek le. A többi (10—17) egyik lapjával az övre volt felerősítve. Ezeknek alapja bronzlemez, melyre aranylemezt borítottak és a két lemezt egyszerre préselték rá a mintára. A felerősítés apró szegekkel, vagy hurkokkal történt, ezeket gipsz-szerű anyaggal erősítették a díszítmények hátára. A VI. t. 20 sz. díszítmény technikai kivitele hasonló. Ezt még az alatta megmaradt bőrrészlettel együtt ábrázolta a jelentés (AÉ, 1909, 104. o. 15. ábra). Sajnos a jelentés nem mondja, hogy ez a ritka díszítmény hol került elő. Még csak sejteni sem lehet a jelentés alapján, hogy az övön szerepelt-e, mert e tárgy említése után rögtön ezt olvassuk: „Ugyancsak a deréktájon feküdt két hosszúkás díszes ezüstlemez, melyeket vékony aranylemezes borítással takartak el“ (104. o. —

parmi les objets trouvés dans cette tombe, d'autre part parceque l'inventaire du musée rédigé avec beaucoup de soin immédiatement après les fouilles, la nomme parmi les objets trouvés dans la tombe No. 7.⁹ Selon l'inventaire du Musée il y avait dans la tombe sept boutons avec clous (pl. II. fig. 13—15). Le reste a été abimé sous terre ou pendant les fouilles. Outre les pièces mentionnées, il y avait selon l'inventaire encore les pièces suivantes dans la tombe No 7 : 9 têtes de clou en argent en forme de punaises ; restes de courroie en cuir (8 pièces toutes différentes). 5 clous en fil de bronze doublement tordu, hauteur 1 cm, 8 morceaux de monture de courroie en lame d'argent, 1 monture en argent, des fragments de lames de bronze, et plusieurs fragments de fer de moindre importance.

Tombeau No. 10. Également tombe de cavalier ; nous ne connaissons malheureusement pas la situation du squelette de cheval ; ici non plus l'endroit précis des autres trouvailles n'est pas donné exactement. Les rosettes en lamettes de bronze doré pl. IV. fig. 8—37 étaient placées autour du crâne du cheval, et servaient à décorer le harnais. Les fragments semblables fig. 38—40 faisaient partie d'un ornement à rosettes. Combinées avec les rosettes plus ou moins grandes (Pl. IV. fig. 8—19, 20—37) ces rosettes à pendentifs formaient des garnitures très caractéristiques.¹⁰ Le grelot en bronze pl. V. fig. 8, et le pendentif à forme de cloche No 7¹¹ faisaient partie de la bride, c'est à dire de la partie de devant du harnais. Le mors (pl. V. fig. 6) a été retrouvé dans la bouche du cheval. Le rapport ne fait pas mention de la disposition des étriers (Pl. V. fig. 5). „À la place de la selle on a trouvé une plaque en os lisse, sans ornements, ayant un bout pointu.“ (AÉ 1909, p. 103.). Sans doute elle servait à renforcer le milieu de l'arc (Pl. V.

⁹ „252. petite lame d'or circulaire, de 1'6 cm de diamètre, avec les traces de quelque ornement en relief.“ (73/1908. Journal p. 394).

¹⁰ Voir AÉ 1909, p. 102, fig. 10 — no 2, qui représente correctement le fragment et la tête.

¹¹ Il est caractéristique pour le rapport du AÉ 1909, qu'il ne fait mention que „d'un pendentif en forme de cloche et de boule en bronze trouvé au même endroit“, (p. 193.) tandis qu'en réalité il y avait deux objets, un grelot de bronze en forme de boule, et un pendentif de bronze en forme de cloche. Malheureusement je n'ai pas retrouvé ces deux objets, je n'en ai pris connaissance que d'après l'inventaire du musée (336 et 337) et je fais communication de leur dessin selon des figures de l'inventaire pl. V, fig. 8. et 7.

itt VI. t. 1—2). Főntebb a 7. lovas-sír revíziójánál említettem, hogy ez a díszítmény kétségtelenül hajfonatdísz-pár volt és hogy kizárólag az előkelőbb férfisírokban szokott előfordulni. Biztosra veszem, hogy ez esetben sem a „deréktájon“ feküdt, hanem valahol a vállak körül, vagy a koponya alatt; talán erős megrongálódása is az utóbbi helyen való fekvés miatt következhetett be. A VI. t. 21 ezüstsíjvégnék, a vas-késnek (22—23) és a csontlemeznek (24) helyét már nem közli a jelentés. Utóbbi csak azért került el a „nyeregalkatrész“ meghatározást, mert az utólagos sírleírásnál e sír lószerszámai a téves csomagolás következtében a következő sírhoz kerültek. Úgy látszik a vékony csontlemez törékenysége miatt külön csomagolták, így került el a lószerszámdíszek sorsát. Ebbe a sírba való tartozása elfogadható. Végül: „A lábfejnél sötétszürke, kis, nyersen gyurt agyagedény került elő“ (105. o.). A kengyelpár és a koposókapcsok képe az V. t. 11—19 alatt látható. A koporsószegek és vastörmelékek (V. t. 13—19, 20—24) ideartozása bizonytalan; éppúgy tartozhattak a következő sírhoz is.

12. sír. Női sír. A jelentésben említett lócsontváz és lószerszámok fentiek szerint nem e sírba tartoznak. A koponyánál nyersen gyurt sötétszínű agyagbögre. „A vállon két nagyobb és egy kisebb kerek, préselt díszű aranylemez került elő“ (VI. t. 39—40, 38). A nagyobb korongok boglárpárt alkotnak. Az előkelőbb avar női sírok jellegzetes ékszere ez, mely a mell felső részén, rendszerint a bal váll felé, szokott előfordulni. A hátsó oldal fényképén látható, hogy a darabok pereme egy-egy helyen megszakad; erre a lealapált helyre volt erősítve egyik korongnál a hurok, a másikonál a kis kampó (V. t. 25—26). Technikai kivitele ugyanaz, mint a megelőzően ismertett férfi-sír övdíszítményeie (bronz- és aranylemez egymásra téve, a kettőt egyszerre préselték rá a bronzmagra, a felerősítő és a most említett kapcsoló szerkezetet pedig gipsz-szerű anyaggal erősítették meg a hátsó oldalon). A VI. t. 38 alatti kisebb aranylapot ugyanazon préselőmintán préselték, mint a nagyobb teljes korongokat. A kipréselt darabot körülnyirták. Rendeltetése ismeretlen. A nagy aranyfülbevalók (ametszt csüngővel) a koponya két oldalán kerültek elő (VI. t. 41—42). A csüngő arany-tagjának gömbösdíszén jól láthatók a kopási nyomok. A fülbevaló melléktüskéin üveggyöngyök voltak felfűzve, melyek a kivételnél a levegőre jutva szétmállottak. Az AÉ, 1909, 105.

fig. 9)“. Nous avons trouvé en outre, à côté du cheval, plusieurs petits fragments de fer (Pl. V. fig. 1 et 2.) et deux grandes boucles de fer (Pl. IV. fig. 43, 44). Celles-ci servaient probablement à fixer la sangle (AÉ, 1909, p. 103). Évidemment le rapport ne tient pas compte du couteau clairement visible sur la figure de la pl. V. fig. 1., et mentionné comme „fragment de fer.“ Si nous avons vraiment affaire à un couteau, il semble peu probable qu'il ait été trouvé en contact avec le squelette du cheval. Une des boucles de fer pouvait aussi bien servir à l'homme puisque parmi les montures ornementées trouvées près du squelette il ne se trouve aucune autre boucle. — La boucle d'oreille en or et la plaque d'or en imitation d'une pièce de monnaie (Pl. IV. fig. 6. et 7) se trouvaient à côté du crâne humain. À propos des ornements de ceinture en or le rapport ne mentionne que négligemment, qu'ils se trouvaient aux environs de la taille (Pl. IV. fig. 1—5). Enfin le rapport se termine: ... à côté de la selle, des fragments d'étoffe pourrie coloraient le sol (AÉ, 1909, p. 104). Outre les objets mentionnés ci-dessus, l'inventaire énumère comme provenant de cette tombe plusieurs fragments en argent, bronze et fer, une monture de courroie en argent, longue de 25 cm et deux pointes de flèches en fer.

La description du tombeau No. 11 est fort brève selon le AÉ, 1909. La topographie des objets trouvés fait preuve de hâte. Ici aussi on peut assurer que les objets ne se trouvaient pas disposés comme le prétend le rapport, se qui prouve de façon persuasive qu'il n'a pas été écrit au moment de la trouvaille, mais seulement plus tard et de mémoire. On a déjà dû se tromper lors du numérotage et de l'emballage des objets. Les ornements en or de la ceinture (Pl. VI. fig. 5—17), la paire de parures pour les cheveux (Pl. VI. fig. 1—2) ainsi que la plaque en os taillé (Pl. VI. fig. 24) prouvent que le tombeau No. 11 devait être celui d'un guerrier de distinction. Les boucles d'oreille en or (Pl. VI. fig. 3—4) ne contredisent pas cette hypothèse, car c'est justement dans les tombes d'hommes qu'on trouve ces petites boucles d'oreille. Le rapport ne fait pas mention de squelette et de harnais de cheval, par contre il attribue la paire d'étriers (Pl. V. fig. 11—12) comme provenant du tombeau de femme No. 12, ce qui est invraisemblable, de même que dans le cas des fragments de flèche (Pl. V. fig. 10), des ornements de bride resp. harnais. (Pl. VI. fig. 26—32). La tombe 12, mentionnée comme „tombeau de cavalier“ était

o. 20. ábra 2. rajz ezeket még az eredeti helyen tünteti fel. „Végül még nagy vaskampók, aranyos ruhafosztlányok és több bronz- és vascsat kerültek elő ebből a sírból” (105. o.). Ez utóbbi tárgyak valószínűleg mind a 11. lovassírhoz tartoztak. A 7. sír leírásánál láttuk, hogy az aranyfosztlányok férfi-sírban is előfordulnak. Az AÉ, 1909, 105. o. 21. ábra 3 alatti kerek lemezről sem a jelentés, sem a múzeumi leltár nem szól. Talán olyan aranylap akar ez lenni, mint a IV. t. 6 alatti. A leletek között sem találtam, lehetséges, hogy a rajz tévedésen alapult.

A múzeumi napló szerint a 11. sírhoz tartoztak még a következő tárgyak: bronztörödé (csatrészt?), 6 drb. ezüst törödé (szíjdísz részei?), fadarab és 8 drb. bronzpityke; a 12. sírhoz: még 2 vascsat és 5 drb. bronzlemeztörödé. A VI. t. 33 alatti bronzhurok fába volt erősítve. Az ezüstmegakból, melyek a kantárt díszítették, 10 darabot említ a napló, a többi a földben, vagy a kiemelésnél porladhatott el. A hozzájuk tartozó gombszegekből 6 darab szerepel a naplóban.

Sem az emberi, sem a lócsontokat nem őrizték meg, sőt még a jelentésben említett keramikai anyag sem került be a múzeumba, legalább is a naplóban ennek semmi nyoma sincs.

*

A következő dunapentelei sírleletek nem szakszerű ásatásból származnak, hanem leginkább vétel útján jutottak dunapentelei lakosoktól, illetőleg azok ügynökétől a Magyar Nemzeti Múzeumba.

A VII. t. 1—13 (VIII. t. 46) bronztárgyak egy sírleletet alkotnak. A múzeumi napló 27/1910, 16—30 tételszámai alatt mint összetartozó anyag szerepelnek. Közelebbi dunapentelei lelőhelyük ismeretlen. Vétel. Az 1—8 bronzöntvények a fegyveröv jellegzetes díszítményei, a 11—12 nagy bronzlemezes phalerák lószerszámdíszekül szolgáltak. Nyilvánvaló, hogy lovassírról van szó, melyből a vastárgyakat — úgy látszik, mint rozsdás és értéktelennek látszó dolgokat — az eladók nem juttatták el a múzeumba. Sajnos, a leletkörülményekre vonatkozólag a legcsekélyebb adat sem áll rendelkezésünkre. A leltár szerint még idetartozik 2 drb. gyűrűtörödé.

Ugyanez áll a VIII. t. 1—28 dunapentelei szórványos leletekre, melyeket a táblán lehetőleg összetartozás szerint csoportosítottam. 27/1910, 31—51 tételszám alatt vannak bevezetve a múzeumi leltárba. Ugyanazon vétellel kerültek a

en vérité et sans aucun doute un tombeau de femme, ce qui est prouvé par les bijoux caractéristiques de femme, comme les grandes boucles d'oreille en or (Pl. VI. fig. 41—42) et la paire d'agrafes trouvées dans cette tombe, qui n'a pu contenir un squelette de cheval dans les tombes de femmes avares. Par contre, je tiens pour certain que le squelette de cheval et les fragments de harnais et autres ornements en faisant part, se trouvaient dans le tombeau précédent, celui du guerrier de distinction, où il n'en est pas fait mention dans le rapport. J'ai groupé les objets en question pl. VI d'accord avec cette supposition. Et maintenant voyons les trouvailles du tombeau 11.

Tombeau No. 11. Tombe de cavalier. Les petites boucles d'oreille en or, ayant des boules en argent attachées en dessous, (Pl. VI. fig. 3—4) furent trouvées à côté du crâne. Les ornements en or de la ceinture se trouvaient autour de l'os iliaque (Pl. VI. fig. 5—17). Une partie de ceux-ci sont des ferrets de lanières en lame double (fig. 5—9) c'est à dire qu'étant attachées aux bouts des courroies, elles pendaient librement de la ceinture. Les ornements restants (fig. 10—17) étaient attachés à la ceinture. Elles sont en lame de bronze recouverte de lame d'or, les deux lames ayant été pressées en même temps sur le moule. On les attachait à la ceinture à l'aide de petits clous, ou avec des festons qu'on fixait sur l'envers des ornements avec une matière semblable au plâtre. L'ornement pl. VI. fig. 20 est exécuté de cette façon, et le rapport nous le montre avec le morceau de cuir auquel il était attaché (AÉ, 1909, p. 104—25). Malheureusement le rapport ne nous informe pas du lieu de provenance de cet ornement rare. D'après le rapport nous ne pouvons pas même deviner s'il se trouvait attaché à la ceinture, car après avoir nommé l'objet il continue immédiatement ainsi: „de même aux environs de la taille se trouvaient deux plaques d'argent richement ornementées et recouvertes de minces lames d'or.” (AÉ p. 104. — ici pl. VI. fig. 1—2.) Plus haut, où il était question du tombeau du cavalier No 7, j'ai déjà prouvé que cette paire d'ornements était une parure pour les cheveux qu'on retrouve exclusivement dans les tombes d'hommes de distinction. Je suis persuadé que dans le cas présent, ils n'étaient pas posés non plus „aux environs de la taille”, mais quelque part près des épaules ou au-dessous du crâne, peut-être même que les dégâts assez forts doivent être attribués à cette dispo-

múzeumba, mint a VII. t. 1—13 sírlelet. A naplóban azonban ez a csoport, mint külön sírlelet, el van különítve a VII. táblán közölt sírlelettől. A VIII. t. 31—45 darabok szórványos leletek Dunapenteléről. Különböző időkben és különféle utakon római leletekkel vegyesen jutottak be a Magyar Nemzeti Múzeumba.¹² Leletkörülményeik ismeretlenek. A VIII. t. 31—38, 41—45 darabok a múzeumi leltár 105/1910 tételében együtt szerepelnek, egy vétellel kerültek a múzeumba. A VIII. t. 45 tömör bronzmag préselőminta. A VIII. t. 31—38, amint arról a III. fejezetben lesz szó, összetartozó garnitúrának látszik. Ezeken kívül még van a múzeumi raktárban egy töredékes kengyelpár (olyan típus, mint Hampel, *Alterthümer*, I. 227. o. 523. kép), egy jellegzetes avar kengyeltöredék és ehhez tartozó zabla (típusok, mint Hampel, *i. m.* I. 220. o. 506 kép, illetőleg 247. o. 584. kép). Végül meg kell még említenem, hogy Dunapenteléről több ízben kerültek be a Magyar Nemzeti Múzeumba különböző kori régi edények kísérő mellékletek nélkül. Ezeknek az edényeknek avarkori származása többé-kevésbé bizonytalan, ezért azokat itt nem közlöm.

sition. Le rapport ne dit rien non plus sur le lieu de provenance du ferret de lamière pl. VI. fig. 21., du couteau fig. 22—23, et de la plaque en os fig. 24. Ce dernier n'a pas été nommé „fragment de selle“ tout simplement parce que les fragments de harnais ayant été emballés par mégarde avec les objets du tombeau suivant, ont été décrits plus tard avec ces derniers. Il paraît que la mince plaque en os a été emballée séparément, vu sa fragilité, et c'est ainsi qu'elle a échappé au sort des ornements de harnais. On peut admettre qu'elle ait été trouvée dans cette tombe. Enfin „près de la cheville du pied on a découvert un petit vase en argile pétri, cru, de couleur gris foncé (p. 105). Pl. V. fig. 11—19 nous montre la paire d'étriers et les clous du cercueil. On ne peut prouver avec certitude que les clous et fragments de fer pl. V. fig. 13—19, 20—24 proviennent de cette tombe. Ils peuvent tout aussi bien avoir été trouvés dans le tombeau prochain.

Tombeau No. 12. Tombe d'une femme. Le squelette de cheval ainsi que les fragments de harnais ne proviennent donc pas de cette sépulture. — Près du crâne se trouve un vase en argile pétri, cru, de couleur foncée. „Sur l'épaule apparaissent deux petites et deux plus grandes lames d'or avec ornements repoussés (Pl. VI. fig. 39—40, 38). Les deux plus grandes forment une paire d'agrafes. C'est le bijou caractéristique des sépultures de femmes avars de distinction, et il se trouve d'ordinaire du côté gauche de la poitrine, vers l'épaule. Sur la photographie de l'envers on voit que le bord de ces pièces est interrompu en un endroit. C'est ici qu'était fixé d'un côté la porte, de l'autre le petit crochet de l'agrafe (Pl. V. fig. 25—26). La technique en est la même que celle des ornements de ceinture décrits plus haut, tombe 11.: la lame de bronze couverte de la lame d'or et ces deux, pressées en même temps sur le moule en bronze; le crochet et la porte de l'agrafe y étant collés avec une matière ressemblant au plâtre. La petite plaque en or pl. VI. fig. 38, a été pressée sur le même moule que les grands disques. Les morceaux pressés sont découpés tout autour. On ne connaît pas leur destination. Les grandes boucles d'oreille en or avec pendentifs en améthyste furent retrouvés des deux côtés du crâne (Pl. VI. fig. 41—42). Les marques d'usage sont clairement visibles sur la partie en or du pendentif. Il y avait des perles en verre attachées aux épingles des boucles d'oreille, mais ces perles sont tombées en poudre lorsqu'elles ont été expo-

¹² L. múzeumi napló 50/1910 és 105/1910 tételét.

sées à l'air. Selon AÉ, 1909, p. 105 pl. 20, fig. 2, une des perles est encore visible à sa place. „Enfin on trouve dans cette tombe de grands crochets de fer, des lambeaux d'étoffe d'or et plusieurs agrafes en bronze et en fer,“ (p. 105). Tous ces objets proviennent probablement du tombeau de cavalier No 11. — Nous avons vu lors de la description du tombeau No 7, que des lambeaux d'étoffe d'or se trouvent aussi dans les sépultures d'hommes. Ni le rapport, ni l'inventaire du musée ne font mention de AÉ, 1909, p. 105. pl. 21, fig. 3. Peut être est-ce une plaque d'or semblable à celle de pl. IV. fig. 6. Je ne l'ai pas non plus retrouvée parmi les trouvailles — et il semble possible que le dessin provienne d'une erreur.

Selon l'inventaire du musée, les objets suivants provenaient encore du tombeau 11.: fragment en bronze (partie d'une boucle ?), 6 fragments en argent (ornements de courroie ?), un morceau de bois et 8 petits boutons en bronze. Et du tombeau No 12 : 2 boucles en fer et 5 fragments en lame de bronze. La porte de l'agrafe en bronze pl. VI. fig. 33, était fixée à un morceau de bois. L'inventaire fait mention de 10 boutons en argent qui ornaient le harnais, le reste doit avoir été détérioré dans le sol ou pendant l'excavation. Le journal mentionne 6 clous y appartenant.

Ni les ossements humains, ni ceux des chevaux n'ont été conservés, et même la matière céramique mentionnée dans le rapport, n'a pas été portée au musée. Au moins n'en trouve-t-on pas de trace dans l'inventaire.

*

Les trouvailles suivantes de tombeau à Dunapentele ne proviennent pas de fouilles exécutées par experts, mais ont été achetées par le Musée National aux paysans de Dunapentele, c'est à dire à leurs agent.

Les objets en bronze pl. VII. fig. 1—13 (VIII.

46) proviennent d'une même tombe de Dunapentele. L'inventaire du musée en fait mention 27/1910, 16—30, comme formant un ensemble. Le lieu de la trouvaille est inconnu. Achat. Les moulages en bronze fig. 1—8 sont les ornements caractéristiques de la ceinture à armes, les grandes phalères en lames de bronze fig. 11—12 sont des ornements de harnais. Évidemment nous avons à faire à un tombeau de cavalier, dont les objets de fer, étant probablement rouillés n'ont pas été recueillis par les trouveurs qui ne leur attachaient pas de prix. Il est fort regrettable que nous ne possédions aucun détail sur les circonstances de la trouvaille. Selon l'inventaire, deux fragments de bague font partie de cette trouvaille.

Il en est de même des trouvailles sporadiques de Dunapentele pl. VIII. fig. 1—28, que j'ai groupées autant que possible selon leur ensemble. Elles figurent sous 27/1910. 31—51 dans l'inventaire du musée. Elles ont été achetées en même temps que pl. VIII. fig. 1—13. Dans le journal ce groupe est séparé du groupe de la pl. VII. comme provenant d'un tombeau séparé.

Les pièces pl. VIII. fig. 31—45 sont des trouvailles sporadiques de Dunapentele. Elles sont parvenues au musée par différentes voies et à diverses époques mêlées à des trouvailles romaines (Journal du musée 50/1910 et 105/1910).

Les circonstances de ces trouvailles sont inconnues. Il y a en outre dans le dépôt du musée des fragments d'étriers (du type : Hampel, *Alterthümer I.* 227. fig. 523), un fragment caractéristique d'étrier avare et un mors (type : *Hampel I.* p. 220. fig. 506. et 247 fig. 584). Enfin je dois ajouter que le Musée National a acquis à plusieurs reprises des vases anciens de différentes époques, sans accessoires. Je ne les publie pas ici, leur provenance avare étant incertaine.

II. FEJEZET

FEJÉRVÁRMEGYEI AVAR LELETEK

Irta: Marosi Arnold

A fejérmegyei avar leletek irodalmi ismertetését az *adonyi* lelet nyitja meg. A leletet 1880-ban gróf Zichy Nándor ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak.¹ Először Hampel József írt róla,² újabban Fettich Nándor foglalkozott vele „Az avarkori műipar Magyarországon” című dolgozatában: *Archaeologia Hungarica* I. (Budapest, 1926). Leletkörülményei ismeretlenek. Egy szíjvég kivételével préselésre használt bronzmagok (összesen 12 db.), melyeknek pozitív mintáit szuroknak rákalapálásával nyomták bele a rájuk helyezett arany-, ezüst-, vagy bronzlemezbe.³

A *felsősimándi* (és nem *simándi*, mint Hampel írja) lelet Schusdek Sándor és Miksa ajándékából jutott a Magyar Nemzeti Múzeumba, 1898-ban.⁴ Bővebb ismertetése Hampel József összefoglaló művében található.⁵ Részei: nagyszíjvég, két kisszíjvég, egy kisszíjvég fele, csat, pálcá- és patkóalakú díszítmény. Mindannyi jellegzetes avarkori bronzöntvény.

Székesfehérvár két kengyellel és egy karddal szerepel az avar leletek között. Ezek Hampel leírása szerint 1898. őszén a sárbogárdi út mellett a 3. és 4. kilométer között, az Órhalom és Kuruchalomnak nevezett dombok környékén kerültek elő (AÉ, 1900. 111. o.). Összefoglaló művében is közli őket, megjegyezve, hogy a velük együtt talált két nyílhegy, mint XI–XIII. századi készítmény, nem tartozik hozzájuk.⁶ A

¹ A. É. 1881. 348. o.

² Hampel J., *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, III. 284. tábla.

³ Fettich Nándor: i. m. 33. o. VI. t. 1–13 kép.

⁴ AÉ, 1898. 445. o.

⁵ Hampel: i. m. II, 702. o. és III, 444. t.

⁶ U. o. I. 195. o. 449. ábra és II. 368–369 o. 1–4. ábra.

CHAPITRE II

TROUVAILLES DE L'ÉPOQUE AVARE DANS LE COMITAT DE FEJÉR

Par Arnold Marosi

La première de ces trouvailles qu'on ait décrite est celle de *Adony*, donnée au Musée National par le comte Nándor Zichy en 1880 (AÉ, 1881. p. 348). Joseph Hampel est le premier auteur qui en fait mention (J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, III. p. 234), plus récemment Nándor Fettich s'en occupe dans sa dissertation sur „L'art décoratif de l'époque avare en Hongrie” (*Arch. Hungarica* I., Budapest, 1926). Les circonstances de la trouvaille sont inconnues. Excepté un ferret de lamière, ce sont des matrices en bronze, 13 pièces en tout, servant à repousser les ornements positifs à l'aide d'une couche de résine sur les lamettes d'or, d'argent ou de bronze posées dessus (N. Fettich *Kunstgew. der Avarenzeit in Ungarn* p. 33. pl. VI. fig. 1–13).

La trouvaille de *Felsősimánd* (et non pas *Simánd* comme Hampel l'écrit) a été léguée au Musée National en 1898 par Sándor et Miksa Schusdek. (AÉ, 1898. p. 445). On en trouve la description détaillée dans le livre de Joseph Hampel cité plus haut, tome II. p. 702. et III. pl. 444; elle contient: un grand ferret de lamière et deux plus petites, la moitié d'un petit ferret de lamière, une boucle, des ornements en forme de baguette et de fer-à-cheval. Le tout fort caractéristique en fait de moules en bronze de l'époque avare.

Székesfehérvár figure avec deux étrières et un sabre dans cette collection. Ces objets furent trouvés, selon Hampel, en automne 1898 sur la route de Sárbogárd, entre le 3. et 4. kilomètre, aux environs des collines nommées Órhalom et Kuruchalom (AÉ, 1900. p. 111.). Il les décrit dans son oeuvre, en y ajoutant la remarque que les deux pointes de flèches trouvées

leletek gróf Zichy Jenőhöz, majd tőle 1913-ban a Nemzeti Múzeumba jutottak.⁷

A *dunapentelei* avar sírleletek mellett Fehérmegye legjelentősebb avar lelete a három *igari* sírlelet, melyek három különböző alkalommal, különböző időben kerültek napvilágra. Az első a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona (1898). Két ezüst nyakgyűrű, egy rekeszes diszű aranykorong, ugyanilyen művű félhold-alakú dísz, füles aranyékszer, ezüstcsat, 11 hüvely- és lemez-alakú ezüstpánt és egy kis balta-alakú ezüsttárgy tartoznak a lelethez. Először Hampel J. ismertette az *AE*-ben (1900. 107—108. o.), majd összefoglaló művében (II. 354—357. o.), újabban Fettich Nándor publikálta (*AE*, 1929. VI. t.).

A második *igari* lelet 1927-ben került elő és jelenleg a Kecskeméti Városi Múzeum birtokában van. Részei: egy pár arany fülbevaló, két kis rekeszes aranykorong és hosszúkás aranygyöngyszem, női csontváz mellől; övgarnitúrához tartozó nagy bronzszióvég II. stílusú fogazott állatornamentikával, egy darabban öntött bronzcsat és bronzkarika lant-alakú nyulvánnyal, férficsontváz mellől. Vastárgyak: fokos, a fokos nyelét díszítő 3 bronzkarika, háromélű nyílcsúcsok és töredékes vascsat. Lószerszámdíszek: 18 darab aranylemezből préselt rozetta, 2 töredékes aranygomb, csikózábla és kengyel-pár, gyűrűhöz hasonló két aranydísz és aranylemez töredékek (*AE*, 1929. VII—VIII. t.).

A harmadik leletet, mely gazdagságra az előzőket felülmúlja, a székesfehérvári múzeum őrzi. Ezt az *Igar* községhez tartozó Vám-szőlő-hegyen Császár György telkén 1928-ban találták, ugyanott, ahonnan a második lelet is származik. Tartozékai: szablya aranylemezes keresztvassal, sarló, kis ezüstkehely, agyagbögre, egy pár kardtartófül, aranyfüggőpár, két rovátkolt aranykarika, két füles sziópánt aranyozott bronzból, három ezüstlemez-töredék egy-egy szeggel és egy övveret-garnitúra. Ez utóbbinak részei: 11 szióvég préselt aranylemezből, két aranyozott négyszögű dísz, két keskeny aranypánt szegekkel, aranyozott díszes ezüstcsat, csuklós bronzcsat, egy tagban öntött bronzcsat, kettős lemezű ezüstszióvég, madárfej-szerűen végződő aranyozott bronzkapocs (*AE*, 1929. IX—X. t.). A leletekhez tartozó csontvázmaradványok szintén a székesfehérvári múzeumban vannak.

A három lelet tudományos feldolgozása

en même temps ne font pas partie de cette collection, vu qu'elles proviennent du XI—XIII. siècle (Hampel. I. p. 195. fig. 449 et II. p. 368—369 fig. 1—4). La trouvaille était d'abord entre les mains du Comte Jenő Zichy, de là elle fut transférée au Musée National en 1913. (*AE*, 1913. p. 191).

Après les tombeaux avars de Dunapentele, ce sont les trois tombes découvertes à *Igar* qui sont les plus importantes de cette époque. Elles ont été découvertes en trois fois. La première se trouve au Musée National (1898). Elle contient: deux colliers en argent, un disque en or orné de cloisons, un ornement du même style en forme de demi-lune, un bijou en or à anse, une boucle en argent, 11 bandes d'argent en forme de cloisons et de lame, et un petit objet en argent en forme de hache. La première description en a été donnée par Hampel, *AE*, 1900, p. 107—108 puis dans son oeuvre citée plus haut (II. p. 354—357); récemment elle a été publiée par N. Fettich (*AE*, 1929. pl. VI).

La deuxième tombe d'*Igar* fut découverte en 1927. Cette trouvaille est actuellement au Musée Municipal de Kecskemét et contient les objets suivants: une paire de boucles d'oreille en or, deux petits disques à cloisons en or avec des perles d'or de forme oblongue, trouvés à côté d'un squelette de femme, un grand ferret de lanière en bronze faisant partie d'une garniture de ceinture, une boucle en bronze moulée en une pièce, et un anneau en bronze avec un appendice en forme de luth, trouvés à côté d'un squelette d'homme. Des objets en fer: une hache, 3 anneaux de bronze pour en décorer le manche, des pointes de flèche à trois ailes, et le fragment d'une boucle en fer. Des ornements de harnais, voir: 18 rosettes en or repoussé, 2 fragments de boutons en or, un mors de poulain et une paire d'étriers, deux ornements d'or en forme de bague et des fragments de lame d'or. (*AE*, 1929, pl. VII—VIII).

Le contenu de la troisième tombe, la plus riche de toutes, se trouve au Musée de Székesfehérvár. Cette tombe a été découverte en 1928 dans la vigne appartenant à György Császár, sur la colline de Vám près de la commune d'*Igar*, à l'endroit où on a trouvé aussi le deuxième tombeau. On y voit les objets suivants: sabre avec croix dorée, faux, petit bocal en argent, vase d'argile, une paire d'oreilles en argent pour suspendre le sabre, un paire de boucles d'oreilles en or, deux petits an-

⁷ *AE*, 1913. 191. o.

Fettich Nándortól származik.⁸ A lelőkörményekről a Székesfehérvári Szemle (1931. 2. szám 7. o.) nyújt bővebb felvilágosítást, mely szerint a második és harmadik sír, hiteles tanúvallomások alapján egy lelőhelyről származik. Az első lelet stilusban annyira egyezik a későbbiekkel, hogy bár közelebbi lelőkörményeit nem ismerjük, de mert Igarról származik, joggal tekinthető együttes leletnek, az egész pedig egy avar fejedelmi család hagyatékának.

Az előszállási leletek, melyek a zirci cisztercita apátság Előszállás-uradalmának területén kerültek elő és feltárásuk az áldozatkész apátság költségén történt, két temető területéről származnak. Az egyik Előszállás község Öreghegy nevű részén, a másik Ménesmajorhoz tartozó Bajcsihegy nevű magaslaton fekszik. Az ásatásokat vezetésem alatt a székesfehérvári múzeum végezte előbb az Öreg-, majd a Bajcsihegyen.

Az öreghegyi ásatásra az adott alkalmat, hogy e helyen 1928-ban házak épültek és az ezzel kapcsolatos földmunkálatok sírokat tártak fel. Ugyanez ismétlődött meg 1929-ben is. A leletekre Gergely Béla előszállási állami tanító hívta fel a székesfehérvári múzeum figyelmét és ennek alapján kezdtük meg az ásatást. Az eredmény ekkor 27 sír feltárása volt. Ugyanezen a területen 1931-ben folytatva a feltárást, további 24 sír került felszínre. A lelőkörményeknek és az egyes síroknak ismertetése a Székesfehérvári Szemlében jelent meg (1931. 1. szám 2. o. és 10—12. szám 13. o.). A munkát az 1906. sz. ház területén már feltárt vályogödör folytatásában kezdtük meg két rövidebb árokkal, majd a gödörrel párhuzamosan is húztunk árkokat. Kutatóárkaink összes hossza 74 m volt és ennek mentén összesen 25 sírt tártunk fel. De hogy a temető kiterjedéséről tájékozódjunk, az 1907. sz. ház területén is tettünk kísérletet. Itt találtuk a 26. sírt. Megállapítottuk továbbá azt is, hogy az 1928-ban talált csontvázak az 1908. és 1905. sz. házhelyeken kerültek elő. A talált sírok tehát egy eléggé kiterjedt temető maradványainak bizonyultak. A csontvázak másfél méternyire eső sorokban egy-két méternyire feküdtek egymástól, kivétel nélkül északkelet-délnyugati helyzetben és keletnek néző arccal. A sírok tartalma a következő (a zárójelben lévő számok a múzeum leltári számai):

neaux en or, trois fragments de lame d'argent, chacun avec un clou, et une garniture de ceinture se composant de : 11 ferret de lamière en or, deux ornements dorés de forme carrée, deux étroites bandes d'or avec clous, une boucle en argent doré richement décorée, une boucle en bronze à charnière, une boucle en bronze moulée en une pièce, une agrafe en bronze doré se terminant en tête d'oiseau (AÉ, 1929. pl. IX—X). Les restes de squelette de cette trouvaille se trouvent aussi au Musée de Székesfehérvár.

La description scientifique de cette trouvaille est due à Nándor Fettich : Beiträge zum Entstehungsproblem des altgerm. II. Stiles (AÉ, 1929, p. 68. et suiv. La Revue de Székesfehérvár (1931. No. 2. p. 7) fournit des détails sur les circonstances de la trouvaille, d'après lesquels il est prouvé que les tombes 2. et 3. se sont trouvées au même endroit. La première trouvaille ressemble tellement aux deux suivantes, qu'on peut admettre, puisque'elle provient aussi de Igar, que ces trois tombes forment une seule trouvaille et servaient de sépulture à une famille princière.

Les fouilles de Előszállás exécutées sur le terrain de l'abbaye des moines Cisterciens de Zirc, et par leur munificence, ont découvert deux cimetières. L'un se trouve sur la partie de la commune de Előszállás nommée Öreghegy, l'autre sur la colline nommée Bajcsihegy près de Ménesmajor. Les fouilles ont été faites sous ma direction par le Musée de Székesfehérvár d'abord à Öreghegy, puis à Bajcsihegy.

L'initiative des fouilles à Öreghegy a été prise quand on y a découvert en 1928 des tombes en y construisant des maisons. Ceci se répéta en 1929. Le maître d'école du village de Előszállás, Béla Gergely fut le premier à attirer l'attention du Musée de Székesfehérvár sur cette trouvaille, et c'est ainsi que nous avons entrepris les fouilles. Le résultat fut la découverte de 27 tombeaux. En continuant les fouilles sur le même terrain en 1930, on y a trouvé encore 24 tombes. Les détails sur ces fouilles se trouvent dans la Revue de Székesfehérvár (1931, No. 1. p. 2 et No. 10—12, p. 13).

Nous commençâmes les fouilles sur le terrain de la maison No. 1906, où on avait déjà creusé une tranchée. Nous y en ajoutâmes deux plus courtes, puis nous en creusâmes plusieurs parallèlement. La longueur de nos tranchées a été de 74 mètres, le long desquels nous avons

⁸ Adatok az ősgermán állatornamentumok II. stilusának eredetkérdéséhez. AÉ, 1929. 68. sk o.

1. sír. A lábfejnél két agyagedény. Az egyik (2. kép 11) füles és kiöntőcsöve van, a nyaka alatt és hasán hullámvonalas szalagdiszszel, színe szürkés-fekete, magassága 20 cm, a peremszélessége 11,5 cm (7919); a másik fületlen bögre, ugyanilyen színű, oldalán négy körbarázda, peremszélessége 10,5 cm, magassága 14 cm (7920). A medencében vascsat, a csípőnél késtörödékek (7921) feküdtek.

2. sír. A lábfejnél két, durván kidolgozott szürkés-fekete bögre és apró vastörmelék; az egyik bögre magassága 16 cm, peremszélessége 12,5 cm, a másiké 12,5 és 9 cm. (7922–24).

3. sír. Gyermekcsontváz.

4. sír. A lábnál durván kidolgozott feketés bögre, peremszélessége 11 cm, magassága 13,7 cm; a bal felkar mellett kés, a medencénél bronzkarika és vastörmelék (7925–26).

5. sír. A lábfejnél jobb kidolgozású szürkés színű bögre (2. kép 5), oldalán négy körzalagbarázdával, magassága 17,5 cm, peremszélessége 8 cm (7927); a bal lábszár közepe táján durvább kidolgozású vörösfoltos fekete bögre, magassága 15 cm, peremszélessége 11 cm (7928). Medencénél késpenge és vascsat (7929).

6. sír. A csontváz felső része bolygatott, a medencétől lefelé rendben fekvő. Az erősen korhadt csontváz bal combjánál vaskarika nyomai.

7. sír. A kinyújtott alsókarok mellett vastörmelék, a balkar mellett két kis kovadarab (7930).

8. sír. Teljesen korhadt gyermekcsontváz.

9. sír. A csontváz felső része bolygatott, a csípőtől lefelé rendes. A lábszár között a középső harmadban bögre, szürkés-fekete, magassága 13,5 cm, peremszélessége 9 cm (7931).

10. sír. A lábnál jobb minőségű, fekete bögre, oldalán egyenlőtlen távolságban körkörös barázdákkal, magassága 14 cm, peremszélessége 9,5 (7932); a fejnél kezdetleges kidolgozású feketés pohár, magassága 9 cm, peremszélessége 8 cm (7933). A jobb comb középső harmadánál késtörödékek, a jobb csukló és a csípő között csattörmelék (7934).

11. sír. A csontváz teljesen elkorhadt. A fejtájon gyöngyszemes bronzfüggő, a mellkasnál vascsat töredéke, a lábszárnál cseréptörödékek (7935).

12. sír. Korhadt csontmaradványok.

13. sír. A korhadt csontváz jobbkarja és a medence között vasnyomok. A bal lábfej mellett sertécsont.

découvert 25 tombes. Mais pour nous assurer de l'étendue du cimetière, nous fîmes un essai de fouille sur le terrain de la maison No. 1907. C'est ici que nous trouvâmes la tombe No. 26. Nous établîmes aussi que les squelettes trouvés en 1928 provenaient des terrains No. 1908 et 1905. Les tombeaux découverts étaient donc les restes d'un cimetière assez vaste. Les squelettes étaient disposés en rangées à 1,5 m de distance, ils étaient éloignées l'un de l'autre de 1 à 2 m, tous sans exception le visage tourné vers l'orient et situés du nord-est au sud-ouest.

Les objets trouvés dans les tombeaux sont (les chiffres entre parenthèse sont les numéros de l'inventaire du musée) :

1. tombe. Près de la cheville deux vases d'argile. L'un a une anse et un bec, avec un ornement de ruban ondulé sous le cou, couleur gris foncé, hauteur 20 centimètres, le diamètre de l'ouverture 11,5 cm; l'autre n'a pas d'anse, sur les côtés 4 cercles, la couleur est la même; hauteur 14, diam. de l'ouv. 10,5 cm (7920). Dans le bassin du corps une boucle en fer, près des hanches des fragments de couteau (7921).

2. tombe. Près de la cheville deux pots grossiers en argile et de petits fragments de fer; hauteur de l'un 16, diam. de l'ouv. 12,5 cm, ces mesures chez l'autre sont resp. 12,5 et 9 cm (7922–24).

3. tombe. Squelette d'enfant.

4. tombe. Près du pied un vase noir, hauteur 13,7, diam. de l'ouv. 11 cm, grossièrement façonné; à côté du bras gauche un couteau, un anneau de bronze, et des débris de fer près du bas du corps (1725–26).

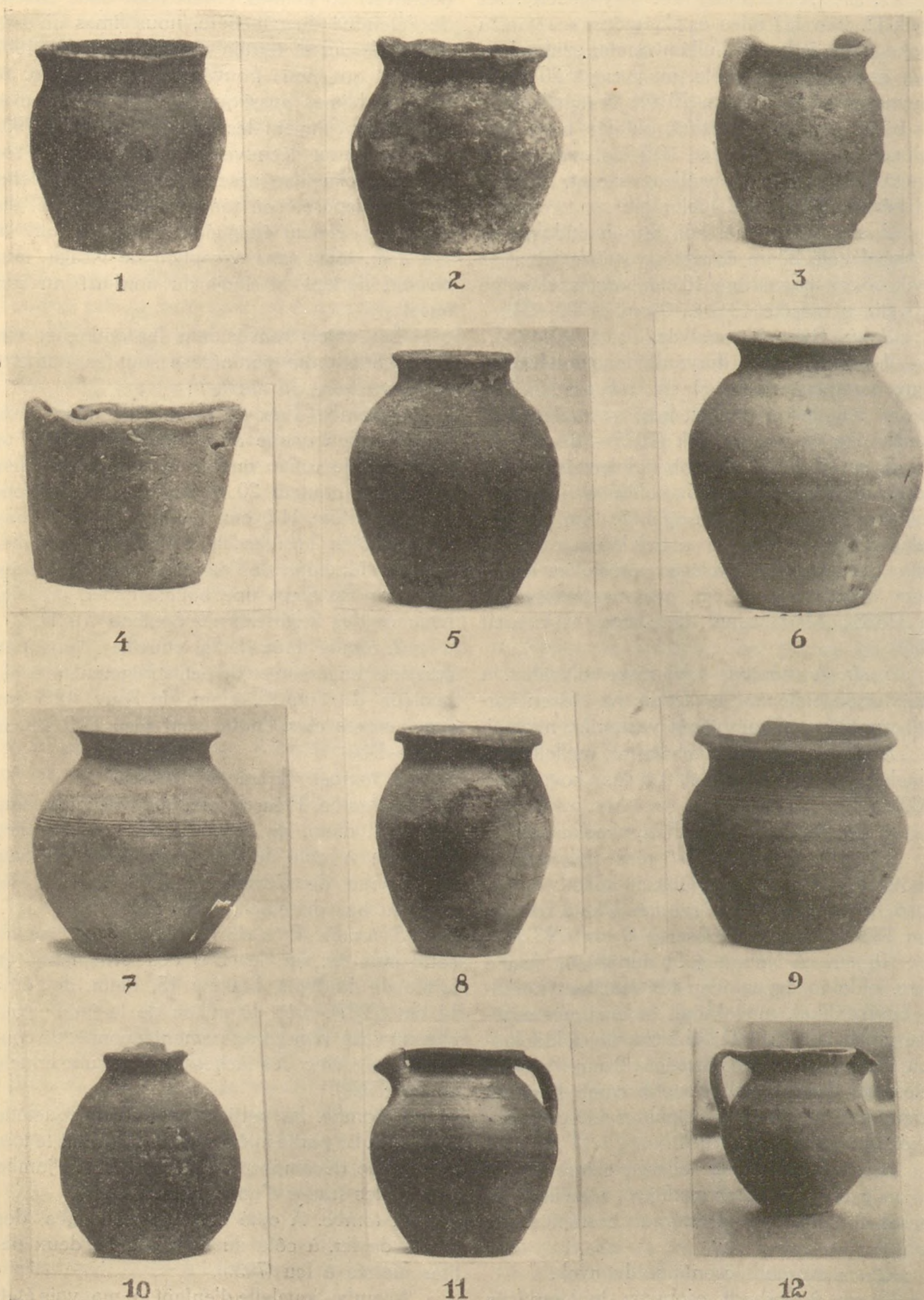
5. tombe. Près de la cheville un vase grisâtre plus fin, sur le côté des ornements en forme de 4 rubans, hauteur 15, diam. de l'ouv. 11 cm (7927), près du milieu de la jambe gauche un vase plus grossièrement façonné, de couleur noire, avec des taches rouges et une boucle en fer (7929).

6. tombe. La partie supérieure du squelette dérangée. La partie inférieure intacte, mais le tout en état de décomposition. A côté de la jambe gauche les traces d'un anneau en fer.

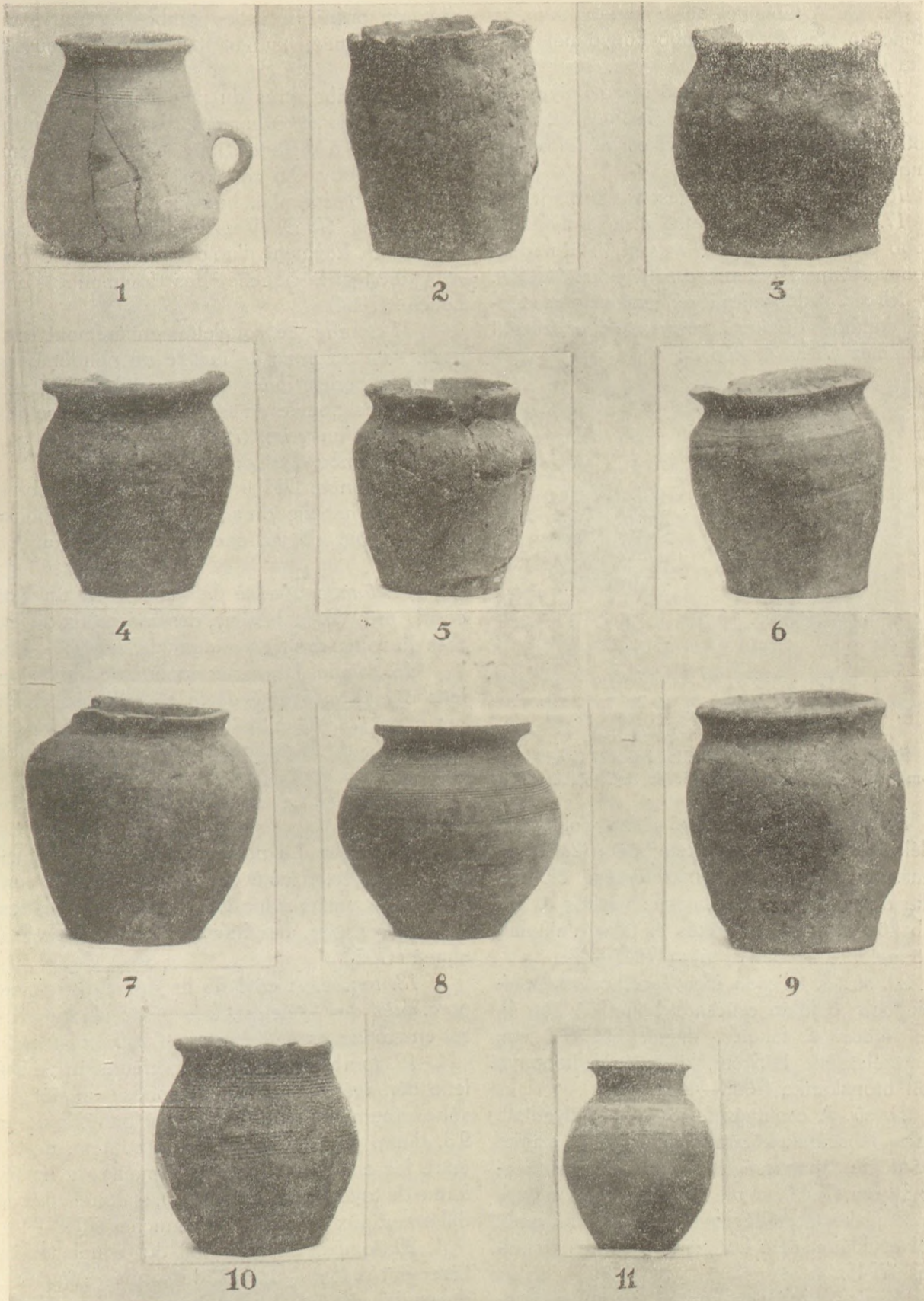
7. tombe. À côté des bras allongés des débris de fer, à côté du bras gauche deux petites pierres à feu (7930).

8. tombe. Squelette d'enfant en mauvais état.

9. tombe. La partie supérieure du squelette dérangée; la partie inférieure, à partie des han-

2. kép. 1—9, 11 : Előszállás—Öreghegy, 10 : Előszállás—Bajcsihegy, 12 : Dunapentele ; a székesfehérvári múzeumban
Fig. 2. 1—9, 11 : Előszállás—Öreghegy, 10 : Előszállás—Bajcsihegy, 12 : Dunapentele; dans le musée de Székesfehérvár

3 kép. 1, 6, 8, 10, 11: Előszállás-Öreghegy, - 2: Adony, 3, 4, 7, 9: Előszállás-Bajcsihegy, 5: Sukoró; a székes-
fehérvári múzeumban

Fig. 3. 1, 6, 8, 10, 11: Előszállás-Öreghegy, 2: Adony, 3, 4, 7, 9: Előszállás-Bajcsihegy, 5: Sukoró; dans le musée
de Székesfehérvár

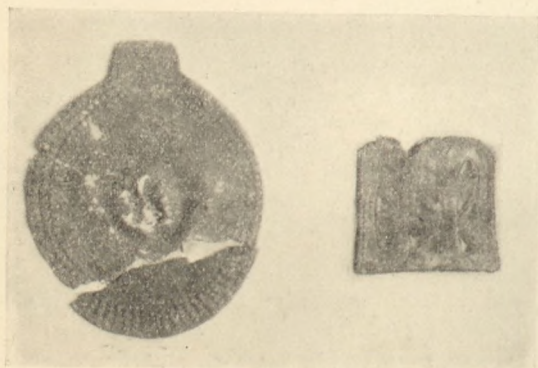
14. sír. A lábfejnél bögre darabokban, a medencénél vaskarika, a jobb könyöknél vaskarika (7936—37).

15. sír. A csontváz felső része bolygatott. A jobb lábfejnél törött bögre (7938), a két comb között vaslemez, az egyik nyakcsigolyán bronzpatina.

16. sír. A csontváz teljesen elkorhad.

17. sír. A csontváz felső része bolygatott. A jobb csípőnél orsógomb agyagból, a medencében vastörmelék, kerek csat töredékei (7939).

18. sír. A lábszárnál sertéscsont, a medencénél fonatos díszítésű, négyszögű, ezüstözött bronzlemez (7940. 4. kép 2).

4. kép. Előszállás-Öreghegy, 27. (1) és 18. (2) sír; a székesfehérvári múzeumban

Fig. 4. Előszállás-Öreghegy, tombeau 27 (1) et tombeau 18 (2); dans le musée de Székesfehérvár

19. sír. A csontváz felső része bolygatott. Mellékletei: egy szürkés-fekete bögre (2. kép 9), magassága 9'3 cm, peremszélessége 8'5 cm, nyaka alatt barázdált szalaggal; vaskés a két comb között, csöves, karikás és több alakatlan vastörmelék a medence táján (7941—42).

20. sír. A teljesen elenyészett csontváz fejének jobb oldalán csücskös bögre (2. kép 4), színe vöröses és feketés, magassága 9'3 cm, peremszélessége 11'5 cm, közte és a koponya között bronzkarika (7943—44).

21. sír. A csontváz felső része bolygatott. Az alsó lábszárak között csipkésszélű, szürke színű bögre, magassága 12 cm, peremszélessége 10 cm (7945), a medence táján kis csöves bronzlemezke, törött üveggyöngyszem, orsógomb, a bal csuklótól lefelé karikás és lemezes vastörmelék (7946).

22. sír. A teljesen korhad csontváz lábfejnél szürkés színű bögre, magassága 9 cm, peremszélessége 8 cm (7947), a bal csuklónál késpenge, a medencénél lapos vaskarika, a koponya mellett két gyöngyös függő (7948).

ches, en ordre. Entre les jambes se trouve un vase gris foncé, hauteur 13,5, diam. de l'ouv. 9 cm. (7931).

10. tombe. Près du pied, un vase noir de meilleure qualité, orné de sillons qui le contournent à distances inégales, hauteur 14 cm, diam. de l'ouv. 9'5 cm (7932). Près de la tête un vase noir primitif, hauteur 9 cm, diam. de l'ouv. 8 cm. (7933). Vers le milieu de la cuisse gauche, un fragment d'un couteau, entre le poignet droit et la hanche des fragments d'une boucle. (7934).

11. tombe. Le squelette entièrement disparu. Aux environs de la tête un pendentif en bronze à perles, près de la poitrine le fragment d'une boucle en fer, près de la jambe des fragments d'un vase. (7935).

12. tombe. Des débris d'ossements.

13. tombe. Des traces de fer entre le bras droit et la hanche du squelette tombé en poussière. A côté de la cheville gauche, un os de porc

14. tombe. À côté de la cheville, un pot cassé, près de la hanche, des morceaux de fer, près du coude droit, un anneau de fer (7936—37).

15. tombe. La partie supérieure du squelette dérangée, à côté de la cheville droite, un pot cassé (7938), entre les deux cuisses une lame de fer, de la patine de bronze sur un des cartilages du cou.

16. tombe. Le squelette entièrement décomposé.

17. tombe. La partie supérieure du squelette dérangée, à côté de la hanche droite un bouton en argile, dans la cavité du ventre, des fragments de fer, des fragments d'une boucle à anneau (7939).

18. tombe. À côté de la jambe, un os de porc, près des hanches, une petite plaque carrée en bronze, ornée de tresses. (7940, ici fig. 4, 2).

19. tombe. La partie supérieure du squelette dérangée, comme accessoires: un pot grisâtre orné d'un bandeau sillonné, hauteur 9'3, diam. de l'ouv. 8'5 cm; un couteau de fer entre les cuisses, et divers fragments de fer en forme de tuyau, débris d'anneau, et autres pièces difformes, aux environs des hanches (7943—44).

20. tombe. À côté droit du squelette entièrement disparu, un pot de forme angulaire, de couleurs rouge et noire, hauteur 9'3 cm, diam. de l'ouv. 11'5 cm (fig. 2, 4). Près de la tête un anneau de bronze (7943—44).

21. tombe. La partie supérieure du squelette dérangée. Entre les jambes un vase gri-

23. sír. A bolygatott csontváz bal alkarjánál csattöredék (7949).

24. sír. A jó állapotban levő csontváz jobb lábfejénél szürkés-fekete bögre, magassága 10,5 cm, peremszélessége 8,5 cm (7950), a két térd között törött orsógomb, a jobb vállnál két bronzkarika és vascsattöredék (7951).

25. sír. A teljesen elkorhadt csontváz jobb lábánál három barázdás szalaggal díszített fekete bögre, magassága 10, peremszélessége 9 cm (7952), a jobb csípőnél késtöredék, a bal alkarnál csattöredék (7953).

26. sír. Az elenyészett csontváz bal lábfejénél vörösfoltos bögre, magassága 10 cm, peremszélessége 7,5 cm (7954), a nyak táján két darabra mállott orsógomb, a bal combnál késpenge, a medencénél csattöredék (7955).

27. sír. Sirleletek 1928-ból az 1908. sz. ház udvarából: szürke színű bögre (3. kép 11) három körkörös és két hullámvonalas szalagdísszel, magassága 17,5 cm, peremszélessége 9 cm (7956), egy darab zöld, kör alakú ezüstlemezzel, közepén dudor, szélén háromsoros gyöngydísz és ugyanilyen törmelék (4. kép 1), két gyöngyszem, vaskarika és apróbb vastörmelék (7957).

Egyéb, a temető területén előkerült tárgyak: az 1906. sz. háznál feltárt sírokból: szürkés színű négy barázdált szalaggal díszített bögre, magassága 14 cm, peremszélessége 9 cm (7958), bronzkarperec, zablarészlet és 3 vaskarika (7959), kis füles bögre (2. kép 3) töredékekben a 10. sír tájáról, magassága 9,3 cm (7962a), Gergely Béla által gyűjtött három darab agyagedény (7960—62, 2. kép 2, 6). A sírokból összesen nyolc csontvázat lehetett megmenteni.

Ugyanezen a területen a második ásatásra Gergely Béla jelentése adott okot, mely szerint a jelzett helyen lovassírt találtak. A jelentés alapján a zirci apátság előszállási uradalma által adott munkaerővel Jankó László győri állami tanítóképzőintézeti c. igazgató szíves közreműködésével az ásatást 1931. augusztus 24.-én kezdtük meg és 28.-án fejeztük be. Első teendőnk volt a Gergely által őrzött lelet megtekintése és átvétele, melynek érdekessége és gazdagsága felülmulat várakozásunkat.

Helyszini szemlét tartva megállapítottuk, hogy a leletek a már ismertetett népvándorláskori temetőtől délkeletre, Lajos József 1907. sz. házának kertjében kerültek elő. E ház szemközt van az 1906. sz. házzal, hol 1929-ben ástunk. A két ház csak az úttest választja el egymástól és így a feltárt sír joggal tekinthető a már kiásott temető folytatásának.

sátre, à bord dentelé, hauteur 12, diam. de l'ouv. 10 cm (7945), près des hanches une petite lame en bronze tuyautée, une perle en verre cassée, un bouton, au dessous du poignet gauche des fragments d'anneaux et de lames de fer.

22. tombe. Aux pieds du squelette complètement décomposé, se trouvait un pot grisâtre, hauteur 9 cm, diam. de l'ouv. 8 cm. (7947), près du poignet gauche, une lame de couteau, près des hanches, un anneau de fer, à côté du crâne deux pendentifs à perles (7948).

23. tombe. Près du bras gauche du squelette complètement dérangé, se trouvait un fragment de boucle (7940).

24. tombe. À côté de la cheville droite du squelette bien conservé, se trouvait un vase grisâtre, hauteur 10,5, diam. de l'ouv. 8,5 cm. (7950), entre les genoux un bouton de fuseau, près de l'épaule gauche deux anneaux de bronze et un fragment de boucle en fer (7951).

25. tombe. Près du pied droit du squelette complètement tombé en décomposition, un vase noir orné d'un ruban à trois sillons, hauteur 10, diam. de l'ouv. 9. (7952), à côté de la hanche droite un fragment de couteau, près du bras gauche un fragment de boucle (7953).

26. tombe. À la place du pied gauche du squelette entièrement pulvérisé, on a trouvé un pot à taches rouges, hauteur 10, diam. de l'ouv. 7,5 cm. (7954); à la place du cou, un bouton de fuseau tombé en deux, près de la cuisse gauche, une lame de couteau et près des hanches un fragment de boucle (7955).

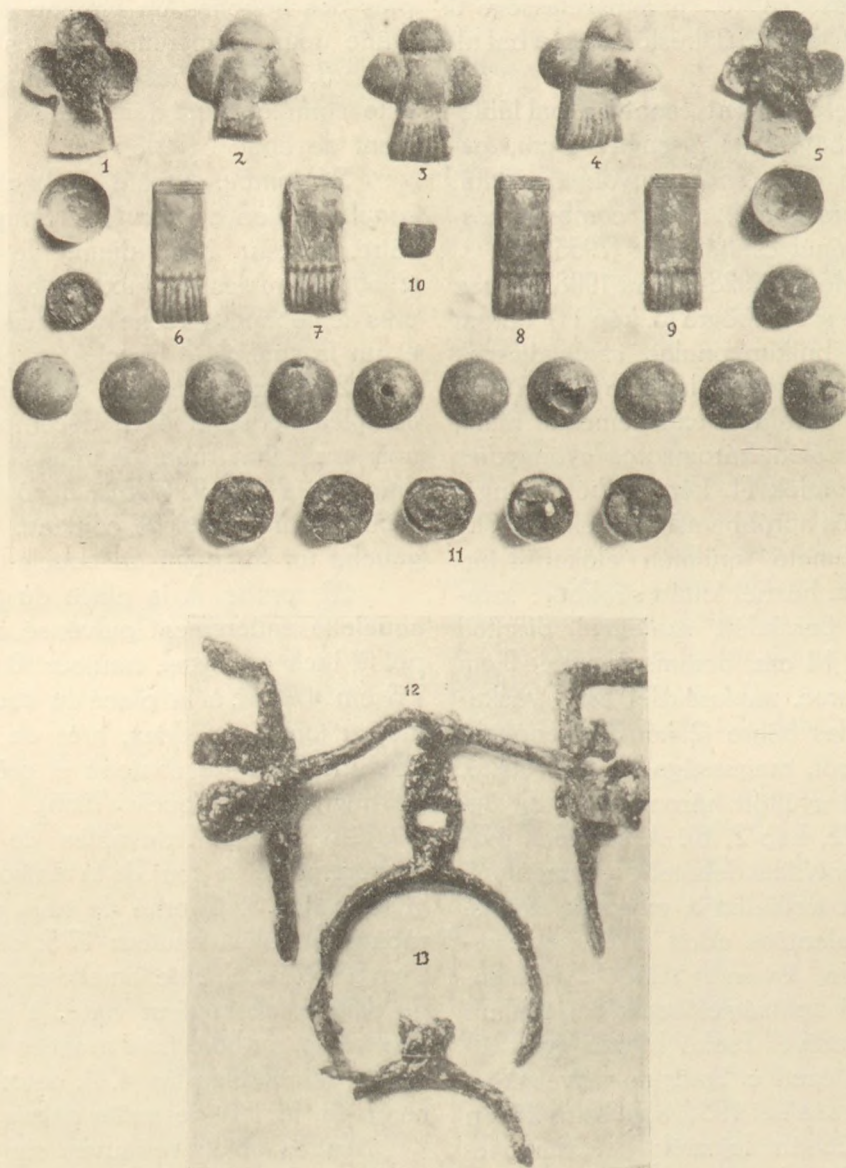
27. tombe. Trouvailles de l'année 1928, provenant de la cour de la maison No. 1908: pot grisâtre (fig. 3, 4) orné de trois cercles et deux rubans ondulés, hauteur 17,5, diam. de l'ouv. 9 cm (7956), une petite lamette en argent, en forme de disque, de couleur verte, à anse, au milieu une bosse, au bord trois rangées de perles et des débris semblables (fig. 4, 1), deux perles, un anneau de fer et de petits débris en fer (7957).

Autres objets retrouvés sur le terrain de ce cimetière: dans les tombes déblayées près de la maison No. 1906: un pot grisâtre orné de quatre lignes parallèles (7958. fig. 2, 7), bracelet en bronze, fragment de mors et trois anneaux en fer (7959), fragments d'un petit vase à anse (fig. 2, 3) des environs de tombe 10. Hauteur 9,3 (7972a) [fig. 2, 2 et 6] (7960—62) et huit squelettes préparés provenant de ces tombes.

L'initiative de la reprise des fouilles sur le même terrain a été donnée par le rapport de Béla Gergely, selon lequel on avait trouvé

A munkát az említett háznak szőlővel be nem ültetett területén kezdtük meg, annál a veremnél, ahol a Gergely által átadott leleteket találták. Hat kutatóárkot húzva, mintegy 420 m² területet kutattunk át. Az 1929.-i ásatás sírjainak száma, mint említettük 27, a számozásban folytatva a korábban feltárt sírok számozását, az 1931-ben feltárt sírok leírását a következőkben adjuk :

une tombe de cavalier au même endroit. En suivant le rapport, nous recommençâmes les fouilles le 24 août de l'an 1931 et les terminâmes le 28 août, avec la collaboration de Ladislav Jankó directeur de l'école normale de Győr et avec des ouvriers du domaine d'Előszállás appartenant à l'abbaye de Zircz. Notre première besogne fut l'examen et la prise en possession de la trouvaille de Gergely, qui dépass-

5. kép. Előszállás—Öreghegy. 28. sír ; a székesfehérvári múzeumban
Fig. 5. Előszállás—Öreghegy, tombeau 28 ; dans le musée de Székesfehérvár

28. sír. Tartalma Gergely Béla leírása szerint teljesen korhadott emberi és lócsontváz. Az embercsontváz lábbal keletnek feküdt, melléklete a csipő tájáról előkerült vasrozsdacsomó. A lócsontváz mellékletei : vaszabla, vaskengyel maradványa, lóhere-alakú hosszúkás négyszögű és félgömb-szerű ezüst szerszámdíszek. (8345, 5. kép).

se nos prévisions par son intérêt et sa richesse.

En examinant le terrain, nous établîmes que cette trouvaille était située au sud-ouest du cimetière décrit plus haut, dans le jardin de Joseph Lakatos près de sa maison No. 1907. Cette maison fait face à la maison No. 1906, où nous avons fouillé en 1929. Ces deux maisons ne sont séparées que par la route, on peut donc ad-

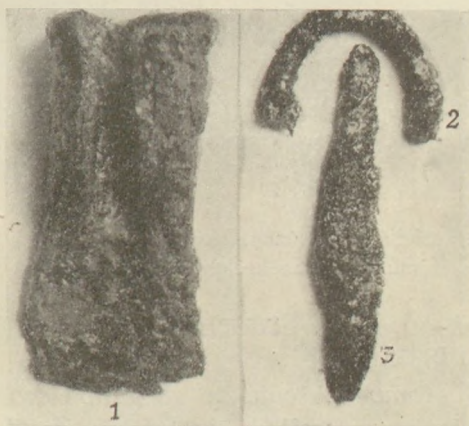
29. sír. A csontváz erősen bolygatott, mellette agyagedény töredékei (8346).

30. sír. Bolygatott sír csontváz nélkül, három barázdaszalaggal díszített agyagböggrével, színe fekete, magassága 13, peremszélessége 10 cm (8347, 3. kép 8).

31. sír. Az elég jó állapotban lévő csontváz bal combjának belső felén a sírban mérve 20 cm hosszú kés, a szájban kis bronzkarika, a bal felsőkarnál csatrésztlet, a bal medence táján csiholóvas töredékei kovával (8348).

32. sír. A csontváz felső része bolygatott. A bal medencecsontnál kés és csattöredék. A bal lábnál hengeralakú, 5 cm hosszú csont tűtartótubus. A jobb medencénél vörös színű, átfúrt agyagkarika (8349).

33. sír. Fiatal korhadts csontváz, medencénél kés, csattöredék és nyitott szélű vas köpüsbalta (8350, 6. kép 1).

6. kép. Előszállás—Öreghegy, 33. sír ;
a székesfehérvári múzeumban

Fig. 6. Előszállás—Öreghegy, tombeau 33 ;
dans le musée de Székesfehérvár

34. sír. Fiatal korhadts csontváz, feje táján bronz fülbevaló (8351).

35. sír. Melléklete bronzfüggő. A csontvázból csak a koponyát menthettük meg (8352).

36. sír. Csontvázból csak a koponya néhány töredéke maradt fenn. A sír mellékletei (8353) : a jobb lábnál sárgaszínű fülespohár (3. kép 1), magassága 13, peremszélessége 8 cm a csípőnél füles bronzcsörgő (7. kép 1), a mell táján római bronzstílus (7. kép 6), a nyaknál gyöngyszemek és két fülbevaló (7. kép 4, 5), továbbá vaskés és csatmaradványok (7. kép 2, 3).

37. sír. Az elkorhadts csontváz jobb láb-szára mellett agyagorsógomb, a kulcscsonton bronz-töredék, a medence táján csat és késtörödek, vasláncrésztletek, karikák és hajlott pánt-szerű töredékek (8354).

mettre que ce tombeau forme la continuation du cimetière déjà découvert.

Nous commençâmes les travaux sur le terrain non planté de vigne de la maison nommée, près de la cave où on avait trouvé les objets conservés par Gergely. En creusant six tranchées, nous fouillâmes un territoire d'environ 420 m². Le nombre des tombes découvertes en 1929 était de 27, comme nous l'avons déjà fait voir. Les tombeaux trouvés sur le terrain de la maison No. 1907 étaient au nombre de 23. J'en donne la description en continuant le numérotage comme suit :

28. tombe. Selon Gergely — squelettes d'homme et de cheval complètement décomposés. Le squelette humain était couché les pieds vers l'orient, à côté, près des hanches, se trouvait un tas de fer rouillé. À côté du cheval : mors en fer, fragments d'étrier en fer, ornements de harnais en bronze en forme de trèfle, de tuile et de demi-globe (8345, fig. 5).

29. tombe. Le squelette fortement dérangé, des fragments de poterie (8346).

30. tombe. Tombeau sans squelette, contenant un vase noir en argile orné de trois lignes parallèles. Hauteur 13, diam. de l'ouv. 10 (8347).

31. tombe. Près de la partie intérieure de la cuisse gauche du squelette bien conservé un couteau de 20 cm de longueur, mesuré dans la tombe, dans la bouche, un petit anneau en bronze, près du haut du bras droit, un fragment de boucle, aux environs des hanches une pierre à feu avec fragments de fer (8348).

32. tombe. La partie supérieure du squelette dérangée. À côté de la hanche gauche, un couteau et un fragment d'os. À côté du pied gauche, un porte aiguille en os, en forme de tube, 5 cm de long. À côté de la hanche droite un anneau d'argile rouge (8349).

33. tombe. Près des hanches du squelette de jeune homme fort abimé, un couteau, un fragment de boucle et une hache à douille ouverte [fig. 6] (8350).

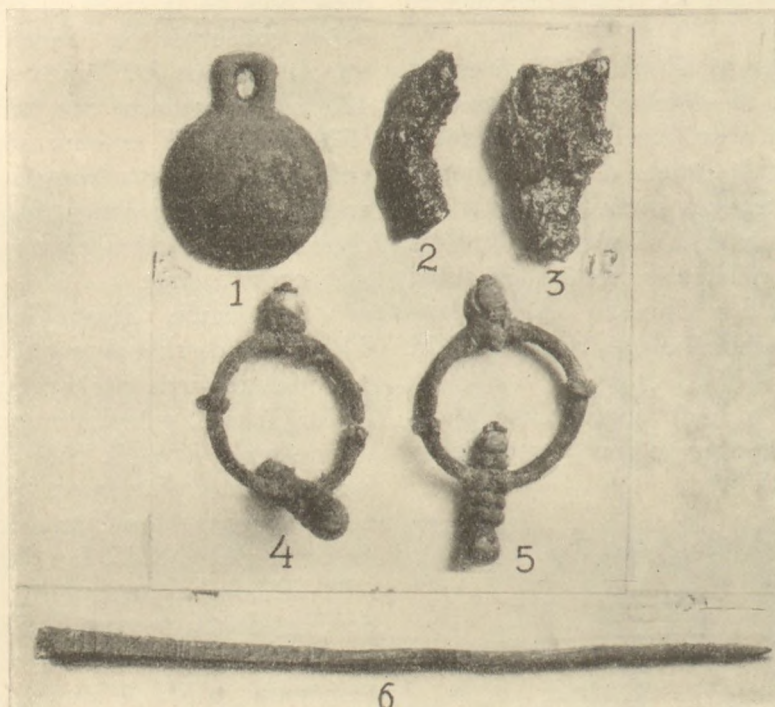
34. tombe. Squelette de jeune homme, aux environs de la tête des boucles d'oreille en bronze (8251).

35. tombe. Pendentif en bronze, du squelette seul le crâne a été conservé (8352).

36. tombe. Du squelette, seulement quelques fragments du crâne. Les accessoires : à côté du pied gauche un bocal jaune à anse (fig. 3, 1). Hauteur 13, diam. de l'ouv. 8 cm,

38. sír. A korhadt csontváz lábánál két edény töredékei, a gerinc táján négy gombos bronzdísz (8. kép 7) és egy S-alakú bronztárgy (8. kép 8) stilizált állatalakkal; mindkettőnek

près des hanches, une clochette en bronze à anse (fig. 7, 1), aux environs de la poitrine, un „stilus“ romain en bronze (fig. 7, 6), près du cou, des perles et deux boucles d'oreille (fig. 7, 4-5),

7. kép. Előszállás—Öreghegy, 36. sír; a székesfehérvári múzeumban
Fig. 7. Előszállás—Öreghegy, tombeau 36; dans le musée de Székesfehérvár

alsó részén fülek vannak. A térd körül négy darab szárnyas nyilhegy (8. kép 1—4), a medencénél vaskés (8. kép 6; 8355).

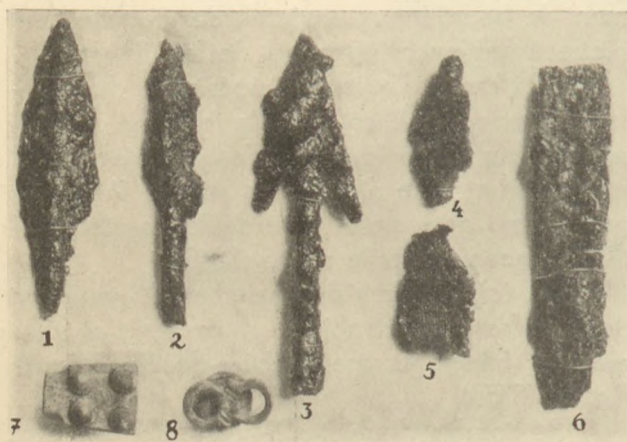
un couteau en fer et des fragments d'os (fig. 7, 2 et 3) [8353].

37. tombe. À côté de la jambe droite du squelette en poussière, un bouton de fuseau en argile, sur la clavicule, un fragment de bronze, aux environs des hanches, une boucle et des fragments de couteau, de chaîne en fer, des anneaux et des fragments de barres courbées (8354).

38. tombe. Aux pieds du squelette fort décomposé, les fragments de deux vases, près de l'épine dorsale un ornement à 4 boutons de bronze (fig. 8, 7) et un objet en bronze, en forme de S, avec des ornements de figures d'animaux stylisés (fig. 8, 8), tous les deux étaient munis d'une anse à la parte inférieure. Autour du genou, 4 pointes de flèches à ailes (fig. 8, 1-4), près des hanches un couteau en fer. (fig. 8, 6) (8355).

39. tombe. Une boucle de fer à côté du squelette complètement décomposé. (8356.)

40. tombe. Près de la tête, anneau et petite boule de bronze, près des hanches, une boucle, près de la cuisse gauche, un couteau à poignée d'os, près des pieds, deux vases (8357),

8. kép. Előszállás—Öreghegy, 38. sír; a székesfehérvári múzeumban
Fig. 8. Előszállás—Öreghegy, tombeau 38; dans le musée de Székesfehérvár

39. sír. A hasznavehetetlen csontváz mellett vascsat (8356).

40. sír. A fejnél bronzkarika és gömböcske,

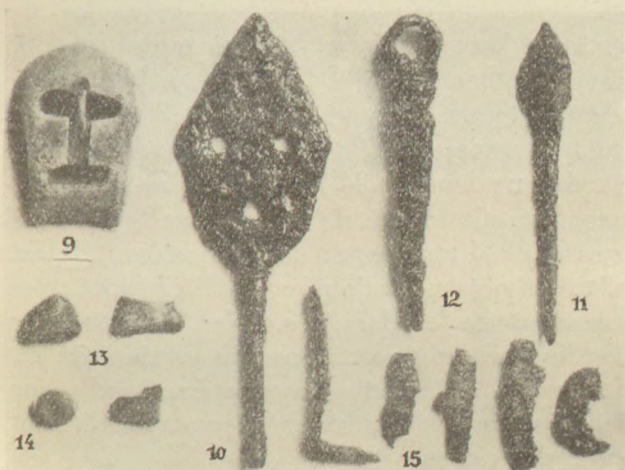
a medencénél csat, a bal combnál csontnyeles kés, a lábnál egy töredékes és egy ép edény, színe fekete, világos foltokkal, magassága 13 cm, peremszélessége 8,4 cm (2. kép 8; 8357).

41. sír. A korhadrt csontváz medencéjénél lemezes bronzsziójég, a jobb combon 25 cm hosszú kés, felette vaskarika (8358).

42. sír. Korhadrt csontváz, a nyaknál bronzgömböcske töredékei, két kis bronzkarika, a deréktájon láncszerű vastöredékek (8359).

43. sír. A jó fenntartású csontváz mellett mellékletek nem voltak.

44. sír. A csontváz korhadrt, a jobb karnál két nyilhegy, közülük az egyik feltűnően nagy, (lemeze 5 cm széles, 8 cm hosszú), a deréknél csontcsat, gyöngyszem, bronzlemezke, gyűrűsfejű vasszeg, két kova és vastöredékek (8360, 9. kép).

9. kép. Előszállás—Öreghegy, 44. sír;
a székesfehérvári múzeumban
Fig. 9. Előszállás—Öreghegy, tombeau 44;
dans le musée de Székesfehérvár

45. sír. Korhadrt csontváz, fejénél két ezüstfüggő és a következő nyakláncrészek: egy nagyobb ezüstgömb, egy kisebb felfűzhető ezüstgömb, egy ugyanilyenek a töredéke és hat, fehérrel tarkázott piros üveggyöngy (8361).

46. sír. Csontváz a koponya kivételével korhadrt; derekánál hatalmas pántos vascsat maradványai, az egyik darabon két bronzgomb (8362).

47. sír. A korhadrt csontváz fejénél szürkés-fekete, kezdetleges, törött agyagbögre, magassága 13,2 cm, peremszélessége 10 cm (8363).

48. sír. A korhadrt csontváz nyaktáján három gyöngyszem, medencéjénél vascsat (8364).

49. sír. A csontváz korhadrt; deréktájon csattöredék, a lábnál vörösfoltos agyagbögre,

dont l'un intact, noir à tâches claires, hauteur 13, diam. de l'ouv. 8,5 cm. L'autre vase est brisé.

41. tombe. Près des hanches du squelette décomposé, un bout de courroie en bronze, sur la cuisse droite, un couteau de 25 cm, un anneau de fer (8358).

42. tombe. Squelette pourri, près du cou, des fragments d'une petite boule de bronze, deux petits anneaux en bronze, autour de la taille, des fragments de chaîne (8359).

43. tombe. Aucun accessoire n'a été trouvé près du squelette bien conservé.

44. tombe. Le squelette pourri. Près du bras droit, deux pointes de flèche, l'une d'elles de dimension extraordinairement grande (8 cm de long sur 5 cm de large); près de la taille, une boucle en os, une perle, une petite plaque en bronze, un clou de fer à tête d'anneau, deux pierres à feu et un fragment de fer (fig. 9) (8360).

45. tombe. Près de la tête du squelette décomposé, deux pendentifs en argent et les parties suivantes d'un collier: une grande boule en argent, une plus petite percée en perle, le fragment d'une perle semblable et 6 perles en verre rouge et blanc (8361).

46. tombe. Le squelette pourri, le crâne excepté. Près de la taille, les restes d'une grande boucle en fer, avec deux boutons de bronze d'un côté (8362).

47. tombe. À côté du crâne, un vase brisé, gris foncé, en argile. (8363.) Hauteur 13,2, diam. de l'ouv. 10 cm.

48. tombe. Près du cou du squelette décomposé, trois perles; près des hanches une boucle de fer (8364).

49. tombe. Squelette pourri, aux environs de la taille, un fragment de boucle, aux pieds, un vase d'argile à taches rouges, orné de trois lignes parallèles. Hauteur 11,2 diam. de l'ouv. 9 cm (8365).

50. tombe. Squelette pourri, près du crâne deux boucles d'oreille, au cou les restes de cinq perles en verre, près de la taille un bouton de fuseau en argile (8366).

51. tombe. Trouvée dans le jardin de la maison No. 1908. appartenant à Paul Nagy, où nous la découvrîmes en creusant une tranchée d'essai pour prouver que le cimetière s'étendait de ce côté. À côté du pied gauche du squelette décomposé, un fragment de couteau, près des hanches, des fragments d'une boucle, près de la tête, un vase noir grisâtre à bord

három barázdás szalaggal, magassága 11'2 cm peremszélessége 9 cm (8365).

50. sír. A csontváz korhadt, fejénél két fülbevaló, a nyakon öt üveggyöngy maradványa, a deréknál agyagorsógomb (8366).

51. sír. Lelőhelye az 1908. sz. háznak (Nagy Pál tulajdona) kertje, ahol próbaárkot húzva akadunk rá, annak bizonyosságául, hogy a temető ide is kiterjedt. Az itt talált korhadt csontváz bal lábánál késtörödé, medencéjénél csatrészek, fejénél csipkészlű szürkésfekete bögre volt, magassága 13 cm, peremszélessége 10 cm (8367, 2. kép 1).

A temető területén szórványosan előkerült leletek: szürkésfekete agyagbögre, oldalán két hullámvonalas és három körkörös szalag, magassága 12'5 cm, peremszélessége 10 cm (8279. 3. kép 10); hasonló edény, oldalán elmosódott körkörös barázdák, magasság 14'5 cm, peremszélessége 11 cm (8280); vöröses színű bögre spirálisan lefutó széles barázdával, peremén zezugos dísz, magassága 13'4 cm, peremszélessége 10'5 cm (8281, 3. kép 6); fekete színű bögre elmosódott körkörös mélyedésekkel, magassága 13 cm, pereme csorba (8282); tokos vasláncza, hegye hiányzik, hossza 24'5 cm (8968).

Összehasonlítva az 1927. évi ásatást ez utóbbival, ott 27 sírből 8 csontvázat sikerült megmenteni, itt 24 sírből csak két teljes csontváz és két koponya hasznavehető. A leleteket illetően a régebbi ásatásnál feltűnő az edények aránylagos nagyobb száma. A 27 sír közül 17 tartalmazott összesen 21 edényt, míg a most feltárt 24 sírből csak 5-ben volt keramikai anyag, összesen 10 edénnyel. Egyéb leletekben amazok ezekhez képest szegényesek. Valószínű, hogy oda a telep szegényebbjei temetkeztek, az utóbbi helyre pedig a jobbmódúak.

Ilyen jobbmódú előkelő egyénnek kell tartanunk a 28. sírban fekvőt, akit lovával együtt temettek el. Gergely jelentése szerint a csontváz mellett nem találtak semmit. Annál gazdagabb volt a lócsontváz a rajta talált zablával, kengyelekkel és lószerszámdíszekkel. Harcos-sírok a 38. és 44. sír, mindkettő nyílhegyekkel. A 36. sír érdekessége egy római stílus, mely a helyi környezetből került avar kézbe. A vastárgyak közül, mint ritkább lelet, a 33. sír tokosbaltája érdemel figyelmet. Ez már keleti forma.

Az Előszállás-Bajcsihegy temetőjét 1931-ben az itt végzett vasútmenti munkálatok hozták felszínre. Az illetékes hatóságok tudomást

dentelé. Hauteur 13, diam. de l'ouv. 10 cm (8367, fig. 2, 1).

Les objets suivants éparpillés sur le terrain des fouilles : un pot noir grisâtre, orné de trois lignes parallèles et de deux lignes ondulées ; hauteur 12'5, diam. de l'ouv. 10 cm (8279 ; fig. 3, 10). Un pot semblable à lignes parallèles, hauteur 15'5, diam. de l'ouv. 11 cm (8280) ; un pot rouge orné de spirales, une ligne dentelée sur le bord, hauteur 13'4 et diam. de l'ouv. 10'5 cm (8281, fig. 3, 6) ; un pot noir, orné de cercles estompés, hauteur 13, (8282) : une lance de fer, dont la pointe brisée, longueur actuelle 24'5 cm (8968).

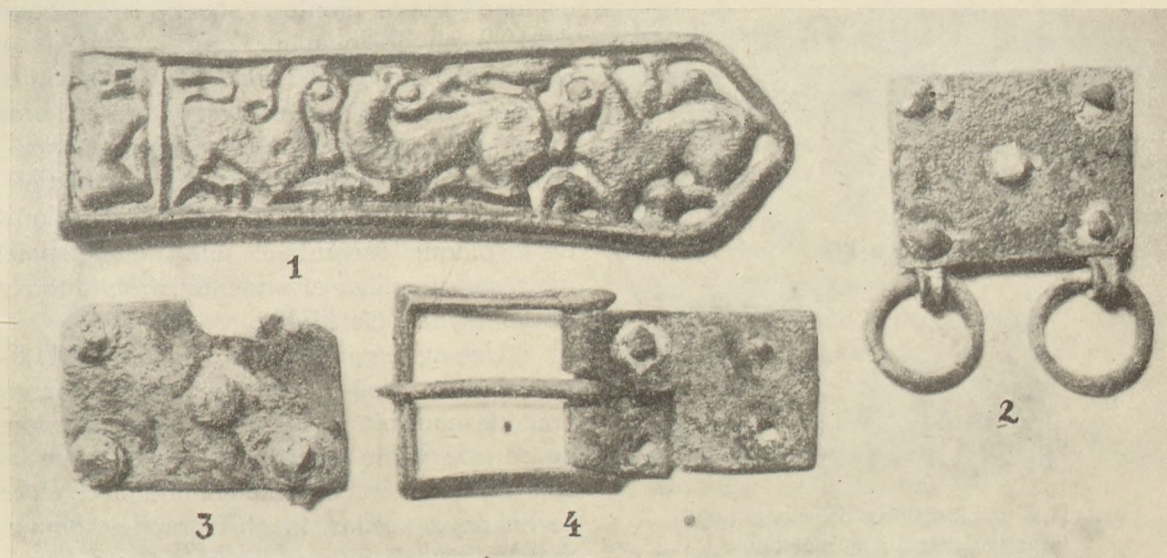
En comparant ces fouilles avec celles de 1927, nous constatons qu'alors des 27 tombes découvertes on avait réussi à sauver 8 squelettes, tandis que maintenant, dans les 24 tombes déblayées on n'a sauvé que 2 squelettes intacts et deux crânes. Ici la matière d'os est donc de moindre valeur. Dans les fouilles précédentes on avait trouvé, dans les 27 tombes, en tout 21 vases d'argile répartis dans 17 tombes, tandis que dans les 24 tombes déblayées récemment on n'a trouvé de la matière céramique que dans 4 tombes, en tout 10 vases. En fait d'autres objets, les fouilles de 1927 sont plus pauvres que les dernières. Il s'en suit donc, que les habitants du quartier pauvre avaient été enterrés dans cette partie du cimetière, tandis que les sépultures découvertes récemment étaient celle des riches.

Nous devons compter parmi les riches l'individu du tombeau 28, enseveli avec son cheval. Selon le rapport de Gergely, on n'a rien trouvé au près du squelette humain, mais les accessoires du squelette du cheval, (mors, étrier et ornements de harnais en bronze) étaient d'autant plus riches. Les tombes 38. et 44. étaient également des sépultures de guerriers. Elles contenaient des pointes de flèches. Le „stilus“ romain trouvé sur la poitrine du squelette du tombeau 36 est fort intéressant, et servait probablement d'épingle. Parmi les objets de fer, la hache à ailes du tombeau 33 doit être nommée comme rare et intéressant. La forme appartient à l'Asie Centrale.

Le cimetière de Bajcsihegy a été découvert en 1931, lors de travaux exécutés le long du chemin de fer. Les autorités compétentes ayant été informées de la trouvaille, le dr. Nándor Fettich fut délégué par le Musée National et Arnold Marosi par le Musée de Székesfe-

szerezve a leletekről, a Magyar Nemzeti Múzeum részéről dr. Fettich Nándor, a székesfehérvári múzeum részéről pedig Marosi Arnold utaztak ki helyszíni szemlére. A feltárás a vasútvonalnak Hercegfalva és Ménesmajor közti szakaszán, a 381—383. számú vasúti szelvénykarók mentén fekvő domb nyugati oldalán történt, melyet a kubikosok lehordva, sírokra akadtak. A halottak alapján 30—40-re tehető a feldúlt sírok száma, amelyek csontvázai és mellékletei nagyrészt tönkrementek. Szerencsére Nagykarácsonyszállás intézőségének mégis sikerült néhány csontvázrészletet és mellékletet irodájában összegyűjteni. Viszont illetéktelen kezekbe is jutottak régiségek, melyeket csak utánjárással sikerült előkeríteni. Kiszállásunkkor akadtak egy

hívár pour se rendre sur place. Le déblayement avait eu lieu sur le tracé du chemin de fer entre Hercegfalva et Ménesmajor, sur le versant occidental de la colline qui se trouve près des poteaux 381—383 de la voie. Les ouvriers terrassiers, en démolissant cette colline, trouvèrent les tombes. Cette partie du terrain est complètement perdue du point de vue archéologique. Selon les informations obtenues, il s'agissait de 30 à 40 tombes que les ouvriers ont dévastées et dont les squelettes et accessoires ont été complètement abimés. Heureusement les employés de Nagykarácsonyszállás ont pu sauver quelques fragments qu'ils avaient recueillis dans leur bureau. D'autres objets furent retrouvés, auprès bien des recherches, entre les

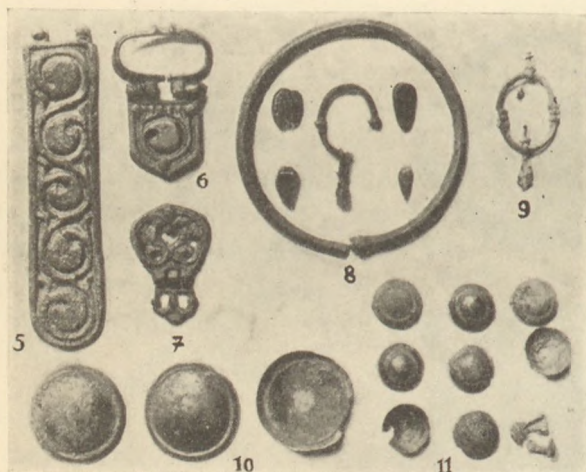
10. kép. Előszállás—Bajcsihegy; a székesfehérvári múzeumban
Fig. 10. Előszállás—Bajcsihegy; dans le musée de Székesfehérvár

emberi és lócsontváz-sírra, amelyet magunk preparálhattunk ki és így adatai hitelesek. A fejjel északnyugatra fekvő embercsontváz koponyája már szétesett, többi csontjai is korhadtak voltak. A férfi-sír hossza 210 cm volt. A lábak mögött egy egész lócsontváz feküdt 190 cm hosszúságban. A teljes sír hossza tehát 4 m volt. A ló kistermetű pusztai lófajta; csikófogai megvoltak, tehát négy évesnél nem lehetett idősebb. A test körül 20 darab ép és számos töredékes kerek bronzpityke került elő, amelyek szegecselésük szerint szíjdíszek voltak. Legsűrűbben a fej körül feküdtek. A deréktájon egy pár kengyelvas, az állkapocsnál zablamaradványok voltak. Az emberi csontváz lábától kis fekete bögrét (magassága 10 cm, peremszélessége 9 cm), bal kézfejétől vaskéspengét vettünk

maines de personnes incompetentes. Lors de notre arrivée à l'endroit des travaux, on était en train de déblayer un tombeau de cavalier dont nous pûmes diriger la fouille et conséquemment les données fournies sont authentiques. Le crâne du squelette couché vers le nord-ouest — était tombé en pièces, les ossements aussi étaient pourris. La longueur du tombeau était de 210 cm. Derrière les pieds, se trouvait le squelette entier du cheval, long de 190 cm. La longueur du tombeau entier était donc de 4 m. Le cheval était un petit cheval de la race des chevaux de la „puszta“; il avait encore ses dents de poulain, donc il avait moins de 4 ans. Autour du corps, on a trouvé 20 petits boutons ronds entiers et de nombreux fragments tout pareils, qui servaient d'ornement de harnais.

ki, medencéjében vascsatnyomokat láttunk (8314). Jelenlétünkben még két sírt tártak fel, az egyikben nagyobb bögre, a másikban késpenge volt (8319).

Az intézőségénél elhelyezett leletek közül különösen becses egy bronzövfelszerelés, mely a kiásó gazdasági segédtsízt szerint lovassírból került elő (10. kép). A lelet fő darabja egy 10·2 cm hosszú, állatküzdeldmi jelenettel díszített, áttört nagyszíjvég (10. kép 1). Az öv egyéb felszerelése: négyszög-alakú bronzcsat tövissel és négy kerekfejű, erősítő szeggel; négyszögű bronzlemez két karikával és öt szeggel (a karikák visszahajlított pántból alkotott fülekben csüngenek); ugyanilyen bronzlemez, fülek és karikák nélkül; három vas- és fadarabka (8310).

11. kép. Előszállás—Bajcsihegy;
a székesfehérvári múzeumban

Fig. 11. Előszállás—Bajcsihegy;
dans le musée de Székesfehérvár

Egy másik övdíszítmény részei (11. kép 5—7): 9·6 cm hosszú indás nagyszíjvég; bronzcsat tövis nélkül, testén indás levéldísszel; bronz boglár, mely két részből áll, nagyobb tagja trapéz alakú áttört díszítménnyel és három szeglyukkal, kettőben a szeg is megvan, a csüngője szintén áttört (8412).

Együtttes sírleletet alkotnak azok a tárgyak is, melyeket Rutner Béla főintéző vasúti vonalfőnök közvetítésével Pados Béla adott át a múzeumnak. Ezek a következők (11. kép 8): egyszerű bronzkarperrec, végén vastagodás; bronzfüggő gyöngyös függővel, karikájának negyed-része hiányzik; négy darab dinnyemag-alakú fekete üveggyöngy és egy egyszerű kidolgozású, szájánál csorba, 12 cm magas fekete agyagpohár (8311).

Egyéb összegyűjtött leletek: három nagyobb

En plus grande partie, ces débris se trouvaient autour de la tête; aux environs du dos, une paire d'étriers, près de la mâchoire, des débris du mors. Aux pieds du squelette humain, nous trouvâmes un petit vase noir, hauteur 10, diam. de l'ouv. 9 cm; près de la main gauche, une lame de couteau en fer, et nous vîmes les traces d'une boucle en fer dans l'abdomen (8314). On découvrit encore deux tombes en notre présence, et nous y trouvâmes un vase assez grand, et une lame de couteau (8419).

Parmi les objets conservés dans le bureau de la direction une garniture de ceinture en bronze est particulièrement précieuse; Elle provient d'après les renseignements obtenus, d'une tombe de cavalier (fig. 10). La pièce principale est une grande monture de bout de courroie de 10·2 cm de longueur, ornée à jour de dessins d'animaux qui luttent; les autres parties de la garniture sont: une boucle carrée en bronze, à épingle et quatre clous, une plaque carrée en bronze, à deux anneaux, et cinq clous (les anneaux sont suspendus à des oreilles formées de la plaque recourbée) une plaque pareille, mais sans oreilles et anneaux, trois morceaux de fer et de bois (8310).

Une autre garniture de ceinture (fig. 11, 5—7) se compose des pièces suivantes: un grand bout de courroie de 9·6 cm de long, à ornement de cep de vigne; une boucle en bronze sans épingle, ornementée de même, une pièce en bronze en deux parties, la plus grande ornementée d'un trapèze à jour et de trois trous pour les clous, avec deux clous conservés dans le trou, le pendant également ajouré (8412).

Les objets transmis au Musée par Béla Pados, sur l'intervention du chef de gare Béla Rutner proviennent aussi d'une même trouvaille. Ce sont: (fig. 11, 8) un bracelet simple en bronze, élargi vers le bout; un pendentif en bronze à perles, un quart de l'anneau manque; 4 perles en verre noir, en forme de pépin de melon et un bocal ébréché en argile noir, de travail simple, 12 cm. de haut (8311).

Autres trouvailles recueillies: trois grandes et une petite monture de ceinture (fig. 11, 10), un pendant en bronze (fig. 11, 9), 13 perles et un étrier en fer (8315—18). Outre ces pièces, il se trouve au musée encore neuf vases — dont 4 cédés par le Musée National. Les objets suivants sont les plus précieux: un pot pansu noir grisâtre, orné de lignes annulaires, hauteur 14, diam. de l'ouv. 10 cm (8321, fig. 3, 7); un

és egy kisebb kupak-alakú övveret (11. kép 10), bronzfüggő (11. kép 9), 13 gyöngyszem és két vaskengyel (8315—18). Az említettekén kívül még 9 darab edény került a múzeumba, melyek közül négy darabot, mint neki beszolgáltatott leleteket, a Nemzeti Múzeum adott át. Érdekesebb példányok: egy szürkés fekete, öblös edény körkörös vonaldísszel, magassága 14 cm, peremszélessége 10 cm (8321, 3. kép 7); egy fekete, hordóalakú, magassága 12'8 cm, peremszélessége 5'5 cm (8322, 2. kép 10); egy hullámvonalas vörös pohár, magassága 11'5 cm, peremszélessége 8'5 cm (8325, 3. kép 9); kezdetleges alakú pohár, színe szürkésfekete, peremén haránt bevágások, magassága 10'2 cm, peremszélessége 8'5 cm (8368, 3. kép 3). Mindössze egy hiányos csontvázunk van erről a területről, de így is értékes ez, mellékletei a 11. képen 5—7 alatt látható övveretek voltak, tehát jellemző avar díszítményekkel fordult elő.

Rendszeres ásatást 1933. augusztus havában végzett a székesfehérvári múzeum Bajcsihegyen, dr. Apor Lászlónak, a budapesti Tudományegyetem Embertani Intézete asszisztensének közreműködésével. Ez alkalommal a munkát a dombnak a vasútvonaltól keletre fekvő részén kezdtük meg és nyolc sírt tártunk fel.

1. sír. Fekvése a vasúti töltés szélétől befelé 110 cm, a 382. sz. szelvénydúctól északfelé 22'4 m. Mélysége 190 cm. Mellékletei: a jobb combnál vasnyomok, gyűrűszerűen hajlott maradvánnyal, a medencénél vascsat töredéke, a bal felsőkarnál szétmállott agyagorsógomb, a bal lábnál vörös foltos agyagbögre, melynek nyaka alatt és közepén körös barázdák vonulnak, magassága 13 cm, peremszélessége 9'5 cm. A koponyánál sertéscsont. A koponyát épen, a hosszú csontokat csak részben menthettük meg (8821).

2. sír. Távolsága az előbbitől 1'5 m, mélysége 190 cm. A jobb lábfejnél fekete agyagbögre, peremén haránt barázdák, felületén szabálytalan hullámvonal, magassága 13'4 cm, peremszélessége 11 cm (3. kép 4). Az eléggé ép csontváz koponyája a medencén feküdt. Sertéscsont is volt a sírban (8822).

3. sír. Távolsága az előbbitől 5 m, mélysége 195 cm. A bal lábnál vöröses színű bögre, füle hiányzik, magassága 10'5, peremszélessége 8'3 cm; a medence táján lemezes vastöredék karikákkal, visszahajlított szélű bronzlemez, melyek széle lyukkal volt áttörve, vaskés (sírban megmérve 10 cm), a jobb karon bronzkarperec, a bal vállnál agyagorsógomb, felületén

pot noir en forme de tonneau, hauteur 12'8 et diam. de l'ouv. 5'5 cm. (8322, fig. 2, 10); un pot rouge orné de lignes ondulées, hauteur 11'5 et diam. de l'ouv. 8'5 cm (8325, fig. 3, 9); un pot noir grisâtre, de forme primitive, dont le bord est orné de lignes obliques. Hauteur 10'2 et diam. de l'ouv. 8'5 cm (8368, fig. 3, 3). Nous possédons, provenant de ce terrain un seul squelette, précieux quand même, parceque ses accessoires étaient des ornements de ceinture en forme de griffons, ce qui prouve que c'était une tombe d'un personnage de rang (fig. 11, 5—7).

Le Musée de Székesfehérvár fit exécuter une fouille systématique en août 1933, avec l'assistance du dr. Ladislav Apor, assistant de l'Institut anthropologique de l'Université de Budapest. À cette occasion, nous déblayâmes la partie de la colline située à l'est du tracé du chemin de fer, et y découvrîmes 8 tombes.

1. tombe. Située à 110 cm. du bord du remblai du chemin de fer, à 22'4 m. au nord du 382-e poteau. Profondeur 190 cm. Accessoires: traces de fer près de la cuisse gauche, un reste d'anneaux près de la hanche, fragment de boucle de fer, près du bras gauche, un bouton de fuseau en argile tombé en pièces, près du pied gauche un vase à taches rouges en argile avec des sillons autour du cou, hauteur 13, diam. de l'ouv. 9'5 cm. Près du crâne, un os de porc. Le crâne a été trouvé intact, les os longs partiellement (8821).

2. tombe. Eloignement de la première de 1'5 m, profondeur 199 cm. À côté de la cheville droite, un vase en argile, noir avec des sillons à travers le bord, sur la surface un sillon ondulé de forme irrégulière, hauteur 13'4, diam. de l'ouv. 11 cm (fig. 3, 4). Le crâne du squelette, en assez bon état, posé à la place du ventre. Un os de porc s'y trouvait aussi (8822).

3. tombe. Eloignement de la précédente 5 m, profondeur 195 cm. Près du pied gauche, un vase de couleur rouge, l'anse manque, hauteur 10'5, diam. de l'ouv. 8'3 cm. Aux environs des hanches, des fragments de lame de fer avec des anneaux, des lames de bronze à bord recourbé et troué, un couteau de fer (mesurant dans la tombe 10 cm). Sur le bras gauche, bracelet en bronze, près de l'épaule gauche bouton de fuseau en argile à surface sillonnée: aux environs du cou une boucle d'oreille, des anneaux de bronze et une quantité de perles de verre en forme de pépin de melon. Du squelette, seul le haut du crâne a pu être sauvé (8823).

barázdákkal; a nyaktájon fülbevaló, bronzkarikák és egy csomó dinnyemag-alakú üveggyöngy. A csontvázból csak a koponyatetőt menthettük meg (8823).

4. *sír*. Távolsága az előbbtől 2'5 m, mélysége 2 m. A bal lábnál hullámvonalas és körkörös díszítésű fekete bögre, magassága 13 cm, peremszélessége 11 cm; a medencénél vascsat és vaskés; a jobb kéznél vaskarika; a fejnél két bronz fülbevaló. A csontvázból csak a koponya maradt meg épen (8824).

5. *sír*. Az előzőtől való távolsága 1'5 m, mélysége 2 m. A jobb lábfejnél kisebb füles bögre töredéke, színe vöröses. A bal kézen pántos gyűrű, két karján egy-egy bronzkarperec. A bal vállon barázdás orsógomb, a nyak táján függő és egy csomó dinnyemag-alakú üveggyöngyszem. A csontváz teljesen korhadt (8825).

6. *sír*. Az előbbtől 3 méternyire feküdt, mélysége 195 cm. Melléklete állatcsont. A csontvázból csak a koponya használható.

7. *sír*. Az előzőtől 2'5 méternyire feküdt, mélysége 195 cm. A korhadt csontváz mellett sertéscsont. A jobb vállnál agyagorsógomb, a bal medencén vascsatmaradvány (8826).

8. *sír*. Távolsága az előzőtől 1 m, mélysége 185 cm. A jobb lábfejnél szabályos alakú szürkésárga bögre, füle hiányzik, nyaka alatt körös barázdák, magassága 15 cm, szájbősége 9 cm. A csontváz használhatatlan (8826a).

E sírok feltárása közben a vasútvonaltól nyugatra eső feltárt területen, ahonnan a korábbi leletek előkerültek, a bolygatatlan részen kutatóárkokat húztunk. E kutatások közben négy sírt tártunk fel, melyek tartalma, folytatva a fenti sorszámot, a következő:

9. *sír*. Mélység 1'30 m. A korhadt női csontvázból csak a koponya és az egyik combcsont volt megmenthető. A medencetájon vascsat, a koponya jobb oldalán nagyobb, bal oldalán kisebb bronzkarika (8827).

10. *sír*. Mélysége 1'60 m. A férfi-csontvázból csak a koponyát és a combcsontot emelhetjük ki. A lábfejnél kisebb darabokra mállott agyagbögre, a jobb kéznél vaskés töredékei kerültek elő (8828).

11. *sír*. Mélysége 1'75 m. A teljesen korhadt csontváz mellett melléklet nem volt.

12. *sír*. Mélysége 1'40 m. Fiatal, melléklet nélküli csontváz teljesen korhadt volt.

A *sukorói* temető feltárására az adott okot, hogy 1932-ben a község gádei határában, melyet a Jánosmajortól keletre vízmosás szel ke-

4. *tombe*. Eloignement de la précédente : 2'5 m. Profondeur 2 m. Près du pied gauche, vase en argile noir, hauteur 13, diam. de l'ouv. 11 cm. à ornement ondulé tout autour. Près des hanches, boucle en fer et couteau. Près de la main droite, anneau de fer. Près de la tête, deux boucles d'oreille. Seul le crâne intact (8824).

5. *tombe*. Eloignement 1'5 m, profondeur 2 m. Près de la cheville droite, fragments d'un petit pot à anse, de couleur rougeâtre. Bague à cerceau à la main gauche, sur chaque bras un bracelet en bronze. À l'épaule gauche, un bouton de fuseau sillonné, autour du cou, un pendant et une quantité de perles en verre en forme de pépin de melon. Le squelette entièrement décomposé (8825).

6. *tombe*. À 3 mètres de la dernière, profondeur 195 cm. Accessoire : os animal. Rien que le crâne intact.

7. *tombe*. À 2'50 m de la précédente, à 195 cm de profondeur. Près du squelette décomposé, un os de porc. Près de l'épaule droite, bouton de fuseau en argile; près de la hanche gauche, fragment de boucle en fer (8826).

8. *tombe*. À un mètre de distance de la dernière, à une profondeur de 185 cm. À côté de la cheville droite, vase en argile jaune grisâtre, de forme régulière, sans anse, autour du cou des sillons circulaires, haut de 15 cm, largeur 9 cm. Squelette décomposé (8826a). Simultanément avec ces fouilles, nous avons creusé des tranchées d'essai dans la partie intacte du terrain, à l'ouest de la voie du chemin de fer, là où avaient été exécutées les fouilles précédentes. Ici nous déblayâmes 4 tombes dont nous donnons le contenu en continuant le numérotage des tombes là où nous l'avons interrompu.

9. *tombe*. Profondeur 1'30 m. On n'a pu sauver que le crâne et une des cuisses du squelette féminin fort décomposé. Près de la taille, boucle en fer, du côté droit du crâne, un anneau en bronze plus grand, du côté droit un anneau plus petit (8827).

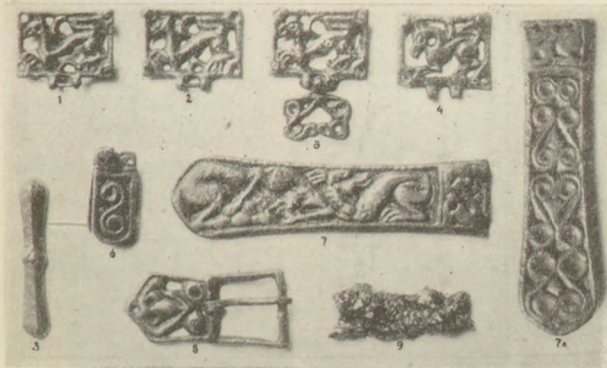
10. *tombe*. Profondeur 160 cm. Le crâne et l'os de la cuisse du squelette d'homme conservés. À la cheville, vase en argile tombé en pièces, près de la main gauche, fragment d'un couteau de fer (8828).

11. *tombe*. Profondeur 175 cm. Squelette complètement décomposé. Pas d'accessoires.

12. *tombe*. Profondeur 140 cm. Squelette de jeune homme décomposé, sans accessoires.

resztül, Salabert István gazda utmentén fekvő szőlőjének partján kunyhót épített. A partot be-
ásva bronzmellékletes csontvázra akadt. A le-
letet átadták Kapitány István ref. tanítónak, aki
azokat a székesfehérvári múzeumba juttatta. A
leletek az avarkorra jellemző övdíszítmények.

Miután az efajta sírok nem magányosak,
hanem egész temetőt alkotva fordulnak elő, jo-
gos volt feltevésünk, hogy a már feltárt csont-
váz körül több sírnak is kell lennie. Szeptem-
ber 20.-án kezdtük meg az ásatást. A munkát
a már feltárt sírtól kiindulva kezdtük meg az út-
menti part bevágásával, ahol tényleg találtunk
is sírokat. A talált sírokat derékszög alatt át-
metsző árkokat húztunk az útparttól befelé, de
itt a szőlőoltványok miatt csak néhány méterre
mehettünk. Ily módon mintegy 40 m hosszú és
20 m széles földszívet kutattunk át. A talált sí-
rok azonban szegények voltak.

12. kép. Sukoró; a székesfehérvári múzeumban
Fig. 12. Sukoró; dans le musée de Székesfehérvár

A véletlen folytán feltárt első sírnak Kapi-
tány István által átadott leletei a következők
(12. kép 1—9): 1.) 10'5 cm hosszú bronzszi-
jvég, melynek tokos végét három szeg kapcsolta a
szi-
jhoz; egyik oldalán állatviaskodási jelenet,
másikon szimmetrikus növénydísz, 2.) négy da-
rab négyzet-alakú griffes övveret; az övverete-
ket négy szegecske erősítette a szi-
jhoz, a hoz-
zájuk tartozó csüngők közül csak egy maradt
meg, 3.) két darab kisszi-
jvég, S-alakú áttört or-
namentummal, 4.) bronzcsat; három szögleté-
ben felerősítő lyukak, kettőben még a szegek
is megvoltak, 5.) piskóta-alakú bronzveret, kö-
zepén szeggel, 6.) bronzlemeztöredék, 7.) vas-
kés pengészlete. A csontvázból csak a kopo-
nyát sikerült megmenteni.

A többi hét sír tartalma nagyon szegényes.
Mellékletei: a 2. sírban a bal térdnél, kívül, egy-
szerű bögre, sertés- és madárcsontok, a meden-
cénél vascsat, a jobb alsókarnál 16'5 cm hosz-

Constatant la pauvreté de ces dernières
tombes nous cessâmes les fouilles, supposant
être arrivés au terme du cimetière.

Les fouilles exécutées à Sukoró furent
entreprises après la trouvaille que fit István
Salabert, propriétaire de la vigne située le long
d'un ravin à l'est de Jánosmajor, du côté du
village qui avoisine Gáde. En 1932, étant en
train de construire une hutte au bord de sa
vigne, il y trouva un squelette avec accessoires
de bronze. Il remit la trouvaille à István Ka-
pitány, précepteur de l'école réformée du villa-
ge qui les fit parvenir au musée de Székesfe-
hérvár. Ces trouvailles sont des ornements de
ceinture caractéristiques de l'époque avare (fig.
12, 1—9).

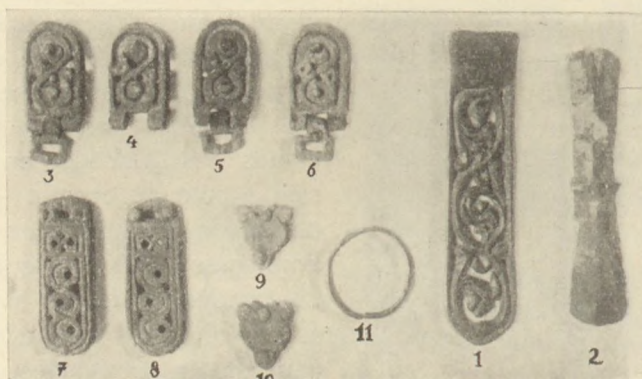
Vu que des tombeaux de cette espèce ne
se trouvent pas isolés, mais font partie d'un
cimetière, nous avions le droit d'admettre qu'au-
tour d'eux nous en trouverions encore d'autres.
Nous commençâmes les fouilles le 20 septembre,
en partant de la tombe déjà trouvée, et coupant
la pente bordant le chemin. Nous y découvrî-
mes en effet plusieurs tombeaux. Nous creu-
sâmes des tranchées en angle droit sur le ter-
rain à côté du chemin — mais à cause de la
plantation de vigne nous fûmes obligés d'aban-
donner les recherches quelques mètres plus loin.
Le terrain ainsi fouillé avait une longueur de 40
m sur 20 m de largeur. Les tombeaux étaient
pauvres en trouvailles. Les objets remis par
István Kapitány et trouvés par hasard étaient
les suivants: 1) une extrémité de courroie en
bronze, 10'5 cm de long, dont le bout en étui
était fixé par trois clous à la courroie. On y
voit d'un côté un ornement à lutte d'animaux,
de l'autre côté un motif de vigne; 2) quatre
montures de ceinture carrées à griffons, chacune
était fixée à la ceinture par 4 clous. On n'a re-
trouvé qu'un seul des pendentifs y appartenant;
3) trois petites extrémités de courroie en bronze
avec un ornement ajouré en forme de S; 4)
boucle en bronze, dans ses trois coins des
trous pour la fixer, clous dans deux de ces trous;
au milieu de la plaque un ornement en forme
de lyre; 5) une monture en bronze en forme
de biscuit, un clou au centre; 6) des fragments
de lame de bronze, fragment de la lame d'un
couteau de fer. Du squelette seul le crâne
conservé.

Le contenu des sept autres tombeaux est
fort pauvre. On trouva dans tombe 2. à côté
du genou gauche, un simple pot, des os de

szű vaskés. A 3. sírban a jobb kéznél a medencetájon vaskés, a jobb combtájon vastörmelék. A 4. sírban a jobb lábfejnél bögre, töredékekben, a medencén vascsat töredéke. Az 5. sírban a bal medencén vascsat. A 6. sírban a koponyánál két bronzfülbevaló. A 7. sírban a bolygatott csontváz mellett vastörredékek. A 8. sírban a bal lábnál kezdetleges, vöröses színű agyagbögre, magassága 12'5, peremszélessége 8'5 cm (8275, 3. kép 5), a bal kéznél vastörredék, a jobb vállnál elmállott agyagorsógomb. A csontvázak közül csak a második sír csontjai és a harmadik sír koponyája voltak használhatók. Sírokon kívül egy bögre töredékei kerültek elő. (Lt. sz. 8569—76, 273—274/1932.)

A vajtai lelet (13. kép) gróf Zichy Aladár adományára folytán 1932-ben került a székesfehérvári múzeumba. Részei : nagy szíjvég áttört nővényi ornamentumokkal, két kis szíjvég, négy

porc et d'oiseau, près de la taille une boucle en fer et près du bras droit un couteau en fer de 16'5 cm de long. Tombe 3, à droite un couteau de fer et des débris de fer. Tombe 4, à côté du pied droit, un vase brisé, au milieu, un fragment de boucle en fer. Tombe 5, à gauche boucle en fer. Tombe 6, près du crâne, deux boucles d'oreille en bronze. Tombe 7, à côté du squelette dérangé, des fragments de fer. Tombe 8, près du pied gauche, vase rouge en argile, hauteur 12'5, diam. de l'ouv. 8'5 cm (8575, fig. 3, 5). Près de la main gauche, un fragment de fer — à l'épaule droite, un bouton de fuseau en argile, tombé en pièces. De tous les squelettes trouvés seuls, les ossements de la tombe No 2 ainsi que la crâne de la tombe No 3 ont pu être conservés. En dehors des tombes, on trouva les débris d'un pot (Inv. 8569—76. 273—275/1932).

13. kép. Vajta ; a székesfehérvári múzeumban
Fig. 13. Vajta ; dans le musée de Székesfehérvár

csuklós övveret, két szegecses bronzdísz, piszkóta-alakú bronzdísz és bronzkarika (13. kép).

A cece-csillagpusztai késő-avarkori temetőt 1930. év nyarának végén a Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából dr. Fettich Nándor ásatta (az anyag eddig publikálatlan volt ; múz. lelt. száma : 10—1930). A sírok legnagyobb része házépítéskor tönkre ment. Alábbi 15 sírt közvetlenül a ház melletti területen érintetlenül lehetett találni (14. kép). E sírok megmentése a verbói Szluha család rendkívüli előzékenységének és áldozatkészségének köszönhető, amelylyel a múzeumi kiküldöttet munkájában támogatta. A lelőhely közelebbi megjelölése : Csillagpuszta, Szluha-ház udvara. Az egyes sírok adatai következők :

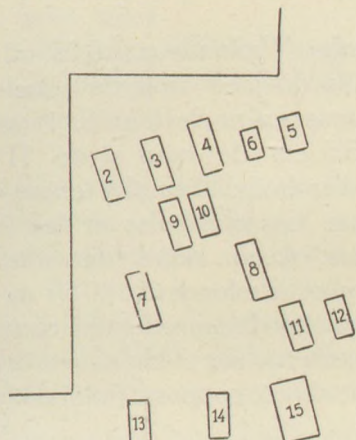
1. sír. A rendszeres ásatás előtt tárták fel. Körülbelül 0'90 m mély. A koponya balján dur-

La trouvaille de Vajta (fig. 13) fut donnée au Musée de Székesfehérvár en 1932 par le Comte Aladár Zichy ; Elle se compose d'une grande extrémité de courroie à ornement végétal, ajouré, de deux petites extrémités de courroie, quatre montures de ceinture à ornements de bronze à petits clous, un ornement en forme de biscuit et un anneau en bronze.

Au cours de l'été 1930 le dr. Ferdinand Fettich fut chargé par le Musée National d'exécuter les fouilles du cimetière de Cece-Csillagpuszta provenant d'une époque avancée du temps des Avars. (Cette matière est inédite jusqu'à présent : N° de l'inventaire du Musée : 10—1930). La plus grande partie des tombes a été abîmée lors de la construction de la maison. Les 15 tombeaux décrits ci-dessous ont été découverts intacts dans le terrain entourant la

ván iszapolt agyagedény (15. kép 4), kihajló szájjal, torok bősége a külső peremen mérve 9·8 cm, magassága 12·5 cm. A sírból került elő ugyancsak egy vaskés, meg nem határozott fekvéssel.

2. sír. A rendszeres ásatás előtt tárták fel. Kb. 0·95 m mély. A koponya baloldalán fenekén álló fekete agyagedény (15. kép 2), kihajló

14. kép. A cecei temető térrajza
Fig. 14. Plan du cimetière de Cece

szájjal, a perem-szélesség 10·5 cm, magasság 15·8 cm ; külső díszítés : a nyak alatt kör alakban húzódó párhuzamos vonalak, a derékon 2 szabálytalan, több csikból álló hullámvonalas díszítés, az edény alsó részén 5 cm szélességben sűrűn csikolt párhuzamos, köralakban húzódó vonaldíszítés. Egyéb lelet nincs.

maison (fig. 14). C'est à l'obligeance exquise de la famille Szluha de Verbó que nous sommes redevables d'avoir pu sauver ces tombeaux. Le lieu exact de la trouvaille est : Csillagpuszta — la cour de la maison de Szluha. Voici les données relatives aux tombeaux.

1. Tombe. Celle-ci fut découverte avant l'entreprise systématique des fouilles. À gauche du crâne se trouvait un vase d'argile fortement délavé (fig. 15, 4) à bec recourbé ; la largeur du col mesurée à l'extérieur est de 9·8 cm, la hauteur de 12·5 cm. Dans cette même tombe on trouva encore un couteau en fer dont le site n'a pas été défini.

2. Tombe. Découverte avant l'entreprise systématique des fouilles. Profondeur approximative 0·95 m. Debout à gauche du crâne, un vase en argile noir (fig. 15, 2) à bec recourbé, largeur du bord 10·5 cm, hauteur 15·8 cm. Ornaments : lignes parallèles entourant le col, et 2 figures irrégulières composées de plusieurs rangées de lignes ondulées sur le corps du vase, et, au bas une bordure de 5 cm de lignes parallèles serrées contournant le vase.

3. Tombe. Profondeur : 0·90 m. Squelette parfaitement intact. Debout, à côté de la cheville gauche, un vase en argile gris-noirâtre (fig. 15, 3), à bec recourbé, largeur du bord 10·5 cm, hauteur du bord 10·5 cm, hauteur 14 cm. Ornaments extérieurs : 3 bandes composées de 6 à 7 raies contournant le col, ainsi que le corps

15. kép. Cece, Csillagpuszta; a Magyar Nemzeti Múzeumban
Fig. 15. Cece, Csillagpuszta; dans le Musée National Hongrois

3. sír. Mélysége 0·90 m. Teljesen ép csontváz. A bal láblejnél szürkés-fekete agyagedény (15. kép 3), fenekén állva; kihajló ajakkal, perem-szélesség 1·5 cm, magasság 14 cm, külső oldal díszítése : három, köralakban húzódó, 6-7 csikból álló szalag a nyak alatt, a derékon és az edény alsó részén. A bal lábszár külső oldalán hosszában fekvő nagy marhacsont.

et la partie inférieure du vase. Un grand os de boeuf placé le long de la jambe gauche du squelette.

4. Tombe. Profondeur : 0·90 m. Tombeau double de femme avec son enfant. Le squelette de la femme étendu selon l'usage, à ses pieds le squelette de l'enfant, la tête du côté opposé. Près du crâne de la femme, les

4. *sír.* Mélysége 0'90 m. Kettős *sír*: női és gyermek-csontvázal. A nő rendes keletelésben fekszik, lábánál a gyermek, fejével a *sír* lábának. A női váz fejénél teljesen elenyészett bronz fülbevaló, csak a zöld patina maradt meg a csontokon.

5. *sír.* Mélysége 0'95 m. Hátán fekvő csontvázal, melynek lábai térdben hajlítottak, úgy, hogy az alsó lábszárak közvetlenül a combcsontok alatt vannak. Lelet nincs.

6. *sír.* Mélysége 0'60 m. Csecsemő csontvázának alig látható maradványai. Lelet nincs.

7. *sír.* Mélysége 0'95 m. A csontváz jobb lába fejénél 15'5 cm magas, 11'5 cm szélességű agyagbögre (15. kép 1), díszítés nélkül. A csontváz koponyája hiányzik. A kulcscsont és a többi csontok teljesen rendben vannak. Egyéb lelet nincs.

8. *sír.* Mélysége 0'60 m. Kettős *sír*. Fiatal női csontváz rendes keleteléssel; lábainál gyermekváz, fejével a *sír* végének. Lelet nincs.

traces de boucles d'oreille en bronze, dont il ne reste que la patine verdâtre colorant les os.

5. *Tombe.* Profondeur : 0'95 m. Squelette couché sur le dos, les genoux recourbés de façon à ce que les os des jambes se trouvent au-dessous des os de la cuisse. Aucune trouvaille.

6. *Tombe.* Profondeur : 0'60 m. Restes à peine visibles d'un squelette d'enfant. Aucune trouvaille.

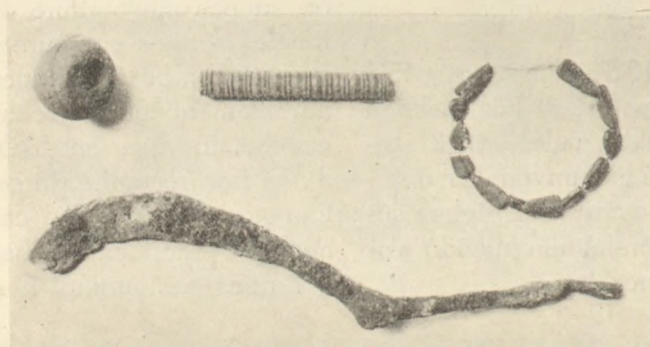
7. *Tombe.* Profondeur : 0'95 m. À côté de la cheville du pied droit du squelette, on a trouvé un vase en argile (fig. 15, 1) sans ornement, de 15'5 cm de haut et de 11'5 cm de diamètre à l'endroit du bec. Le crâne du squelette manque. Les clavicules et les autres os sont en ordre. Aucun autre trouvaille.

8. *Tombe.* Profondeur : 0'60 m. Tombe double. Squelette de jeune femme couchée dans la site habituelle; à ses pieds, squelette d'enfant, couché la tête du côté opposé. Point de trouvaille.

3

1

2

4

16. kép. Cece, Csillagpuszta; a Magyar Nemzeti Múzeumban
Fig. 16. Cece, Csillagpuszta; dans le Musée National Hongrois

9. *sír.* Mélysége 0'50 m. Öreg csontváza. Lelet nincs.

10. *sír.* Mélysége 0'70 m. A combcsontok között vaskés, a medence jobbájában vascsat töredékei. Az alsó jobb lábszár külső oldalán agyagpohár rossz állapotban. A jobb combcsont külső oldalán egymás mellett két csiga.

11. *sír.* Mélysége 1'30 m. Összedult női csontváz; koponyája hiányzik. A *sír* végében csecsemő váza. A női csontváz bal lába fejénél fenekén álló, durván iszapolt fekete agyagpohár (15. kép 6), melynek magassága 10 cm, a kifelé hajló száj szélessége 10 cm. A pohár külső része szabálytalan vonalakkal, tetováláshoz hasonlóan van kitöltve. A medence táján vaskés töredéke. A mellkason faragott csonttubus (tűtartó), benne tűk vasból (16. kép 1). Közvetlenül mellette

9. *Tombe.* Profondeur : 0'50 m. Vieux squelette. Point de trouvaille.

10. *Tombe.* Profondeur : 0'70 m. Entre les cuisses du squelette, un couteau en fer, près de l'os iliaque droit, les débris d'une boucle en fer. À côté de la partie extérieure de la jambe un bocal en argile en mauvais état. Deux escargots à l'extérieur de la cuisse droite.

11. *Tombe.* Profondeur : 0'30 m. Squelette de femme en désordre; le crâne manque. Au fond de la tombe un squelette d'enfant. À côté de la cheville gauche du squelette de la femme se trouvait debout un bocal en argile fortement délavé (fig. 15, 6.), de 10 cm de haut, à bord replié en dehors et de 10 cm de diamètre. La surface est recouverte de lignes irrégulières, en forme de tatouages. Aux environs de l'os

bronzpánt 2 töredékben. A nyaktájon dinnye-magalakú gyöngyök (16. kép 2) különböző nagyságban és még néhány egyéb gyöngy. Ugyanezen tájon erős szénmaradványok. A sír végében, magasabb rétegben, birkakoponya és néhány birkacsont találtatott.

12. sír. Mélysége 0'35 m. Csecsemőcsontváz. Lábfejénél durva agyagpohár, menthetetlen állapotban. Lelet nincs.

13. sír. Mélysége 0'70 m. Kettős sír. Öreg asszony és gyermekcsontok összehányva. Köztük nagy marhacsont és birkakoponya. Lelet nincs.

14. sír. Mélysége 0'90 m. A csontváz lába végénél díszítés nélküli durva agyagpohár (15. kép 5), kihajló szájjal. Magassága 11 cm, szájszélesség 9'2 cm. A bal térdnél kívül agyagorsógomb (16. kép 3), párhuzamosan körvonal-bevágással. Alább csirkecsontok, a jobb combcsontfejnél, kívül, nagy marhacsont hosszá-

17. kép. Seregélyes; a székesfehérvári múzeumban
Fig. 17. Seregélyes; dans le musée de Székesfehérvár

ban. A koponya hiányzik, később ment tönkre földmunkánál, egyébként a női váz rendben. Medencén vaskés, a mellen keresztben vassarló (16. kép 4).

15. sír. Mélysége 1'20 m. A jobb alsó láb-szár külső oldalán agyagpohár, menthetetlen állapotban. (Olyan finomságú, mint a 7. sírban, de kisebb, dísz nélkül). A bal combcsont külső oldalán nagy marhacsont. A medence alatt, a combcsontok között, csirkecsontok. A medence bal felében vaskés, csúcsával lefelé. Állkapocs a medence fölötti földrétegben. Koponya hiányzik, későbbi földmunkálatoknál ment tönkre. Férfiváz rendben.

A székesfehérvári múzeum mint szóraványos leleteket őriz: *Dunapenteléről* egy ke-

iliaque les fragments d'un couteau en fer. Sur la poitrine un tube en os sculpté (porte aiguilles) contenant des aiguilles en fer (fig. 16, 1.) À côté, deux fragments d'un bandeau de bronze. Autour du cou, des perles en forme de pépins de melon (fig. 16, 2) de plusieurs dimensions et plusieurs autres perles. Au même endroit, des restes de charbon. Au bout de la tombe, à une moindre profondeur, on trouva un crâne et plusieurs os de mouton.

12. Tombe. Profondeur: 0.35 m. Squelette d'enfant, à ses chevilles un bocal en argile dans un état tel qu'il ne peut être réparé. Aucune trouvaille.

13. Tombe Profondeur: 0.70 m. Tombe double. Ossements de vieille femme et d'enfant entremêlés avec un grand os de boeuf et un crâne de mouton. Point de trouvaille.

14. Tombe Profondeur: 0.90 m. Aux pieds du squelette, un bocal en argile grossier et sans ornement (fig. 15, 5), à bord recourbé, de 9.2 cm de largeur sur une hauteur de 11 cm. Près du genou gauche se trouve un bouton de fuseau en argile (fig. 16, 3), creusé de lignes circulaires et parallèles. Plus bas, des os de poulet, à côté de la cuisse droite, un grand os de boeuf posé en long. Le crâne manque, il a été abîmé plus tard, lorsqu'on a labouré le sol. Au reste, le squelette féminin est en ordre. Sur l'os iliaque un couteau de fer; en travers de la poitrine, une faucille en fer (fig. 16, 4).

15. Tombe Profondeur: 1.20 m. Du côté extérieur de la jambe droite, un bocal en argile complètement abîmé. De la même qualité que celui du tombeau No. 7, mais plus petit, sans ornements. Du côté extérieur de la cuisse gauche, un grand os de boeuf. Sous l'os iliaque, entre les cuisses, des os de poulet. Du côté gauche des hanches, un couteau en fer, la pointe tournée vers le bas. Dans la couche de terre qui se trouve au-dessous de l'iliaque un os maxillaire. Le crâne manque, abîmé lorsqu'on a labouré la terre. Le squelette de l'homme en ordre.

Dans le musée de Székesfehérvár, on conserve comme trouvailles éparses: provenant de *Dunapentele*: une cruche à anse et bec, gris-cendré, dure, ornée tout autour de deux rubans circulaires et d'un ruban ondulé. Hauteur de 17 cm sur une largeur de bord de 12 cm (4025. fig. 12, 2). Le même type que la cruche trouvée dans le tombeau No. 1 de *Előszállás-Öreghegy* (fig. 11, 2). — Provenant d'*Adony-Szentmihálypuszta* un petit bocal d'exécution

mény, hamvasszürke kiöntő-csőves füles korsót, két körkörös és egy hullámvonalas szalaggal, magassága 17 cm, peremszélessége 12 cm (4025, 2. kép 12), ugyanaz a típus, mint az Előszállás-Öreghegy 1. sírjában talált korsó (2. kép 11); *Adonyból*, Szentmihály-pusztáról került a múzeumba egy kis kezdetleges kivitelű, szürke színű pohárka, szokatlan, csipkézett széllel, magassága 10.4 cm, peremszélessége 8.4 cm (8749, 3. kép 2); *Seregélyesről* származik egy fülespohár, magassága 11.5 cm, peremszélessége 6.7 cm (2304, 17. kép), hasonmásai az Előszállás-Öreghegy 36. (3. kép 1), a Bajcsihegy 3., 5. és 8. sírjának füles edényei.

primitive, de couleur grise, avec un bord dentelé, tel qu'on en rencontre rarement, 10.4 cm de haut sur une largeur de 8.4 cm au bord. (8749, fig. 3, 2). Provenant de *Seregélyes* un bocal à anse déjà publié (Hampel I. 339a; AÉ, 1896, p. 159), haut de 11.5 cm, large au bord de 6.7 (2304, fig. 17) pareil aux vases à anse trouvés à Előszállás-Öreghegy, tombe 36, (fig. 3, 1) et Bajcsihegy, tombes 3, 5 et 8.

III. FEJEZET

A DUNAPENTELEI LELETEK KULTURTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE

Irta : Fettich Nándor

A fejérmegyei lelőhelyek térképe (1. kép) mutatja, hogy a dunapentelei avar sírok nem állanak elszigetelten, hanem az avarkori lelőhelyek éppen a megye déli részében fordulnak elő sűrűbben és a Duna jobb partján körülvesszik Dunapentelét. A délre elterülő Tolna megye az avarkor egyik legsűrűbben lakott vidéke volt. A kisebb-nagyobb avarkori temetőket itt egymáshoz közel találjuk. Kétségtelen, hogy Fejérmegye déli fele ebbe a környezetbe tartozik. Míg azonban a tolnamegyei sírleletek között ez idő szerint nem ismerünk gazdagabbat, addig Fejérmegye déli részének vidékén három vezetőleletünk van : a szóban forgó *dunapentelei*, az *igari* és a közeli *ozorai* (Tóti-pusztá) előkelő sírleletek. Úgy látszik ez a terület volt ennek a fejér-tolnamegyei körzetnek a középpontja.

Vizsgálataink középpontjában egyenlőre a dunapentelei négy sírlelet áll, mert ezek származnak rendszeres ásatásból. Mindenekelőtt szembetűnik, hogy jellegzetes keleti, pusztai lovasnomád leletinventáriummal van dolgunk. A használati eszközök és fegyverek terén nyoma sincs a nyugatról, vagy délről várható importnak. Ez különben a többi dunapentelei leletanyagra is vonatkozik. A temetési ritussal kapcsolatban sírba került fegyverek a következők : egyenes *vasszablya* (I. t. 1), *íj* két különböző sírban (III. t. 3—9, V. t. 9) és a dunapentelei szórványos leletek között is (VIII. t. 39—40), *nyilak* (vasnyílcsucsok : II. t. 18, V. t. 10), *tegez* két különböző sírban (csontalkatrészek : II. t. 21—26, 27—29 ?, III. t. 14, 2 ?, 13 ?, VI. t. 24). Ide sorozhatók lovas felszerelések, éspedig *kengyelek* és *zablák* (II. t. 30, 31, V. t. 5, 6, 11—12), a nagyszámú *lőszerszámdíszek* (II. t. 13—15, IV.

CHAPITRE III

L'IMPORTANCE DES TROUVAILLES DE DUNAPENTELE DU POINT DE VUE DE L'HISTOIRE DE LA CIVILISATION

par Nándor Fettich

Le plan des lieux des fouilles du Comitat de Fejér (fig. 1) prouve que les tombes Avars de Dunapentele ne se trouvent point isolées, mais, au contraire, que les trouvailles de l'époque des Avars se trouvent pour la plupart dans la partie méridionale du Comitat, où elles décrivent un demi cercle autour de Dunapentele sur la rive droite du Danube. Le Comitat de Tolna, situé au Sud, était un des districts les plus peuplés de l'époque ; nous retrouvons ici des cimetières avars, plus ou moins étendus, fort rapprochés l'un de l'autre. Il n'y a aucun doute que la partie méridionale du Comitat de Fejér n'appartienne à ce district. Cependant — tandis que les trouvailles faites dans les cimetières de Tolna sont assez pauvres — il y en a trois de qualité remarquable dans cette région du Comitat de Fejér : celles de *Dunapentele*, d'*Igar* et de *Tótipusztá* près d'*Ozora*. Il paraît que c'est ici que se trouve le centre de cette région.

Cette étude s'occupe, avant tout, des quatre tombeaux de Dunapentele qui ont été découverts à la suite de fouilles systématiques. Il faut noter, avant tout, que nous avons affaire ici à des objets typiques de la civilisation d'un peuple oriental, nomade et équestre. On ne trouve aucune trace d'une importation occidentale ou méridionale parmi les objets d'usage et les armes retrouvés. Ceci se rapporte aussi aux autres trouvailles de Dunapentele. Les armes déposées dans les tombeaux, selon le rite funéraire, sont les suivantes : le *sabre* en fer (I. pl. 1) l'*arc* dans deux tombeaux (III. pl. 3—9, V. pl. 9) ainsi que dans plusieurs trouvailles éparses (VIII. pl. 39—40), des *flèches* (pointes de flèches en fer

t. 8—40, VI. t. 25—32, VII. t. 11—12, VIII. t. 1—21), nagy lószerszámcsat (IV. t. 44) és a fegyveröv díszítményeinek garnitúrája (IV. t. 1—5; VI. t. 5—19; VII. t. 1—8).

A felsorolt fémtárgyak rendeltetése formájuk alapján ismeretes. A tegezhez tartozó csontlemezek teljes rekonstruálása az ásatási megfigyelések pontatlansága és a megmaradt darabok töredékessége, továbbá egyes hiányok miatt lehetetlen (a restaurált darabok fényképe: 18. kép). A bócsai leletben előforduló jól rekonstruálható tegezveretek alapján az S-alakúan hajló lemezeket (II. t. 24—25) a nyíltegez nyílására felerősített szegélynek lehetne tartani. Ezt a rekonstruálást támogatná az a körülmény is, hogy a lemezek állása ferde, még pedig kifelé hajló, az alsó hajlás a csontanyag merevsége miatt külön csontlemezből (esetleg több darab-ból) állott, ezekből származnék a II. t. 26 töre-

II. pl. 18, V. pl. 10), *carquois* dans deux tombes (fragments en os: II. pl. 21—26, 27—29?, III. pl. 14, 2? 13?, VI. pl. 24). Ici se rangent les objets relatifs à la sellerie et au harnachement des chevaux, voir: *étriers*, *mors* (II. pl. 30, 31, V. pl. 5, 6, 11—12), les nombreux *ornements* de harnais (II. pl. 13—15, IV. pl. 8—40, VI. pl. 25—32, VII. pl. 11—12, VIII. pl. 1—21), la grande *boucle de harnais* (IV. pl. 44) et la *garniture* d'ornements de la ceinture (IV. pl. 1—5, VI. pl. 5—19, VII. pl. 1—8).

On reconnaît la destination de ces objets en métal à leur forme. Il est impossible de reconstruire parfaitement les fragments en os du carquois, vu la fragilité des morceaux retrouvés, l'inexactitude des observations faites durant les fouilles, et l'absence de plusieurs pièces. (La photographie des pièces restaurées se trouve sous la fig. 18) En les comparant à la trouvaille bien

18. kép. Restaurált csontlemezek a dunapentelei 7. sírból (III. t. 2 és II. t. 24—26);
a Magyar Nemzeti Múzeumban

Fig. 18. Plaques en os restaurées provenant du tombeau 7 de Dunapentele (pl. III, 2 et pl. II, 24—26)
dans le Musée National Hongrois

dék, már amennyiben a feltevés helyes. Nem hallgathatjuk el, hogy a lemezek nagysága elle-ne mond e föltevésnek. A két hosszú díszes csontlemezt (II. t. 22—23) talán a nyílás két oldalára, a tegez szélére lehetne helyezni, a széles görbülő, indadíszes lemezt pedig kereszt-ben a tegez valamelyik részére, esetleg valamelyik nyílás szélére tehetnénk. Mivel eredeti hosszúsága cca 15 cm volt, erre a díszítő szerepre alkalmas lehetett. Ez a rekonstrukció mindenestre feltételes; csak annyi látszik valószínűnek, hogy a szóban forgó lemezek a tegez maradványai. Lehetne természetesen ijítegezre is gondolnunk, mert az íj benne volt a sírban, csontlemezei aránylag jó karban maradtak meg (III. t. 3—9), azonban ijítegez jelenlétét a sírban semmi sem bizonyítja, viszont a nyíltegez je-

reconstruite de Bócsa, il est permis de supposer que les lamettes courbées en forme de S (pl. II, 24—25) formaient la bordure fixée à l'ouverture du carquois. La vraisemblance de cette reconstruction paraît être corroborée par le fait que la position des plaques d'os se trouve en dehors; la courbe inférieure étant formée par une ou peut-être plusieurs plaques séparées, vu le manque de souplesse de la matière. Le fragment 26, pl. II serait une de ces plaques, si la supposition est juste. Nous sommes cependant obligés d'admettre que la dimension des plaques est en opposition avec cette supposition. On pourrait peut-être placer les deux plaques longues et ouvragées (fig. II, 22—23) des deux côtés de l'ouverture, au bord du carquois, tandis que la plaque large et recourbée, ornée de ramages

lenléte mellett szól az, hogy a vasnyilcsúcsokat egymáshoz rozsdásodva találták ebben a sírban (II. t. 18), tehát valószínűleg a tegezben feküdtek, szorosan egymás mellett; továbbá a III. t. 2 csontlemez minden valószínűség szerint a nyiltegez és nem az ijjtegez díszítésére szolgált. A II. t. 22—23 (= III. t. 14) csontlemezpár aránylag kicsi az S-alakú csontlemezhez viszonyítva. Az arany tegezdíszítményeknél a kettő egyforma hosszúságú,¹ tekintettel azonban a csontanyag merev voltára, a tegeznyílásnál indokolt, ha erősebb csontlemez-szegélyezést tételezünk fel. Viszont az oldalsó, jelen esetben indadíszes csontlemezpárnak gyakorlati szerepe nem volt, hanem tisztán csak díszítő szerepet játszott. Hossza így is 18.5 cm, vagyis körülbelül annyi, mint a megfelelő aranykeret hossza.

A III. t. 1 alatti, agancsból faragott tárgy semmi esetre sem nyeregalkatrész, hanem *tar-tály*, valószínűleg *sótartó*. Két végének elzárása oldalról szeggel volt rögzítve. A szeglyukak (négy-négy) kicsinyek. A harmadik, legkisebb nyíláson volt a függesztő szerkezet, mely egyúttal a dugót is magában foglalta. Sajnos, ez az ág töredékesen maradt meg, úgy, hogy az összes lyukak nem látszanak. Az elv olyan volt, mint a 19. szövegkép mutatja. Mivel a dugót nem lehetett levenni a zsinórról, így el sem veszhett; erre nagy gondot fordítottak a lovasnépek. Két-két szembenlévő lyukpár egy-egy zsinór, vagy szíj keresztülfűzésére szolgált. A megmaradt lyukak átmérője 6—7 mm. Ennyi kellett a zsinórnak, vagy szíjnak. A 19. kép 1, 2 rajz a könnyebb érthetőség kedvéért csak egyszeres függesztőt ábrázol. Nehogy a lovaglással járó hosszas rázás következtében a nagysúlyú sóval megtöltött csonttartály fala kikopjék, vagy kitörjön, kétszeres függesztőt alkalmaztak. Ezzel a teherviselést jobban elosztották. Természetesen a dugón is ennek megfelelőleg egy másik kerek nyílás volt keresztben (19. kép 3), mely a 19. kép 1 és 2 alatt feltüntetett egyszerű nyílást annak közepén keresztelte. Valószínű, hogy mind a függőszerkezettel kombinált dugó, mind pedig az oldalágak rögzített dugói fából voltak, ezért a földben nyomtalanul elpusztultak. A megerősítő szegek a rozsdásodás elkerülése céljából nem vasból, hanem fából voltak. A jól megmaradt szeglyukakban a vasrozsdának semmi nyoma sincsen.

Az *íjj* csontlemezeinek helye és szerepe Sebestyén Károly rekonstrukciója alapján két-

¹ Pl. a perescsepina-i leletben: *Mat. po arch. Rassij* (MAR), 34 (1914), XIV. t. 44. kép.

serait à placer en travers du carquois — peut-être au bord et d'une fente quelconque. Cette reconstruction est en tout cas hypothétique, on peut seulement admettre qu'il est vraisemblable que les plaques en os en question fassent partie du carquois. On pourrait penser à un carquois d'arc, vu que l'arc a été retrouvé dans la tombe, et que ses fragments en os sont en assez bon état (pl. III, 3—9). Cependant rien ne prouve qu'un carquois d'arc eut été placé dans le sépulcre, tandis que la présence d'un carquois à flèches est prouvé par le fait qu'on y a retrouvé les pointes de flèches en fer collées ensemble par la rouille (pl. II, 18). Il est donc vraisemblable qu'elles se trouvaient étroitement placées l'une à côté de l'autre dans le carquois. La plaque en os de la pl. III, 2 servait plus probablement à orner le carquois à flèches et non celui à arc. La paire de plaques en os pl. II, 22—23 = III, 14, est petite, comparée à la plaque en forme de S de la pl. II, 24. Les deux ornements de carquois en os sont de longueur égale,¹ cependant, vu la rigidité de la matière de l'os, il semble indiqué de supposer une bordure plus solide pour l'orifice du carquois. Par contre, la paire de plaques en os — dans ce cas-ci, à ornement ramagé — n'avait aucune destination pratique, hormis celle d'orner le carquois. Sa longueur est de 18.5 cm, ce qui correspond à peu près à la longueur de la bordure équivalente en or.

L'objet sculpté en bois de cerf (pl. III, 1) ne formait certainement pas une partie de la selle; c'était un récipient quelconque, probablement une salière. Elle était fermée aux deux extrémités et des clous pratiqués sur le côté renaient cette fermeture. Les trous pour les clous sont petits (4 de chaque côté). La troisième ouverture était la plus petite et servait à fixer le moyen de suspension, qui renfermait en même temps le bouchon. Malheureusement, cette branche est fragmentaire, ainsi on n'y voit plus tous les trous. En principe, cet objet était construit comme celui représenté sous la fig. 19 dans le texte. Le bouchon ne pouvait être détaché du cordon ce qui permettait de ne pas le perdre.

Ceci était d'importance chez un peuple de cavaliers. Deux paires de trous, placés vis à vis les uns des autres, servaient à lacer un cordon ou une courroie. Le diamètre des trous conservés est de 6—7 mm. C'était juste ce qu'il fallait pour y passer le cordon ou la courroie. Le des-

¹ P. Ex. dans la trouvaille de Pereščepina. *Mat. po arch. Rassij* (MAR), 34. (1914) pl. XIV. fig. 44.

ségtelen. Rá való hivatkozással a rekonstrukciót mellőzőm.²

Sajnos, megfelelő ásatási megfigyelések hiányában sem a *fegyveröveket*, sem a *kantárokat* nincs módomban rekonstruálni. Még azt sem lehet tudni, hogy mennyi pusztult el a gyengébb kantárdíszítésekből, mint amilyenek a IV. t. 8—37, vagy a VI. t. 25—32. Bizonyos, hogy a VII. t. 11—12 nagy phalerák nem egyedüli díszei a kantárnak, hanem vékony bronzlemezből még kisebb-nagyobb díszítmények tartoztak hozzá, melyeket az avatatlan feltárók talán törékeny (értéktelennek látszó) volta miatt nem tartottak érdemesnek a megőrzésre.

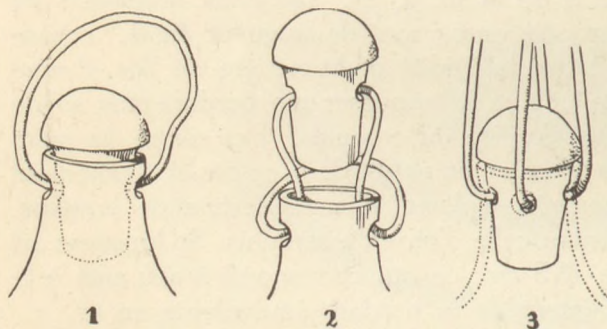
A tipikusan keleties leletinventárium változatossága és gazdagsága első pillanatra elárulja, hogy itt az előkelő avar harcososztály kiválóságainak temetkezésével van dolgunk. A leletanyag jelentőségét is eszerint ítéljük meg. Tekintve a sírok csekély számát, továbbá azt a

sin, pour être mieux compréhensible, ne reproduit qu'un des moyens de suspension ; mais on en appliquait deux, pour que la salière, remplie de sel fort pesant, ne fût ni brisée ni percée, durant les longues chevauchées. De cette façon, le poids était mieux réparti. Naturellement, pour y correspondre, le bouchon était aussi percé encore d'un trou transversal (fig. 19, 3) qui se croisait avec le trou simple que l'on voit pl. 19, 1 et 2. Il est probable que le bouchon combiné avec le moyen de suspension était en bois, de même que les bouchons fixés aux branches latérales ; c'est pourquoi ils ont disparu sans laisser aucune trace dans la terre. Les clous étaient également en bois, pour éviter la rouille. Dans les trous à clous bien conservés, il n'y a pas la moindre trace de rouille.

La reconstruction de Charles Sebestyén ne laisse aucun doute, quant à la place et à la destination des plaques d'os de l'arc. En me référant à celle-ci, je m'abstiens de les reconstruire.²

Malheureusement, je ne suis à même de pouvoir donner la reconstruction ni des brides, ni des ceintures à armes, vu le manque d'observations scientifiques réalisées lors des fouilles. Nous ne pouvons pas même savoir le nombre des fragiles ornements de brides qui ont disparu, connue sur la pl. IV, 8—37 — ou VI, 25—32. Il semble certain que les *grandes phalères* reproduites pl. VII, 11—12, n'étaient pas les uniques ornements de la bride, mais qu'elle devait y avoir encore plusieurs ornements plus ou moins grands qui en faisaient partie, mais qu'en raison de leur inexpérience ceux qui ont fait les fouilles ne jugèrent ni assez intéressants ni assez précieux pour être conservés.

D'après la richesse et la diversité des objets de caractère oriental retrouvés dans les tombes, nous pouvons conclure à première vue qu'ici nous avons affaire à des sépultures d'une famille appartenant à la classe de guerriers avars de distinction. Ces quatre tombeaux servaient de sépulture à trois hommes et à une femme. Ce qui nous amène à cette constatation c'est, considération faite des circonstances, le fait que ces tombes sont en nombre restreint, ce qui semble indiquer qu'il s'agit d'un lieu d'enterrement pour une famille distinguée. Et comme les trouvailles faites dans ces tombes (les

19. kép. A III. t. 1 csonttartály függesztő-szerkezete
Fig. 19. Récipient en os avec appareil de suspension de la pl. III, 1

körülményt, hogy Dunapentelének más pontjain is fordultak elő avar sirleletek, kétségtelen, hogy ez a négy sír összetartozik, családi temetkezés (három férfi és egy nő). Erre mutat a leletinventárium általános jellege (az ékszerekben uralkodók a lemezből préselt készítmények). Ezért a négy sír között nem kell nagy időközt feltételeznünk.

*

A magyarországi avar kultúra emlékeinek mindkét csoportja, mind a bronzöntvényekkel, mind pedig a lemeztechnikával jellemezhető csoport képviselve van Dunapentelén (VII. t. 1—8, VIII. t. 46 — bronzöntvények ; II. t. 1—4, 13—15, IV. t. 1—5, 8—40, VI. t. 1—2, 5—17, 25—32, 35, 38, 39—40, (l. még az utóbbit : V. t. 25—26) VIII. t. 1—21 — lemeztechnika). Ugyanezt lát-

² Sebestyén K., *Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban*, Dolgozatok, VI. Szeged, 1930. 188. sk. o.

² Sebestyén K., *Rätselhafte Beinplatten in Gräbern der Völkerwanderungszeit*, VI. Szeged, 1930, p. 178. etc.

juk a környező területek avarkori emlékanyagában is (10. kép 1; 11. kép 5—7; 12. kép 1—8; 13. kép 1—10 — bronzöntvények; 5. kép 1—11; 11. kép 10, 11 — lemeztechnika). Hangsúlyozni kell azonban, hogy a kétféle csoport sem Fejérmegyében és környékén, sem Magyarországon más vidékén nem különíthető el mindig élesen. Sőt a bronzöntvények körében is él egy bizonyos fajta lemeztechnika (VII. t. 11—12, 10. kép 2—4). Emellett a másik csoportban is fordulnak elő bronzöntvények, mint például jellegzetes avar csatok, csörgők, stb. (II. t. 7—10, 12, V. t. 7, 8, VI. t. 33—34). Mindazonáltal, amint alább látni fogjuk, a két csoport megkülönböztethető, mert mindkettő más összetevőkből alakult ki, mely összetevők között csak kevés azonos ebben a két emlékcsoportban. A bronzöntvényes csoport archaizálónak mondható: belsőázsiai hagyományos technikai eljárást követ, motívumkincse szintén Dél-országon és belsőázsiai területen végbement fejlődés eredménye, melyhez a magyarországi intenzív fémművészeti gyakorlatban aránylag kevés új elem járult.

*

A négy összetartozó dunapentelei sírlelet a belsőázsiai avar őshaza számos emlékét őrizte meg. Elsősorban a használati tárgyakon látjuk ezt, de a díszítmények között is vannak világos nyomok. Sajnos, a belsőázsiai területeket a kutatások hiányossága miatt csak egészen szóróványos adatok képviselik. Tehát e téren a rekonstrukció a legnagyobb nehézségbe ütközik. Nem is törekedhetünk kimerítő munkára. Annál nagyobb értéke van annak a csekély számú adatnak, amelyet biztosnak fogadhatunk el. A belsőázsiai őshazából elhozott elemeket keresve, kétféle módszert kell követnünk: 1. közvetlen, vagy közvetett pozitív bizonyíték a keleti származás mellett, 2. negatív bizonyíték, vagyis az európai környezetben való idegenszerűség. Természetesen itt a környező leleteket is figyelembe kell vennünk, hogy minden szálát megragadhassunk.

A pozitív bizonyítékok a következők: a 9. kép 9 alatti csontcsat, melynek párját a Tolna-megyei Bölcskéről ismerjük³, az Altáj-vidéken otthonos. Az újabb orosz ásatások Kudyrge mellett egy népvándorláskori temetőből több darabot⁴ hoztak napvilágra. Az északmongóliai Tola folyó völgyében pedig (Nainte Sume nevű

³ Hampel, i. m., III. 242, 2a.

⁴ Öt darabnak képét hozza az orosz jelentés: S.

bijoux sont tous en lames pressées) portent le même caractère, il faut supposer qu'elles sont toutes à peu près contemporaines.

*

Les deux groupes principaux des objets de la civilisation avare en Hongrie sont représentés dans les fouilles de Dunapentele, où on a trouvé des objets en bronze moulé, ainsi que d'autres en bronze lamé (pl. VII, 1—8, pl. VIII, 46, sont en bronze moulé; pl. I, 1a, pl. II, 1—4, 13—15, IV, 1—5, 8—40, pl. VI, 1—2, 5—17, 25—32, 35, 38, 39—40 et pl. V, 25—26, VIII, 1—21 sont lamés). Il en est de même des trouvailles des terrains environnants (fig. 10, 1, fig. 11, 5—7, fig. 12, 1—8, fig. 13, 1—10 sont en bronze moulé; fig. 5, 1—11, fig. 11, 10—11 sont en lamé). Il est cependant à remarquer que ni sur le territoire du Comitat de Fejér, ni autre part en Hongrie, on ne peut toujours séparer distinctement ces deux techniques. On trouve même certains objets en bronze moulé sur lesquels on retrouve aussi des parties en lamé (pl. VII, 11—12, fig. 10. 2—4), et d'autre part on voit des objets de l'autre groupe avec des moulures en bronze, comme p. ex. les boucles et grelots caractéristiques de l'époque avare (pl. II, 7—10, 12, pl. V, 7, 8, pl. VI, 33—34).

Néanmoins, comme nous le verrons plus bas, on peut bien distinguer les deux groupes, car tous les deux sont le résultat de facteurs différents, dont on ne retrouve que fort peu de identiques dans ces deux groupes de trouvailles. Le groupe des moulures est archaïsant: il reproduit une technique traditionnelle de l'Asie Centrale, et puise ses motifs dans le fonds de la culture évoluée dans la Russie Méridionale et l'Asie Centrale, auxquels la pratique intensive de l'art métallurgique en Hongrie n'a ajouté que très peu d'éléments nouveaux.

*

Les quatre tombes de Dunapentele dont il est question ont conservé un grand nombre de souvenirs du berceau originaire des Avars en Asie Centrale. Tout d'abord, nous en retrouvons les traces sur les objets d'usage, mais aussi parmi les ornements. Malheureusement, nous possédons très peu de données relatives aux territoires de l'Asie Centrale, vu l'imperfection des recherches faites à ce sujet. La reconstruction est donc fort difficile sous ce terrain et nous ne pouvons guère espérer une solution satisfaisante. Par contre, la valeur des quelques données que nous pouvons accepter

helyén) egy lovassírban, melynek kengyelei és zablája teljesen azonosak a mi avar sírleteinkben előfordulókkal, szarvas agancsából faragott ilyen csatot találtak.⁵ A szárnyas vasvéső vagy vasfejsze (6. kép 1), pontos analógiáit a minuszinszki lovasnomád kultúrából ismerem.⁶ Valószínű, hogy a steppéken mindenütt el volt terjedve ennek az eszköznek, mint a csontcsatnak is, a használata. A gömbalakú bronzcsörgők (V. t. 8; 7. kép 1) keleten egészen Koreáig és Japánig igen jellegzetes díszítmények. Nemcsak gyermeksírokban fordulnak elő, mint játékszer, hanem lószerszám- és fegyverőv-díszítmények gyanánt is szerepelnek. Bizonyos, hogy a fegyverek (szablya: I. t. 1, nyilvégek: I. t. 18, V. t. 10 stb.) mind belsőázsiai mintákat követnek, ha nem is lehet minden esetben pontos, közvetlenül megfelelő adatokat felmutatni. A dunapentelei szablya (I. t. 1) az igari és ozorai aranyveretes szablyák sorozatába tartozik. Szíjtartó fülei vagy vasból, vagy más romlandóbb anyagból készültek, ezért elpusztultak. Egyébként a markolatvas formája, aranylemezes keresztvasa és a penge arányai megfelelnek amazokénak. Mindkét rokon leletben megvannak a függesztő szíj hüvelyveretei. Ezeket eddig nem ismerték fel, a legújabbban ismeretessé vált srostkii (Belsőázsia, Altáj-vidék) lelet szablyája, melyen egyebek mellett olyan fülek fordulnak elő, mint a tóti-pusztai leletben, világosságot derítettek a fülek szerepére.⁷ A srostkii lelet egyenes folyománya az Altáj-vidéki türk kultúrának, melyből a magyarországi avar kultúra is származott. Kora a IX. sz. első fele. A szóban forgó avar szablyák kétségtelenül jóval korábbiak. A kengyelek (II. t. 31; V. t. 5, 11—12) és zablák (II. t. 30, V. t. 6) szintén a belsőázsiai területekről származnak. A bronzöntvények között kétségtelenül Belsőázsiaiából elhozott formák az egyszerű bronzcsatok (II. t. 7—10) és a hajfonatdisz (II. t. 12). A csontle-

comme réelles, a d'autant plus de valeur. En cherchant les éléments provenant de l'Asie Centrale, nous devons poursuivre deux méthodes : 1. preuves positives immédiates ou relatives de l'origine asiatique, 2. preuves négatives, c'est à dire preuves que l'objet est étranger aux cultures européennes. Naturellement il nous faut ici considérer les trouvailles voisines, afin de pouvoir rassembler tous les fils.

Les preuves positives sont les suivantes : 1. la boucle en os fig. 9, 9 dont nous connaissons la paire en celle trouvée à Bölcske, comitat de Tolna,³ provient des environs de l'Altai. Les fouilles récentes de Koudyrge en Altai ont permis d'en découvrir plusieurs⁴ dans un cimetière de l'époque de la migration. Dans le lit du fleuve Tola, situé dans la Mongolie septentrionale, à l'endroit nommé Naïnte Soume, on a trouvé une boucle pareille, sculptée en bois de cerf, dans une tombe de cavalier; les étriers et le mors sont parfaitement identiques à ceux de nos tombes avars.⁵ Je connais les répliques exactes du ciseau ou de la hache à ailes en fer fig. 6, 1 dans les objets appartenant à la culture de nomades équestres de Minoussinsk.⁶ Vraisemblablement l'usage de cet outil était répandu sur tout le territoire de la steppe de l'Asie Centrale. Les grelots de bronze en forme de boule (pl. V, 8; fig. 7, 1) sont caractéristiques pour l'Asie Orientale jusqu'à la Corée et au Japon. On ne les trouve pas seulement dans des tombes d'enfant, comme jouets, mais aussi comme ornements de harnais et de ceintures à armes. Il est certain que les armes (sabre : pl. I, 1, pointes de flèches : pl. II, 18; pl. V, 10 etc) sont toutes exécutées d'après des modèles provenant de l'Asie Centrale. On n'en peut douter même si l'on ne peut pas fournir dans chaque cas des données directes. Le sabre de Dunapentele (pl. I, 1) se range dans la série des sabres à monture, trouvés à Igar et à Ozora. L'anse à courroie étant de fer ou d'autre matière périssable a disparu. Du reste la forme de la poignée, sa croix lamée d'or et les proportions de la lame correspondent à ces derniers.

Rudenko és A. Gluchov, *Mogilnik Kudyrga na Altaje*, Mat. po Etnogr. III. vyp. 2. Leningrad, 1927. 43. o. 1—4, 9.

⁵ G. J. Borovka, *Arch. obsl. sredn. tečenjija rj. Toly*, Severnaja Mongolia, II, Leningrad, 1927. 73. o. IV. tábla 33.

⁶ Fethich Nándor, *A honfoglaló magyarság fémművessége*, AH, 21, XXI. t. 20, 22, 23, 25.

⁷ Ozora (Tóti pusztai): Hampel, *i. m.*, III, 268, 12—13, az ugyanitt 400, 2 alatt feltüntetett avar szablya (aranylemezes keresztvassal és torkolatverettel) nem a szolyvai, hanem a tóti-pusztai lelethez tartozik. Igar : AÉ, 1929. IX. t. 30—31, XX. t. 1—1a. Srostki : Zakharov A. és Arendt V., *Studia Levedica*, AH, 16. 1934. VIII. t. 1—2. A szíjtartó fülek formája a lelet többi díszítményéhez viszonyítva archaikus elemnek tekintendő.

³ Hampel, cité plus haut, III. 242. 2a.

⁴ La communication russe : S. Roudenko et A. Glouchov, *Mogilnik Koudyrge na Altaje*, publie la photographie de cinq. Mat. po. Etnogr. III. vyp. 2. Leningrad 1927. p. 43. 1—4. 9.

⁵ G. I. Borovka, *Arch. obsl. sredn. tečenjija rj. Toly*, Severnaja Mongolia II, Leningrad, 1927. p. 73. pl. IV. 33.

⁶ N. Fethich, *Metallkunst der landnehmenden Ungarn*, AH, 21, pl. XXI. 20. 22. 23. 25.

mezek ornamentikájáról (II. t. 22—23; III. t. 2, 14), amely szintén az avarok belsőázsiai kultúráját képviseli, a következőkben lesz még szó.

*

Míg a belsőázsiai avar őshazában végbenem kialakulás és fejlődés részleteit az összehasonlító anyag hiányában ma még nem láthatjuk világosan, addig a Kelet-Európában végbenem továbbfejlődésnek és a különböző irányzatok kereszteződésének részleteire többek közt a dunapentelei avarkori sirleletek is értékes adatokat szolgáltatnak.

A dunapentelei 12. sír aranylemezes korongpárja (VI. t. 39—40) a problémák egész csoportját rejtí magában, azért a kultúrtörténeti háttér keresésénél e korongpárból induljunk ki.

A korongok két lemezből állanak: egy alsó bronzlemezt aranylemez borít, a két lemezt együtt préselték rá a pozitív préselőmintára, az aranylemez szélét pedig ráhajlították a bronzlemeze (V. t. 25—26). A VI. t. 38 kis aranylemez alatt nincs bronzlemez, talán eredetileg sem volt. Egyébként ugyanarról a mintáról származik, mint a nagy korongok, de körül van vágva. Rendelgetése ismeretlen. Felerősítés nyoma nem látható. A nagy korongok rendelgetése mellboglár, mint az avarkori előkelőbb női sírokban gyakran látható. Az V. t. 25—26 képen a két korong (hátsó oldal) úgy van egymás mellé téve, hogy a kapcsolótág helye (a perem lelapítása) egymás mellé került. A kapcsoló szerkezet, mint rendesen szokott, a földben megsemmisült. Kétségtelen azonban, hogy a fibulaszerkezet helyett ez a kapocsszerkezet volt itt alkalmazva.⁸ E korongok csillagmintájával Alföldi A. foglalkozott, római hagyományokat keresve a keszthelyi és rokon korongos fibulákon és ilyen szempontból állította be a korongpárt is a sorozatba.^{8a} Mi most másik oldalról, a keleteurópai barbárság szempontjából vizsgáljuk azt. Elfogadható, hogy a csillagminta a keszthelyvidéki római hagyományokban gyökerezik. Technikai és stílusbeli részletek azonban más művészeti körbe vezetnek. Mindenekelőtt a csillagalakba állított ívek belső mezején fogazás lép fel (kontúrvonalakkal kísért szalagmintán). A szalag melletti háttérrészletek és a korong középső csillagja melletti háttérrészletek ék-alakúan

Dans ces deux trouvailles semblables, les montures de la courroie de suspension ont été conservées. Jusqu'à présent, on ne les avait pas identifiées. Mais le sabre, trouvé tout récemment à Srostki (Asie Centrale, contrée de l'Altai), sur lequel, à côté d'autres, se trouvent aussi des anses de la forme de celles de Tótipusztá, a révélé le rôle de ces anses.⁷ La trouvaille de Srostki dérive directement de la culture turque de la contrée de l'Altai, de laquelle dérive aussi la culture avare en Hongrie. Elle date de la première moitié du IXe siècle. Les sabres avares en question sont certainement beaucoup plus anciens. Les *étriers* (pl. II, 31; V, 11—12) et les *mors* (pl. II, 30; pl. V, 6) proviennent aussi de l'Asie Centrale. De même, parmi les moulures de bronze importées de l'Asie Centrale, les simples boucles de bronze (pl. II, 7—10) et les ornements pour cheveux (pl. II, 12) appartiennent au même groupe. Il sera question plus tard de l'ornementation des plaques d'os (pl. II, 22—23; III, 2, 14) qui représentent aussi la culture avare du Centre de l'Asie.

Tandis que, faute de matière comparative, nous ne voyons aujourd'hui pas encore clairement et dans tous ses détails le développement de la culture avare dans son berceau de l'Asie Centrale, nous pouvons très bien suivre son évolution dans l'Europe Orientale, et les trouvailles du cimetière avare de Dunapentele nous fournissent de précieux renseignements sur les différents croisements de cette culture, de sorte que nous sommes à même de reconstruire maints détails de la vie à cette époque.

La paire de disques lamés d'or trouvée dans la tombe 12 du cimetière de Dunapentele (pl. VI, 39—40) recèle tout un groupe de problèmes, c'est donc ici que nous commencerons nos recherches sur la culture de l'époque.

Les disques se composent de deux plaques: l'une en bronze est recouverte d'une autre en or et les deux ont été repoussées sur le modèle positif. Le bord de la plaque d'or a été recourbé sur la plaque de bronze (pl. V, 25—26). Sous la petite plaque en or (pl. VI, 38) il n'y a

⁷ Ozora (Tóti pusztá): Hampel cité plus haut, III 268, 12—13. — ibid 400, 2 le sabre avare (à croix et ouverture de gaine lamée d'or) fait partie de la trouvaille de Tóti pusztá et non de celle de Szolyva. Igar: AE, 1929. pl. IX, 30—31, XX. 1—1a. Srostki: Zakharov A. et Arendt V, *Studia Levedica*, AH, 16, 1934. pl. VIII. 1—2. La forme des anses à courroie peut être considérée comme étant archaïque en comparaison des autres ornements de cette même trouvaille.

⁸ Dunapataj: Hampel, III. 282; Szirák, 12. sír: Hampel, III. 65, 1, 1a, 1b; Üllő: Horváth T., *Az üllői és a kiskőrösi avar temető*, AH, 19. Budapest, 1935. XLVII. t. stb.

^{8a} A. Alföldi, *Untergang d. Römerherrschaft in Pannonien*, VII. t. 3—9.

mélyednek be. Más helyen szoltam arról, hogy ez jellemző kísérője az öntött és vésett készítményeknek, melyeken faragott és rokon állatmotívumok fordulnak elő.⁹ Itt tehát préselési technikában készült utánzattal van dolgunk. Egyéb elemek is kerültek itt be a technikába. A külső gyöngysor valóságos, egymás mellé tett gömbsorozat utánzása, a középső négyágú csillag rekeszeket utánoz, középen kő-, vagy üvegberakással. E belső rekeszek utánzása két kiemelkedő vonallal történt, ennek megfelelően a külső gyöngysorkeret mellett is kétfős vonal szerepel. A belső keskeny körgyűrű rovátkolt mintája rovátkolt drót utánzata akar lenni, melyet szegélyezésre gyakran alkalmaztak. A bizánci aranyakkal datált korábbi avarkori leleteknek a köre az, amelyben a dunapentelei korongokon utánzott technikai eljárások virágoztak. A magyarországi leletek között legközelebbi példa gyanánt a bócsai lelet szabályának szíjtartó füleit idézhetem, melyeken a rekeszes művesség fogazott állatmotívummal és gyöngysorkerettel, ékalakú véséssel együttesen szerepel. Ezekre az elemekre a továbbiak miatt jól kell ügyelnünk, mert ha sokszor külön-külön is szerepelnek, mégis összetartoznak és az összefüggéseket igazolhatják.

A négy dunapentelei vezérsír fémdíszítményei között több párhuzamos példát találunk a szóbanforgó korongokhoz. Legvilágosabb a VI. t. 1—2 hajfonatdíszeknél: a mezőt gyöngysorkeret veszi körül, hasonló gyöngysor osztja ketté a mezőt; a gyöngysorok mellé rekeszfallá képzelendő, a közbeeső mezőt pedig cik-cak alakban menő rekeszfallak tagolják. Eredetileg e rekeszekben színes berakások ültek. Ennél a préselési utánzatnál a cik-cak vonalak között egyszerű ékalakú bemélyedés fordul elő. Itt tehát háromféle technikai elem kereszteződik. A II. t. 13—15 rozetták motívuma szintén egészen világos, olyan fejedelmi készleteket utánoz, mint amilyeneket a malaja perescsepinai leletben találunk. A IV. t. 8—40 csüngő nélküli és csüngős rozetták is ilyen előzményekben gyökereznek. Végül a IV. t. 1—5 aranygarnitúrán is a rekeszes utánzatok egyik változatát ismerhetjük fel. A címeralakú belső mezők motívumától el-

pas de plaque en bronze ; peut-être n'y en avait-il pas dès à l'origine. Du reste, elle provient du même modèle que les grands disques, mais elle a été coupée tout autour. Destination inconnue. Aucune trace de la façon dont elle était attachée. Les deux grands disques servaient de boucles de buste, comme on en trouve souvent dans les tombes avars de femmes de distinction. Sur pl. V, 25—26 nous voyons que les deux disques (côté envers) sont posés de façon à ce que la place de l'agrafe (les bords aplatis) se trouvent l'un à côté de l'autre. L'agrafe comme toujours a disparu, s'étant résorbée dans la terre. Il est cependant certain qu'ici il y avait une agrafe au lieu du fibule.⁸ A. Alföldi s'est occupé de l'ornementation étoilée de ces disques, en recherchant les traditions romaines sur les fibules trouvées à Keszthely, et autres de la même famille^{8a}; de ce point de vue, il y a enregistré cette paire de disques. Nous les envisageons maintenant sous le point de vue de la culture barbare de l'Europe orientale. Nous pouvons admettre que l'ornementation étoilée se rattache aux traditions romaines. Mais les détails techniques et le style nous conduisent dans une autre sphère. Avant tout, nous voyons une dentelure sur le champ intérieur des arcs disposés en étoile (sur le motif de ruban à lignes de contours). Les parties de la bordure à côté du ruban et celles qui entourent le bord de l'étoile centrale sont enfoncés en forme d'enclave. À un autre endroit, j'ai remarqué que c'est l'accessoire caractéristique des produits moulés et gravés, sur lesquels se trouvent ciselés des motifs d'animaux.⁹ Ici nous trouvons donc une série d'imitations qui utilisent la technique repoussée, à laquelle se mêlent d'autres éléments. La rangée de perles, à l'extérieur, est l'imitation d'une véritable rangée de perles ; l'étoile centrale à quatre pointes imite des cloisons à incrustation de verre ou de pierreries. L'imitation de ces cloisons est faite au moyen de deux raies saillantes, auxquelles correspond une double raie, à côté de la bordure extérieure à rangée

⁸ Dunapataj: Hampel III 282: Szirák, tombe 12: Hampel III. 65. 1 1a, 1b ; Üllő: Horváth, *Die avarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös.*, AH, 19. Budapest, 1935. pl. XLVII. etc.

^{8a} A. Alföldi, *Untergang der Römerherrschaft*, pl. VII, 3—9.

⁹ Fettiçh, *Zum Problem des ungarländischen Stils II*, ESA IX. figures sur p. 312. Ici 1, et 3, exemples de dentelure croisant tout le corps en ruban, analogue de celle des disques de Dunapentele. Celle-ci est la plus ancienne, tandis que celle de Dunapentele provient de la deuxième moitié de l'époque avar.

⁹ Fettiçh, *Zum Problem des ungarländischen Stils II*, ESA IX. 312. o-n a képek. Ugyanitt 1 és 3 alatt példák a szalag testét egészen keresztező fogazásra, amely a dunapentelei korongokon egy más változatban szerepel. A dunapentelei változat a korai, az idézett pedig, amint azt kimutattam, az avarkor második felében lép fel.

tekintve a mondottak alapján az összes elemek világosak. Az utánzatok kérdésével behatóan foglalkoztam az igari leletek feldolgozásánál: AÉ, 1929. 80. sk. o. Itt csak utalok az ott közölt anyagra és ezzel a dunapentelei sírleletek e rétegének meghatározásával végeztünk is.

Külön kell szólnunk a csontlemezek ornamentikájáról. A III. t. 13 kis csontlemez a 8-alakú germán szalagfonattal van díszítve. Az olyan fogazott 8-motívumok miliójében vagyunk tehát, mint például a kelegei: 22. kép 3. Erről alább még részletesebben szólok. Tényleg, fontosabb láttuk is a fogazást a 12. sír arany korongjain. A szóbanforgó csontlemezke arra mutat, hogy az a kereszteződés, amelyről az aranykorongpárral kapcsolatosan szóltam, a fémművességgel párhuzamosan, vagy még azelőtt, más nyersanyagokban már megvolt.¹⁰ Amikor a III. t. 13 csontlemezt faragták, akkor már ez a 8-motívum benne élt a fémművességben is (AH, 1, IV. t. 15; Gátér, 11. sír: VI. t. 16—17), és pedig olyan leletegyüttesben is előfordul, mely az avarok elejére tehető, mint pl. Kelegei, vagy Madaras. — Nehezebb a III. t. 2 indamotívum helyzetét meghatározni. Egyrészt nem választható el a III. t. 14 hosszú csontlemez indájától, mely a levelek közepén menő vágás miatt kiűt az avar fémművességéből. Másrészt az inda szára feltűnően vastag, tehát az ú. n. laposlevelű indának analógiája gyanánt is csak részben tekinthető. Ez az inda-típus nem szórványos jelenség e korban, csontlemezekben rendszeresen előfordul.¹¹ E csontfaragási gyakorlatnak multja van. Az íjj csontlemezei (itt III. t. 3—12) visszavezethetők még az V. századi hunn körre nem-

¹⁰ Ez a 8-alakú szalagfonat nem áll itt egyedül; többször előfordul a korbéli csontfaragványok között: Kiskörs (Bács-Bodrog m.), 84. sírban ezüstlemezkes övgarnitúrával és olyan rekeszes verettel együtt fordult elő, mint a tiszaburai fogazásos szíjvégtörredék (AH, 1, I. t. 8a—c.) tehát itt is a fogazásos ornamentika atmoszféráját érezzük: AÉ, 1911. 126. o. — Kiskörös, 2 sír: AH, 19 XXIII. t. 6, 7. — Győr, 570. sír: AÉ, 1905. 31. o.

¹¹ Hampel, III. 477, Győr 71. sír A; III. 480, 106. sír B; III. 483, 160. sír 8; III. 490, 324. sír 1. A Paulinyi Mihály által újabban felásott *Csengődi* (Pest m.) sírokban szép számmal fordulnak elő indadíszes csontlemezek. A 3. sírban két darab rosszezüst szíjvégen 8-motívum, ugyanezen sírban a széles csontlemez, mint III. t. 2, a hosszúkás csontlemez, mint III. t. 14, együttesen fordult elő. Ugyanezen temető 8. sírjában fogazott szalagmotívumos bronzkarperec törredéke (lét. sz. N. 21/1935). Lényegileg tehát ugyanazt az együttest találjuk Csengődön, mint a dunapentelei négy sírleletben. Ez a jelenség más avarkori temetők anyagában is megfigyelhető. Tehát itt zárt kultúrkörrel állunk szemben.

de perles et une double raie y correspondant à côté de la bordure extérieure à rangée de perles. Le motif rayé de l'étroit cercle intérieur veut imiter un fil d'or rayé, comme on les employait souvent pour des bordures. Les disques de Dunapentele, qui marquent la floraison des techniques, appartiennent au cycle de l'époque avar antérieure, datée par les monnaies d'or byzantines. Parmi les trouvailles faites en Hongrie, je puis citer, comme exemple le plus rapproché, les anses à courroie du fourreau du sabre trouvé à Bócsa, sur lesquelles nous retrouvons la technique cloisonnée, en même temps que les motifs représentant des animaux dentelés, encadrés d'une rangée de perles et à gravure en forme d'enclave. Il faudra bien retenir ces détails pour ce qui suit, car, bien qu'on les retrouve souvent séparément, ils forment quand même un groupe à l'aide duquel nous pouvons vérifier les rapports.

Parmi les ornements de métal trouvés dans les quatre tombeaux avars à Dunapentele, nous trouvons plusieurs exemples, parallèles aux disques que nous venons de décrire. L'exemple le plus évident est celui des ornements pour la chevelure (pl. VI, 1, 2); le champ est entouré et, en même temps, divisé par une rangée de perles; à côté des perles il faut imaginer une cloison, dont le champ est partagé par des cloisons en zig-zag. À l'origine, ces cloisons étaient remplies de matières de couleurs variées. Dans cette imitation pressure nous voyons de simples cavités enclavées entre les lignes en zig-zag. Ici, nous retrouvons le croisement de trois techniques différentes. Le motif des rosettes (pl. II, 13—15) est évidemment l'imitation d'ornements de chefs comme ceux retrouvés à Malaja Pereščepina. De même les rosettes avec et sans pendentif (pl. IV, 8—40) ont une provenance analogue. Enfin nous reconnaissons une variante des imitations du cloisonné dans la garniture en or pl. IV, 1—5. Excepté les motifs des champs intérieurs en forme d'écusson, tous les éléments sont analysés d'après ce que nous venons de dire. Je me suis occupé en détail de la question des imitations dans mon ouvrage sur les trouvailles d'Igar: AÉ, 1929, p. 80. Ici je me borne à référer à cette matière, et ainsi je suis arrivé au terme de la définition de cette couche des trouvailles du cimetière de Dunapentele.

Il nous faut cependant traiter séparément l'ornementation des plaques en os. La petite plaque pl. III, 13 est ornée d'un ruban à motif en forme de 8 de style germanique. Nous nous

csak Magyarországon, de Oroszországban is. Magában a dunapentelei régiséganyagban is megvannak az előzményei: VIII. t. 39—40, mely lemezek talán még a hunn korszakból valók.¹² — Félreismerhetetlen, hogy az ilyen csontlemezek és az avar bronzöntvények indamotívumai között bizonyos különbség áll fenn. Később látni fogjuk, hogy a bronzöntvények virágzásának ideje az avarkor második fele, amikor a dunapentelei négy sír kultúrája már nem volt újdonság. A különbséget tehát nem csak a csontfaragás technikájában, hanem mélyebb okokban is kell keresnünk. Az avarkor első felében divatos indamotívumokkal együtt az állatstílus nyomait is megtaláljuk a csontlemezekben.¹³ Minden jel arra mutat, hogy e körnek csontfaragási gyakorlata aránylag kisebb befolyással volt az avar bronzöntvények körére: a griffes-indás csoport gazdag motívumkincse a csontfaragás mellett virágzó, valószínűleg sokkal intenzívebb felfaragás köréből merített. Erre alább még viszatérek.

A dunapentelei négy vezérsír korára közvetlen adatok az I. t. 3—3a (II. t. 11) és IV. t. 6 alatti, aranyból készült éremutánzatok. Az avarkori éremutánzatokkal Jónás Elemér foglalkozott. Eredményeit először László Gyula közölte: *Adatok az avarkori műipar ó-keresztény kapcsolataihoz*, Budapest, 1935. 28. sk. o. E munka megjelenése után még kerültek elő avarkori éremutánzatok, melyek az ott mondottakat mindenben megerősítik.^{13a} Ez utánzatok kivétel nélkül az avarkor első feléből, a VII. századból származnak. Egy részük a század első felében vert bizánci aranyakat utánoz, egy kiskőrösi zárt sírlelet két érme pedig a század második feléből való (László, i. m. X. t. 4—5). A hozzátartozó préselt övdiszítványok (i. m. X. t. 1—3) mind

trouvons donc au milieu de motifs en 8 dentelés, comme p. ex. Kelegei: fig. 22, 3. Nous en reparlerons en détail par la suite. En effet nous avons rencontré plus haut la dentelure sur les disques en or du tombeau 12. La petite plaque en os prouve donc que le croisement que nous avons mentionné plus haut en rapport avec la paire de disques en or, se retrouve non seulement dans la métallurgie, mais, parallèlement ou même antérieurement déjà, dans des ouvrages en autres matières.¹⁰

Dans le temps où la plaque en os pl. III, 13 a été sculptée, cette ornementation à motif de 8 existait déjà dans la métallurgie (AH, 1, pl. IV, 15; Gátér, 11e tombe, pl. VI, 16—17) et on le retrouve dans des groupes provenant du début de l'époque avare, comme p. ex. les trouvailles de Kelegei ou de Madaras. — Il est plus difficile de définir l'époque du motif à ramages pl. III, 2. Nous ne saurions de détacher des ramages visibles sur la longue plaque en os pl. III, 14, qui se distingue des autres objets métallurgiques des avares par la nervure qui partage les feuilles par le milieu. Par contre, la tige des ramages étant remarquablement épaisse — elle ne peut être comparée que partiellement aux ramages à feuilles plates des bouts de courroie en bronze. Ce type de ramage n'est pas sporadique; on le retrouve ordinairement sur les plaques en os.¹¹ Cette pratique de sculpture sur os a possédé un passé. On peut retrouver l'emploi des plaques en os de l'arc (pl. III, 3—12) jusqu'à la période des Huns au

¹⁰ Ce bandeau en forme de 8 n'est pas ici unique. Il apparaît sur plusieurs sculptures en os de l'époque à Kishegyes (Bács Bodrog), dans la tombe N° 84, nous le retrouvons avec une garniture de ceinture en argent et avec des moulures à cloisonnés comme les bouts de courroie dentelés de Tiszabura (AH, 1. pl. I, 8a—c). Ici aussi nous sentons l'atmosphère des ornementations à dentelure: AÉ, 1911. p. 126. Kiskőrös, tombe 2: AH, 19. XXIII. 6, 7. — Győr, tombe 570. AÉ. 1905. p. 31.

¹¹ Hampel III. 477. Győr, tombe 71. A; III. 480, tombe 160. 8; III. 490, tombe 324. 1. Bon nombre de plaques en os, ramagées, ont été trouvées dans les tombes de Csengőd (com. de Pest) découvertes par Michel Paulinyi. Dans la tombe 3, sur deux bouts de courroie en argent nous voyons le motif 8. Dans la même tombe une large plaque comme pl. III, 2, se trouve en même temps qu'une plaque allongée comme celle de pl. III, 14. Dans la tombe 8 du même cimetière on a trouvé un fragment de bracelet en bronze à motif de ruban dentelé. (N° de l'inventaire 21-1935). De fait, nous retrouvons le même ensemble d'objets à Csengőd qu'à Dunapentele. Nous observons ce même fait dans les trouvailles d'autres cimetières de l'époque avare. Nous avons donc affaire ici à une culture homogène.

¹² A bevágás helye az avarkoriaknál más (I. III. t. 3—4, 8—9), a csontlemez felső végének az alakja is más, szélesebb. Hunnkori csontlemezek: Alföldi, AH, 9. 1. és 2. kép. Avarkori sírjainkban többször találunk rokon íjlemezeket: Rhé—Fettich, *Jutas u. Őskü*, Prága 1931. V. t. 5, 22, 24; AÉ, 1906. 208 o.; Gátér 193. sír, 316. o.; Gátér, 212. sír. Ezek a hunnkoriaknak egyenes folytatása gyanánt veendő, szemben a kiszélesedő fejűekkel (mint itt III t. 3—4, 8—9), melyek az avarok belsőázsiai hazájából származhatnak. — Ujabb korai íjjerősítő csontlemezek: Kurt Stade, *Beinplatten zur Bogenversteifung aus Römischen Waffenplätzen*, Germania, 17, 1933. 110. sk. o. R. Eckinger, *Bogenversteifungen aus römischen Lagern*, Germania, 17, 1933. 289 sk. o.

¹³ Rhé—Fettich, *Jutas u. Őskü*. Prag, 1931. V. t. 1.

^{13a} E. Jónás, *Monnaies du temps des avares en Hongrie*, Demareteion, I. Paris, 1935. 150. skk. o.

technikai, mind stílus tekintetében ugyanazt a fejlődési fokot képviselik, mint a dunapentelei sírleletek fent ismertetett rétege. A dunapentelei arany érem-utánszatok egészen primitív készítmények. Az egyiknek mindkét oldala teljesen sima, a másik úgy készült, hogy későcsászárkori római éremre kalapálták rá. Az egyik oldalon (I. t. 3a) profilban álló fej, a másikon (I. t. 3) ülő alak profilban szerepel (László Gyula meghatározása). Mindkettő természetesen negatív. A rákalapálás után úgy egyenesítették ki az érmet, hogy széleit megkalapálták, minek következtében azok berepedeztek. Úgy látszik, itt már az érmek utánszásának szokása elhalványulva élt. Már csak ezért is ezek készítését az avar éremutánszás divatjának végére, tehát a VII. sz. végére kell tennünk.

Késői kor mellett szól a 12. sír arany fülbevalópárja (VI. t. 41—42). Az alak és az amethyst-csüngő a tóti pusztai lelethez kapcsolódik, mely a VII. sz. utolsó évtizedeinél sokkal korábbra nem tehető.

Az éremutánszatok korhatározása összhangban van a díszítmények fejlődésbeli fokának főntebbi meghatározásával. Mármint, hogy a dunapentelei sírok lelettárgyainak mélyebb gyökereit is láthassuk, vizsgáljuk a sírleletek kultúrtörténeti helyzetét nagyobb összefüggésben. E vizsgálatot kiterjesztjük a dunapentelei szórványos leletekre és a környező területek leletanyagára is.

Az avar birodalom régészeti emlékanyagában ma már módunkban van bizonyos párhuzamos és egymásutáni csoportokat megkülönböztetni; sőt ennek a megkülönböztetésnek a történeti hátterét is ma már többé-kevésbé meg tudjuk határozni.

Nem fér kétség ahhoz, hogy a dunapentelei négy vezérsír *díszítményei* abba a csoportba tartoznak, amely a déloroszországi ősi fémműveségi központok VI—VII. századi virágzásán alapul. Oroszország területén az V. sz. közepétől a VI. sz. közepéig terjedő korszak és a rákövetkező avar korszak között régészetileg nehezebb különbséget tenni, mint Magyarországon, mert amott bizonyos mértékig meg volt a kontinuitás. Bár Attila halála után, a Maeotisz vidékén élő hunn törzsek a keletről jövő nyomások hatása alatt mindinkább összeszorultak, gazdasági és politikai jelentőségük nem szűnt meg. Sőt Justinianus alatt a kutrigurok támadásukkal évi adót eszközölnek ki a bizánci birodalomtól. Az évi adók szerzése rendszerint maga után

V^e század, nem seulement en Hongrie, mais aussi en Russie; et l'os de l'arc a ses précurseurs parmi les objets même trouvés à Dunapentele: pl. VIII, 39—40, qui proviennent en toute vraisemblance du temps des Huns.¹² Il est incontestable qu'il y a une certaine différence entre les motifs à rames de ces plaques en os et celles des moulures de bronze des avars. Nous verrons plus tard, que la floraison des moulures de bronze date de la seconde moitié de l'époque avar, lorsque la culture des quatre tombes de Dunapentele n'était plus une nouveauté. Ce n'est donc pas seulement dans la matière qu'il nous faut chercher la cause de cette différence, qui est plus profonde. Nous retrouvons aussi des motifs d'animaux avec les motifs à rames employés dans la première moitié de l'époque avar.¹³ Tous les indices nous portent à conclure que les sculptures sur os de ce groupe exercèrent bien moins d'influence sur le groupe des moulures en bronze. Les riches motifs à griffons et à rames furent empruntés à la technique, probablement très florissante à cette époque, de la sculpture sur bois. J'y reviendrai dans la suite. Les données immédiates sur l'époque des quatre tombes de distinction de Dunapentele sont les imitations de monnaies en or pl. I, 3—3a, pl. II, 11 et pl. IV, 6. Elemér Jónás a étudié la question des imitations avars de monnaies. Les résultats en ont été publiés par Gyula László: *Contributi ai rapporti antichi cristiani dell'arte industriale dell'epoca avara*. Budapest 1935. p. 28 etc. Après l'apparition de cet ouvrage — on a encore trouvé des monnaies de ce genre qui confirment entièrement les recherches publiées.^{13a} Ces imitations proviennent toutes, sans exception, de la première moitié de l'époque avar — c'est à dire du VIIe siècle.

¹² La place de l'incision est autre chez les Avars. (pl. III, 3—4, 8—9); le but supérieur de la plaque est de forme différente plus élargie. Plaques en os de l'époque des Huns voir Alföldi. AH, 9, fig. 1 et 2. Dans les tombes avars nous trouvons souvent des plaques d'arc de la même famille: Rhé-Fettich, *Jutas und Öskü*, Prague 1931, pl. V, 5, 22, 24; AE, 1906, p. 208. Gátér, tombe 212. Celles-ci sont la continuation directe des celles de l'époque Hunnique; par contraste avec celles dont le bout va en s'élargissant, (comme pl. III, 3—4, 8—9) qui ont leur origine dans la patrie asiatique centrale des Avars. — Plaques primitives en os pour fixer l'arc, récemment: Kurt Stade: *Beinplatten zur Bogenversteifung aus römischen Waffenplätzen*, Germania. 17. 1933, 110. R. Eckinger: *Bogenversteifungen aus römischen Lagern*, Germania, 17. 1933, 289. etc.

¹³ Rhé-Fettich, *Jutas und Öskü*, Prag, 1931. pl. V. 1.

^{13a} E. Jónás, *Monnaies du temps des Avars en Hongrie*, Demareteion, I. Paris, 1935, p. 150.

vonta a fémművességi tevékenység (különösen az aranyművesség) föllendülését. Amikor a kutrigurok népe a Maeotisztól keletre eső területekről a Dneper és a Don közötti területekre jön át és a bizánci birodalom északi részeivel sűrűbben kezd érintkezni, a Krim félszigeten a gótok virágzó kultúrájának közvetlen hatása alá kerül s a Dnepr-Don különböző kézművességi hagyományainak jut közvetlenül birtokába. Ez a terület Hermanarik országának törzsökös része, amelynek déli központjaiban készültek olyan kincsek, mint a petrossai és a szilágysomlyói. Az ősi szkíta állatstílus e területen ezekben az időkben bizonyos mértékig még élt és csak arany kellett hozzá, hogy újabb és újabb felvirágzásnak induljon. A IV. sz. második felére vonatkozólag jó példája ennek a két szilágysomlyói kincs. A berlini múzeumnak Tamamból származó alamandinos-rekeszes törhüvelyveretét M. Ebert ebbe a korba helyezi.¹⁴ Ezzel szemben a következő korszakot képviseli a kölni múzeum kardjának hasonló alakú hüvelydíszítménye (állítólag Kercs-ből), melynek jó fényképeit és leírását Werner J. szívességének köszönhetem (20. szövegkép).¹⁵ A nagy kerek rekeszek és domború üvegpasszta alkalmazásának e módjában a hunnkori aranyművesség jellemző vonására ismerünk. A kerek cellákat szegélyező felforrasztott gyöngysoros-drótot már a hunn korszakban gyakran utánozták préseléssel,¹⁶ sőt a rovátkolt kiemelkedő vonalat, mely oly gyakran jelentkezik a hunnkori aranyműveken, szintén ilyen utánzatoknak lehet tekinteni.¹⁷ E helyen

Une partie est l'imitation de pièces d'or byzantines frappées au commencement du siècle, tandis que deux monnaies provenant d'une trouvaille complète de tombe à Kiskőrös date de la seconde moitié du VIIe siècle (László, *ibid.* pl. X, 4—5). Les ornements de ceinture moulés qui en font partie (*ibid.* pl. X, 1—3) représentent la même époque, que la couche des tombes de Dunapentele dont nous venons de donner la description, tant du point de vue de la technique que de celui du style. Les imitations de monnaies d'or de Dunapentele sont de fabrication tout à fait primitive. L'une est complètement lisse des deux côtés, l'autre a été façonnée sur une monnaie de l'époque avancée de l'empire romain, sur laquelle on l'a martelée. Sur l'un des côtés, se trouve une tête de profil (pl. I, 3a), sur l'autre une figure assise de profil (pl. I, 3) (analyse de Gyula László). Les deux sont naturellement frappées en négatif. Après avoir martelé la monnaie sur le modèle on en a réparé les bords également à coups de marteau, ce qui a eu pour résultat de les ébrécher. Il paraît qu'ici la tradition de l'imitation des monnaies était en train de tomber en oubli, et c'est pour cette raison que nous devons en fixer la date à la fin de l'époque où ces imitations étaient à la mode, c'est à dire à la fin du VIIe siècle. La paire de boucles d'oreille en or de la tombe 12 (VI, 41—42) prouve aussi une époque avancée. La forme et le pendentif en améthyste se rattachent à la trouvaille de Tótipusztá dont l'époque ne peut être datée antérieurement à la fin du VIIe siècle.

La définition de l'époque des imitations de monnaies correspond à la définition donnée plus haut du degré de développement des ornements. Procédons à présent à l'examen de l'importance des trouvailles de Dunapentele par rapport à l'histoire de la culture, pour on approfondir les racines et les voir dans leurs plus amples relations. Nous étendrons encore cette étude aux trouvailles sporadiques de Dunapentele et de ses environs.

Aujourd'hui, nous sommes déjà à même de distinguer des groupes parallèles ainsi que d'autres consécutifs dans la matière archéologique du règne avare; nous connaissons même le fond historique de ces différents groupes.

Il n'y a aucun doute que les objets ornementaux des quatre tombeaux de chefs à Dunapentele ne rentrent dans la catégorie qui dérive des centres ancestraux de la métallurgie de la

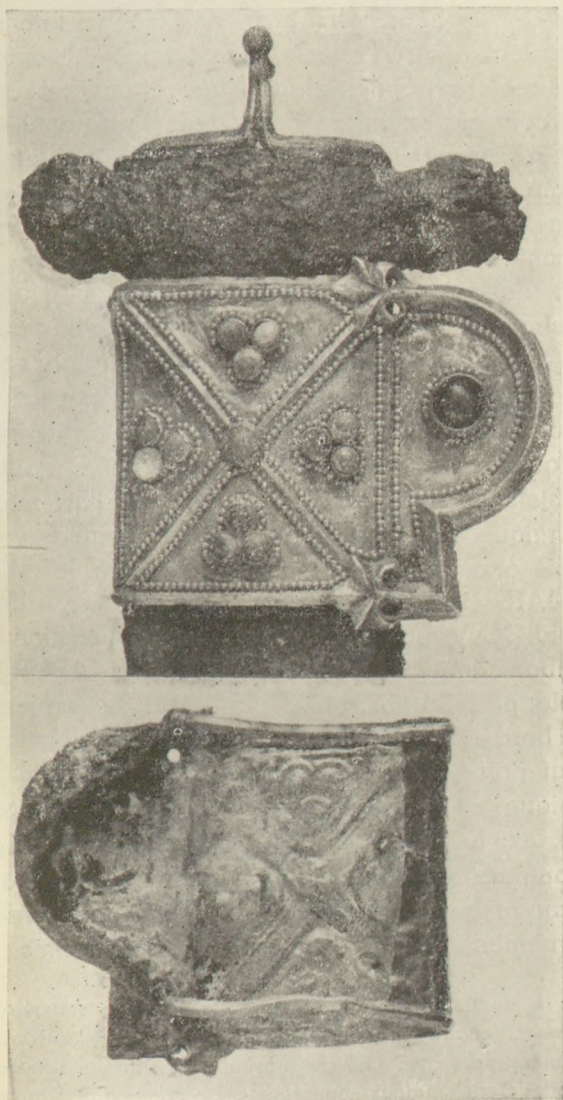
¹⁴ M. Ebert, *Ein Dolchscheidenfragment aus Südrussland*, Montelius-Emlékkönyv, Stockholm, 1913 278. o.

¹⁵ Amtliche Berichte, XXIX, Nr. 3. Berlin 1907. 63. o. A kard különböző helyeire felrakott aranylemezek J. Werner szíves közlése szerint nem tartoznak hozzá. Teljes hosszúság 78,8 cm, szélesség 4 cm. A penge alul 33 cm hosszúságban kétélű, tovább egyélű. Fahüvely rostjainak maradványa megállapítható. A hüvelytorkolatveretének kerek celláiban átnemlátszó kékes üvegpasszta, a P-alakú rész közepén levő nagyobb cellában piros almandin ül. A rekeszek és a gyöngysorfoglalatok külön vannak forrasztva. A keret, mely a hüvelyt hátul is átfogja, erősebb aranylemezéből készült. A P-alakú keretrész végei egy-egy palmettában végződnek. E szíjtartó fül párját találtam az Ermitage-ban (1935). A kölni darab fényképével való összehasonlításból úgy látom, hogy az Ermitage darabja ugyanerről a kardról származik. A kardnak tehát két szíjtartó füle volt.

¹⁶ Alföldi. *Leletek a hun korszakból*, AH, 9. III. t. 10.

¹⁷ Alföldi, i. m., III. t. 3—4, 5—21; IV. t. 1—4, 8—11; V. t. 1, 4; VIII. t. diadém; XIV. t. 1—20, 22—24, stb. Valódi, felforrasztott gyöngysorkeret: VII. t. közepén (Kercs); XV. t. 61, stb.

nincs módomban, de nem is szükséges nagyobb számú példával illusztrálnom ezt a jelenséget. A kölni múzeum kardja valószínűleg már a VI. században készült, de még a hunn fémművességnek a képviselője. Szíjtartó fülének P-alakú keretét a perescsepinaí leletben látjuk viszont leszerelt állapotban, valószínűleg mint antikvitást (MAR. 1914. XII. t. jobbra fönn). De megtaláljuk e kincsben a kerek rekeszes, P-alakú

20. kép. Kerch (a kölni múzeumban)
Fig. 20. Kerch (dans le musée de Cologne)

díszít granulációval is (MAR, 1914. XVI. t. 24. kép balra). A granulációt itt nem bizánci belölyásnak tulajdonítjuk, hanem a helyi fémművesség egy irányzatának, melynek Déloroszországban nagy multja van. A hunnkori fémművességnek még más közvetlen folytatásait is megtaláljuk e kincsben. Ilyen a keretes és középen hosszában elválasztott felületű szíjvég (MAR,

Russie méridionale, où cet art fleurissait du VIe au VIIe siècle. En Russie il est plus difficile de faire la distinction archéologique entre la période qui s'étend du Ve au milieu du VIe siècle et la période du règne avare qui succède à celle-ci — car ici il y a une certaine continuité qui n'existe pas sur le terrain de la Hongrie. Bien qu'après la mort d'Attila, les tribus de Huns habitant les parages du Lac Méotis aient été obligées de restreindre leur territoire sous la pression venant de l'orient, leur importance politique et économique subsistait encore. Sous Justinien nous voyons même que les Koutrigours forcèrent l'empire byzantin à leur payer un tribut annuel. Ordinairement nous voyons la métallurgie et surtout l'orfèvrerie fleurir partout où on obtenait ces tributs annuels. Lorsque la peuplade des Koutrigours, qui était au fond une des tribus des Huns, venant des rives orientales du Lac Méotis, s'établit sur le terrain entre le Dniépr et le Don, et entra en communication plus fréquente avec les provinces septentrionales de l'empire Byzantin, elle tomba sous l'influence immédiate de la culture florissante des Goths sur la péninsule de la Crimée, et prit possession des différentes traditions d'artisanerie pratiquées dans ces parages. Ce territoire forme la partie intégrale du règne de Hermanarik, des parties méridionales desquelles proviennent des trésors comme ceux trouvés à Pétrossa et à Szilágysomlyó. L'antique style scythe à motifs d'animaux existait encore jusqu'à un certain point à cette époque et dans ces contrées, et il ne fallait que de l'or pour le faire reflourir toujours de nouveau. Les deux trésors de Szilágysomlyó en présentent un excellent exemple pour ce qui est de la deuxième moitié du IVe siècle. Ebert place à cette époque le fragment de la gaine de poignard en cloisonné à almandines provenant de Taman, qui se trouve au Musée de Berlin.¹⁴

Par contre, l'anse de la gaine du sabre du Musée de Cologne, à ornements semblables, représente la période successive. Elle provient de Kerch, et je suis à même d'en publier la description et de bonnes photographies grâce à l'obligeance de J. Werner (fig. 20).¹⁵ Nous retrouvons ici un

¹⁴ Ebert, *Ein Dolchscheidenfragment aus Süd-Russland*, Montelius-Festschrift, Stockholm 1913. p. 278.

¹⁵ *Ämtliche Berichte*, XXIX, No 3. Berlin 1907, p. 63. Les lames d'or disposées sur le sabre n'en font pas partie, selon la communication de Werner. Longueur entière 78.8 cm ; largeur 4 cm. Les restes de fibres de la gaine en bois sont reconnaissables. Le cloisonné de l'ouverture de la

1914. XII. t. lenn közepen ; Alföldi, i. m. XXV. t. 29, XXII. t. 2. stb.), a kannelirozott szalag alkalmazása (MAR. 1914. XIV. t. 44 ; Alföldi, i. m. I. t. 28—31, XIII. t. 5—10, 17) és részben idevehető a rekeszes mező gyöngysoros keretezése, mely a déloroszországi gót és hunn aranyművességgel közös vonás (pl. MAR. 1914. XVI. t. 52).¹⁸ A perescsepina lelet nagy csatját, ill. annak ornamentikáját helyesen hasonlítja össze Matzulewitsch a petrossai kincs megfelelő darabjainak ornamentikájával. Hasonlóképpen helyesen mutat rá a kincs csuklós arany karperecpárjának a bakod-pusztai keleti gót sírlelet ismert karpereceivel való összefüggésére. Ez összefüggések megállapításából azonban nem vonja le a következményeket. A nagy csatot és szíjvéget bizánci hatás alatt, esetleg Bizáncban készültnek tekinti, a bakodpusztai karperecek párját pedig, mely a moszkvai Történeti Múzeumban van, Magyarországból származtatja. Utóbbi darabok kétségtelenül a szilágysomlyói és petrossai kincs kultúrkörébe, vagyis a Fekete-tenger északi partvidékének körzetébe tartoznak s a perescsepina lelet rokon darabjai ugyanezen fémművészeti tradíciók felújulásának tekintendők. A germán állatstílusoknak egyik legmélyebb forrása ez a kultúrkör. A fogazási ornamentikát is ez a kör őrizte meg, több más szkíta motívummal együtt, a VI. sz. utolsó évtizedeiben hirtelen föllendülő fémművéség számára (22. kép 3).

Ujabbán Horváth Tibor mutatott rá az ú. n. krími gót kultúra expanziójára.¹⁹ Ez a kultúra a steppéken minden irányban nagy szerepet játszott a szomszédos népek életében, mint a Hermanarik korában virágzó gót kultúra őrzője és egyes elemeinek továbbítója. V. Schmidt szól róla, hogy az orosz földi kereskedelemnek meszsze területekre a gótok voltak közvetítői.²⁰ Azok a magyarországi leletek, elsősorban fibulák, melyekre Horváth hivatkozik (és amelyeknek a száma napról-napra növekszik), mutatják, hogy a gótok gazdasági szerepe a VI. században ismét megnövekedett. A krími gótok jelentőségét növelte a bizánci birodalommal való szövetséges viszonyuk.²¹

¹⁸ L. Matzulewitsch, *Bolshaja prjashka pereščepinskavo klada i pseudoprjashki*, Sem Kond. I. Prága. 1927. 132—134. o.

¹⁹ Horváth T., *Az üllői és a kiskőrösi avar temető*, AH, 19. 122. sk. o.

²⁰ V. Schmidt, *Kačka*, ESA, I. 47. o.

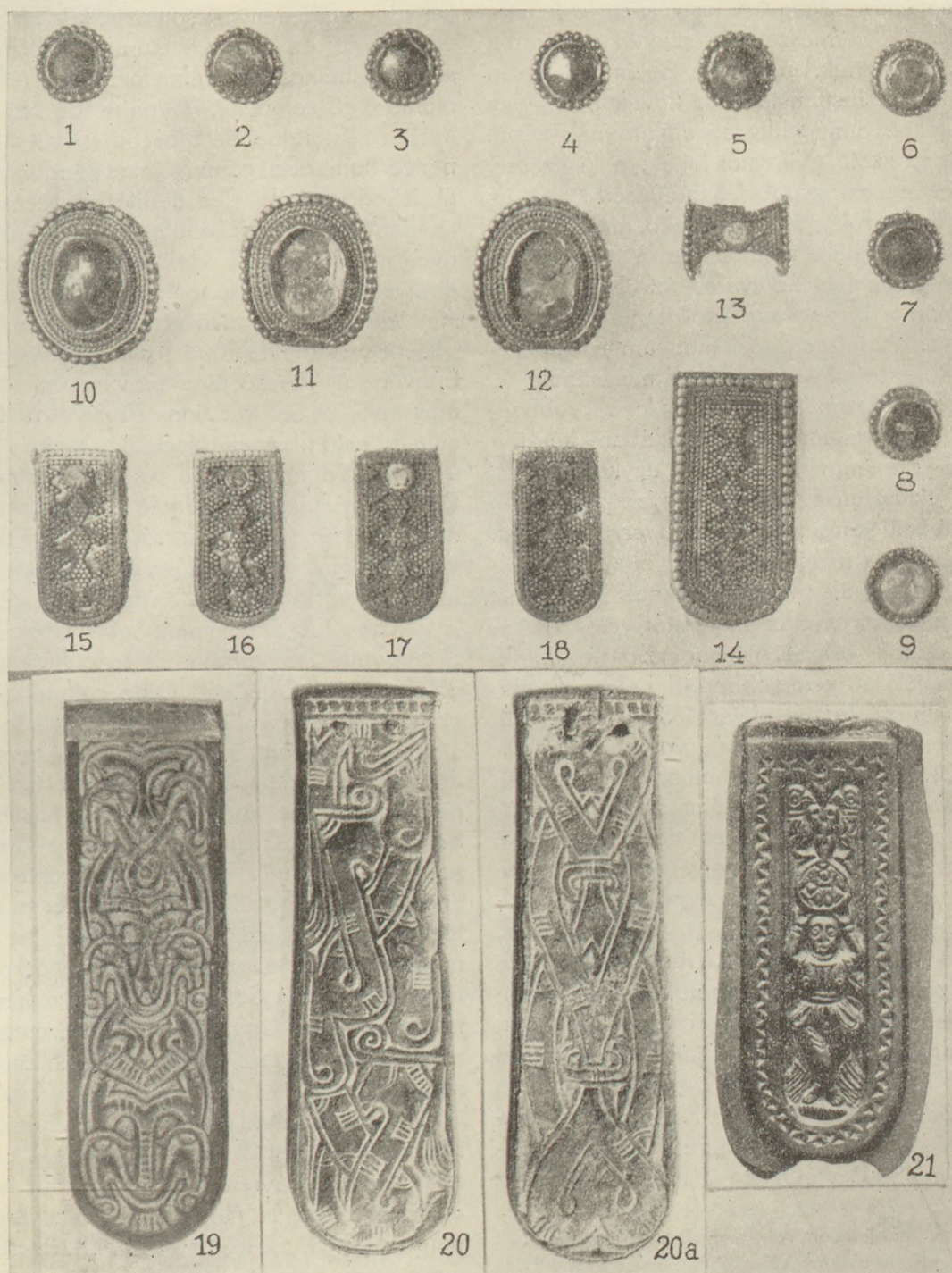
²¹ Vasiljev, *Goty v Krymu*, II. Izvj. GAIMK, V. 179., 182. o.

trait caractéristique de l'orfèvrerie des Huns dans la façon d'adapter la pâte de verre dans les cloisons circulaires. Le fil d'or en forme de rangées de perles soudé autour des cellules circulaires a été souvent imité par la technique pressée déjà à l'époque des Huns,¹⁶ nous pouvons même compter parmi des imitations la ligne rayée et rehaussée que nous trouvons si fréquemment sur les objets d'orfèvrerie hunniques.¹⁷ Ici il n'y a pas lieu d'illustrer plus amplement ce phénomène. Le sabre du Musée de Cologne date probablement du VIe siècle, mais il représente encore la métallurgie des Huns. Nous retrouvons l'anse à courroie en forme de P dans la trouvaille de Pereščepina à l'état démonté, probablement comme antiquité. (MAR. 1914. pl. XII. à droite en haut). Mais nous y retrouvons aussi l'ornementation à cloisons circulaires, en forme de P, avec granulations (MAR. 1914. XVI. 54 à gauche). Ici nous n'attribuons pas la granulation à l'influence byzantine, nous la tenons pour une des branches de l'art métallurgique qui provient de l'école antique de la Russie méridionale. Nous retrouvons dans ce trésor encore d'autres objets dérivant en ligne directe de l'art métallurgique des Huns. Tels sont : le bout de courroie encadré et partagé en long par le milieu (MAR. 1914. pl. XII. au milieu en bas ; Alföldi, ibid. XXV. pl. 29, XXII. 2 etc.), l'application du ruban cannelé (MAR. 1914. pl. XIV. 44. Alföldi, ibid. pl. I. 28—31, pl. XIII. 5—10, 17) et en partie le bord à rangée de perles du champ cloisonné, qui porte aussi le caractère de l'orfèvrerie gothique et hunnique de la Russie méridionale (p. ex. MAR. 1914. pl. XVI. 52). Matzulewitsch compare très justement l'ornementation de la grande boucle trouvée à Pereščepina avec l'ornementation des pièces correspondantes du

gaine contient une pâte de verre bleuâtre, non transparente dans le centre de la partie à forme de P se trouve une almandine rouge. Les cloisons et la bordure en rangée de perles sont soudées séparément. Le cadre qui entoure la gaine, aussi du côté de l'envers, est fait d'une lame d'or plus épaisse. Les bouts de la partie en forme de P se terminent en palmettes. J'ai retrouvé en 1935 la paire de cette anse à courroie à l'Ermitage. En la comparant à la photographie de la pièce de Cologne, je puis admettre que la pièce de l'Ermitage provienne du même sabre. Il était de deux anses à courroie.

¹⁶ Alföldi, *Funde aus der Hunnenzeit*, AH. 9. pl. III. 10.

¹⁷ Alföldi, ibid. pl. III. 3—4, 5—21 ; pl. IV. 1—4, 8—11. pl. V. 1, 4, pl. VIII. diadème. pl. XIV. 1—20, 22—24 etc. Véritable bordure à rangée de perles soudée. pl. VII. au milieu : Kerch pl. XV. 61. etc.

21. kép. 1—18: Madara (Bulgaria); 19: Vidin (Bulgaria); 20—20a: Magyarország; 21: Adalia (Kisázsia). 1—18, 19: Sofia, Bulgár Nemzeti Múzeumban, 20—20a: svájci magángyűjteményben (?), 21: a berlini Mus. für Völkerkunde-ban
Fig. 21. 1—18: Madara (Bulgarie); 19: Vidine (Bulgarie); 20—20a: Hongrie; 21: Adalia (Asie-Mineure). 1—18, 20: Sofia, dans le Musée National Bulgare, 20—20a: dans une collection privée suisse (?), 21: dans le Museum für Völkerkunde de Berlin. Grandeur naturelle

Történeti forrásokból jól ismert dolog, hogy a Belsőázsiaiából nyugat felé törekvő avarok a VI. sz. közepén kutrigurokat is hoznak magukkal Középmagyarországba. A testvérnép, a keletre lakó otigurok, természetesen szintén az avarok uralma alá jutnak, úgyhogy Baján rövidesen (568. körül) II. Justinustól már követeli, hogy az évi járulékot, amit eddig az otiguroknak adott, most, hogy azok alattvalói lettek, neki fizesse. A fémművesség nagyobb fellendüléséről arra az időre vonatkozólag lehet beszélni, amikor ebbe a fönt vázolt miliőbe belekerül az a nagy arany-mennyiség, amelyet az avarok az első kalandozások után a bizánci udvartól kaptak.²² Ez az időpont a kezdete sok ősi motívum feléledésének, illetőleg újra való megfogalmazásának.

A nagy „avar” aranyleletek legnagyobb részét az avar uralom első századában készültnek kell tekintenünk. Nemcsak egykorúak, de minden valószínűség szerint ugyanazon okok miatt elrejtett kincsek a *malaja perescsepina*, a *kelegeji* és a *tépei* kincs. Az elrejtés körülményei valószínűleg a kutriguroknak és az orosz területeknek az avar birodalomtól való leválásával vannak összefüggésben. Biztos dátumnak vehetjük a dunajbbsparti bolgár birodalomnak megalakulási idejét (680. körül). Ennek a kornak emléke a *madarai* arany övgarnitura (21. kép 1—18). A hunnkori fémművesség legjellemzőbb elemeit tartalmazza: valóságos gömbsorozattal foglalt kerek cellák domború üveg-berakással (1—9), a szíjvégeken sűrű granuláció. A szíjvégek alakja elárulja, hogy a készítés ideje nem eshet távol a VI. sz. végétől, esetleg a VII. sz. első fele. A rendkívül erős kopottság pedig hosszas használatra mutat. Mindenesetre a sír, amelyből a garnitura származik, a bolgár központ legrégebb bolgár sírjai közé tartozik.²³ A *madarai* arany övgarnitura körét a Pontus-vidéken találjuk meg. Legközelebbi analógiája a *kamuntai* övgarnitura,²⁴ mely úgy látszik ugyanabból a műhelyből származik. Ezt az

trésor de Pétrossa. De même, il démontre le rapport qu'il y a avec la paire de Bakodpuszta. Il omet cependant de tirer la conséquence de ces rapprochements. A son avis, la grande boucle et le bout de courroie auraient été fabriqués sous l'influence byzantine peut-être à Byzance même; et, selon lui, la paire de bracelet du Musée Historique de Moscou serait de provenance hongroise, comme leurs pendants trouvés à Bakodpuszta.¹⁸ Ces dernières pièces appartiennent sans aucun doute au cycle culturel des rives septentrionales de la Mer Noire, c'est à dire qu'ils sont de la même famille que les trésors de Szilágysomlyó et de Pétrossa, et nous pouvons admettre que les pièces semblables trouvées à Pereščepina proviennent de la renaissance de ces traditions d'orfèvrerie. Ce cycle culturel est l'une des principales racines du style à motifs d'animaux des peuples germaniques. C'est ici qu'a été conservée l'ornementation à dentelure ainsi que d'autres motifs scythes, qui se retrouvent dans l'orfèvrerie refflorissant subitement vers la fin du VIe siècle (fig. 22, 3).

C'est tout récemment que Tibor Horváth a démontré l'expansion de la culture nommée gothique en Crimée.¹⁹ Cette culture joua un grand rôle dans la vie des peuplades de la steppe et des contrées avoisinantes, comme gardienne des traditions gothiques du règne d'Hermanarik, qu'elle transmettait à la postérité. V. Schmidt affirme, que c'étaient les Goths qui pourvoaient au trafic avec les contrées éloignées.²⁰ Les trouvailles de Hongrie, en premier bien les fibules (citées par Horváth, et dont le nombre va en croissant de jour en jour) prouvent l'importance des Goths dans le commerce; cette importance des Goths de la Crimée était encore augmentée par leur alliance avec l'Empire byzantin.²¹

C'est un fait historique avéré, que les Avars, en avançant de l'Asie Centrale vers l'occident, s'allièrent avec les Koutrigours et arrivèrent avec eux dans la Hongrie Centrale. Le peuple parent des Huns, les Otigours, fut naturellement aussi soumis par les Avars, si bien que, bientôt après, vers 568, à Baján, les Avars reclama-

²² Az irodalmi források, melyek az avaroknak VI. sz. végi és VII. sz. első éveiről szólnak, sokszor említik az évi 80,000 aranyat, melyet az avarok többször 20 ezerrel akartak emelni. L. Lukinich I., *Az avar-görög háborúk történetéhez*, Történeti Szemle, 1914 162, 169, 187. o.

²³ Egy bizonyos „bolgár” övtípus használata az egiptomi bizánci csapatoknál: egy datálatlan, Moravcsik szerint mindenesetre VI—VII. századból való görög papyrus-törredéken: Moravcsik, *A magyar történet bizánci forrásai*, Budapest, 1934. 79. o.

²⁴ G. Radde, *Die Sammlungen des Kaukasischen Museums*, Tiflis, 1902. V. t. középen.

¹⁸ L. Matzulewitsch, *Bolshaja prjashka pereščepinskavo klada i pseudoprjashki*, Sem. Kond. I. Prague, 1927. 132—134.

¹⁹ Horváth T. *Die avarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskörös*. AH, 19. 122. etc.

²⁰ V. Schmidt, *Kačka*, ESA, I. 47.

²¹ Vasiljev, *Goty v Krimu*, II. Izvj. GAIMK. V. 179, 182.

északkaukázusi leletet e kör keleti kisugárzásainak tekintem. A Maeotisztól keletre lakó otigurokkal állhat összefüggésben. Kelet felé megtaláljuk kisugárzását Turkesztánban, a *Talas* folyó völgyében, ahol ásatásokból került elő olyan darab, mint 21. kép 10—12.²⁵ Magyarországra is eljutott ez az irányzat: a *hajduszoboszlói* leletben sima ezüstveretekkel együttesen lép föl.²⁶

A madarai lelet granulációja azonos a perescsepinai leletnek főntebb említett granulációjával. A kelegeji leletben is megvan az analógiája (22. kép 2), mely más szempontból is fontos lesz vizsgálatainknál. A perescsepinai, kelegeji és tépei leleteket Metzulewitsch nagyjából a VII. sz. közepére datálja. Az érmek meghatározásának hiányában sajnos ma még nem

maient pour eux le tribut annuel que Justinien II payait jusque là aux Otrigours, à présent leurs vassaux. L'orfèvrerie prit le plus grand essor à l'époque où les Avars, après leurs premières invasions sur le territoire byzantin, obtinrent de la cour de Byzance de grandes masses d'or comme tribut annuel.²² C'est d'alors que date la renaissance des anciens motifs, et leur adaptation au style courant.

La plus grande partie des grandes trouvailles „avars“ date du premier siècle de leur règne. Les trésors de Malaja Pereščepina, de Kelegej et de Tépe sont non seulement contemporains, mais tous les trois ont été cachés sous terre pour la même raison. Les circonstances de ce fait sont probablement en rapport avec la séparation des territoires koutrigours et

22. kép. Kelegejskije chutora (Chersoni korm.), a chersoni múzeumban
Fig. 22. Kelegejskije chutora (gouv. de Cherson) dans le Musée de Cherson

látunk egész világosan e kérdésben.²⁷ Tény azonban, hogy e kincsekben korábbi darabok is fordulnak elő. A tépei tál a bizánci pecsétek tanúsága szerint még a VI. századból származik.²⁸ A perescsepinai leletben mint törmelékanyag még IV. századi darab is fordul elő.²⁹

²⁵ H. J. Heikel, *Alttertümer aus dem Tale des Talas in Turkestan*, Helsinki, 1918. I. t. 19 (18. Kurgan).

²⁶ Fettich, *A honfoglaló magyarság fémművészete*, AH, 21. XXVI. t. 3, 1—2.

²⁷ V. Beneszevics, *K izucsenjiju Perescsepinskavo klada*, Izvj. IAK, 1913. 116. o. Ugyanez áll a kelegeji leletre, mely még publikálásra vár.

²⁸ Matzulewitsch, *Byzantinische Antike*, Berlin-Leipzig, 1929, 111. o.

²⁹ Perzsa ezüsttál, uralkodó ábrázolásával: MAR, 1914 VI. t. J. Orbely szerint II. Shapur (309—479): *Vremennaja vystavka Sasanidskich drevnostej*, Peterburg, 1922. 11. o.

russes de l'empire avare. Comme date fixe, nous pouvons admettre la fondation du règne des Bulgares sur la rive droite du Danube vers 680. La garniture de ceinture en or trouvée à Madara est une relique de cette époque (fig. 21, 1—18). Elle porte les traits les plus caractéristiques de la métallurgie des Huns: des celules circulaires entourées d'une rangée de boules et remplies de verre convexe (1—9) avec une granulation dense sur les bouts de courroie, dont la forme implique qu'ils datent de la fin du VIe, commencement du VIIe siècle. Leur état

²² Les sources littéraires qui traitent de l'histoire des Avars de la fin du VIe au commencement du VIIe siècle font souvent mention de la somme de 80.000 pièces d'or par an, que les Avars essayèrent plusieurs fois d'augmenter de 20.000. Lukinich, *Histoire des guerres avaro-grecques*, Tört. Szemle, 1914. 162, 169; 187.

Paternus püspök tája a VI. sz. első feléből való, de a felirat elárulja, hogy az anyag korábbi időből származik.³⁰ A kelegeji leletet illetőleg ez időszert csak az előzetes jelentésre hivatkozhatom, ahol az összkép is publikálva van.³¹ A chersoni múzeum igazgatóságának szivessége folytán a 22. képen három darabnak közölhetem a fényképét. Az arany szíjvég 8-alakú kontúros szalagján (22. kép 3) a fogazásnak azt a változatát találjuk meg, amely a dunapentelei aranylemezes korongokon is előfordul. Miképpen jutott bele egy déloroszországi kincs miliójébe ez az eddig magyarországi specialitásnak ismert motívum? A leletben ezenkívül még két gyűrű díszítőelemei között is szerepel a fogazás. Utóbbiaknál nem egészen értelmesen alkalmazták, viszont a szíjvégen egészen szabályos formában jelentkezik. Más elemek is tanulságosak: fönn kannelirozott szalag, oldalt a rovátkolt drót utánzata szalaggal, mely ez esetben külön van felforrasztva (Bócsa). A 22. kép 1 darabot (rhyton-töredék?) a kannelirozott szalag, ennek az ősi gót-hunn fémművességi elemnek alkalmazása miatt közlöm. A fogazásnak oroszországi előfordulását egy újabban előkerült préselőminta magyarázza meg, melynek lelőhelye a bulgáriai Vidin (a Duna mellett). A fényképet (21. kép 19) N. Mavrodinov szivességének köszönhetem. A szalagornamentika itt még tisztán megőrizte a germán II. stílusú állatmotívum fő alkotó elemeit. Az állatfejek a jellegzetes szemöldökkel és szemmel jól kivehetők; a testképzés is szabályos. Az alsó pár állatfej mögött a szalag kettéválk: a befelé hajló szalagon olyan fogazás szerepel, mint a dunapentelei korongokon, a külső szalagon pedig a szalagtest közepéig menő hármass fogazás. Parallel darab gyanánt álljon itt a magyarországiak közül az ugyancsak elég tiszta stílusú darab: 21. kép 20—20a, mely vésési technikában készült (20a: ékalakúan bemélyedő háttérrészletek). A vidini préselőminta világosan mutatja, hogy az orosz földdel való kapcsolatok egyik útja az ősrégi kereskedelmi útvonal: az Alduna, amelynek a kutrigur-avar korszakban különösen megnövekedett a jelentősége. Valahol Vidin környékén ágazott el a bizánci birodalomhoz vezető útvonal. Ezt az útvonalat itt az *adáliai* préselő-

fort usé dénote la longue durée de leur emploi. En tous cas le tombeau d'où ils proviennent est un des tombeaux les plus anciens du centre Bulgare.²³ Nous retrouvons la sphère de la garniture de ceinture de Madara dans les parages du Pontus. La garniture trouvée à Kamounta est celle qui a le plus d'analogie avec celle-ci, et provient, à ce qu'il paraît du même atelier.²⁴ Cette trouvaille du Caucase septentrional peut être considérée comme la branche orientale de cette sphère, et a pu être en rapport avec les Otigoures qui habitaient à l'est du lac Méotis. Dans cette direction, nous en trouvons encore des ramifications dans le Tourkestan, dans la vallée du fleuve Talas, où on a trouvé en fouillant, des pièces comme fig. 21, 10—12.²⁵ Ce style a aussi pénétré en Hongrie: nous le retrouvons dans la trouvaille de Hajduszoboszló en même temps que de simples montures en argent.²⁶

La granulation de la trouvaille de Madara est identique à celle de Pereščepina, mentionnée plus haut. Nous constatons aussi son analogie avec celle de Kelegei (fig. 22, 2), qui nous est fort importante d'un autre point de vue encore. Matzulewitsch situe la date des trouvailles de Pereščepina, Kelegei et Tépe au milieu du VIIe siècle. Nous ne voyons pas encore clair dans cette question vu le manque d'une définition chronologique des monnaies.²⁷ Il est cependant certain, qu'on a trouvé des pièces plus anciennes dans ces trésors; p. ex. le plat de Tépe, selon les scaux byzantins, provient du VIe siècle.²⁸ Dans le trésor de Pereščepina nous trouvons même des pièces fragmentaires du IVe siècle.²⁹ Le plat de l'évêque Paternus date de la première

²³ Un fragment de Papyrus grec, datant selon Moravcsik du VI—VIIe siècle fait mention d'un certain type de ceinture „bulgare“ porté par les troupes égyptiennes de Byzance: Moravcsik, *Les sources byzantines de l'histoire de la Hongrie*, Budapest, 1934. p. 79.

²⁴ G. Radde, *Die Sammlungen des Kaukasischen Museums*, Tiflis, 1902. pl. V, au milieu.

²⁵ H. J. Heikel: *Altertümer aus dem Tale des Talas in Turkestan*, Helsinki, 1918. pl. I. 19. (18. Kurgan.)

²⁶ Fettich, *Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn*. AH, 21. pl. XXVI. 3, 1—2.

²⁷ V. Benešević, *K izučenjju Pereščepinskavo klada*, Izvj. IAK. 1913. 116. De même pour la trouvaille de Kelegei qui n'a pas encore été publiée.

²⁸ Matzulewitsch, *Byzantinische Antike*, Berlin—Leipzig 1929. p. 111.

²⁹ Plateau en argent, Persan, avec figure de souverain. MAR. 1914. pl. VI. Selon J. Orbely: Shapur II (309—379), *Vremennaja vystavka Sasanidskich drevnostej*, Petersburg, 1922. p. 11.

³⁰ Paternus személyére vonatkozólag: Benesevics, i. m. 111. sk. o.

³¹ *Litopis Muzeju cservoni roki 1917—27*. Cherson, 1927. 16. o. 18. kép.

mintával jellemezhetjük (21. kép 21).³² A fogazási ornamentikát megtaláljuk az arany álcsatok oroszországi előzményein: az ezüst álcsatokon is. E helyen csak a chaczkii lelet egyik darabjára hivatkozom, amelyet legutóbb volt alkalmam Kievdő tanulmányozni.³³

A magyarországi ismert „kutrigur-avar” sírleletek között a legkorábbi a *kunágotai*.³⁴ A Justinianus aranyérmétől eltekintve, az arany övgarnitúra stílusa itt a legtisztább.³⁵ Azonkívül a lószerszámok között van egy háromágú, közepén félgömb-alakú ezüst öntvény, melyet a déloroszországi környezetből való származása miatt szintén egész korai, még a VI. sz. közepe tájáról származó darabnak kell tartanunk.³⁶ Ugyanebből a déloroszországi őshazából származik a dunapentelei 11. sír arany övvereteinek *alakja*: VI. t. 6—8, 13—17, amelyet még az erősen hangsúlyozott szimmetriatengely is jellemez. A forma eredetileg nagyobb,³⁷ itt a „bizánci” garnitúra-tipussal való kereszteződés következtében lett ilyen kis méretű. A kis méret miatt maradt el a szokásos szimmetrikus ornamentika, megmaradt azonban rajta a szimmetria-tengely.³⁸ Valószínű, hogy még másirányú kereszteződés

³² W. Jenny, *Ein frühbyzantinisches Pressmodell aus Kleinasien*, Praeh. Zeitschr. 1933. 3—4. füzet, 294. o. 1. kép után.

³³ Pósta Béla, *Régészeti tanulmányok az orosz földön*, Budapest-Leipzig, 1905. 555. o. 312. rajz.

³⁴ Hampel, III. 260—262.

³⁵ Hampel, III. 261, 2, 3—8. Alföldi, *Untergang*, XI. t. 8—11, ezt a fejlődési sorozat végére teszi, a dunapentelei pajzsalakú szíjvéget pedig a második helyre.

³⁶ Hampel, III. 262, 3a—3b. A darab belsőázsiai öszszefüggéseiről részletesen szőlok A *honfoglaló magyarság fémművészete*, AH, 21. 62. sk. o.; továbbfejlődött analógiái u. o. XXV. t. 7, 1—3; XIX. t. 7, 8, 12, stb.

³⁷ Lásd a készthelyi szíjvéget: Hampel, III. 180, 8.

³⁸ A hangsúlyozott szimmetria-tengely gyakran szerepel oroszországi leletek rokondarabjain. Igen tanulságos leletegyüttesben találjuk az itt közölt *nevolinói* G-15 sírban (37. kép 3), melyről még alább részletesebben lesz szó. Az Ermitage gyűjteményében Brodyból (Káma-vidék) származó leletek között két különböző díszítmény-formán láttam (A. Spiczyn 1898. évi ásatása, melyet legközelebb M. G. Khudjakov fog publikálni). A Volga-bolgárok területén is felbukkan, mégpedig a dunapentelei aranyveretekhez közelálló formán: A. F. Lichacsov, *I-oe izdanijje Archaeologiceszkavo Atlasza* A. F. Lichacsova, Kazán, 1923, XXIV. t. 24. Az Altáj-vidéken is több előfordulásáról van tudomásom. Az Ermitage őriz egy kis bronz álcsatot, melynek vereti részén ugyanezt a szimmetriatengely-hangsúlyozást találjuk (Minuszinszk vidékéről). Legújabbán pedig (1935. nyarán) a GAIMK és a moszkvai Történeti Múzeum altáj expedíciója alkalmával S. V. Kiszlov ástott ki rokon lószerszámdíszeket a kuraji steppén, a III. kurgán-csoport 2. kurgánjában (az ásató szíves közlése).

moitié du VIe siècle, mais, selon le témoignage de l'inscription, la matière est de provenance plus ancienne.³⁰ Quant à la trouvaille de Kelegei, je ne puis m'appuyer que sur le rapport provisoire, dans lequel le tableau est reproduit en entier. Grâce à la complaisance de la direction du Musée de Cherson, je puis reproduire la photographie de trois pièces: fig. 22. Sur le bout de courroie décoré d'un ruban de contour à motif en forme de 8 (fig. 22, 3), nous retrouvons la même variante de dentelure que celle que nous connaissons sur les disques lamés d'or trouvés à Dunapentele. Comment se fait-il que nous retrouvions ce motif connu jusqu'ici comme spécifiquement hongrois, au milieu d'un trésor de la Russie Méridionale? Dans cette même trouvaille, la dentelure est encore visible sur deux bagues. Elle n'est pas appliquée tout à fait logiquement sur ces dernières, par contre elle est de forme tout à fait régulière sur le bout de courroie. Il y a encore d'autres éléments fort instructifs: ruban cannelé en haut, sur le côté, l'imitation d'un fil d'or laquelle est soudée séparément dans ce cas-ci (Bócsa). Je cite ici cette pièce de fig. 22, 1 (fragment de rhyton?) à cause du ruban cannelé qui est un des éléments traditionnels de la métallurgie hunno-gothique. L'occurrence de la dentelure en Russie nous est expliquée par la trouvaille récente d'un modèle, qu'on a découvert à Vidin (Bulgarie, près du Danube). Je dois la photographie (fig. 21, 19) à l'obligeance de N. Mavrodinov. Sur l'ornementation du ruban le style II germanique à motif d'animaux a été conservé à l'état absolument pur. Nous pouvons distinguer clairement les têtes d'animaux à sourcils caractéristiques. La formation du corps est régulière. Sous la paire de têtes inférieure le ruban est partagé en deux; sur la partie intérieure nous voyons une dentelure comme celle du disque de Dunapentele, sur la partie extérieure nous trouvons trois rangs de dentelure jusqu'au milieu du ruban. Ici nous devons ranger comme pièce parallèle parmi les trouvailles de Hongrie la pièce fig. 21, 20—20a, qui est de style assez pur, exécuté par gravure (20a), à fond concave en forme d'enclave. Le modèle de Vidin démontre clairement que les relations avec la Russie étaient maintenues par la voie antique du Danube,

³⁰ Par rapport à la personnalité de Paternus voir: Benešević *ibid.* p. 111 etc.

³¹ Litopis Muzeju červoni roki 1917—27, Cherson 1927. p. 16. fig. 18.

is szerepelt itt : az oldalak szimmetrikus kicsúcsosodása a perescsepinaí nagy szíjvég körére mutat.³⁹ A kunágotai lelet nem esik messze attól az időtől, amikor a bizánci évi járulékokból és kalandozásokból nyert aranyakat először kezdték az avarok és kutrigurjaik a maguk céljaira ékszerré átalakítani.⁴⁰ A dunapentelei 11. sír arany övveretei pedig a különböző elemek összekeveredésének idejére utalnak.

Ebben a különböző irányzatokat egyesítő milióban nem lehet meglepő a dunapentelei korongok fogazásos mintázata. A fogazás, ez a szkíta állatstílus körében nagy szerepet játszó stíluselem⁴¹ behatol a nevezetes arany álcatok körébe is, ott azoknak a technikai és stílusbeli sajátságoknak kíséretében jelenik meg, melyekről a dunapentelei arany korong motívumának főnti meghatározásánál szóltam (49. sk. o.).⁴²

A másik legkorábbi sírlelet a *madarasi*. Hampel különösképpen a VII. századi leletek között későbbinek tünteti fel, mint a pusztatőtii, kunágotai és szentendrei leleteket.⁴³ Az ESA, IX, 310. skk. o. kimutattam, hogy a madarasi szablya fogazásos arany hüvelypántjának készítése közvetlenül a Jankovich-aranyokhoz (36. kép 5) kapcsolódik.

Visszatérünk kiindulópontunkhoz, a dunapentelei aranylemezes korongpárhoz és a főntieknek összegezésével a korongpár fejlődési helyét a fogazási ornamentika alapján kíséreljük meg kijelölni. A fogazási ornamentika fejlődése kitölti az egész avar korszakot. Következő fokokat lehet benne felállítani:⁴⁴

1. VI. sz. utolsó évtizedei—VII. sz. első fele : A fogazás első fellépése állatformákon. Jankovich-aranyak (36. kép 5) és rokon készítmények. ESA, IX. 312. o. 1—3. kép, itteni példa még : 21. kép 20—20a. Ezekkel párhuzamosan

³⁹ L. Matzulewitsch, *Bolshaja prjashka perescs. klada i pseudoprjashki*, Sem. Kond. I, VIII. t. 3 ; IX. t. 1—3, 8.

⁴⁰ Bizánci figurális motívumokkal és görög felírással ellátott aranylemezek a „hunn” kerek rekesz, üvegberakással : Hampel, III. 260, 9—10.

⁴¹ Arch. Ért. 1929. 101. sk. o., 36. kép. XVIII—XIX. t.

⁴² Fogazott arany álcát : Arch. Ért. 1913. 402, 4. kép, b ábra. Jobb fényképe Matzulewitsch-nél, Sem. Kond. I, IX. t. 15 ; a IX. t. 12 alatti álcát csüngő-részének ornamentikája a fogazásos Jankovich-aranyak stíluskörébe tartozik.

⁴³ Hampel, I. 849. o.

⁴⁴ Alábbi fokozatok nem jelentenek szigorúan behatárolt időszakokat ; valamivel korábban kezdődhetnek és a megjelölt határnál tovább is tarthatnak. Itt inkább a virágzás időszakát lehet megjelölni.

dont l'importance allait en augmentant à l'époque de l'alliance avaro-koutrigoure. La route qui menait à Byzance se séparait du Danube quelque part aux environs de Vidin. Cette route est représentée ici par le modèle trouvé à Adalia (fig. 21, 21).³² Nous retrouvons l'ornementation à dentelure sur les précurseurs russes des pseudo-boucles en or : sur les pseudo-boucles en argent. Ici je me borne à citer une pièce de la trouvaille de Khacki, que j'ai eu l'occasion d'étudier tout récemment à Kiev.^{32a} J'en reparlerai tantôt en détail.

Parmi les trouvailles de tombeaux „avaro-koutrigures” connus en Hongrie, la plus ancienne est celle de Kunágota.³³ Hors la monnaie d'or de Justinien, le style de la garniture de ceinture en or est du style le plus pur.³⁴ Il y a en outre parmi les harnais de chevaux une moulure d'argent à trois branches, avec un hémisphère au centre, que nous devons également classer parmi les objets provenant de la patrie originaire, de la Russie méridionale, c'est-à-dire vers le milieu du VIe siècle.³⁵ La forme des montures de ceinture d'or trouvées dans la tombe N° 11 de Dunapentele est de la même provenance (pl. VI, 5—9, 10—19. Cette forme est encore caractérisée par la ligne prononcée qui la partage symétriquement. La forme originale³⁶ était plus grande, celle-ci a été faite de dimension réduite, par le croisement avec le type de la „garniture byzantine”. À cause des mesures réduites on a omis l'ornementation symétrique d'usage, seule la ligne de partage a été conservée.^{36a} Il est

³² W. Jenny, *Ein frühbyzantinisches Pressmodel aus Kleinasien*, Praeh Ztschr. 1933. cahiers 3—4, p. 294. après fig. 1.

^{32a} B. Pósta, *Archäologische Studien auf russischem Boden*, Budapest—Leipzig. 1905. p. 555. fig. 312.

³³ Hampel, III. 260—262.

³⁴ Hampel III. 261, 2, 3—8. Alföldi : *Untergang*, pl. XI. 8—11, place cette garniture à la dernière place dans la série, et le bout de courroie en forme d'écusson à la deuxième.

³⁵ Hampel III. 262, 3a—3b. Je traite amplement la question des relations de cette pièce dans mon étude, *Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn*, AH, 21, chapitres IV et X ; les analogies qui s'en développent ibid. pl. XXV. 7, 1—3 ; pl. XIX. 7. 8. 12. etc.

³⁶ Voir le bout de courroie de Keszthely : Hampel, III. 180, 8.

^{36a} L'axe de symétrie bien marqué figure souvent sur les pièces apparentées aux trouvailles de Russie. Nous le retrouvons dans le groupe de trouvailles fort instructif, publié ici : celui de la tombe G-15 de Nevolino (fig. 37, 3) dont je parlerai tantôt en détail. Je l'ai vu sur deux divers types d'ornements dans la collection de l'Ermitage parmi les objets trouvés à Brody (pays de Kama). (Les fouilles de

megjelenik a fogazás nem állati, hanem tisztára geometrikus formákon, mint pl. az álcasatok körében. Sem. Kond. I, IX. t. 15. AH, 1. II. t. 29.

2. VII. sz.: Fogazás az 1. alattiaknak préselt utánzatain. Ide tartoznak a préselőmintaleletek megfelelő darabjai. Itt: 21. kép 19. Kunszentmárton: Csallány, i. m. VII. t. 4—4a.

3. VII.—VIII. sz.: Helyi formák préselési technikában is, mint például a keszthelyi korongos fibulák geometrikus keretén: AH, 1, II. t. 24, 25.

4. VII. sz. vége—VIII. sz. eleje (VIII. sz.). A különböző irányzatok összekeveredése. Az AH, 1. I. és II. táblán közölt anyagnak legnagyobb része ide tartozik. (A nagy ötvössír-leletek e korszaknak csak első felére esnek.)

5. VIII. sz. Fogazás megjelenése és bizonyos mérvű átalakulása a késői szalagfonatos avar övgarnitúrákon. AH, 19. XXIII. t. 14—19, 21a—21b. Jutas, 144. s. r. Rhé—Fettich, *Jutas u. Őskü*, 1931. VII. t. 10.

A dunapentelei korongok helye itt a 4. alatti fokon van. Ez a megjelölés nemcsak kronológiai, hanem egyúttal tipológiai helyet is jelent.

Alábbiakban más oldalról, az avarok bronzöntés és bronzlemezes fémművességének oldaláról igyekszünk a dunapentelei leletek kultúrtörténeti helyét megvilágítani.

*

A dunapentelei szórványos leletek között van egy tömör öntésű bronzsúlyvég (VIII. t. 31=36. kép 1), melynek összefüggései egészen új megvilágításba helyezik a legproblematisabb avar sírleleteknek egy egész rétegét. A súlyvég hossza 6,8, szélessége 2,2 cm. Oldalai nagyjából párhuzamosak, vége félkör-alakú. Megerősítése két szeggel történt; a hátsó oldalon még egy téglalap-alakú bronzlemezt is alkalmaztak a súlyvég szélességében (úgy, mint a 31. kép 1 súlyvégen látható). A két lap közé került a bőr. A felület egyszerű díszítése bevért pontok sorozatából áll. A súlyvég oldalai mellett és az alsó kerek végződés mellett egy sűrűbb pontsor, a szimmetriatengely mentén hasonló pontsor. Ez utóbbinak felső végéből a sarkok felé rézsutosan halad egy-egy összekötő pontsor. A két mező közepén ritkábban pontok sorakoznak.

Első pillanatra nyilvánvaló, hogy ez a különös, pontozott díszítésű súlyvég mind a dunapentelei négy vezérsír, mind a VII. t. 1—8 bronzöntéses garnitúrával jellemezhető avar régiségek

probable que d'autres croisements ont eu lieu dans cet exemplaire: les côtés se terminant en pointes symétriques nous rappellent le grand bout de courroie de Pereščepina.³⁷ La date de la trouvaille de Kunágota ne peut pas être éloignée de l'époque où les avars et leurs alliés koutrigours commencèrent à façonner des bijoux à leur usage à l'aide des pièces d'or obtenues comme butin pendant leurs expéditions à Byzance, et comme tribut annuel payé par l'empire: Les ornements de ceinture de la tombe 11 de Dunapentele dénotent l'époque du mélange des différents styles.³⁸ Dans ce milieu mélangé de tant de styles, il n'y a rien d'étonnant à trouver le motif dentelé sur les disques de Dunapentele. Cet élément de style très fréquent dans la zone du style animal des Scythes,³⁹ pénètre dans la zone des pseudo-boucles célèbres; ici il apparaît accompagné de ces qualités de style et techniques dont j'ai parlé à l'occasion de la description des disques de Dunapentele⁴⁰ (p. 49. et suiv.).

La seconde trouvaille en rang d'ancienneté est celle de Madaras. Il est étrange que Hampel l'ait rangée parmi celles du VIIe siècle comme plus récente que celles de Pusztatóti, Kunágota et Szentendre.⁴¹ J'ai démontré ESA, IX. p. 310 et suiv. que la fabrication de l'ornement dentelé en or de la gaine du sabre de

A. Spiczyn en 1898, qui seront bientôt publiées par M. G. Khudjakov.) Il apparaît aussi sur le territoire des Bulgares de la Volga, dans une forme semblable à celle des objets en or repoussé de Dunapentele: A. F. Lichačov, *I-oe izdanije Archeologičeskavo Atlasa A. F. Lichačova*, Kasan, 1923. pl. XXIV. 24. (Communication de M. G. Khudjakov). J'en connais aussi plusieurs qui viennent du pays de l'Altaï. Au Musée de l'Ermitage on conserve une petite boucle en bronze de laquelle nous voyons le même axe de symétrie accentué. (De la contrée de Minoussinsk.) Tout récemment, en été 1935, lors de l'expédition du GAIMK et du Musée Historique à la contrée de l'Altaï, S. K. Kisselov déblaya sur la steppe de Kuraj, des ornements de harnais de cette espèce, dans le 2-e Kurgan du III. groupe de Kurgans. (Communication des directeur des fouilles.)

³⁷ Matzulewitsch: *Bolshaja prjashka Perešč. klada i pseudoprjashki*. Sem. Kond. I, pl. VIII, 3. pl. IX. 1—3. 8.

³⁸ Sur des plaques en or à figures byzantines et inscription grecque on trouve le cloisonné „hunnique” incrusté de verre: Hampel III. 260. 9—10.

³⁹ AÉ, 1929. p. 101. etc. pl. 9—10. XVIII—XIX. fig. 36.

⁴⁰ Pseudo-boucle dentelée: AÉ, 1913. 402. fig. 4. 6. Photographie chez Matzulewitsch, Sem. Kond. I. IX. pl. 15. L'ornementation du pendentif de la pseudo-boucle pl. IX. 12, rentre dans la zone de la pièce d'or dentelée de Jankovich, dont nous parlerons en détail dans la suite.

⁴¹ Hampel, I. 849.

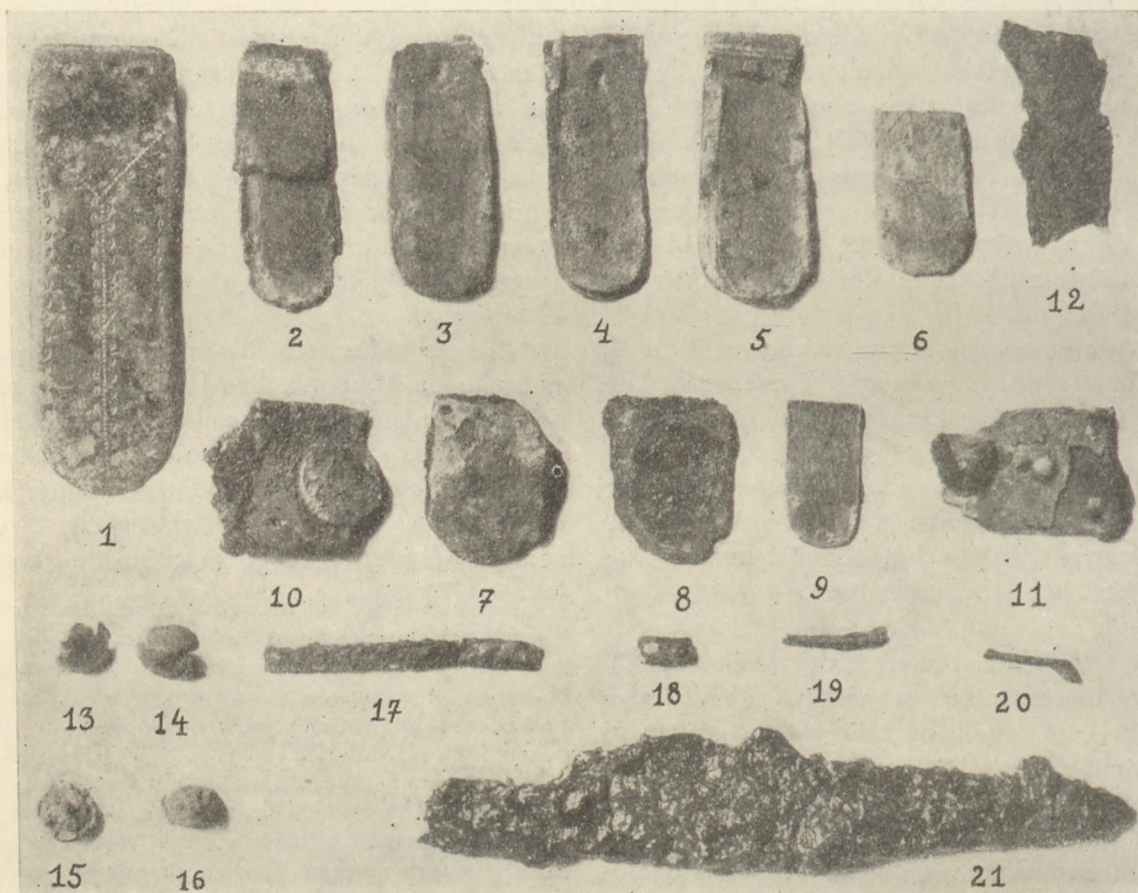
csoportjából kiút. Kár, hogy a darab nem hiteles ásatásból származik, így csak valószínű, hogy a vele egyéb sok tárggyal együtt behozott téglalapalakú lemezek (VIII. t. 32—35, 36—38) hozzá tartoztak. A szélek mentén alkalmazott bevert pontsor-ornamentikán és az azonos patinán kívül még alaki okok is szólnak emellett, mint alább látni fogjuk.

A szíjvég legközelebbi analógiáját, hiteles ásatásból, a *gátéri* nagy avarkori temető 41. sírjában találjuk meg (23. kép). Fényképét, vala-

Madaras se rattache immédiatement aux pièces d'or de Jankovich (fig. 36, 5).

Pour revenir à notre point de départ, la paire de disques en lamé d'or de Dunapentele, essayons d'en définir le lieu de provenance en résumant ce qui précède et sur la base de l'ornementation dentelée. Le développement de l'ornementation à dentelures remplit l'époque entière des Avars. On peut y discerner les degrés suivants⁴²:

1. Fin du VIe et commencement du VIIe siècle : Première apparition de la dentelure scythe

23. kép. Gátér, 41. sír. A kecskeméti múzeumban (1 = 36. kép 2)
Fig. 23. Gátér, tombeau 41. Dans le Musée de Kecskemét (2 = fig. 36, 2)

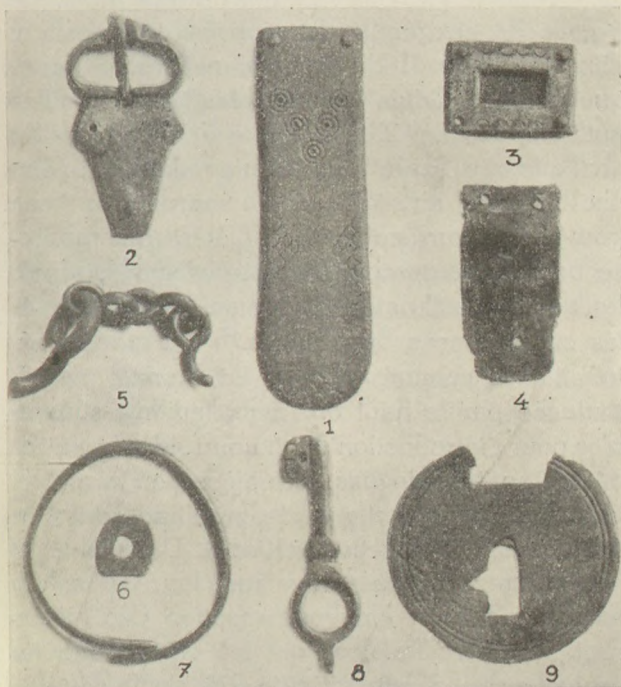
mint a következő *gátéri* lelet képét is Szabó Kálmán dr. szívességének köszönhetem. A leletkörülményeket az ásatási jelentés nem részletezi, csak a lelettárgyak tüzetes leírására szorítkozik.⁴⁵ A nagyszíjvég (1) tömör bronz, mely fönn két lapra válik a szíj befogadására. Egyéb részletek lényegileg egyeznek. A hozzátartozó garnitura téglalapalakú darabjai különösen tanulságosak (10, 11). A négy sarokban egy-egy

sur des formes animales. Pièces d'or de Jankovich (fig. 36, 5) et objets ressemblants. ESA, IX. 312, fig. 1—3; notre exemple : fig. 21, 20—20a. Simultanément la dentelure apparaît sur des formes purement géométriques comme p. ex. les pseudo-boucles. Sem. Kond. I. pl. IX. 15. AH, 1. pl. II. 29.

⁴² Les périodes citées ici ne peuvent pas être strictement limitées; il se peut qu'elles commencent un peu plus tôt, et finissent plus tard que la limite mentionnée. Ces degrés équivalent plutôt à la période de floraison respective.

⁴⁵ Kada Elek, *Gátéri (kun-kisszállási) temető a régibb középkorból*. AE, 1905. 360. sk. o. 374. o.

szeg, közepén rozetta-szerű dísz foglal helyet.⁴⁶ A 13—16 szegfejek e veretekről váltak le (ólomszerű anyaggal vannak kitöltve). A kisszíjvégek (2—5) a kutrigur környezetből származnak. A szíjvég ornamentikai rendszerét és kísérő darabjait illetően további részleteket tudunk meg a *németsűrűi* leletből (24. kép 1=36. kép 3).⁴⁷ A szimmetrikus poncolt ornamentika itt pontkörökből és negyedkörökből áll. A téglalapalakú veret (3) pedig keretes, a keret szélén ugyancsak negyedkörökből alkotott poncolt sorozattal. Ebben a leletgyűttesben feltűnik egy bronzcsat

24. kép. Németsűrű (Somogy m.), a Magyar Nemzeti Múzeumban (1 = 36. kép 3)

Fig. 24. Németsűrű (comitat de Somogy) dans le Musée National Hongrois

(2), melynek teste háromszög-alakú és egy bronzlánc (5), melynek analógiájával más rokon leletben is találkozunk.

⁴⁶ E darabok ma már nagyon töredékesek, az ásatás után készült rajzon a részletek jobban látszanak: AÉ, 1905. 374. o. 41. sír 2.

⁴⁷ Hampel, III. 256. c. Hampel szövege a II. kötet 334. sk. o.-n kivonatos. A múzeumi napló (78/1886) többet mond. A szóbanforgó lelet a 3. sírból származik. A Hampelnél és itt 24. képen közölt darabokon kívül e sírlethez tartoznak még: egy díszítetlen, durva agyagbögge, melynek magassága 13,5 cm; egy „ezüstgyöngy töredezett állapotban”; egy sima karika, átmérője 4 cm. A 2. sír leletei: „Durva, népvándorláskori, kézzel alakított fazék, felálló peremmel. Dereka fölött kettős szabálytalan hullámvonal, pereme külső karimáján pedig körömmel benyomkodott ékítmény díszíti. Magassága 14,5 cm”; egy vassze-

2. VIIe század: Dentelure sur les imitations en plaque des précédents. Ici se rangent les pièces respectives de modèles. Ici: fig. 21, 19. Kunszentmárton. Chez Csallány: pl. VII, 4—4a.

3. VII—VIIIe század. Sur les formes indigènes même en technique repoussée par ex. le cadre à motifs géométriques de la fibule de Keszthely: AH, 1, pl. II. 24, 25.

4. Fin du VIIe—commencement du VIIIe siècle (VIIIe siècle). Mélange des différents styles. La plus grande partie de la matière publiée sur pl. I et II de AH, 1, se range ici. Les grandes trouvailles de tombes d'orfèvres datent de, la première phase de cette époque.

5. VIIIe század. La dentelure paraît sur les garnitures de ceintures à motifs de rubans enlacés, de l'époque avancée des Avars. AH, 19 pl. XXIII, 14—19, 21a—21b. Jutas, 114e tombe: Rhé-Fettich, *Jutas u. Öskü*, 1931. pl. VII, 10.

Les disques de Dunapentele se rangent ici sous § 4. Cette énumération signifie non seulement l'ordre chronologique des trouvailles, mais en même temps le développement typologique.

Dans ce qui suit, je m'efforce d'éclairer le rôle des trouvailles de Dunapentele dans l'histoire de la culture, du point de vue de la métallurgie avare à technique moulée et lamée.

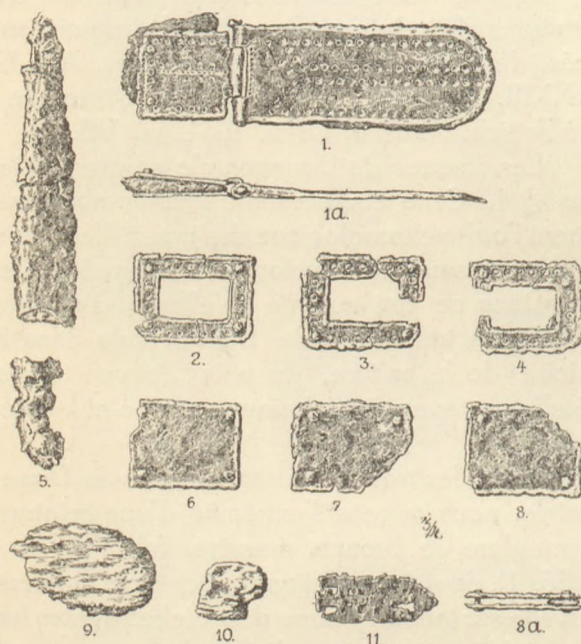
*

Parmi les trouvailles sporadiques de Dunapentele, nous voyons l'extrémité d'une ceinture en moulure de bronze, massive (pl. VIII, 31 = fig. 36, 1), dont les relations jettent une lumière nouvelle sur tout un groupe des tombes avares les plus problématiques jusqu'ici. La longueur en est 6,8 cm, la largeur 2,2. Les côtés sont à peu près parallèles, le bout est terminé en hémicycle. Il était attaché par deux clous; sur le revers on avait encore appliqué une plaque de bronze carrée, dans la même largeur, comme on le voit fig. 31, 1. La courroie était fixée entre ces deux plaques. L'ornementation fort simple de la surface consiste en points martelés. Le long des côtés et autour de l'hémicycle terminant le bout de la courroie, se trouve une rangée plus serrée de points martelés, ainsi que le long de l'axe de symétrie. Du bout supérieur de cette dernière il y a deux raies de points transversaux vers les coins supérieurs. Au milieu des deux champs les points sont plus éloignés.

Il est évident, à première vue, que cette extrémité de ceinture singulière, à décor pointillé, est étrangère au groupe des quatre tombes de chefs de Dunapentele et des antiquités ava-

Tovább bővíti a garnitura-típus ismeretét a mezőbándi temető (Maros-Torda m.) 59. sírletele, melynek képét az első publikáció után a 25. szövegképen közlöm. A nagyszíjvég (1—1a) itt csuklós szerkezetű, a poncolt ornamentika a csuklós kisebb tagra is átmegy. A téglalapalakú áttört veretek mellett, melyeken a már ismert poncolás szerepel, megvannak a zárt téglalaplemezek is.⁴⁸

Minden további nélkül világos, hogy a dunapentelei és gátéri garnitúrák a mezőbándi 59. sír garnitúrájával valamiféle összefüggésben vannak. A mezőbándi temető azonban egész terjedelmében csaknem tisztán képviseli a szóbanforgó garnitúrák kultúráját. Kovács István lelki-

25. kép. Mezőbánd (Maros-Torda m.), 59. sír;
a kolozsvári múzeumban

Fig. 25. Mezőbánd (com. de Maros-Torda) tombeau 59;
dans le Musée de Cluj

ismeretes publikációjából élénk tárulnak ennek a kultúrának különböző jellemvonásai. A 186 sírlelet között fibula csak a 103. sírban fordult elő, ezenkívül szórványos lelet gyanánt jelez Kovács két fibulát a temető területéről (i. m. 364. o. 85. kép). Uralkodó ékszer a szíjvég (1),

kerce, élének hossza 12,5 cm, hosszúsága 14,5 cm; „egy 28,2 cm hosszú vaslándzsavég, melynek köpűjére, végéhez közel, átlukasztott fülecske van erősítve; egy vassarló, átmérője 29, nyelének hossza 12,5 cm”. A 4. sírban csak edény cserepei találtattak. A leltár még két karikát, 10 darab kést, háromélű nyilvéget, fibulatöredékeket és egy 8,5 cm hosszú kard-töredéket említ, de a sírszámokat ezeknél nem tünteti fel.

⁴⁸ A sír részletes leírása: Kovács István, *A mezőbándi ásatások*, Dolgozatok, IV, 1913. 2. 326. sk. o.

res caracterisées par les moulures de bronze pl. VII, 1—8. Il est fort regrettable que cette pièce ne provienne pas d'une fouille avérée, on ne peut donc que supposer, que parmi la foule d'objets auxquels elle était mêlée, lorsqu'on la présenta au musée, les plaques en forme carrée (pl. VIII, 32—35, 36—38) en faisaient partie. Le pointillage qui en orne les bords et la couleur de la patine identique avec celle de l'extrémité de courroie permettent cette supposition, qui est corroborée par d'autres raisons encore, que nous citerons dans la suite.

Nous retrouvons la forme la plus analogue à celle de l'extrémité de courroie en question, dans la tombe 41 du grand cimetière de l'époque avare à Gátér, comme résultat de fouilles authentiques (fig. 23, 1). C'est à l'obligeance du dr. Koloman Szabó que je suis redevable de la photographie ainsi que de la reproduction des trouvailles consécutives de Gátér. Le rapport se borne à la description minutieuse des objets trouvés, mais il omet de donner les détails sur les circonstances des fouilles.⁴³ La grande extrémité de ceinture (1) est en bronze massif, partagée par le haut en deux feuilles séparables pour l'introduction de la courroie. Les autres détails sont analogues. Les pièces en forme de brique qui font partie de la garniture sont particulièrement instructives (10, 11). Dans chacun des quatre coins se trouve un clou, au milieu un ornement en forme de rosette. Ces pièces sont déjà fort fragiles, on les voit beaucoup mieux sur le dessin exécuté lors de la fouille: AÉ, 1905, p. 374. tombe 41, 2. Les têtes de clous 13—16 sont détachées de ces montures (elles sont doublées d'une matière semblable au plomb). Les petites extrémités de ceinture (2—5) dérivent de la sphère des Koutrigours.

La trouvaille de Németsűrű nous fournit encore d'autres renseignements sur le système d'ornementation du bout de courroie et de ses accessoires (fig. 24, 1=fig. 36, 3).⁴⁴ Ici, l'orne-

⁴³ Alexius Kada, *Cimetière du moyen-âge de Gátér* (Kun-Kisszállás), AÉ, 1905. p. 360. et suiv. p. 374.

⁴⁴ Hampel, III. 256. c. Le texte de Hampel, II, p. 334 et suiv. est incomplet. Le journal du Musée 78—1886 en dit plus long. La trouvaille en question provient de la 3e tombe. Outre les pièces citées par Hampel et celles reproduites ici fig. 24 les pièces suivantes font partie de cette trouvaille; un vase grossièrement façonné, sans ornements, mesurant 13,5 cm de hauteur, une „perle en argent ébréchée, un simple anneau mesurant 4 cm de diamètre. Les objets de la tombe 2: vase en argile grossièrement façonné à la main, à bord redressé. Une double

a hozzátartozó csattal és a téglalapalakú áttört és zárt veretek (2—4, 6—8). Ezek ornamentikája a leírt technikát és elrendezést követi. Gyakran szerepel a sírokban a szíjvég és csat párosával (8., 29., 39., stb. sírok). A csatok többféle típust követnek. Leggyakoribb a nagy vascsat, háromszögű testtel, melyen három nagy szegfej a díszítés (olyan típus, mint a németsűrűi: 24. kép 2; egész közeli megfelelője Mezőbándon a 34. sírból: Kovács i. m. 316. o. 35. kép, 4.). A meroving csatokra emlékeztet ez a típus. A másik csat-típus teste négyszögletes. Végül vannak egyszerű, ovális csatkarikák. A csattóvis hátsó végén az egyik csatpárnál megvan a címeralakú sima lap is (Kovács, i. m. 309. o. 30. kép 1—2). A 10. sír nagyjelentőségű ötvössír, nagyszámú ötvöseszközzel, kész és hulladék-darabokkal és egy sisakkal (i. m. 284. sk. o.). A benne lelt díszítmények kétségtelenné teszik, hogy, amint Kovács megállapítja, az egész temetőn helyben virágzó kultúra emlékeivel állunk szemben. Ebbe a kultúrába beleszövődnek a germán állatstílusnak egyes elemei, melyek az egész emléktanyag germán jellegét még inkább hangsúlyozzák. A 39. sír aranygyűrűjén a II. stílus lábmotívuma üvegberakásos geometrikus díszítménnyel kombinálódik.⁴⁹ Még meglepőbb, hogy a 174. sírből, mely sajnos, mint a legtöbb, kirabolt volt, két darab poncolt keretes övdíszítménynek belső mezejében, az ezüst keret alatt egy vékonyabb, aranyozott ezüstlemezen a II. stílus állatformáit ismerhetjük fel (26. kép 2—3). Az állatmotívum rajzát részben eltakarja a keret. A keretes övvereteket itt gyakran kíséri a zárt téglalaplemez, mint Dunapentelén láttuk (VIII. t. 36—38, 32—35). Míg azonban a magyarországi rokon daraboknál általában bronzból készültek ezek a darabok, addig Mezőbándon az ezüst készítmények uralkodnak. A temető korát Kovács az V.—VII. sz. közötti időre teszi (i. m. 386. o.).⁵⁰ A temető legszélén előkerült 44. sz. avar (kutrigur?) lovassír (i. m. 321. o. 39. kép) a mi avar sírjainkban gyakran előforduló csontbotvéggel (lásd itt: 32. kép 36) és a főnlaki stílusú rozettákkal (mint AH, 1. V. t. 16, 27) a temető korának végét

mentation se compose de cercles et quarts de cercles pointillés. La monture en forme de brique (3) est encadrée, et le bord du cadre porte également une série de demicercles pointillés. Dans ce groupe de trouvailles on remarque une boucle en bronze (2) de forme triangulaire et une chaîne en bronze (5) que nous retrouvons dans d'autres trouvailles semblables.

Ce type de garniture est encore illustré par la trouvaille du 59e tombeau de *Mezőbánd* (Maros-Torda), dont je reproduis le dessin d'après la première publication (fig. 25). Ici le grand bout de courroie est pourvu de gonds et l'ornementation pontillée s'étend aussi sur la partie plus petite qui y est jointe par ces gonds. À côté des montures ajourées en forme de brique, sur lesquelles nous voyons les ponçures déjà connues, celles-ci se retrouvent aussi sur les plaques compactes en forme de brique.⁴⁵

Sans chercher plus de preuves il est évident que les garnitures de Dunapentele et de Gátér sont en rapport avec les trouvailles de la tombe 59 de *Mezőbánd*. Cependant ce cimetière contient en entier et presque exclusivement des objets du cycle culturel des garnitures nommées plus haut. Dans la publication soignée de I. Kovács nous pouvons étudier les différentes caractéristiques de cette culture. Parmi les 186 tombes, on n'a trouvé qu'une seule fibule, dans la tombe N° 103. Outre celle-ci deux fibules ont été trouvées sporadiquement aux environs du cimetière (ibid. p. 364. fig. 85.). L'ornement prédominant est le bout de courroie (1) avec les boucles et montures compactes et ajourées en forme de brique, qui composent une même garniture (2—4, 6—8). Leur décor correspond à la description précédente. Le bout de courroie et la boucle formant paire sont d'occurrence fréquente dans ces tombes (8, 29, 39

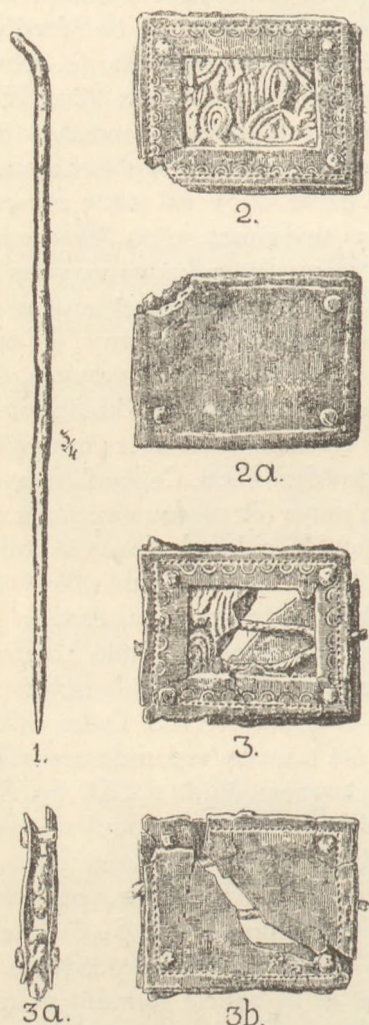
ligne ondulée le contourne, le bord extérieur est orné de dessins gravés à l'ongle. Hauteur 14.5 cm. „Un outil en fer, longueur 15.5, longueur de la lame 12.5 cm, une pointe de lance en fer, longue de 28.2 cm à laquelle se trouve attachée vers le bout une petite anse; une faucille en fer, de 29 cm de diamètre; longueur du manche 12.5 cm.“ Dans la 4e tombe on ne trouva que des fragments de poterie. L'inventaire énumère encore deux anneaux, 10 couteaux, une pointe de flèche à trois ailes, des fragments de fibules et un fragment de sabre de 8.5 cm de longueur, mais il ne nomme pas le numéro du tombeau.

⁴⁵ La description détaillée de cette tombe voir I. Kovács, *Les fouilles de Mezőbánd*, Dolgozatok, IV. 1913. 2. p. 326 et suiv.

⁴⁹ Kovács, i. m. 319. o. 38. kép 9—9a. Kétszeres nagyságú elemezett rajza: AH, 1. 15. o. 13. ábra. A kesztihelyi fogazásos gyűrű analógiája gyanánt közöltem, lásd: u. o. I. t. 15.

⁵⁰ A mezőbándi temető korának meghatározására Ferenczi Sándor felhasználja a *firtosi* arany éremleletet. Szerinte a mezőbándi temetőbe 630. után már nem temetkeztek. Ferenczi, *Firtosvár aranylelete*, Székelység, IV. 7—8. sz. Különlenyomat, 14. o.

jelzi. A temető ethnikai jellegére helyesen világít rá Kovács: „A lovassírokból ugyan kengyel, zablá nem került elő, de ha a temető közep-területéről előkerült tárgyakban az említett néptörzsek hagyatékait szabad látnunk, úgy a hódítóknak feltűnő lovas elemekben csak az avarokat sejtethetjük. Ezt igazolják a lovassírokból előkerült emlékek is. A hódító és meghódított nép között fennálló viszony, mely a történelem tanú-

26. kép. Mezőbánd (Maros-Torda m.), 174. sír;
a kolozsvári múzeumban

Fig. 26. Mezőbánd (com. de Maros-Torda) tombeau 174;
dans le Musée de Cluj

sága szerint is a gepidák felszívására vezetett, valamint az avaroknak nyugati területekre való előnyomulása magyarázatát adja annak is, hogy a Tiszától nyugatra eső területek avar temetőiben ritkán bár, de miért találkozunk s miért éppen azokban olyan emlékekkel, melyek formai, technikai és stilisztikai tekintetben is közeli rokonságot mutatnak temetőink emlékeinek azzal a csoportjával, amelyet a szerszámos sírok félgömbösféjű díszítményei képviselnek“ (i. m. 388. o.).

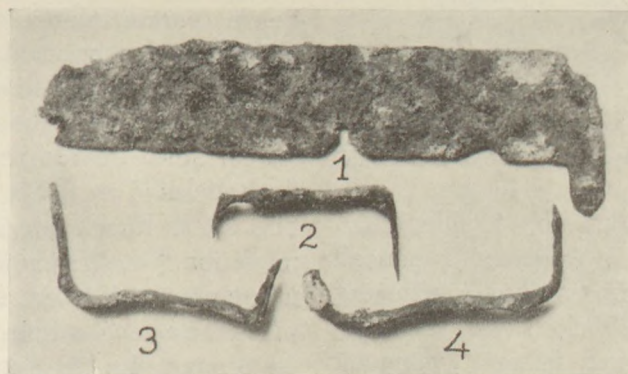
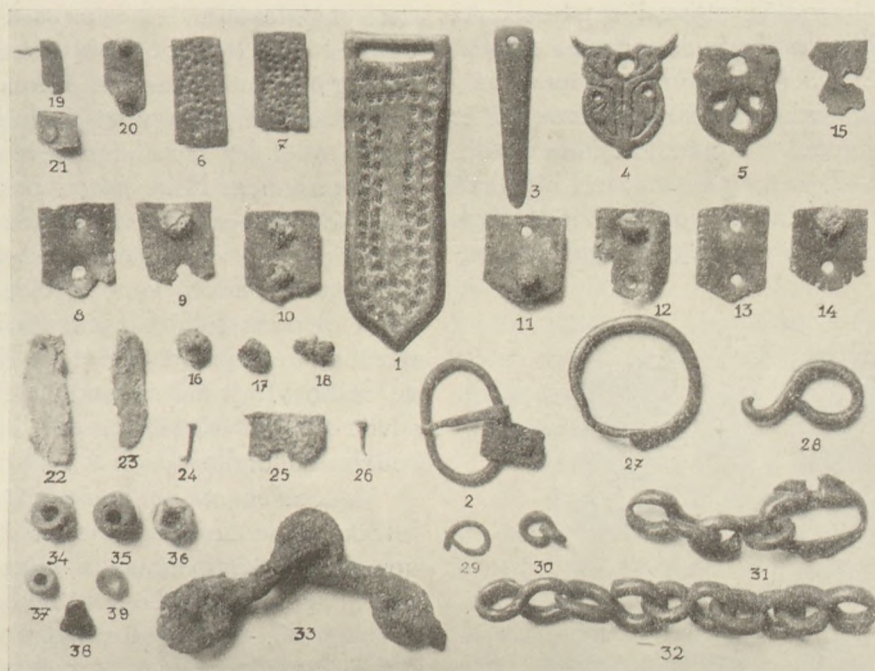
etc.). Les boucles sont de type varié. La grande boucle en fer et de forme triangulaire est la plus fréquente. Elle est décorée de trois grandes têtes de clous, du type de celle de Németsürű: fig. 24, 2. — Celle provenant du 34e tombeau de Mezőbánd fait aussi partie de ce groupe (Kovács, *ibid.* p. 316, fig. 35, 4). Ce type rappelle les boucles mérovingiennes. L'autre type de boucle est de forme carrée. Au bout, il y a de simples anneaux de boucle de forme ovale. Sur l'envers de l'ardillon, on voit au bout supérieur, une plaque lisse en forme d'écusson (Kovács, *ibid.* p. 309, fig. 30, 1—2). La tombe 10 est très importante en tant que sépulture d'orfèvre. On y a trouvé des ustensiles d'orfèvrerie en grand nombre, avec des pièces terminées et des débris et un casque (*ibid.* p. 284, et suiv.). Les ornements qu'on y a retrouvés prouvent d'une manière incontestable que dans tout le cimetière nous avons affaire à une culture locale florissante, ce que du reste, Kovács a démontré dans son ouvrage. Cette culture est pénétrée d'éléments du style animal germanique, ce qui souligne encore le caractère germanique de toute la matière. Sur l'anneau d'or du tombeau N° 39, le motif du „pied“ du style II est combiné avec des cloisonnés géométriques.⁴⁶ Il est encore plus étonnant qu'on ait retrouvé les formes animales du IIe style sur le champ intérieur des deux montures de ceinture ajourées de la tombe 174, laquelle malheureusement, comme d'ailleurs la plupart de ces tombes avait déjà été pillée (fig. 26, 2, 3). L'encadrement cache en partie le dessin du motif animal. Ces montures de ceinture à encadrement sont souvent accompagnées d'une plaque compacte en forme de brique, comme nous l'avons vu à Dunapentele (pl. VIII, 36—38, 32—35). Cependant, tandis que les pièces de cette famille, trouvées en Hongrie, sont généralement en bronze, les pièces trouvées à Mezőbánd sont en argent. Le cimetière date Kovács aux V—VII siècles (*ibid.* p. 386).⁴⁷ La tombe d'Avare (ou de Koutrigoure ?) N° 44, déb-
layée à l'extrémité du cimetière (*ibid.* p. 321. fig.

⁴⁶ Kovács, *ibid.* p. 319. fig. 38. 9—9a. La reproduction en grandeur double se trouve: AH, 1. p. 15. fig. 13. Je l'ai publié comme analogie de la bague dentelée de Keszthely.

⁴⁷ Pour établir l'époque du cimetière de Mezőbánd S. Ferenczi s'est servi de la trouvaille de monnaies d'or de Firtos. Selon lui, on n'enterrait plus au cimetière de Mezőbánd après l'an 630. Ferenczi: *La trouvaille d'or de Firtosvár*. Székelység. IV. N°. 7—8. Extr. p. 14.

A mezőbándi temető kultúráját tehát gepidának fogadhatjuk el. Föltűnő vonása, hogy a fibula háttérbe szorul, amennyiben pedig mégis szerepel, akkor archaisztikus formát mutat, ellenben virágzik az öv felszereléseinek készítése. Ennek a kultúrának elkeveredését a magyarországi avar területeken nemcsak a Tiszán túl, de nyugatabbra is mindenütt megtaláljuk.

39), en démarque la fin. Elle contenait un bout de canne en os (ici : fig. 32, 36) et des rosettes de type de Fönlak, comme dans AH, 1, pl. V. 16. 27. Kovács explique le caractère ethnique du cimetière de la façon suivante : „Bien qu'on n'ait trouvé ni mors ni étrier dans les tombes équestres, nous pouvons quand même admettre l'hypothèse que si ce cimetière était le lieu de sé-

27. kép. Szelevény (Szolnok m.), a Magyar Nemzeti Múzeumban (1 = 36. kép 4)
Fig. 27. Szelevény (com. de Szolnok) dans le Musée National Hongrois (1 = fig. 36, 4)

Elég egyenlőre a szóbanforgó dunapentelei és németsűrűi (Somogy m.) leletekre hivatkoznom. Fontos azonban nekünk az, hogy mi lesz ebből a gepida kultúrrétegből a továbbiak folyamán.

A Tisza bal partján, Szelevényben tűnik fel a poncolt díszítésű bronzszióvég (ezüstözve) lemezes övgarnitúra kíséretében (27. kép). A szióvég felső részéhez az öv vége a lehető leg-

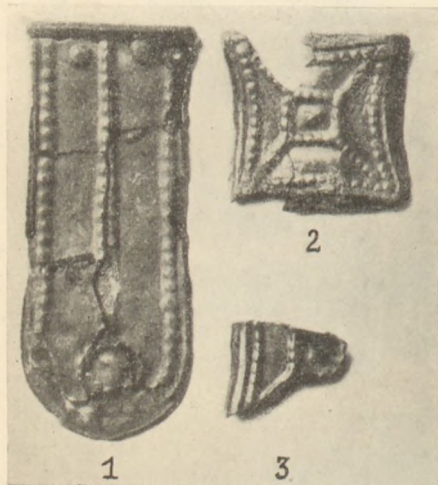
pulture des peuplades avoisinantes, les objets du harnais trouvés ne pouvaient appartenir qu'au peuple conquérant, aux Avars, ce qui est aussi prouvé par les objets trouvés dans les tombes équestres. Les relations entre les conquérants et le peuple conquis finirent, selon les témoignages historiques, par l'absorption des Gépides par les Avars, et l'invasion par ces derniers des contrées occidentales nous ex-

egyszerűbben, átfűzéssel volt megerősítve. A mezőbándi csuklós szíjvégek leegyszerűsített szerkezete ez (25. kép 1.). Jellemző a germán szíjvégekre az oldalak nagyobbik alsó részének profiláltsága, ami itt is félre nem ismerhető formában jelentkezik. (36. kép 4). Az erősen kopott kis szíjvég (3) szintén jellegzetes. A csattöredékek (4, 5) a déloroszországi népvándorláskori kultúrák körére utalnak.⁵¹ A lánchoz akasztott ovális csattöredék (31) hasonló csattípushoz tartozik. Az övgarnitúra többi darabjainak anyaga szintén bronz. A csat (2) jellegzetes avar kori típus, mely később a teljesen kialakult avar garnitúrákban is változatlanul szerepel.⁵² A garnitúra lemezes darabjai (8—14, 6—7) még nem teljesen kialakult formák. Éppen ezért tanulságosak. A fődarabok pajzs-alakúak, két-két nagyfejű szeggel és pon-

plique pourquoi nous trouvons dans les cimetières avares à l'ouest de la Tisza, bien que fort rarement, des objets dont la forme, la technique et le style montrent tant d'analogie avec ce groupe de trouvailles de notre cimetière, qui est représenté par les ornements à formes hémisphériques des harnais trouvés dans les tombes (ibid. p. 388).

Nous pouvons donc admettre que le cimetière de Mezőbánd recelait des objets du cycle culturel des Gépides. Il est à remarquer que les fibules perdent du terrain, et lorsqu'on en trouve quand même, elles sont de forme archaïsante, tandis que les garnitures de ceinture gagnent en importance. Nous retrouvons le mélange de cette culture sur les territoires avares de la Hongrie non seulement au-delà de la Tisza, mais aussi partout vers l'occident. Pour le moment il nous suffit de citer les trouvailles en question de Dunapentele et de Németsűrű (com. de Somogy). Il est cependant d'importance de savoir ce qui adviendra par la suite de cette couche culturelle.

À Szelevény, sur la rive gauche de la Tisza, le bout de courroie en bronze argenté, poncelé, apparaît en compagnie de la garniture de ceinture lamée (fig. 27). Le bout de courroie (en haut 1 = fig. 36, 4) était tout simplement lacé à la partie supérieure de la ceinture (construction réduite de Mezőbánd : fig. 25, 1). Le profilage de la partie inférieure des côtés est caractéristique des bouts de courroie germaniques, et apparaît ici de façon à ne pas pouvoir être méconnu. Le petit bout de courroie fort usé (3) est aussi très caractéristique. Les fragments de boucles (4 et 5) se rattachent au cycle culturel de la Russie Méridionale à l'époque de la migration.⁴⁸ Le fragment oval de boucle attaché à une chaîne (31) est du même type. Les autres pièces de la garniture de ceinture sont aussi en bronze. La boucle (2) porte le type caractéristiquement avar, qui se retrouve plus tard, sans aucun changement, dans les garnitures de ceinture parfaitement développées.⁴⁹ Les pièces lamées de la garniture (8—14, 6—7) ne sont pas encore arrivées au terme de développement. Pour

28. kép. Gátér. 51. sír; a kecskeméti múzeumban
Fig. 28. Gátér, tombeau 51; dans le Musée de Kecskemét

colással a széleken. A kisebb, téglalapalakú veretek egyikén (20) még értelmes a poncolt ornamentika, a másik kettőn (6—7) már az egész felületet borítja, a legkisebbeken (19) pedig teljesen hiányzik. A lelethez tartozó gyöngyök (34—39) és koporsókapcsok (lenn 2—4) az avar kor jellegzetességei.

A Duna-Tisza közén, a gátéri temető 51. sírjában némi átalakulással ismét felbukkan ez a garnitúra-típus (28. kép). A szíjvég (1) felületelosztása a régi. A bevert pontsort préseléssel

⁵¹ N. Rjepnikoff, *Njekotoryje mogilniki obl. krymskich gotov*. Izvj. IAK. 1906. X. t. 17, 19 (utóbbi a 29. és az 58. sírban), 20 stb.

⁵² Lásd az alább említendő gátéri 171. sírlelet csatját: AÉ, 1906. 151. o. 1. kép és a rokon szerkezetű keszthelyi csatot: 31. kép 3.

⁴⁸ N. Rjepnikoff, *Njekotoryje mogilniki obl. krymskich gotov*. Izvj. IAK. 1906. pl. X. 17. 19. (ces derniers dans la tombe 29 et 58) 20 etc.

⁴⁹ Voir la boucle provenant de la tombe 171 de Gátér, dont on parlera dans la suite. AÉ, 1906, p. 151. fig. 1 et la boucle de Keszthely de fabrication analogue: fig. 31, 3.

utánozták. A hozzátartozó övveretek négyzet-alakot vettek fel (2—3). A díszítés elve ugyanaz, mint a szíjvégen. A szíjvég végén „gyöngy-sorral keretelt rekeszben berakás” utánzata fordul elő préselési technikával.

A gátéri 171. sír⁵³ nagyszíjvégén a díszítés elve és technikai kivitele hasonló. Itt is megvan a kettéosztás, a „rekesz” azonban itt valószínű, benne kékszíni üvegberakás ül. Négy-szögletes veretek helyett 6 darab rozetta jelenik meg, középen valódi rekesszel és kék üvegberakással. Ezek a bócsai fejedelmi lelet aranyrozettás garnitúrájában levő darabokkal azonosak. A csat már fiatalabb formáját mutatja a régi, mezőbándi, ovális csatoknak. Egyébként teljesen megfelelő analógiája a szelevényi lelet csatjának, mint azt fentebb mondtuk. Új dolog a szíjvégbujtató pánt (bronzszalagból), melyre a nagyszíjvég méreteinek megnövekedése miatt volt szükség. A préselt kis szíjvégen megjelenik a griff-motívum, mely ebben a milióban új elem. Az arany fülbevalók típusa már Mezőbándon is ismeretes volt (Kovács, i. m. 346. o. 66. kép 4). Ez utóbbi gátéri garnitúrák már általánosan elterjedtek az avar kori temetőink mellékletei között, mind a Nagyalföldön, mind a Dunántúlon és a környező területeken. Egy darabig megmarad náluk a hagyományos nyersanyag, az ezüstlemez is, később az olcsóbb bronz lesz uralkodó.

A „gepida” réteg az előttem ismert avar temetők között legfeltűnőbbben a feltárás alatt álló *alattyáni* (Szolnok m.) temetőn jelentkezik (a Tisza jobb partjának vidéke). Nem akarok a publikációnak elébe vágni, azért csak megemlítem a főbb ismertető jeleket. A közvetlen átvételek között nagy szerepet játszik egy archaikus fibulaforma, a késői La Tène-fibula, mely rendszerint ezüstből készült. Előkelő gepida harcászati lehetett a 13. sír, melyben kétélű, szimmetrikus vaskard (87.6 cm hosszú), nagy borostyánkőkorong-ezüst-függesztő szerkezettel (a kardhoz?),⁵⁴ vaslándzsavég, zablá, késői La Tène-típusú ezüstfibula, nagy ezüstcsat (ovális karika, nagy téglalapalakú verettel, rajta 3-3 félgömbfejú szeggel), egy ezüstpánt, 2 db. római ezüstérem, vaskés, és talpas üveg pohár voltak a mel-

cette raison elles sont fort instructives. Les pièces principales sont en forme d'écusson et poncelées aux bords, chacune avec deux clous à grosse tête. Sur l'une des pièces en forme de brique (20) l'ornementation poncelée est encore perceptible, sur les deux autres (6, 7) elle recouvre déjà toute la surface, sur la plus petite (19) elle manque tout à fait. Les perles (34—39) et les agrafes de cercueil (2—4 en bas) faisant partie de la trouvaille sont caractéristiques de l'époque des Avars.

De la tombe 51 du cimetière de Gátér entre le Danube et la Tisza, surgit de nouveau ce type de garniture, avec quelques changements (fig. 28). La répartition de la surface du bout de courroie (1) est la même. On a imité la raie de points martelés par le repoussage. Les plaques ornementales sont de forme carrée (2—3). L'ornementation suit les mêmes principes que celle du bout de courroie. Celui-ci est terminé par l'imitation d'une cloison à verre, entourée d'une „rangée de perles” à technique repoussée.

Sur le grand bout de courroie de la tombe 171⁵⁰ l'exécution technique ainsi que le style de l'ornementation sont semblables. Ici aussi on voit le partage en deux, seulement ici il y a une véritable cloison, remplie d'un bleu verre. Au lieu des plaques carrées nous trouvons 6 rosettes, avec une cloison à verre bleu au milieu de chacune. Celles-ci ressemblent à celles de la garniture en or du tombeau princier de Bócsa. La boucle a la forme plus récente des anciennes boucles ovales de Mezőbánd. Du reste elle ressemble à tous les égards à la boucle trouvée à Szelevény, comme nous l'avons déjà dit. L'anneau en ruban de bronze qui sert à fixer le bout de la courroie est une nouveauté, que l'agrandissement du grand bout de courroie a rendu nécessaire. Sur le petit bout de courroie repoussé on voit le motif du griffon, qui, lui aussi, est nouveau dans cet entourage. Le type des boucles d'oreille en or nous est déjà connu, grâce à Mezőbánd (Kovács, ibid. p. 346. fig. 66. 4). Ces dernières garnitures de Gátér représentent un type fort répandu dans les cimetières avars, tant dans la grande plaine qu'au delà du Danube et dans les parages avoisinants. La matière originale, l'argent, est employé un certain temps, plus tard le bronze, meilleur marché, prédomine.

Parmi les cimetières avars de ma con-

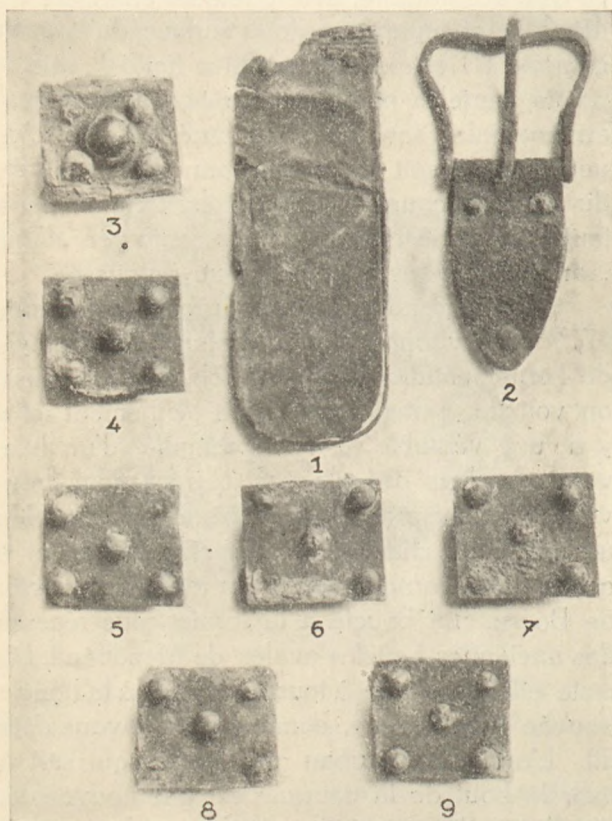
⁵³ AÉ, 1906. 151. o.

⁵⁴ Hasonló borostyánkő-korong vaskarddal az ér mihályfalvi gepida sírban: Roska M., Az érmihályfalvi germán sír, AÉ. 1930, 231. o. 148. kép 7. — J. Werner, Münzdatierte austrasische Grabfunde, Berlin—Leipzig, 1935. 32. skk. o.

⁵⁰ AÉ, 1906. p. 151.

lékletek. Most már tudjuk, hogy a más avar temetőinken előforduló késői La Tène-típusú fibulákat túlnyomó részben az erdélyi gepida kultúra nyomának kell tartanunk. Ezt az archaikus fibulát úgy látszik a VII. sz.-ban is tovább gyártják és az eredeti forma megőrzése mellett mindinkább nagyobb méretben készítik. A csengődi avarkori temető 2. sírjában, mely a keramika alapján is gepida sír lehetett, egy 11.7 cm hosszú finomezüst fibula fordult elő (publikálatlan, lelt. sz. N. 21/1935).

A továbbiak szempontjából egy fontos leletet külön kell itt ismertetnünk: az *abonyi* te-

29. kép. Abony (Pest m.), 292. sír; a Magyar Nemzeti Múzeumban

Fig. 29. Abony (comitat de Pest), tombeau 202; dans le Musée National Hongrois

mető 292. sírját (29. kép).⁵⁵ Az összes darabok anyaga rosszezüst. Az ezüstlemezes szíjvég jellegzetes avarkori forma (1). A hozzátartozó csat (2) a háromszögletes vereti rész emlékét őrzi. Az egyszerűbb téglalapalakú ezüst veretekből 6 drb. fordult elő (4—9). Mindannyi öt-öt szeg-

⁵⁵ Az AÉ, 1906, 33. o. kép alatti sírszámjelzés téves. A múzeumi napló (86/1904) szerint a sír száma: 292. E sírlethez tartozik az AÉ-ben és itt 29. képen ábrázolt övdszéken kívül még egy négyszögletes vascsat és egy vaskés (mindkettő töredékes).

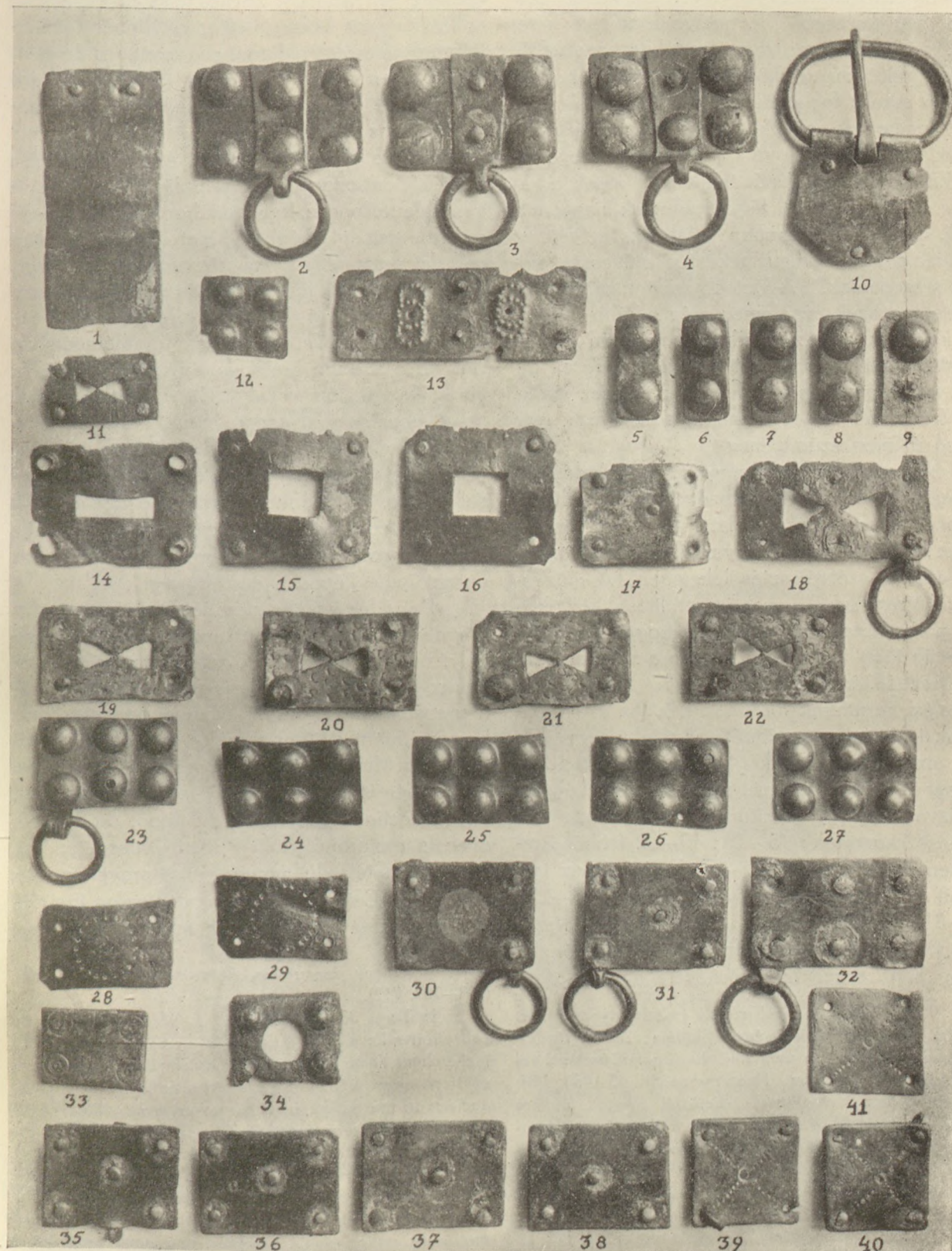
naissance celui de *Alattyán* (Com. de Szolnok) qu'on est en train de déblayer, (contrée de la rive droite de la Tisza) contient la plus remarquable couche des objets „gépides“. Ne voulant pas porter préjudice à la publication, je me bornerai ici à ne mentionner que les principaux signes de reconnaissance. Parmi les formes adaptées directement, une forme archaïque, la fibule de La Tène, ordinairement en argent, joue un rôle prédominant. La tombe 13 devait être celle d'un guerrier gépide distingué. J'y ai trouvé un glaive symétrique en fer (la longueur mesure 87.6 cm), un grand disque en ambre avec un crochet en argent⁵¹ (pour l'attacher au glaive ?), une pointe de lance en fer, un mors, une fibule en argent du type de La Tène, une grande boucle en argent (anneau oval — à monture en forme de brique avec 3 clous à tête hémisphérique sur chacune) un cerceau en argent, 2 monnaies romaines en argent, un couteau en fer et un verre en forme de calice. À présent, nous savons déjà que les fibules du type de La Tène trouvées dans d'autres cimetières avares représentent presque toujours les traces de la culture gépide. Il paraît qu'au VIIe siècle on continue à fabriquer ces fibules archaïsantes, en leur gardant la forme originaire, mais en même temps en augmentant de plus en plus les dimensions. Dans le tombeau N° 2 du cimetière avare de Csengőd, qui devait être, selon le témoignage des objets en céramiques qu'il contenait, un tombeau de Gépide, on a trouvé une fibule en argent fin, longue de 11.7 cm, non publiée encore (Inv. N° 21/1935).

Du point de vue de ce qui suit, je dois donner ici la description d'une trouvaille importante, celle de la tombe 292 du cimetière d'Abony (fig. 29).⁵² La matière de toutes les pièces est un argent de mauvaise qualité. Le bout de courroie plaqué d'argent est de forme caractéristiquement avare (1). La boucle qui en fait partie (2) garde le souvenir des montures en triangle.⁵³

⁵¹ Un disque en ambre pareil fut trouvé dans la tombe gépide de Érmihályfalva, avec un glaive de fer. M. Roska, *La tombe germanique d'Érmihályfalva*, AÉ, 1930, p. 231, fig. 148. 7. J. Werner, *Münzdatierte austrasische Grabfunde*, Berlin—Leipzig 1935. p. 32 et suiv.

⁵² Le numérotage de AÉ, 1906, p. 33 est incorrect. Selon les archives du Musée (86/1904) le numéro serait 292. Les objets faisant partie de la trouvaille de ce tombeau, outre les ornements de ceinture publiés ici fig. 29, et AÉ, sont une boucle carrée en fer, et un couteau en fer (tous deux en fragments).

⁵³ Celle-ci est fréquente dans nos cimetières avares: Hampel, l. 700 (à poncelures), 701—702, ici fig. 36, 13.

30. kép. Keszthelyi leletek, a Magyar Nemzeti Múzeumban
 Fig. 30. Trouvailles de Keszthely, dans le Musée National Hongrois

gel volt az övre erősítve. A szegfejekre nagy, félgömb-alakú gombok (domború kő utánzata ?) vannak felragasztva. Az övveretek között szerepel egy díszesebb (3), melynek szélére keret van erősítve (ez ma már töredékes), a keretbe foglalt mezőben egy középső nagyobb és négy kisebb rekesz foglal helyet, mindannyiban erősen domborodó, sötétkék színű üvegberakás ül, a középső rekeszt rovátkolt ezüstdrót szegélyezi. Ennél a garnitúránál tehát még élnek a keretes és keretnélküli téglalapveretek hagyományai, a keretben azonban állatstílus helyett ez esetben a hunn-kutrigur rekeszes művesség elemei szerepelnek.⁵⁶ A főntebb említett gátéri 171. sírleletben ezek az elemek még inkább túlsúlyba kerülnek. — Az avarkori temetőkön a téglalapalakú áttört, vagy zárt övdíszek, préselt díszű, vagy sima lemezes nagy szíjvéggel, gyakran fordulnak elő. Használatuk az egész avar koron át nem szűnik meg.⁵⁷

A *Keszthelyvidéki* nagy népvándorlaskori temetőben számos idetartozó sírlelet fordult elő. Sajnos, az egyes sírok leletanyaga már összekeverve került be a Magyar Nemzeti Múzeumba, ezért a szétválasztás lehetetlen. A múzeumi raktárányagból egy összeállítást közlök a 30. szövegképen, megjegyezve, hogy Keszthelyről még több ilyen darab is van a múzeumban. Az összeállításból kitűnik, hogy a teljes övfelszerelési garnitúrák fordultak elő. Az 1—10 darabok talán egy garnitúrát alkottak: egy leltári szám alatt lettek benaplózva (29/1881) és egy táblára voltak más bronztárgyakkal együtt felfűzve. Egy-egy garnitúrához tartoztak a következő csoportok: 15—16; 19—22 (ebből összesen 6 drb. van); 23—27 (talán ehhez tartozott a 36. kép 13 alatti bronzcsat); 28—29; 30—31; 35—38; 39—41. Az 1 alatti nagyszíjvég alsó része letörött. Anyaga vastag bronzlemez. Fönn a szíj megerősítésére egy téglalap-

Il y avait 6 montures en forme de brique en argent (4—9). Chacune d'elles était fixée à la ceinture par 5 clous. Sur les têtes de clous sont collés de gros boutons hémisphériques (en imitation de pierres ?). Parmi ces montures de ceinture il y en a une plus ornée (3) dont le bord est encadré (ce cadre est actuellement fragmentaire); dans le champ encadré se trouvent une cloison plus grande au milieu, et 4 cloisons plus petites, dont chacune est remplie d'une pâte de verre bleue, foncée, fortement bombée. La cloison centrale est entourée d'un filet d'argent à rayures. Ici nous retrouvons vivantes les traditions des montures en forme de brique avec et sans cadre, cependant dans le cadre on trouve ici, au lieu des motifs d'animaux, les éléments de l'art du cloisonné hunno-koutrigoure.⁵⁴ Dans la trouvaille de la tombe 171 de Gátér, citée plus haut, ces éléments sont encore plus prédominants. Dans les cimetières avars on trouve très fréquemment des ornements de ceinture en forme de brique, en plaques, lisses ou décorées, à moulures, compactes ou ajourées, avec de grands bouts de courroie semblables. Ils sont en usage durant toute l'époque des Avars.

Dans les grands cimetières du temps des migrations, qui se trouvent aux environs de Keszthely, on a découvert un grand nombre de tombeaux qui se rangent dans cette catégorie. Malheureusement, les objets trouvés dans les tombeaux étaient déjà entremêlés lorsqu'on les apporta au Musée National, ainsi il est impossible de les démêler. Je publie fig. 30 (dans le texte), une collection provenant du dépôt du Musée, avec la remarque qu'il y a au Musée encore d'autres objets du même genre provenant de Keszthely. Cette collection prouve qu'on trouvait des garnitures de ceinture complètes. Il se peut

Avec imitations repoussées de grandes têtes de clous. (703—709, 712).

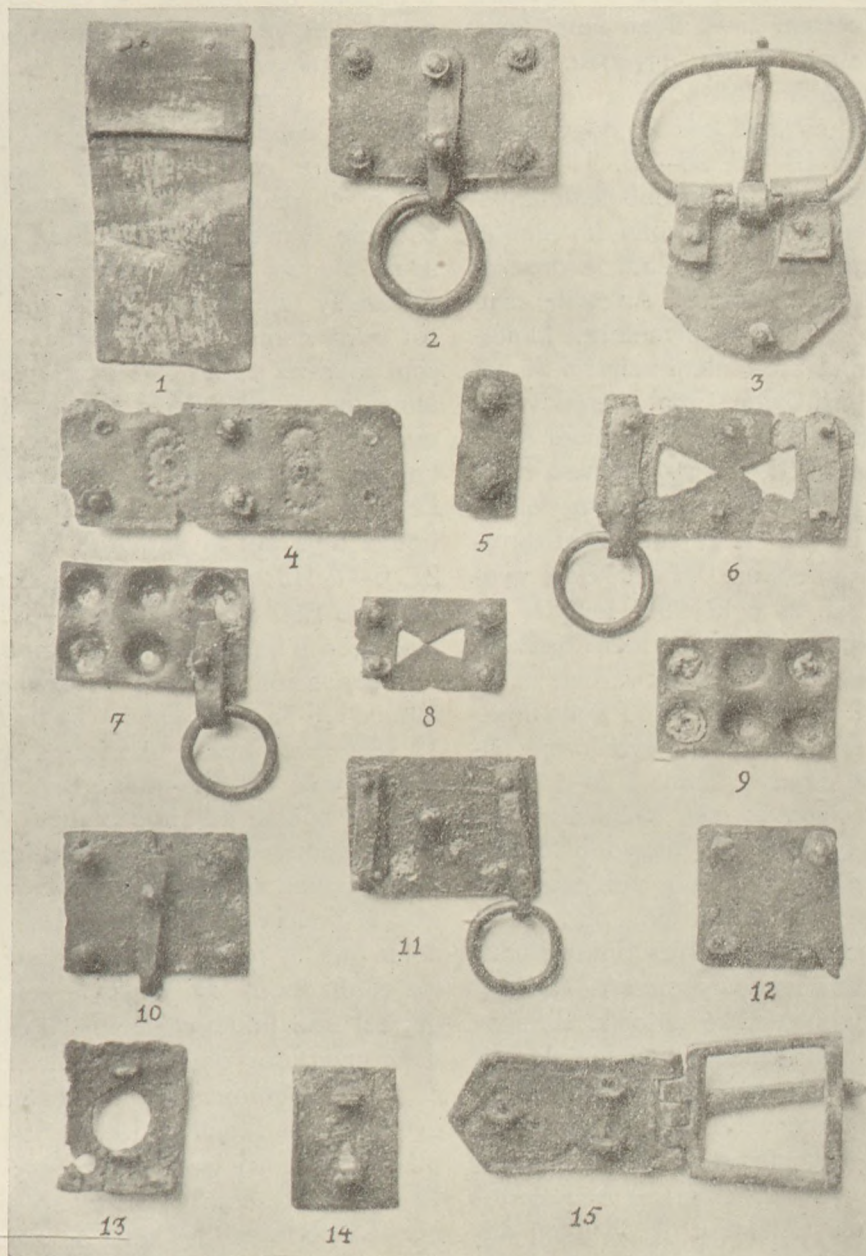
⁵⁶ Már harminc évvel ezelőtt helyes nyomon járt Márton Lajos, e lelet ásója és publikálója: „Ezen, régibb-középkori emlékeinken nem ritka díszítés-mód eredetét kutatva, Salinnál, (Altgerm. Thierornamentik 43—45.) Dél-országnak klasszikus tradícióktól áthatott földjére jutunk el, az antik izlés képviselőjét kell hát ez alárendelt jelentőségű díszítésmódban is látnunk s bizvást oda-sorozhatjuk ezt is a sírmezőnkben oly dúsan képviselt griffes és indás díszítésű csatok és szíjvégek mellé, melyeket Hampel ugyancsak a Fekete tenger mellékéről származtat s amelyekben szintén keleti klasszikus tradíciók élnek tovább” (AÉ, 1906. 32. sk. o.).

⁵⁷ Ez gyakran fordul elő avarkori temetőinkben: Hampel, l. 700 (poncolással), 701; 702 = itt 36. kép 13 (nagy szegfejek préselt utánzásával), 703—709, 712.

⁵⁴ Il y a 30 ans déjà que L. Márton, l'auteur de cette trouvaille suivait la juste piste lorsqu'il écrivait: „En recherchant l'origine de ce style ornemental que nous rencontrons assez fréquemment sur nos antiquités des temps anciens du moyen âge, nous parvenons avec Salin (Altgermanische Thierornamentik, p. 43—45) sur le territoire saturé de traditions classiques de la Russie Méridionale. Nous devons donc voir le représentant du goût antique même dans ce style ornemental subordonné, et nous pouvons le ranger à côté des boucles et bouts de courroie à motifs de griffon et de ramages, que nous trouvons si fréquemment dans nos cimetières, et que Hampel aussi déclare provenir des parages de la Mer Noire, et dans lesquels pareillement nous voyons la continuation des traditions classiques de l'orient (AÉ, 1906, p. 32 et suiv.).

alakú bronzlemez van két szeggel hozzászegezve (31. kép 1), mely oly széles, mint maga a szíjvég. Tehát a szerelés technikája lényegileg ugyanaz, mint a legtöbb gepida, vagy gepida stílusú szíjvégé. Fontos azonban itt a nagymé-

que les pièces 1—10 formaient une garniture: dans les archives elles figurent sous le même numéro d'inventaire (29/1881) et elles étaient cousues sur une même planche avec d'autres objets en bronze. Les groupes suivants formaient

31. kép. Keszthelyi leleteknek (1—14) és a Bugyi, 20. sírlelet csatjának (= 33. kép 2) hátsó oldala (15), kicsinyítve
Fig. 31. Revers des trouvailles de Keszthely (1—14) et de la boucle du tombeau 20 de Bugyi (15 = fig. 33, 2)

retezés⁵⁸ és a felület díszítetlen volta. A sima, lemezes, nagy szíjvégformának a gepida szíjvéggel való kereszteződésével van itt dolgunk (l. 29. kép 1). Ez a példány azonban még annyira tömör, hogy lemezes szíjvégnak nem mond-

⁵⁸ Szélessége 3 cm, jelenlegi hossza: 6,2 cm, eredeti hossza mégegyszer akkora is lehetett.

chacun une garniture: 15—16; 19—22 (en tout 6 pièces); 23—27 (la boucle fig. 36, 13 faisait peut être partie de ce groupe); 28—29; 30—31; 35—38; 39—41. Le grand bout de courroie 1 est brisé par le bas. La matière en est une épaisse plaque de bronze. En haut, pour fixer la courroie, se trouve une lamette en bronze

ható. Egyébként is egy lapból áll. Analógiája Keszthelyen is előfordul: 36. kép 10. — A 2—4 darabok lapja szintén tömör. A nagy szegfejek külön vannak felforrasztva a helyükre. A karikacsüngők némelyikén nehéz tárgyat viseltek, amint azt az egyik karikának erős bevágódása mutatja. A garnitúrában 5—6 ilyen veret lehetett. Az 5—9 darabok stílusa ugyanaz. Már a *szelevényi* garnitúrában föllép ez a verettípus (27. kép 6—7, 20) és továbbra is nagy szerepet játszik (33. kép 19—25, 26—33, 34—35). E keszthelyi karikacsüngős és kisebb téglalapveretek a maguk nemében a legszolidabb alkotások közé tartoznak. — A 10 alatti bronzcsat szintén átmeneti formát képvisel. Az ovális csat-rész tömör öntés, a csatveret olyanforma tömörségű bronzlap, mint az 1 alatti szíjvég. A két rész összekapcsolása olyan, mint a *szelevényi* csatnál látható (27. kép 2); a hátsó oldal képe ezt világosan mutatja (31. kép 3). Jellemző, hogy e csatnak és az 1 alatti szíjvégnek sima felületű része ezüstözve van. A gepida ezüst övveretek hagyománya él ebben. Az ezüstözés gyakori ebben a körben és a későbbi fejlődés folyamán is nagy szerepet játszik. Itteni összeállításunkban a következő darabok vannak ezüstözve: 1, 11, 15, 17 és 19—22. A 13 alatti hosszúknál téglalapveret szegfejei olyanforma félgömbökkel voltak borítva, mint a 2—4 daraboknál látható. A nyomok még világosan utalnak erre. A közben lévő két nagyobb tér közepén azonban primitív, hátulról pontozott körökből álló ornamentika fordul elő. Ez a centrális, illetőleg szimmetria-tengelyes ornamentika a gepida körből származó hagyomány. A veretforma a szokatlanabbak közé tartozik. Ez is tovább él azonban, mint alább látni fogjuk (33. kép 22). Az összeállításban a 18 és 32 alatti csüngős darabok is ilyen változatok (3 pár szegl). A 34 alatti tömör bronzöntvény, hátul két csappal (31. kép 13). A korábbi típusok közé tartozik. A kerek áttörés szokatlan. A 33 alatti darabon a nagy szegfejeket a sarkokon nagy körkörös ornamentum helyettesíti. E darab hátsó részén szintén két csap szolgál a megerősítésre (31. kép 14). — Az összeállítás többi darabjai valamivel későbbi fejlődési fokot képviselnek. A háromszögű áttörések (11, 18, 19—22) épp oly gyakoriak, mint a négyszögletesek (14, 15—16). A felragasztott, vagy felforrasztott nagy szegfejek mellett néha az ősi gepidakori poncolás is jelentkezik. Az egész késői, vagy silány kivitelű példányoknál már nem szimmetrikus,

en forme de brique, fixée par deux clous (fig. 31, 1). Celle-ci est aussi large que le bout de courroie. La technique de la monture était donc essentiellement la même que celle de la plupart des bouts de courroie gépides. Cependant il importe de relever ici les grandes dimensions⁵⁵ et le manque d'ornements sur la surface. Nous avons à faire ici à un croisement entre le grand bout de courroie à plaque lisse et celui de style gépide (fig. 29, 1). Cet exemplaire cependant est tellement massif qu'on ne peut le classer parmi les bouts de courroie lamés. Du reste, il se compose d'une seule plaque. Nous trouvons son analogue à Keszthely (fig. 36, 10). La plaque des n°s 2—4 est aussi compacte. Les grandes têtes de clous sont soudées à leur place. Sur quelques uns des anneaux on suspendait des objets pesants, ce qui prouve l'état d'usure de ceux-ci. La garniture se composait de 5 à 6 montures pareilles. Le style des pièces 5—9 est le même; il se trouve déjà sur la garniture de Szelevény (fig. 27, 6—7, 20) et continue de jouer un rôle importante (fig. 33, 19—25, 26—33, 34—35). Ces montures à forme de brique, munies d'anneaux de suspension trouvées à Keszthely, sont d'une fabrication la plus solide. La boucle de bronze 10 représente aussi une forme transitoire. La partie ovale est une moulure compacte, la monture de boucle est une plaque de bronze de même épaisseur que le bout de courroie 1. Les deux parties se joignent de la même manière que la boucle de Szelevény (fig. 31, 3). Il faut noter que la partie à surface lisse de cette boucle et du bout de courroie est argentée, ce qui est une tradition gépide. Il est très fréquent de trouver des objets argentés dans ce cycle, et cette coutume joue un grand rôle dans l'évolution consécutive. Dans notre collection, les pièces suivantes sont argentées: 1, 11, 15, 17 et 19—22. Les montures allongées en forme de brique (13) portaient des têtes de clous recouvertes d'hémisphères comme on en voit sur les pièces 2—4. Les traces en sont clairement visibles. Cependant les deux champs centraux sont couverts d'ornements primitifs consistant en cercles à points repoussés exécutés du côté de l'envers. Ce style ornemental centripète, resp. à axe symétrique est une tradition du cycle des Gépides. La forme de la monture est assez rare, mais elle persiste aussi, comme nous le verrons dans

⁵⁵ Largeur: 3 cm, longueur actuelle: 6,2 cm; la longueur originale pouvait mesurer le double.

vagy keretező elrendezésben, hanem értelmetlenül, össze-vissza (19—22) szerepel. Fejlődés folyamán a külön készült és felforrasztott nagy szegfejeket préseléssel utánozzák (12, 23—27; 36. kép 13). Ilyen esetben a szegeket ugyanolyan masszával ragasztják, vagy forrasztják a hátsó oldal megfelelő mélyedéseibe, mint amilyen a nagy szegfejeket (2—4, 5—9 stb.) erősítették a szegek valódi fejére. A 23. alatti darab karika csüngőjét tartó hurok is így van fölerősítve (31. kép 7). A korábbi típusoknál a csüngőt tartó részt szegezéssel erősítették meg (3. kép 2, 6, 10—11). Gyakran csak egyszerű szegek szerepelnek az övvereteken (30. kép 39—41). A 39—41 darabok poncolt ornamentikája, a külön hangsúlyozott középponttal, a gepida körben virágzó fémművességnek díszítőelvére jellemző. A gátéri 51. sír négyzet alakú övverete (28. kép 2—3) ezt utánozza préseléssel. A közepén mindkét esetben rekeszbe foglalt színes berakás emléke él. A 28—29 alatti darabok poncolt kördíszítménye is jellemző erre a körre. A 30—31 alatti darabok közepére valószínű rekesz volt felforrasztva, mely a földben levállott.

Ezek után nem nehéz az öntött avar bronz szíjvégek társaságában fellépő lemezes övfelszerelésekben a fönt ismertetett gepida eredetű garnitúra-típusok továbbélését felismernünk. A mi fejérmegyei anyagunkban az *előszállás-bajcsihegyi* egyik sírlelet tartozik ebbe a csoportba (10. kép). A régi elemek jól megőrződtek a veretek téglalapalakjában, melyhez hozzátartozik, mint jellemző vonás, a nagy, félgömb-alakú szegfejek alkalmazása. Ezek a szegfejek legtöbbször e késői időkben is külön vannak felforrasztva, vagy felragasztva; a földben való hosszú fekvés következtében rendszerint leváltak. A csat (4) alakja természetesen idomul a nehezebb öv követelményeihez, vereti része azonban még őrzi a származás emlékeit (gömbös szegfejek). A téglalapalakú veretekhez itt is gyakran csatlakoznak karikacsüngők, melyek továbbra is gyakorlati célt szolgálnak (10. kép 2), de megmaradnak az ősi téglalaformák is (10. kép 3). A mi dunapentelei anyagunkban egy töredékes téglalap-vereten szintén a középső nagyobb üvegberakásos rekesz maradványát látjuk (VIII. t. 28).

Az egész összetartozó anyagot természetesen itt nincs módomban közölni, ezért megelégszem azzal, hogy a fejlődésnek ezt a késői szakaszát néhány példával illusztráljam. A *gátéri*

la suite (fig. 33, 22). Les Nos 18 et 32 de la collection sont une variante de celle-ci (3 paires de clous !). La pièce 34 est un moulage en bronze massif, avec deux chevilles à l'envers (fig. 31, 13). Elle appartient à un groupe précédent. L'ajourage circulaire est inusité. Sur la pièce 33 les grosses têtes de clous aux coins sont remplacées par des ornements circulaires. Sur le revers de cette pièce se trouvent également deux chevilles pour la fixer (fig. 31, 14). Le reste des pièces de cette collection représente une période un peu plus avancée. Les ajourages triangulaires (11, 18, 19—22) sont tout aussi fréquents que ceux de forme carrée (14, 15—16). À côté des têtes de clous soudés ou collés on retrouve aussi parfois des ponçures de l'époque originaire des Gépides. Dans les objets tardifs ou de piètre exécution, on retrouve ces ornements sans cadre ni symétrie, et sens dessus-dessous (19—22). Au cours du développement on a remplacé les grosses têtes de clous façonnées séparément et soudées, par des imitations repoussées (12, 23—27; fig. 36, 13).⁵⁶ Fréquemment il n'y a que de simples clous sur les montures de ceinture (fig. 30, 39—41). Les pièces 39—41, avec leur ornementation poncée à centre accentué, sont caractéristiques des principes d'ornementation du cycle gépide. La monture de ceinture carrée du tombeau 51 de Gátér (fig. 28, 2—3) imite ces derniers en repoussé. Dans les deux cas on voit les réminiscences des pierres colorées dans les cloisons. Les cercles martelés des pièces 28—29 sont aussi caractéristiques de cette époque. Au milieu des pièces 30—31 il y avait une cloison soudée, qui s'est détachée sous terre.

À la suite de ces exemples il n'y a plus aucune difficulté à reconnaître la continuation du type des garnitures d'origine gépide dans les garnitures de ceinture lamées qu'on retrouve en compagnie des bouts de courroie moulés, de l'époque avare. Une des trouvailles d'Előszállás-Bajcsihegy, faisant partie de notre collection, doit être rangée dans ce groupe (fig. 10). Les anciens éléments y sont conservés dans la forme des montures, en forme de brique, avec leurs accessoires caractéristiques, les grosses têtes de

⁵⁶ Dans ce cas-ci on collait ou soudait les clous avec la même pâte au trous de la partie correspondante de l'envers, comme les grosses têtes de clous (2—4, 5—9 etc.) étaient fixées sur les véritables clous. L'anse à suspension de la pièce 23 est aussi fixée de cette façon (fig. 31, 7). Sur les pièces de l'époque antérieure les anses à suspension étaient clouées sur place (fig. 31, 2, 6, 10—11).

51. és 171. sírok nagyszíjvégei (28. kép 1) egybeesnek a kutrigurokkal kapcsolatosan ismertett aranyművesség föllendülésével.⁵⁹ A kelegeji lelet aranyhüvelyvége (22. kép 2) tanulságos analógiája ezeknek. A középső elválasztó vonal és a darab végén alkalmazott drótfoglalatot rekesz ezzel a körrel függ össze. Ez a későbbi avar fémművességnek egyik széles rétege, mely a továbbiak folyamán más irányzatokkal kapcsolódott össze.

Lényeges újítás akkor áll be, amikor a téglalapalakú veretek garnitúrájában a poncolt, vagy sima, díszítetlen nagyszíjvég helyébe az állatviaskodásos szíjvég lép. Ez az újabb kombináció igen gyakori a magyarországi avar temetőkön. Eddig nem nagy gondot fordítottak rá, mert a díszes, öntött övveretek helyén az egyszerű téglalap és egyéb alakú veretek nem vonták magukra a figyelmet. Ennek a stádiumnak számos példája közül a már említett előszállásbajcsihegyi garnitúrán kívül (10. kép) a szenteslapistói 62. sírleletet idézem (Arch. Ért. 1906. 299. o.), mert ennek garnitúrájában sablónos állatküzdelmi jelenettel díszített nagyszíjvég szerepel (mint 33. kép 1). A lemezes övveretek e garnitúrákban csakhamar háttérbe szorulnak és mellettük öntött téglalapalakú griffes és indás veretek, vagy más öntött verettípusok jelennek meg. A szebényi 93. sír garnitúrájában még megőrződött két téglalap-veret, középen téglalap alakú áttöréssel (32. kép 17—18). Ez a forma olyan típusnak a csökevénye, mint például Dunapentelén a VIII. t. 36—38 öntött veretek. Megvan Keszthelyen is: 30. kép 15—16. A garnitúra többi darabjai az avar bronzöntvények indadíszes változatát képviselik, éspedig teljesen kialakult stádiumban. A buggyi 20. sír garnitúrájában (33. kép) címeralakú csüngős öntvények lépnek fel egyéb felszerelések kíséretében, de az ősi téglalapalakú verettípus maradványa gyanánt előfordul még egy hosszúkás bronzlemez (22), szélein 3—3 nagyfejű szeggel, két hosszoldala mentén beponcolt díszítéssel. A kisebb veretek (19—21, 23—25) szintén ennek a stílusát követik. A szebényi 93. sírhoz tartozó sárga

clous hémisphériques. Ces têtes sont pour la plupart soudées ou collées séparément, même dans l'époque plus récente, et se détachent généralement après avoir été ensevelés longtemps sous terre. La forme de la boucle s'adapte naturellement aux formes plus lourdes de la ceinture, les montures conservent cependant des réminiscences de leur origine (têtes de clous). Ici aussi les anses à suspension accompagnent souvent les montures à forme de brique, et servent encore et toujours un but pratique (fig. 10, 2), mais à côté on trouve aussi encore les anciennes plaques en forme de brique (fig. 10, 3). Notre collection de Dunapentele contient un fragment d'une telle monture où on voit encore les restes d'une cloison à pâte de verre (pl. VIII, 28).

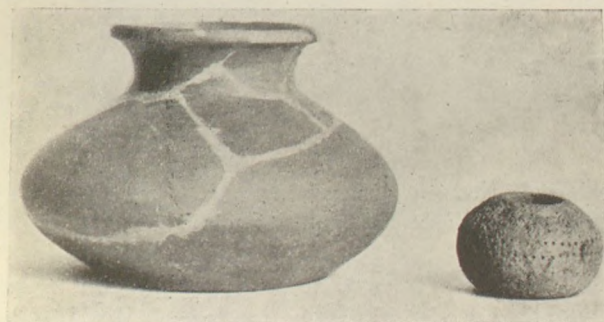
Naturellement, il m'est impossible de publier ici la matière dans son entier, je dois me borner à illustrer de quelques exemples le développement de cette époque avancée. Les grands bouts de courroie provenant des tombes 51 et 171 du cimetière de Gátér (fig. 28, 1) sont contemporains de la floraison de l'orfèvrerie dont nous avons parlé en relation avec les Koutrigours.⁵⁷ L'extrémité de ceinture ou de fourreau en or trouvé à Kelegei en est une analogie fort instructive (fig. 22, 2). La ligne de partage au milieu et la cloison en filet d'or rentrent dans cette sphère. Ce rayon de l'art métallurgique de l'époque avar avancée s'étend sur une vaste région et dans la suite nous la verrons se mêler à d'autres styles.

Une phase essentielle du progrès est marquée par l'apparition d'ornements représentant des luttas d'animaux sur les grands bouts de courroie et les montures de ceinture en forme de brique, jusque-là simples et sans ornements, ou seulement pointillés. Cette nouvelle forme est très fréquente dans les cimetières avars de Hongrie. Jusqu'ici on n'y a pas porté grande attention, car les simples montures n'attiraient pas les regards au même titre que les grandes montures à ornements moulés. Parmi les nombreux exemples de cette phase, je cite la

⁵⁹ A szóbanforgó szíjvégtípus fejlődését a római császárkorig vissza tudjuk vezetni: Fettich: *Eine gotische Silberschnalle im Ungarischen Nationalmuseum*, Sem. Kond. II, 1928. 107. sk. o. XV. t. 3. Az itt közölt anyaghoz újabb lelet: E. Petersen, *Ein neuer Schatzfund aus der Völkerwanderungszeit*, IPEK, 1930. 56. sk. o. A keletporoszországi továbbfejlődést illetően: O. Tischler, *Ostpreussische Altertümer*, Königsberg. 1912, XI. t.

⁵⁷ Nous pouvons retracer le développement des bouts de courroie en question jusqu'à l'époque de l'Empire Romain: Fettich: *Eine gotische Silberschnalle im Ungarischen National-Museum*. Sem. Kond. II. 1928, p. 107 et suiv. XV. 3, Une nouvelle trouvaille relative à la matière publiée: E. Petersen, *Ein neuer Schatzfund aus der Völkerwanderungszeit*, IPEK, 1930. p. 56. et suiv. Par rapport à l'évolution en Prusse Orientale: O. Tischler: *Ostpreussische Altertümer*. Königsberg 1912. pl. XI.

edény (32. kép 35) elárulja a korát is ennek a folyamatnak: a VIII. század ez, amikor a nagyszentmiklósi kincs művészete egészen urrá lett az avar birodalomban. A sárga edényeknek a nagyszentmiklósi körrel való kapcsolataival Horváth Tibor foglalkozott legutóbb, kimutatván, hogy e sárga edények a nagyszentmiklósi és rokon aranyedényeknek utánzatai, egyben pedig, hogy az avar sirok bronzművészége is a nagyszentmiklósi művészeti körrel áll legszorosabb kapcsolatban.⁶⁰ A dunapentelei anyagunkban a VII. t. 1—8 garnitúra képviseli ezt a tel-

35

36

32. kép. Szebény (Baranya m.), 93. sír, a Magyar Nemzeti Múzeumban

Fig. 32. Szebény (com. de Baranya), tombeau 93, dans le Musée National Hongrois

jesen kialakult VIII. századi irányzatot. A VII. t. 11—12 lemezes és pontdiszítésű, valamint a szebényi és bugyi garnitúrák lemezes darabjai is mutatják azonban, hogy a gepida reminiscenciák nem haltak ki ebben a késői időben.

Honnan származott ez az új gazdag motívumkör és miképpen kapcsolódott bele a fönt ismertetett „gepida stílusú” rétegbe? A kérdésre kielégítő feleletet adni ma még nincs módunkban. Az előfeltételek a mezőbándi temető kultúrájában

⁶⁰ AH, 19, 105. sk. o.

trouvaille de la tombe 62 à *Szentes-Lapistó* (AÉ, 1906, 299 et suiv.), outre celle de *Előszállás-Bajcsihegy* déjà citée (fig. 10). Car, dans cette garniture, nous trouvons un grand bout de courroie orné d'une scène de lutte entre des animaux (fig. 33, 1). Les montures de ceinture lamées disparaissent bientôt dans ces formes de brique décorées de griffons, de ramages ou d'autres motifs. Parmi les objets de la tombe 93 de *Szebény* deux montures ajourées en forme de brique sont conservées (fig. 32, 17—18). Cette forme dérive du même type que les montures de Dunapentele pl. VIII, 36—38, qu'on retrouve aussi à *Keszthely* fig. 30, 15—16. Les autres pièces de la garniture sont une variante des moulures de bronze avares à ornement en ramages, dans l'état le plus développé de ce style.

Dans la tombe 20 de *Bugyi* (fig. 33) on trouve des moulures à pendants en forme d'écusson, ensemble avec d'autres objets, mais un reste de l'ancien type en forme de brique est conservé dans une plaque de bronze de forme allongée (22) avec 3 clous à grosse tête de chaque côté, et un ornement pointillé le long des côtés. Les montures de moindre dimension (19—21, 23—25) suivent le même style. Le vase jaune (fig. 32, 35) de la tombe 93 de *Szebény* nous renseigne sur l'époque de ce procédé: le VIIIe siècle, époque dominée dans tout le règne avar par l'art du trésor de Nagyszentmiklós. Tibor Horváth, en étudiant récemment les relations des vases jaunes avec le cycle de Nagyszentmiklós, a démontré que ces vases sont des imitations des vases d'or de Nagyszentmiklós et de vases analogues, et en même temps que l'art métallurgique des tombeaux avares est aussi en étroite relation avec le cycle artistique de cet endroit.⁵⁸

Dans notre matière de Dunapentele c'est la garniture VII, 1—8 qui représente le style parfaitement développé du VIII. siècle. Cependant les disques lamés décorés de points pl. VII, 11—12 et les pièces lamées des garnitures de Szebény et de Bugyi prouvent que les réminiscences du temps des Gépides sont encore vivantes, même à cette époque avancée.

Quelle est la provenance de ce nouveau cycle de motifs si riches, et comment eut lieu sa fusion avec le cycle dont nous venons de donner la description sous le nom de style des Gépides? À l'heure actuelle, nous ne sommes

⁵⁸ AH, 19. p. 105. et suiv.

már megvoltak. A 174. sír keretes övvereteinek belső mezejében germán II. stilusú állatmotívum szerepel (26. kép 2–3). Azoknál a téglalapalakú vereteknél, melyeknek csak a kerete maradt meg, romlandóbb anyagban (bőrben?) készült állati, vagy növényi díszítményt kell képzelnünk.⁶¹ A kunszentmártoni ötvössír téglalapalakú préselőmintája, melyen a II. stilus formáira ismerünk, szintén ilyen keretekbe való lemez készítésére szolgált.⁶² A dunapentelei garnitúra áttört téglalapvereteiből (VIII. t. 36–38) hiányzik a motívum. Ugy látszik, eredetileg e kere-

pas en mesure de répondre à cette question. Les prémices en existaient déjà dans le style de la trouvaille du cimetière de Mezőbánd. Dans le champ central des montures de ceinture trouvées dans la tombe 174 de ce cimetière, on voit un motif animal du IIe style germanique (fig. 26, 2–3). Dans celles des montures à forme de brique dont il n'est resté que le cadre, nous devons supposer qu'il y avait des ornements à motifs animal et végétal exécutés dans une matière plus périssable (p. ex. en cuir)⁵⁹.

Le modèle en forme de brique provenant

33. kép. Bugyi (Pest m.), 20. sír: a Magyar Nemzeti Múzeumban
Fig. 33. Bugyi (com. de Pest), tombeau 20; dans le Musée National Hongrois

tekben állati motívumot alkalmaztak. Ez a szokás ősi hellenisztikus-szkíta forrásra megy vissza. A négyszögletes, keretes övveretek díszítménye gyanánt ebben a körben talákoztunk

du tombeau d'orfèvre de Kunszentmárton, et sur lequel nous reconnaissons les formes du II. style, servait également à façonner ces cadres.⁶⁰ Les

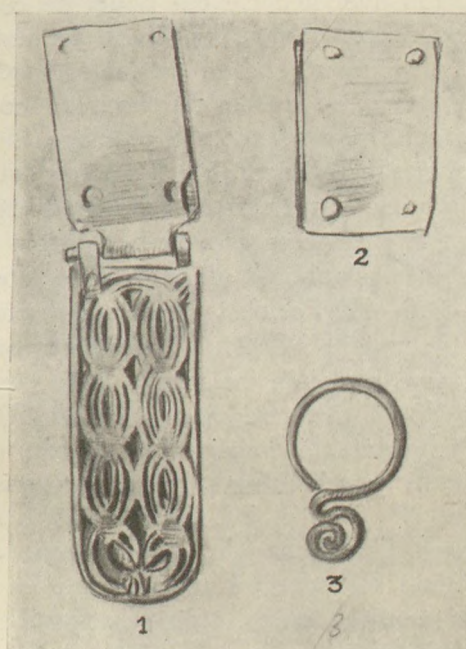
⁶¹ Ilyen keretes veret alemann területről: Haiflingen, 54. sír; *Fundber. aus Schwaben*, 1930, XVI. t. 2.

⁶² Csallány D., *A kunszentmártoni avar kori ötvössír*, Szentes, 1933. VII. t. 4–4a. — ESA, IX, 1934. 315. o. 1. kép. A kunszentmártoni ötvössír kora Csallány szerint a VII. sz. közepe, a préselőminták a század első felében voltak szerinte használatban, sőt egyesek még a VI. sz. ba is visszanyulnak. Azt hiszem, hogy ez az időmeghatározás kissé korai: az egészet legalább 30 évvel el kell tolni hátra. A Csallánnál II. t. 20 félig kész darab kétségtelenül a leletnek legfiatalabb darabjai közé tartozik. Ez a „szívidom”-motívum préselésben. Hogyha a bennünket most közvetlenül érdeklő téglalapalakú préselőmintát a lelet legöregebb darabjának vesszük, akkor sem mehetünk a VII. század elejénél korábbi időre vissza, mert itt az öntött és véselt daraboknak préselési technikában való u-

⁵⁹ On trouve de ces montures à cadre sur le territoire allemand: Haiflingen, tombe 54: *Fundberichte aus Schwaben*, 1930, pl. XVI. 2.

⁶⁰ D. Csallány, *Goldschmiedegrab aus der Avarzeit von Kunszentmárton (Ungarn)*, Szentes, 1933, pl. VII, 4–4a. ESA, IX, 1934. p. 315. fig. 1. La date de cette tombe selon Csallány serait à situer vers le milieu du VIIe siècle, les moules dateraient du commencement de ce siècle, quelques-uns même de la fin du VIe. À mon avis, elles sont antérieures, et il faudrait reculer le tout de 30 ans. La pièce non achevée, publiée par Csallány, sur pl. II. 20, est sans aucune doute la plus récente de toute la trouvaille. C'est le motif en forme de coeur, repoussé. Même si nous admettons que le modèle en forme de brique, qui nous intéresse immédiatement, soit la plus ancienne pièce de la trouvaille, nous ne pouvons pas accepter une date antérieure au commencement du VIIe siècle, car nous avons

griff- és egyéb figurális motívumokkal.⁶³ Amikor az avar birodalom keleti részei leválnak és az avarság a VII. sz. utolsó évtizedeiben, szűkebb területre szorul össze, akkor kezd a gepida és kutrigur fémművesség helyére lépni a griffes és indás fémművesség.⁶⁴ A belsőázsiai hagyományos bronzöntés és a fafaragás archaizáló stílusa annyira elnyomja a gepida és kutrigur környezetből származó elemeket, hogy sokszor ezek az első pillanatra föl sem tűnnek. Nem is gondolnánk, hogy a Bugyi, 20. sír griffes csatjának vereti része (33. kép 2) a gepida háromszögletes csatok átvétele, melynek hátsó oldalán (31. kép 15) még a három csapszerű

34. kép. Marosvörösmart (Torda-Aranyos m.), 8. sír;
a kolozsvári múzeumban

Fig. 34. Marosvörösmart (com. de Torda-Aranyos),
tombeau 8; dans le Musée de Cluj

fül is megvan. A marosvörösmarti gepida temető 8. sírjának csuklós szíjvégén (34. kép 1) a germán szalagornamentikának az a változata szerepel térkitöltés gyanánt, amely legszorosabb

tánzásával van dolgunk; a 62. sk. o.-n közölt fokozatok szerint pedig ezek kora legalább is a VII. sz.

⁶³ Fettich, *Bronzeguss und Nomadenkunst*, Prága, 1929. XI. t. 1—2, 3—4, 5. Ugyanott, 58. sk. o. az avar griffes veretek motívumát a déloroszországi késői szkita emlékek körével hoztam kapcsolatba.

⁶⁴ Az avar leletek zömét a 700—IX. sz. vége közötti időre tette P. Reinecke, *Studien über Denkmäler des frühen Mittelalters*, Mit d. anthr. Ges. in Wien, XXIX. k. (új folyam XIX. k.) 1899, 44. o. (Nagyszentmiklós: IX. sz.: 45. o.) Harminc évvel később lényegében érvényesnek tartotta

motífs manquent dans la garniture ajourée de Dunapentele (pl. VIII, 36—38). Il paraît qu'à l'origine il y avait des motifs animaux dans ces cadres. Cette coutume provient de source gréco-scythe de l'époque hellénistique. Nous trouvons dans ce cycle des motifs de griffons et autre figures animales comme ornements des montures de ceinture à cadre.⁶¹ La métallurgie à motifs de griffons et de rames commence à supplanter la métallurgie des Gépides et Koutrigours durant les dernières décades du VIIe siècle, alors que les parties orientales du règne avare se détachent et que le peuple avare est contraint de se restreindre à un territoire plus limité.⁶² Le style archaïsant traditionnel de l'Asie Centrale, refoule à tel point les éléments gépides et koutrigours sur les moulures et les sculptures sur bois, que parfois on ne les remarque pas du tout à première vue.

On ne croirait pas que la monture de la boucle à griffons de la 20e tombe à Bugyi (fig. 33, 2) dérive des boucles gépides triangulaires, sur le revers de laquelle (fig. 31, 15) on retrouve encore les trois anses à cheville. Sur le bout de courroie à gonds de la 8e tombe du cimetière gépide à Marosvörösmart (fig. 34, 1) on retrouve l'ornementation à motif de ruban de la même variante qui est en rapport étroit avec le IIe style. La monture lamée de bronze, en forme de brique, qui en fait partie⁶³ est un élément caractéristique des garnitures de ceinture gépides. — L'époque de la fabrication de ces pièces est le VIIe siècle. Leur contemporain analogue en

à faire ici à des imitations de pièces moulées et ciselées; et, selon les degrés publiés page 64 et suiv., l'époque de ces dernières serait le VIIe siècle.

⁶¹ Fettich, *Bronzeguss und Nomadenkunst*. Prague, 1929, pl. XI. 1—2, 3—4, 5. Ici déjà (p. 58) j'ai établi les rapports entre les montures à griffons du style avare et les monuments de l'époque avancée des Scythes en Russie Méridionale.

⁶² P. Reinecke, *Studien über Denkmäler des frühen Mittelalters*, Mitt. des Anthr. Ges. in Wien XXIX. (nouv. série XIX. v.) 1899, p. 44. (Nagyszentmiklós: IX. siècle: p. 45) place l'époque des trouvailles avares entre l'an 700 et la fin du IXe siècle. Trente ans plus tard, il maintient dans l'essentiel cette chronologie, mais il recule un peu le commencement et la fin de ce groupe de style: *Die Archäologische Hinterlassenschaft der Avaren*, Germania, 12, 1928, S. 89.

⁶³ M. von Roska: *Das gepidische Grabfeld von Veresmart, Marosveresmart Turda-Tordaaranyos, Siebenbürgen*, Germania, 18. cah. 2. p. 125. Les 17 trouvailles de tombeau provenant de fouilles avérées, publiées ici, sont fort instructives par rapport à la culture des Gépides. La littérature sur les lieux de trouvailles gépides en Transylvanie voir ibid. p. 130.

kapcsolatban áll a II. stilussal. A hozzátartozó téglalapalakú bronzlemezes veret (2) jellemző alkatrésze a gepida övfelszerelésnek.⁶⁵ A darabok készülésének kora a VII. század. A szíjvégnek egykorú analógiája Középmagyarországról a tiszaburai fogazott, II. stilusú töredék, amelyen még a mezőbándi aranygyűrű üvegberakása is előfordul.⁶⁶ A 36. képen sorozati összeállításban mutatom be, hogy milyen irányzatok szerepelnek a gepida és rokon szíjvégformákkal kapcsolatosan. A szelevényi szíjvég (36. kép 4) a csuklós megoldás leegyszerűsített példája. A többinél szegecseléssel történt a megerősítés. A 36. kép 5 alatti aranyszíjvégen tiszta II. stilusú állatmotívum a díszítő-elem; a szíjvég széleének profilozása jellemző erre a körre (2—4, 6—9). E példány kora a VI. sz. vége, esetleg VII. sz. eleje. A 36. kép 10 példány az avar sima szíjvégek körével is összefügg (l. 30. kép 1). Felső része a keresztben felforrasztott, kannelirozott szalagot utánozza. Maga a szíjvég-alak is onnan származik (oldalak profilozása hiányzik!). A megerősítés azonban tipikus: a felső rész teljes szélességében ketté válik a szíj befogadására (ilyenek a közölt sorozatban az 1—3, 6—12 darabok). Néha az alsó lemez letörik (például itt a 8. sz.-nál) és külön felszegezett, vagy forrasztott lemezzel pótolják (ilyen például itt a 12. sz. darab és a 31. kép 1 alatti töredék). E szíjvégek tekintélyes része nyugati germán területekről származó import (sorozatunkban 6—9 és 11. sz. darabok). A 12. sz. darabon az avar fémművesség hatása ugyancsak meglátszik. E sorozat tehát egyuttal tanúbizonysága annak is, hogy az avar birodalom már legkorábbi időkben a legszorosabb kapcsolatban állott a nyugati germán területekkel. A kölcsönhatások mindkét részen megvoltak. Az Alföldi által ismertetett anyagon kívül (ESA, IX. 286. skk. o.) a *kelheimi* sírmező 48. sírleletét említem meg, amennyiben az övgarnitúra két fődarabja, az ezüstlemezes szíjvég és a

Hongrie centrale est le fragment appartenant au IIe style, trouvé à Tiszabura, sur lequel la lame de verre semblable à celui de la bague d'or de Mezőbánd, est encore visible dans la cloison.⁶⁴

Je démontre sur la série fig. 36 (p. 85) quels styles figurent en relation avec les bouts de courroie du cycle des Gépides. Celui de Szelevény (fig. 36, 4) est la réplique simplifiée des exemplaires à gonds. Le bout de courroie en or fig. 36, 5, est orné d'un motif animal du style II absolument pur; ici le profil du bord est caractéristique de cette époque (2—4, 6—9). La date en est la fin du VIe et le commencement du VIIe siècle. L'exemplaire 10 de fig. 36 est en relation avec le cycle des bouts de courroie avars sans ornements (fig. 30, 1). Sa partie supérieure imite un ruban cannelé, soudé en travers. La forme même du bout de courroie est de cette provenance (le profilage des côtés manque!). La façon de l'attache est typique: la partie supérieure se fend en deux dans toute sa largeur pour recevoir la courroie (comme les pièces publiées dans la série sous les Nos 1—3, 6—12). Parfois la plaque de derrière est brisée (p. ex. ici No 8) et on la remplace par une petite lamette clouée ou soudée à sa place (p. ex. ici No 12, et le fragment 1 de fig. 31). Une partie considérable de ces bouts de courroie est d'importation occidentale germanique (dans cette série les Nos 6—9 et 11). Sur No 12 on reconnaît aussi l'influence de la métallurgie avar. Cette série sert donc à prouver que le règne, dès les premiers temps, était en relation intime avec les territoires germaniques occidentaux. L'influence est réciproque. Outre la matière commentée par Alföldi (ESA, IX, p. 289 et suiv.), je cite encore la trouvaille de la tombe 48 du cimetière de Kelheim, dont les pièces principales sont le bout de courroie en argent lamé et la boucle. Ces deux pièces se rangent dans la même série que les pièces semblables trouvées dans la tombe 292 à Abony (fig. 29, 1, 2).⁶⁵ La pointe de flèche caractéristique de cette trouvaille se retrouve aussi dans notre collection: Előszállás-Öreghegy, tombe 38, fig. 8, 3, en compagnie des montures de bronze germaniques fort caractéristiques: fig. 8, 7 et 8.

Dans la métallurgie avar refflorissante on remplace les motifs du II. style et ses dérivés par des griffons et autres motifs de tradition

⁶⁴ AH, 1, pl. I. 8a—8c.

⁶⁵ Th. Harster, *Das bajuwarische Reihengräberfeld bei Kelheim*. Praeh. Zeitschr. V. 1913. p. 243, fig. 9.

még ezt a datálást, de e stiluscsoport kezdetét és végét ekkor már valamivel korábbinak vélte: *Die archäologische Hinterlassenschaft der Avaren*, Germania, 12, 1928, 89. o.

⁶⁶ M. von Roska, *Das gepidische Grabfeld von Veresmart-Marosveresmart Turda-Tordaaanyos, Siebenbürgen*, Germania, 18, 2. füzet, 125. o. Az itt közölt, hiteles ásatásból származó 17 sírlelet igen tanulságos képet nyújt az erdélyi gepida kultúráról. A mezőbándi anyaghoz járulnak itt pajzsdudorok és kétélű kardok, mint az *alattyáni* 13. sírban. Az erdélyi gepida lelőhelyek irodalma: u. i. 130. o.

⁶⁶ AH, 1, I. t. 8a—8c.

csat az abonyi 292. sír megfelelő darabjaival állítható egy sorba (29. kép 1, 2).⁶⁷ A lelethez tartozó jellegzetes nyílcsúcsforma a mi anyagunkban is előfordul: Előszállás—Öreghegy, 38. sír, 8. kép 3, mégpedig jellegzetes germán bronzveret kíséretében: 8. kép 7. E magyarországi kör nyugati és északi rokonsága óriási nagy. Az ott előforduló keleti elemek földerítése érdekében szükséges volna az anyag revideálása. A római eredetű elemeket az eddigi kutatás jobban kidomborította.⁶⁸ A fellendülő avar fémművességben a II. stilusú és azzal rokon motívumok helyére a déloroszországi hellenisztikus-

gréco-scythe. Le meilleur exemple en est la garniture de bronze fort connue de Szeged,⁶⁶ sur la monture à gonds de laquelle on voit encore l'ornementation poncée. Sur la partie triangulaire de la boucle et sur les montures de ceinture en forme de briques et à suspension on a conservé l'ancienne ponçure du cycle gépide, mais pour remplir les champs on a employé le motif du griffon. Le mécanisme à gonds des grands bouts de courroie est également fréquent chez les Avars comme chez les Gépides. À la place des motifs d'animaux germaniques des montures encadrées en forme de brique, le

35. kép. Korond-Firtos (a Székely Nemzeti Múzeumban, Sepsiszentgyörgy)
Fig. 35. Korond-Firtos (dans le Musée National Sicule, Sfântu Gheorghe)

szkíta hagyományok a griffalakokat és más rokon motívumokat ültetik. Legjobb példája ennek a jól ismert szegedi bronzgarnitúra,⁶⁹ amelynek csuklós szíjvégén még a poncolás is megvan. A csat háromszögletes vereti részének és a téglalapalakú csüngős övvereteknek kerete az ősi, gepida körben otthonos poncolást megtartotta, térkitöltő motívum gyanánt azonban a griffet alkalmazta. A csuklós szerkezet a nagyszíjvégeknél körülbelül ugyanabban az arányban szerepel az avar fémművességben, mint a gepidában. A téglalapalakú, keretes veretek germán állatmotívuma helyére lép az avarkor új

motif du griffon commence à dominer à l'époque de la renaissance du style avar.⁶⁷

Cette renaissance remarquable par la richesse des motifs doit son inspiration aux traditions hellénistico-scythes venues non seulement de la Russie méridionale, mais aussi par voie directe de l'Asie Centrale, des territoires de la

⁶⁶ Hampel, III. 97. 9—12; 96. 7. Fettich, *Bronzeguss und Nomadenkunst*, Prague, 1929. pl. X, 4—9.

⁶⁷ Le motif avar du griffon et le type d'animal du II. style germanique sont la nouvelle interprétation du même griffon hellénistico-scythe. Dans l'art germanique, d'autres motifs antiques refléurissent à l'époque du IIe style, comme la tête de sanglier, des têtes d'animaux en face, motifs humains scythes etc. J'ai traité cette question en plusieurs endroits: AH, I. 4. suiv. AÉ, 1929. 85 suiv. *Der Schildbuckel von Herpály*, Acta Archaeolog. Kopenhagen, 240, suiv. Les motifs germaniques d'animaux étaient déjà connus au début de l'époque des Avars, dans leur domaine. ESA, IX. 308. De même les armes avars comme l'arc, les flèches apparaissent bien tôt dans les trouvailles des cimetières germaniques occidentaux: J. Werner, *Münzdatierte austrasische Grabfunde*, 1935. 55. suiv.

⁶⁸ Hasonló érdekes összeállítás a Holzgerlingeni alemann temetőről: *Fundberichte aus Schwaben*, 1926. XXIII. t.

⁶⁹ Th. Harster, *Das bajuwarische Reihengräberfeld bei Kelheim*, Praeh. Zeitschr. V. 1913, 243. o. 9. kép. — M. Hell, *Bajuwarengräber aus Liefering*. Wiener Prähist. Ztschr., Wien, 1932, 173. sk. 4. kép a 177. o-on.

⁶⁹ Hampel, III. 97. 9—12; 96. 7; Fettich, *Bronzeguss und Nomadenkunst*, Prága, 1929, X. t. 4—9.

stílusának föllendülésekor a griff-motívum és ez lesz uralkodó ezeken a vereteken.⁷⁰ Ez a föllendülő motívumkincs nemcsak a déloroszországi hellenisztikus-szkíta hagyományokból merített, hanem (közvetlenül és Belsőázsian keresztül) az iráni területek hellenizált kultúrájából is, mint arról *Bronzeguss u. Nomadenkunst* könyvemben több helyen szóltam (l. még: AH, 21, 2. fejezetét). E motívumkincset részben hozták magukkal az avarok a fa- és csontfaragásokban a belsőázsiai őshazából.

Oroszország területén e korban szintén fellép a bronzöntés. Nagyszíjvégek palmetta-motívummal, csuklós csatok, csüngős és téglalapalakú övveretek ugyanazzal az ornamentikával szerepelnek. Legismertebb és legtipikusabb példájuk a *tomnikovi* temető egyik garnitúrája.⁷¹ Kercsből őriz az Ermitage kiváló darabokat. A *Csem-shai* gorodiscséről (vjatkai korm. glazovi ker.) van egy csuklós csat a kazáni múzeumban. Egy kiváló példányt szerzett Oroszországból a berlini Museum für Völkerkunde.⁷² A Diergard-gyűjteményben is találkoztunk egy érdekes garnitúrával, mely nagy, sima öntött szíjvégből, félhold- és címer-alakú övveretekből (5, illetőleg 10 darab) és egy díszes, csuklós csatból áll (jelenleg a kölni múzeumban). E csoport jelentőségét mutatja az a körülmény, hogy Oroszországban messze területeken elterjedt. A kereskedelmi forgalom még Permiába is felvitte ezeket. *Gorbujata*-ból őriz a permi múzeum egy garnitúrát, mely kilenc téglalapalakú öntött övveretből, egy címer-alakú áttört palmetta-díszű övveretből (eredetileg csuklós volt, jelenleg töredékes) és egy tömör öntésű csatból áll.

E bronzöntvények jelentősége mindaddig homályos volt előttem, míg nem volt módomban

sphère culturelle hellénisée de l'Iran, comme je l'ai déjà démontré dans mon livre : *Bronzeguss und Nomadenkunst* (voir le chap. 2 de AH, 21). En partie les Avars ont apporté ces motifs de leur patrie originaire du Centre de l'Asie sur des sculptures en bois et en os.

La métallurgie florissante du bronze apparaît simultanément en Russie. De grands bouts de courroie à motif de palmettes, des boucles à gonds, des montures de ceinture en forme de brique et à suspension sont décorés des mêmes motifs. L'exemple le plus connu et le plus caractéristique est l'une des garnitures trouvée au cimetière de *Tomnikov*.⁶⁸ Le musée de l'Ermitage possède plusieurs pièces exquises provenant de *Kertch*. Dans le Musée de Kasan se trouve une boucle à gonds provenant de *Gorodishe Chem Shai* (Gouvern. de Vjatka, dép. Glazov). Un exemplaire fort beau a été acheté à la Russie par „Museum für Völkerkunde“ de Berlin.⁶⁹ Dans la collection Diergard nous voyons aussi une garniture intéressante, qui se compose d'un simple grand bout de courroie moulé, de montures de ceinture en forme de demi-lune et d'écusson (5, resp. 10 pièces) et d'une boucle à gonds richement décorée, actuellement au musée de Cologne. L'importance de ce groupe est démontrée par son extension sur un vaste territoire de la Russie. Le trafic en a porté des exemplaires jusqu'à la contrée de Perm. Le musée de cette ville possède une garniture provenant de *Gorbunjata*, consistant en neuf montures de ceinture moulées en forme de brique, une ajourée en forme d'écusson, à motifs de palmettes (originellement à gonds, actuellement fragmentaire) et une boucle moulée et massive.

L'importance de ces moulures de bronze me paraissait indistincte jusqu'en décembre 1935, lorsque je fus à même d'étudier la matière des fouilles que A. V. Schmidt avait exécutées à *Nevolino* (contrée de Kama) en 1927, et qui se trouve conservée au Musée Anthropologique et Ethnographique de l'Académie des Sciences de l'USSR à Leningrad. Grâce à la permission que m'a complaisamment accordée la Direction, je peux non seulement reproduire ici le dessin non encore publié des trouvailles, mais on m'a aussi permis de me servir du procès-verbal des fouilles

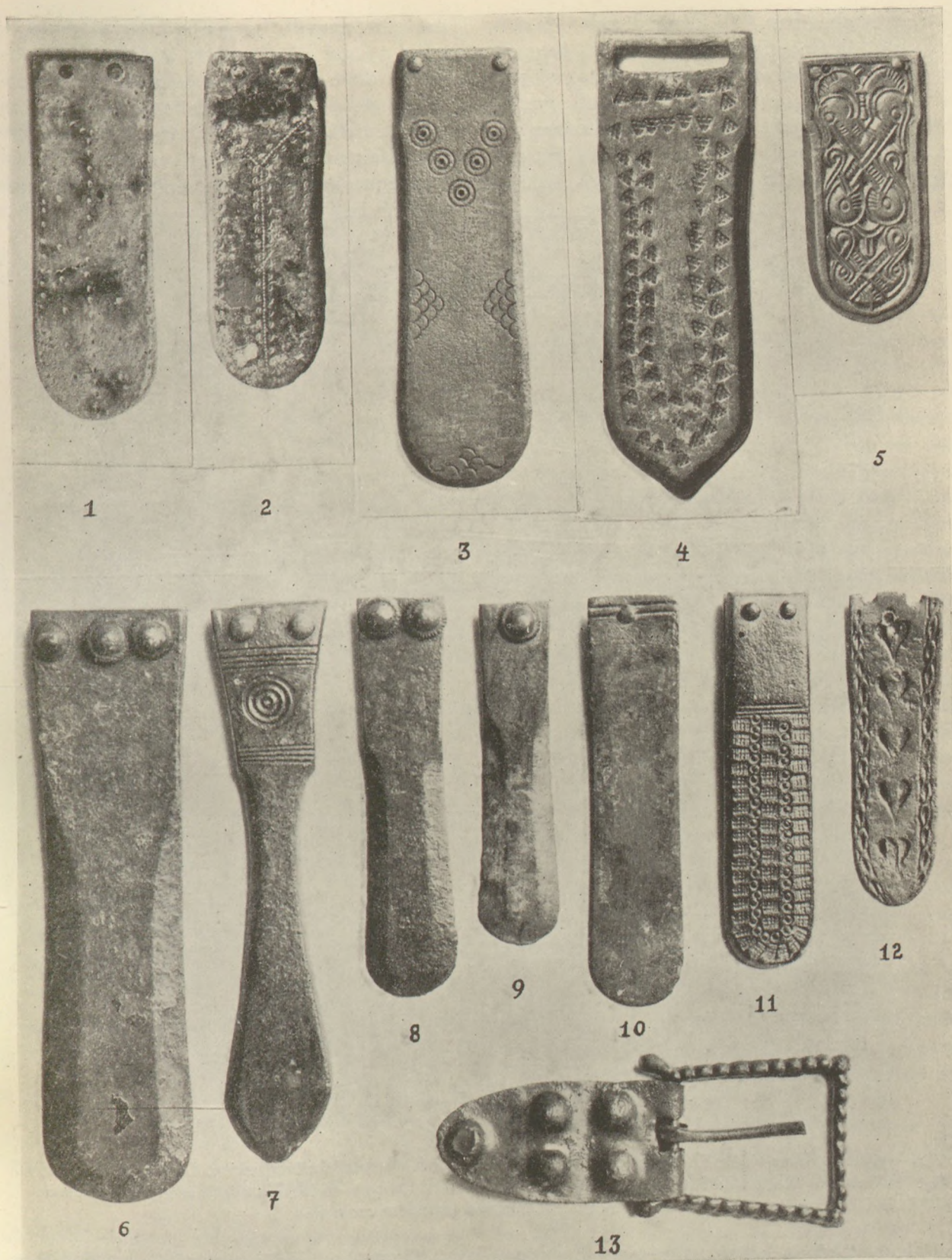
⁷⁰ Az avar griff-motívum és a germán II. stílus állattípusa ugyancsak a hellenisztikus-szkíta griffmotívumnak újabb megfogalmazása. A II. stílus virágzásának idején más ilyen ősi motívumok is felújulnak a germán művészetben (vadkanfej, frontális állatfejek, szkíta ember-motívum). A kérdést több helyen érintettem: AH, 1. 4. sk. o.; AE, 1929, 85. sk.; *Der Schildbuckel von Herpály*, Acta Archaeol., Kopenhagen, 240. sk. o. A germán állatmotívumok már az avarok elején ismeretessé váltak az avar birodalomban (ESA, IX, 308), viszont az avar fegyverek, mint pl. az íj, nyíl, szintén korán megjelentek a nyugati germán temetők mellékletei között: J. Werner, *Münzdatierte austrasische Grabfunde*, 1935. 55. sk. o.

⁷¹ Jastrebov, *Liadinskij i Tomnikovskij mogilniki Tambovskoj gubernij*, MAR, 1893, XIV. t. 8—12. Ki nem elégitő szöveg ehhez: 61. o.

⁷² W. Jenny, *Eine Bronzenschnalle aus dem Nordkaukasus*, Praehist. Zeitschr. XXIII, 1932, 270. sk. o.

⁶⁸ Jastrebov, *Liadinskij i Tomnikovskij mogilniki Tambovskoj gubernij*, MAR, 1893. pl. XIV. 8—12. Texte insuffisant à ce sujet p. 61. ibid.

⁶⁹ W. Jenny: *Eine Bronzenschnalle aus dem Nordkaukasus*, Praehist. Zeitschrift, XXIII, 1932, p. 270, et suiv.

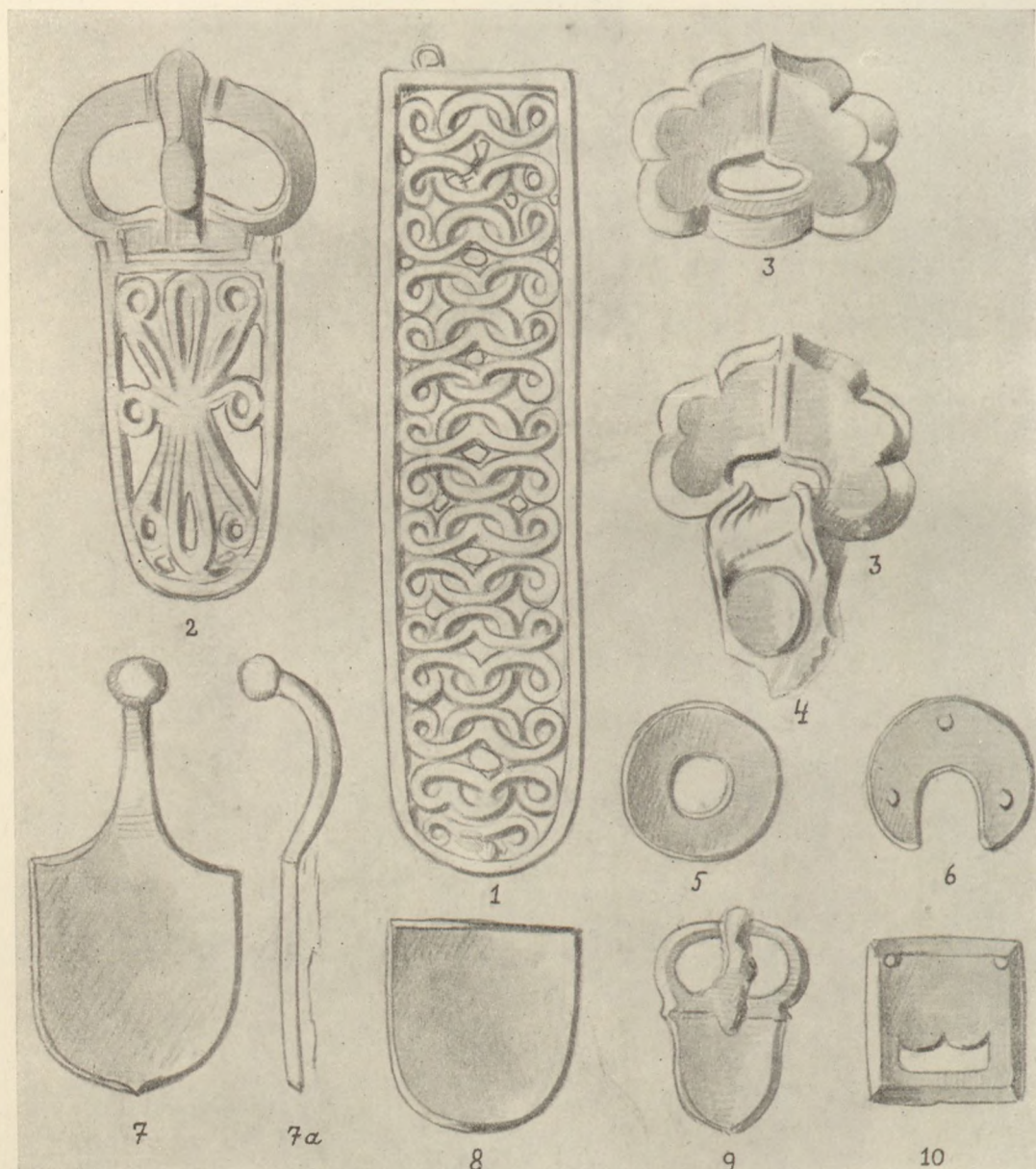

36. kép. 1: Dunapentele (= VIII. t. 31); 2: Gátér, 41. sír (= 23. kép 1); 3: Németsűrű (= 24. kép 1); 4: Szelevény (= 27. kép 1); 5: Magyarország, a Jankovich-gyűjteményből; 6–7, 9–13: Keszthely; 8: Abony (Pest m.), 326. sír (AÉ, 1906, 35. o.). A Magyar Nemzeti Múzeumban; term. nagys.

Fig. 36. 1: Dunapentele (= pl. VIII, 31); 2: Gátér, tombeau 41 (= fig. 23, 1); 3: Németsűrű (= fig. 24, 1); 4: Szelevény (= fig. 27, 1); 5: Hongrie, de la collection Jankovich; 6–7, 9–13: Keszthely; 8: Abony (com. de Pest), tombeau 326 (AÉ, 1906, p. 35). Dans le Musée National Hongrois; grandeur naturelle

1935. decemberében A. V. Schmidt-nek 1927. évi nevolinói (Káma-vidék) ásatásának anyagát az orosz Tudományos Akadémia Antropológiai és Etnográfiai Múzeumában (Leningrad) eredetiben tanulmányozni. Az igazgatóság szíves engedélyével nemcsak a publikálatlan leletek rajzát közölhetem, de még Schmidtnek ásatási

légué par Schmidt. Le temps me manqua pour étudier à fond cette matière importante. Je me bornerai donc à n'en citer qu'une trouvaille caractéristique de tombeau. Cette tombe, marquée du Numéro G-15, contenait des objets qui dénotent clairement qu'il s'agit d'un peuple nomade équestre. Les ossements sont presque

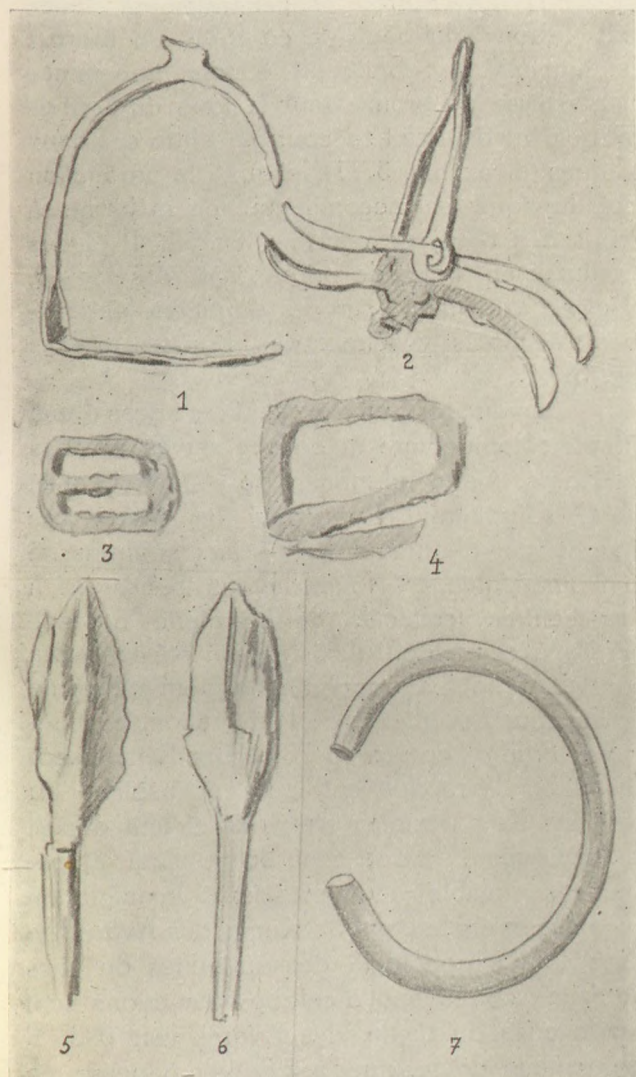

37. kép. Nevolino (Káma-vidék, Kungur-ker.), G-15 sír; az Orosz Tud. Akadémia múzeumában, Leningrad (term. nagys.)
Fig. 37. Nevolino (Region de Kama, arrondissement de Kungur), tombeau G-15; dans le Musée de l'Académie des Sciences de Leningrad (grandeur naturelle)

napló-hagyatékát is felhasználhattam. E fontos anyag kimerítő feldolgozására időhiány miatt nem törekedhettem. Azért itt csak egy jellemző sírleletet közlök. A szóbanforgó kultúra steppei lovasnomád jellegét ez a G-15 jelzésű sírlelet világosan elárulja. A csontok a kedvezőtlen ta-

complètement anéantis par suite des conditions défavorables du sol. Le squelette masculin gisait dans une tombe doublée de bois. Au bras droit un bracelet en bronze massif (fig. 38, 7). La ceinture était ornée de montures de formes variées. Sur le côté droit de la hanche se trouvait

lajviszonyok miatt csaknem teljesen elpusztultak. A férficsontváz fával kibélelt sírban feküdt. Jobb kezén tömör bronz karperec (38. kép 7). Az övet különböző alakú bronzveretek díszítették. A medence jobbjáról került elő a bronzcsat (37. kép 2), a váz baloldalán feküdt a nagy bronz szíjvég (37. kép 1), mellette hosszában a vaskés. A bordacsontok között feküdt 5 darab

38. kép. Nevolino (Káma-vidék, Kungur ker.), G-15 sír; az Orosz Tud. Akadémia múzeumában, Leningrad

Fig. 38. Nevolino (Région de Káma, arrondissement de Kungur), tombeau G-15; dans le Musée de l'Académie des Sciences de Leningrad

háromélű nyilcsúcs (38. kép 5–6) és egy bronzkampó (37. kép 7). Alább nagymennyiségű bronzveret, valószínűleg a lószerszám tartozékai (úgy látszik, a lószerszám az övveretekkel összekeveredett). Ugyanitt tűzcsiholó szerszám, vaszabla, kengyel és két vascsat (38. kép 1–4). A sír végében két gyöngy, a kengyelvas mellett vas-

la boucle en bronze (fig. 37, 2); du côté gauche du squelette se trouvait le grand bout de courroie en bronze (fig. 37, 1), à côté de celui-ci un couteau en fer. Entre les côtes on a trouvé 5 pointes de flèches de forme triangulaire (fig. 38, 5–6) et un crochet en bronze (fig. 37, 7). Plus bas, une quantité de montures de bronze, qui faisaient probablement partie du harnais de cheval. (Il paraît que les pièces de la ceinture étaient mêlées à celles du harnais.) Ici même, ustensile à feu, un mors en fer, un étrier et deux boucles en fer (fig. 38, 1–4). Au bout du tombeau, deux perles; à côté de l'étrier une hache en fer. Cette description correspond à celle de nos tombes avares de Hongrie. La caractérisation que nous donne Schmidt sur le cimetière est fort instructive: Les tombes n'étaient pas rangées systématiquement. On ne pouvait plus discerner leur forme à cause des conditions peu favorables du terrain. Pour cette raison il a fallu déblayer des carrés de terrain, et non des tombes. Sur 54 de ces carrés on en a pu rétablir indubitablement 28 tombes. Elles étaient munies d'un couvercle en bois (cercueil?). Les tombes d'hommes, de femmes et d'enfants étaient entremêlées. Une grande partie du cimetière a été abîmée par le ruisseau Irenja. Dans les tombeaux d'homme on a trouvé parfois des bracelets aux mains et des ornements de ceinture en argent ou en bronze sur le ventre. Généralement on trouvait à côté de la main gauche un couteau en fer, et près des hanches, à droite ou à gauche des instruments à faire le feu. Les vases se trouvaient placés près de la tête, ainsi que les pointes de lance et de flèche en fer, ces dernières ordinairement par groupes de 4–6. Quelquefois on les trouve aussi aux environs de l'abdomen. Dans plusieurs tombes on trouva des faucilles et des sabres. Aux pieds du squelette étaient placés le mors, les étriers, les boucles de bronze, une en fer, et les ornements de harnais.

Cette culture de nomades équestres se retrouve aussi en plusieurs endroits de la contrée de Kama. M. G. Khudjakov a eu l'obligeance d'attirer mon attention sur les fouilles exécutées en 1898, par A. Spicyn à Anikovskaja et à Brody (pays de Kama). L'Académie de l'Histoire de la Culture Matérielle (GAIMK) en prépare la publication maintenant, plus de 40 ans après leur découverte. Avec la permission de M. Khudjakov je suis à même de pouvoir publier ici (fig. 39) un sommaire instructif de ces fouilles.

fejsze. Ez a sírleírás ráillenék a mi avar sírjainkra is. Emellett tanulságos a temetőnek Schmidt-től származó jellemzése: A sírok nem feküdtek rendszeresen. Alakjuk a talajviszonyok kedvezőtlenessége miatt nem látszott meg. Ezért nem sírokat, hanem kvadrátokat kellett ásni. 54 kvadrát területen 28 sírt lehetett biztosan megállapítani. A síroknak fa-födele volt (koporsó?). Férfi-, nő- és gyermeksírok vegyesen fordultak elő. A temető nagy részét az Irenja patak tette tönkre. A férfisírokban a kezeknél néha karperec, a hason bronz, vagy ezüst övdíszek feküdtek. A balkéznel rendszeren vaskés, a bal, vagy a jobb csípőnél tűzcsholó szerszámok. Edény a fejnél szokott előfordulni, ugyanitt lándzsa és vasnyílcsúcsok, utóbbiak rendszeren egy csomóban: 4—6 darab, néha ugyanezek a hastájon. Szekerce és szablya több sírban fordult elő. A lábaknál zabla, kengyelpár, vascsat, bronzcsatok és kantárdíszítések.

A Káma-vidék más pontjain is fellépett a lovasnomádkultúra. M. G. Khudjakov volt szíves figyelmemet felhívni A. Spiczyn 1898. évi *anikovskajai és brodyi* (Káma-vidék) ásatásaira, amelyek eredményét közel 40 év múlva most készíti elő kiadásra a GAIMK. Khudjakov szíves engedélyével módomban van egy tanulságos összeállítást közölni a 39. képen. A jellegzetes avar növényi és figurális motívumok itt is bronzöntési technikával kapcsolatban tűnnek fel. A nagyszíjvég tömör öntésű bronzlap, hátul kissé homorúan öntve (ugyanúgy, mint azoknál a magyarországi avar szíjvégeknél, melyek két egyenlő lapból állanak, például itt: 32. kép 1). A szíj rendszerint a bronzszíjvég teljes hosszára rá van szegezve. Néha még egy sima bronz-bádogot is alkalmaztak a szíjvég teljes hosszában: a kettő között volt a szíj (például a 37. kép 1-nél). Ezt a fémművességet itt is kíséri a csuklós szíjvégforma (39. kép 4) és az áttört téglalap-veret (39. kép 6), sőt az utóbbi formára rákerül a bronzöntvények növényi ornamentikája (39. kép 7).

Kétségtelen, hogy a Káma-vidéken nagyobb mérvű avar megtelepedés emlékeivel van dolgunk. Ettől az anyagtól függetlenül, más úton ugyanacsak az avarok nyomát kereste M. G. Khudjakov a Káma-Volga vidékén.⁷⁸ Olyanféle lovasnomád gyűjtőtelepekre kell gondolnunk, mint amilyenek létezését V. Arendt mutatta ki

⁷⁸ M. G. Khudjakov, *K voprosu o proischoshdenij Čuvash*, Izv. Obsč. obslj. i izuč. Azerbaidshana, Baku, 1927, különlenyomat, 1—12. o.

Les motifs caractéristiques de l'art avar, les motifs végétales et animaux apparaissent ici aussi en rapport avec la technique de la moulure de bronze. Le grand bout de courroie est une plaque massive moulée en bronze, le revers un peu concave (comme chez les bouts de courroie avars trouvés en Hongrie, qui se composent de deux plaques égales, p. ex. ici: fig. 32, 1). La courroie est généralement clouée tout le long du bout de courroie en bronze. Quelquefois on appliquait encore une mince plaque lisse de bronze tout le long du bout de courroie et on fixait la courroie entre ces deux plaques (p. ex. fig. 37, 1). Ici aussi la production métallurgique est accompagné de la forme à gonds des bouts de courroie (fig. 39, 4) et des montures en forme de brique, ajourées (fig. 39, 6) et on voit même sur ces dernières les ornements à motifs végétaux des bronzes massifs (fig. 39, 7).

Sans aucun doute, ce sont les traces d'une grande colonie avar qu'on a retrouvés au pays de Kama. Indépendamment de cette trouvaille, M. G. Khudjakov a poursuivi les traces des Avars par d'autres voies — aux environs de la Kama-Volga.^{69a} Nous devons penser ici à des centres collectifs de cavalerie nomade pareils à ceux dont l'existence a été constatée par V. Arendt par rapport à la première partie de l'époque Lévédienne de la migration des Hongrois: *Studia Levedica*, p. 78 et suiv. Récemment j'ai établi le rapport entre la colonisation du pays de Kama par les Hongrois et leur départ de la Lévédie.^{69b} Une crise économique et politique semblable a dû provoquer la migration en masse vers le pays de Kama des Avars de Russie. La chronologie des antiquités du pays de Kama correspond à ce que nous avons écrit sur la crise du règne des Avars vers 680. Il n'y a aucun doute, que l'art de la production en bronze de Hongrie et celui du pays de Kama proviennent de la même source, et les différences de nuance entre les deux groupes apparentés ne proviennent que de leur séparation et développement indépendant consécutif. Même la forme de l'étrier et des autres ustensiles de fer est la même que celle que nous retrouvons dans le cycle des moulures de bronze trouvées en Hongrie

^{69a} M. G. Khudjakov, *K voprosu o proischoshdenij Čuvash*, Izv. Obsč. obslj. i izuč. Azerbaidshana, Baku, 1927, Extr. p. 1—2.

^{69b} *Metallkunst der landnehmenden Ungarn*, AH, 21, p. 33 et suiv.

a magyarság levediai korszakának első feléből : *Studia Levedica*. 78. sk. o. A magyarság nagyobb arányú megtelepedését a Káma-vidéken a levediai steppékről való elvonulással hoztam legutóbb kapcsolatba.⁷⁴ Hasonló gazdasági és politikai válság okozhatta az avarság oroszországi

(fig. 38, 1—6). On pourrait compléter ce groupe avec maintes pièces conservées dans les musées de Russie, tandis que vers l'occident c'est en premier lieu sur les territoires germaniques que s'est étendue l'influence de cette culture florissante, en prenant son chemin à travers la Hon-

39. kép. Káma-vidéki leletek (Anikovskaja, Gorbunjata és Brody), az Eremitage-ban ; term. nagys.

Fig. 39. Trouvailles de la région de Kama (Anikovskaja, Gorbunjata et Brody) dans l'Ermitage ; grandeur naturelle

elemeinek tömeges felhúzódását a Káma-vidékre. A Káma-vidéki régiségek időrendi adatai összhangban vannak az avar birodalomnak 680. körüli válságáról mondottakkal. A magyarországi és Káma-vidéki bronzöntvények mű-

grie. Dans la trouvaille de *Trimbach*, parmi d'autres objets il y a des bouts de courroie en bronze dont l'association avec la boucle de caractère „gépide“ et la monture carrée du même genre que les pièces analogues de *Dunapentele* est fort instructive,⁷⁰ de même que la trou-

⁷⁴ A honfoglaló magyarság fémművészete, AH, 21, 33. sk. o.

⁷⁰ Vierter Bericht der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte, Zürich, 1912. p. 204. fig. 72. Une pièce

vészete kétségtelenül közös forrásból származik. Csupán az elszakadás és a további külön fejlődés okozott árnyalati különbséget a két rokon csoport között. Még a kengyelforma és a többi vaseszközök formája is olyan, mint amilyen a magyarországi bronzöntvények körében szokott előfordulni (38. kép 1—6).

Az orosz múzeumokból még bizonyára sok más lelettel lehetne kiegészíteni ezt az emlékcsoportot. Nyugat felé elsősorban Magyarországon keresztül germán területeken lehet érezni ennek a virágzó kultúrának hatását. A *trimbachi* leletek között igen tanulságos leletegyüttesben találunk öntött bronz szíjvégeket „gepida” jellegű csattal és négyszögletes verettel, mint amilyen a dunapentelei 11. sírban (VI. t. 20) került elő.⁷⁵ Egyike a legtanulságosabbaknak az *Inzing*, 63. sírlelet (a berlini Mus. für Völkerkunde-ban). Az öntött nagyszíjvég és övgarnitúra mellett (mely utóbbi a dunapentelei 10. sír garnitúrájának típusát követi: IV. t. 3—5), előfordul az áttört bronzcsat (olyan típus, mint Szelevény: 27. kép 4) és egy jellegzetes csattípus, mely Reichenhallban, Magyarországon és a Dnepr-vidéken otthonos.⁷⁶

A szóbanforgó bronzöntvények Oroszországban zárt kört alkotnak. Azok a leletek, amelyeket a *Bronzeguss u. Nomadenkunst* 71. o. 7. képen Oroszországból és Ázsiából összegyűjtöttem, részben érintkeznek ezzel a csoporttal (l. ugyanott 7. kép 10). Egy részük közvetlen kapcsolatot mutat a magyarországi késői avar emlékekkel, amint arról ott részletesebben szoltam. A *minuszinski* medencében szintén fellépnek a csuklós, csüngős övveretek,⁷⁷ sőt Koreából griff-alakkal díszített garnitúrát ismerünk (i. m. 7. kép. 1—2). Az ott közölt anyaghoz kiegészítésül szolgálhat Szibériából egy *tasebai* kurgán-lelet garnitúrája, mely egy tömör arany-síjvégből, egy nagyobb és egy kisebb, szíj-alakú aranylemezes veretből, hat darab kerek, aranylemezes övveretből és egy tömör csat-

vaille du tombeau 63 d'*Inzing* (au Museum für Völkerkunde de Berlin). À côté du grand bout de courroie et de la garniture de ceinture moulée (cette dernière est du même type que celle de la tombe 10 de Dunapentele, pl. IV, 3—5), on trouve la boucle de bronze ajourée (du type de celle de Szelevény fig. 27, 4) et une boucle caractéristique, d'occurrence fréquente à Reichenhall, en Hongrie et au pays du Dnjepr.⁷¹

Les moulures de bronze en question forment en Russie un cycle fermé. Les trouvailles dont j'ai donné la description dans *Bronzeguss u. Nomadenkunst*, p. 71, fig. 7, recueillies en Asie et en Russie, se rattachent partiellement à ce groupe (v. ibid. fig. 7, 10). En partie elles sont en rapport direct avec les trouvailles de l'époque avar avancée de la Hongrie, comme je l'ai démontré en détail. Dans le bassin de Minoussinsk on trouve aussi des montures à gonds et à suspensions⁷² et nous connaissons même une garniture à motif de griffons provenant de la Corée (ibid. fig. 7, 1—2). Pour compléter la matière publiée dans cet ouvrage, je cite encore la garniture du kourgane de *Tasheba* (Sibérie) qui se compose d'un bout de courroie en or massif, d'une grande et d'une petite monture en lamé d'or, de la forme d'un coeur, de six pièces de montures lamées d'or rondes, et d'un cadre de boucle (?) massif.⁷³ Les montures de ceinture rondes jouent un rôle important dans les garnitures de moulures de bronze avares trouvées en Hongrie. Il est évident, d'après les dates sporadiques énumérées ici, que les territoires de la steppe étaient en rapport les uns avec les autres depuis les régions les plus occidentales jusqu'à l'extrême orient. La question se pose de savoir si c'étaient les caravanes des steppes qui ont transporté ces garnitures de la Russie en Orient, ou bien si elles ont leurs racines dans

semblable carrée, provenant de Tiszaújfalú, est conservée au Musée de Kecskemét. Les autres objets qui l'accompagnent sont: un simple bout de courroie en bronze lamé d'argent (fragmentaire) une simple monture de ceinture en forme de brique en lamé d'argent, des fragments de rosettes et d'ornements en forme d'écusson, repoussés et lamés avec et sans ornements. (Trouvaille de 1907, non publiée).

⁷¹ AE, XL. 1923—26, fig. 46, fig. 51, pl. III. 1—6.

⁷² Voir: *Metallkunst der landnehmenden Ungarn*, pl. XIX. 14. XX. 1—6.

⁷³ SMYA, XXVI. p. 62. Cette trouvaille consiste encore en une paire d'étriers de forme avar, richement ornés (type du tombeau 7 de Dunapentele: pl. II, 31) et d'un mors également riche, avec des fers en forme de S de chaque côté (le même type que celui de Szirák: Hampel, III, 68, tombe 38, 3).

⁷⁵ Vierter Bericht der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte, Zürich, 1912, 204. o. 72. kép. — Hasonló négyszögletes darabot őriz a kecskeméti múzeum Tiszaújfaluról. Hozzá tartoznak: ezüst- és bronzlemezből készült sima szíjvég (töredékes), téglalapalakú zárt, díszítetlen ezüstlemezes övveret, ezüstlemez, töredékes rozetta- és címeralakú préselt ornamentikával és ornamentika nélkül (1907. évi lelet, publikálatlan).

⁷⁶ AE, XL. 1923—26, 46, 51. kép, III. tábla 1—6.

⁷⁷ A honfoglaló magyarság fémművészete, XIX. t. 14, XX. t. 1—6.

keret(?)-ből áll.⁷⁸ A kerek övveretek a magyarországi avar bronzöntvényes garnitúrákban, mint ismeretes, nagy szerepet játszanak. A felsorolt szórványos adatokból is jól kitűnik, hogy a steppék területei a legnyugatibb részekről a legtávolabbi keletig kapcsolatban állottak egymással. Fölmerül a kérdés, hogy a steppék karavánjai vitték-e el Oroszországból keletre ezeknek a garnitúra-típusoknak ismeretét, vagy helyi tradíciókban gyökereznek azok Ázsiában? Vajon az avarok már magukkal hozták az ilyen övgarnitúráknak ismeretét Belsőázsziából? E kérdések beható vizsgálatához ma még nem rendelkezünk elég hiteles leletanyaggal Belsőázsziából s amit ismerünk, annak időrendi helyzete és összefüggései sem mindig világosak. Még a belsőázsiai avar őshaza fekvését sem ismerjük. Hogy mennyi az az elem, amit az avarok belsőázsiai őshazájukból a fafaragás és a bronzöntés technikáján és a motívumkincsen kívül magukkal hoztak, annak megállapítása külön tanulmányt igényel. A dunapentelei leletek helyének meghatározásánál ez másodrangú kérdés.

Fontosabb most az a körülmény, hogy a gepida kulturréteg nyomai kimutathatók a kurtigur környezetben is. A perescsepina lelet nagyszíjvégének (MAR, 1914. XIV. t. 48) felületbeosztása kétségtelenül erre a forrásra megy vissza: a két párhuzamos mező rekesz-mintázata rokon az említett tiszaburai üvegberakásos mintázattal. Ezenkívül megvan az áttört téglalapalakú övdíszítmény is,⁷⁹ továbbá a „gepida” csat, háromszögletes verettel (utóbbi darab publikálatlan). A gepida forrásból származó elemeknek azt a nagy szerepét, amely az albániai kincs övfelszerelésénél tűnik szemünkbe, itt nem találjuk.⁸⁰ Az albániai kincs azonban egymagában is elég bizonyosság arra, hogy a gepida fémművesség elemei tovább élnek az avarok második felében, ugyanúgy fennmaradnak akkor a perescsepina, kelegei és rokon emlékek körének egyes elemei, mint például az edényformák (kehely, rhyton), a csuklós szerkezetnek az a faja, mely a perescsepina nagy csatnál szerepel, vagy az álcatok vereti részének réteges felépítése.⁸¹

⁷⁸ SMYA, XXVI. 62. o. A lelethez tartozik még: diszes, avar típusú kengyel (olyan típus, mint a dunapentelei 7. sír töredékes kengyele; II. t. 31) és diszes za-la S-alakú oldalvasakkal (olyan típus, mint Szirák: Hampel, III, 68, 38. sír 3).

⁷⁹ MAR, 1914. XII. t. felül a második sorban.

⁸⁰ Strzygowski, *Altai-Iran*, Leipzig, 1917. V. tábla.

⁸¹ Lásd példa gyanánt a *hohenbergi* ismert övgarnitúra-darabok oldalának rajzát: AÉ, 1895, 250. o. l. tábl.

les traditions de l'Asie? Les Avars ont-ils apporté du Centre de l'Asie l'usage de ces ceintures? Nous ne possédons pas encore de trouvailles de l'Asie Centrale suffisamment importantes, pour pouvoir résoudre cette question, dont nous ne connaissons ni la chronologie ni la topographie. Nous ne connaissons pas même encore au juste la situation exacte de la patrie originaire des Avars en Asie Centrale. Il rentrerait dans le cadre d'une étude spéciale de définir l'élément que les Avars ont importé de l'Asie Centrale, outre la technique de la métallurgie et de la sculpture sur bois, avec leur trésor de motifs. Cette question est de second ordre par rapport à la définition de l'origine des trouvailles de Dunapentele.

Le fait que les traces de la couche culturelle des Gépides peuvent être suivies jusque dans le milieu kourigou, est d'une beaucoup plus grande importance. C'est à cette source qu'on peut rapporter la division de la surface du grand bout de courroie de Perešćepina (MAR, 1914, pl. XIV, 48). Le motif en cloisonné des deux champs parallèles est de la même famille que le cloisonné à lame de verre trouvé à Tiszabura, et déjà cité. Il y a aussi la monture de ceinture ajourée et en forme de brique et la boucle „gépide” à monture triangulaire (cette dernière non publiée).⁷⁴ Nous trouvons ici les traces du rôle important des éléments de source gépide qui nous saute aux yeux lorsque nous regardons les garnitures de ceinture du trésor d'Albanie.⁷⁵ Celui-ci cependant suffit en lui-même pour prouver que les éléments du cycle des trouvailles de Perešćepina, Kelegei et semblables persistent dans la seconde moitié de la période avar tout comme les éléments de la métallurgie des Gépides. Nous citons comme exemples de ces éléments les formes des vases (calice, rhyton), le type de boucle à gonds comme celui de Perešćepina, ou la fabrication en couches superposées des pseudo-boucles. Les sculptures en os à motifs ramagés de Dunapentele persistent dans les moulures de bronze du cycle avar (AÉ, 1908, p. 223, Győr, tombe 838).⁷⁶

L'époque qui suit la défaite des Gépides offre d'importants documents archéologiques sur

⁷⁴ MAR, 1914, pl. XII, deuxième ligne en haut.

⁷⁵ Strzygowski, *Altai-Iran*, Leipzig 1917, pl. V.

⁷⁶ P. ex. le dessin des pièces fort connues de la garniture de ceinture de Hohenberg, AÉ, 1895, p. 250 pl. I. et l'image en profil des bouts de courroie de la 155e tombe de Kiskőrös: Horváth, AH, 19, p. 47, fig. 9.

A dunapentelei indás csontfaragványok is tovább élnek az avar bronzöntvények körében: AÉ, 1908, 223. o. Győr, 838. sírból.

Az avarok kapcsolatának Erdéllyel jelen-
tekeny régészeti dokumentumai vannak a gepi-
dák meghódítása utáni korszakból. Az *erzsébet-
városi* préselőmintá régóta ismeretes.⁸² Újabban
két préselőminta került elő *Firtoson* (Udvarhely
m.): 35. kép. A gátéri 41. sír gepida övgarnitú-
rája után nem lehet meglepő, hogy viszont gepi-
da területen a lószerszámdíszeknek az a vál-
tozata fordul elő, amely éppen a gátéri temető
népénél volt ismeretes (AÉ, 1908. 331. o. 239.
sír b, 2). A firtosi kereszt-alakú préselőmintán
hasonló csillagminta fordul elő, mint a dunapen-
telei korongokon. Figyelemreméltó, hogy Firtos
a lelőhelye egy nagy arany éremleletnek, mely
több, mint 300 bizánci éremből állott.⁸³ Az öt-
vöseszközök jelenléte magyarázza meg Firtoson
a nagy arany mennyiség jelenlétét.⁸⁴ A mező-
bándi avar lovassír tehát nem áll izoláltan a VII.
századi Erdélyben. Az avar régiséganyag gepida
rétegének létezését a történeti források is alátá-
masztják. Az avar korból többször is hallunk
a gepidákról.⁸⁵

*

la és a kiskőrösi 155. sír szíjvégének oldalképét: Hor-
váth, AH, 19. 47. o. 9. kép.

⁸² AH, 1. VII. t. 3.

⁸³ Diculescu, *Die Gepiden*, 104. o.: u. o. irodalom.
A firtosi éremlelettel behatóan foglalkozik Ferenczi Sán-
dor, *Firtosvár aranyéremlelete*, Székelység, IV. évf. 7—8.
sz. A kevés megmaradt érem között a legfiatalabb Mau-
rikios, Tiberios és Heraklios, ill. Heraklios Konstantinos-
tól való. Az utóbbi érem veretési ideje a 620. körüli évek.
A kincs elrejtését a 630. körüli eseményekkel hozza kap-
csolatba.

⁸⁴ A firtosi aranyéremlelettel egykorú az akalani
(Kisázsia) kincs, mely bizánci aranyérmekből és egy ki-
váló stílusú övgarnitúrából (hiányos) áll. Az *akalani* lelet
övgarnitúrái a legjobb stílusú kora-avarkori hasonló kö-
zé tartoznak, a főnlaki analóg préselőminták (AH, 1. IV.
t. 1—6) egy fokkal romlottabbak. Az előbbiekkal együtt
talált 422 bizánci érem (utolsók Heraklios-tól!) datálása
is alátámasztja ezt a megállapítást. H. Zeiss datálása, mely
szerint Heraklios uralkodása idején, esetleg 626-ban ásták
el a kincset, túl korai. E datálásban úgy látszik Konstan-
tinápoly 626. évi avar ostromát vette alapul. (A. Matzu-
lewitsch rekonstrukciója, Sem. Kond. I, 139. oldalon ábra,
melyre Zeiss hivatkozik, téves). Az Alpoktól északra eső
temetők időrendi meghatározására egyébként helyesen utal
az akalani leletre. H. Zeiss, *Der Schatzfund von Akalan*,
Ein Beitrag zur Chronologie der Reihengräberfunde, For-
schungen u. Fortschritte, 1935, Nr. 2, 17. sk. o.

⁸⁵ Priskos bizánci vezér 601-ben a Tisza jobb part-
ján három békés gepida falut pusztít el: Lukinich, *Az
avar-görög háborúk történetéhez*, Történeti Szemle, 1914,
189. sk. o. Konstantinápolynak 626. évi ostrománál az a-

les relations des Avars avec la Transylvanie.
Le modèle d'*Erzsébetváros* est connu depuis
longtemps.⁷⁷ Tout récemment, on a trouvé deux
modèles à *Firtos* (com. Udvarhely, Transylvanie):
fig. 35. Après avoir vu la garniture de ceinture
gépide provenant de la tombe 41 de Gátér, on
ne s'étonnera pas de rencontrer par contre, sur
terrain gépide, la variante du harnais de cheval
en forme de croix qui était d'usage chez le
peuple enterré dans le cimetière de Gátér (AÉ,
1908, p. 331, tombe 239. C. 2). Sur le modèle en
forme de croix trouvé à Firtos, on voit le même
motif à étoiles que sur les disques de Duna-
pentele. Il est à remarquer, qu'on a trouvé à
Firtos un grand trésor de monnaies d'or, conte-
nant plus de 300 monnaies byzantines.⁷⁸ La
présence des ustensiles d'orfèvrerie explique la
grande masse d'or trouvée.⁷⁹ La tombe équestre
avare de Mezőbánd n'est donc pas isolée dans
la Transylvanie du VIIe siècle. Les sources
historiques corroborent aussi l'existence de la
couche gépide des antiquités avars. À l'époque
des Avars il est plusieurs fois question des
Gépides.⁸⁰ Les antiquités de l'époque de la mi-

⁷⁷ AH, 1. pl. VII. 3.

⁷⁸ Diculescu, *Die Gepiden*, p. 104. et littérature. S.
Ferenczi traite la question de la trouvaille de Firtos dans
son étude *Firtosvár aranyéremlelete*, Székelység, vol. IV.
7—8. Parmi le peu de pièces conservées, la plus récente
vient de Maurikios, Tiberios et Heraklios resp. Heraklios
Konstantinos. La date de cette dernière se situe aux en-
viron de l'année 620. Le trésor a été enseveli, selon lui,
à cause des événements de l'an 630.

⁷⁹ Le trésor d'Akalan (Asie Mineure) est contem-
porain de celui de Firtos. Il se compose de monnaies by-
zantines et d'une garniture de ceinture non complète, mais
de style exquis, et que l'on peut ranger à côté des meilleurs
de ce genre de l'époque avare. Les modèles analogues de
Fönlak (AH, 1. pl. IV, 1—6) sont d'un degré plus abîmés.
La date de 422 monnaies byzantines (les dernières datant
de Heraklios), trouvées avec ces derniers, corrobore cette
affirmation. Selon H. Zeiss, on aurait enseveli le trésor pen-
dant le règne de Heraklios, en 626. Ceci me semble trop
tôt. Il établit cette date en prenant pour point de départ
le siège de Constantinople par les Avars en 626. (La re-
construction de A. Matzulewitsch, Sem. Kond. I, p. 139.
citée par Zeiss, est erronée.) Du reste, Zeiss réfère juste-
ment à la trouvaille d'Akalan pour la définition chrono-
logique des cimetières du Nord des Alpes. H. Zeiss, *Der
Schatzfund von Akalan* (Ein Beitrag zur Chronologie der
Reihengräberfunde, Forschungen u. Fortschritte, 1935. N^o.
2. p. 17. et suiv.).

⁸⁰ Le capitaine byzantin, Priskos, détruit trois villages
paisibles des Gépides: Lukinich: *Notes sur l'histoire des
guerres avaro-grecques*, Történeti Szemle, 1914. p. 189 et
suiv. — À côté des Avars, aussi des Bulgares, Slaves et
Gépides prirent part au siège de Constantinople en 626. Theo-
phanes de Boor, 315 (Moravcsik, *Les sources byzantines*

A dunapentelei népvándorláskori emlékek tehát meglehetősen változatos képet tárnak elénk. A kor összes irányzatait megtaláljuk e fontos helyen, mely római kori nagy jelentőségét ekkor sem veszítette el. A közeli *Adonyban* előkerült préselőminta-lelet (I. II. fejezet 20. o.) ugyancsak rámutat e vidék nagy fontosságára. Az ötvössírok mindig fontos központok temetőin, vagy azok közelében fordulnak elő. Ilyen fontos terület volt Fejér megye déli része, ahol a három fejedelmi család-temetkezést találjuk egymás közelében: *Ozora* (Tóti pusztá), *Igar* és *Dunapentele* (lásd 1. szövegképet). A négy dunapentelei sírlelet ékszereinek legnagyobb része ilyen préselőmintákról származik. Ebbe a körbe vágó préselt készítmények nagy számmal szerepelnek Dunapenteléről (VIII. t. 1—4, 5—6, 7—8, 9, 10, 11, 12, 13—14, 15—21, stb.) és Fejér megyéből (5. kép 1—11; 11. kép 10, 11) s ezek között különböző leltőhelyekről azonosak is fordulnak elő. Egyes darabok, mint a VIII. t. 43 és 44 (5. kép 1—11) a *fönlaki*, illetőleg *kunszentmártoni* ötvössírok leleteiből ismereteseek. De magából Dunapentele határából is van ebbe a csoportba tartozó préselőmintánk: VIII. t. 45. Sajnos leletkörülményei ismeretlenek, de valószínű, hogy ötvössírból származik.⁸⁶ A VIII. t. 41—42 préselt szíjvégek e préselőmintának legközelebbi rokonai.

Hogy a gepida kerámika milyen mértékben hatott az avarkori keramikára, azt az anyag eredetiben való vizsgálata nélkül eldönteni lehetetlen. Amennyire Kovács István fényképes ábráiból megítélhetem, bizonyos kapcsolatok valószínűnek látszanak (i. m. 74. kép). Fejér megyében a kerámika is eléggé változatos. A 2. kép 12 alatti dunapentelei kifolyócsöves füleskorsó az előszállás-öreghegyi hasonló darabbal együtt (2. kép 11) kétségtelenül a germán világ

varok mellett bolgárok, szlávok és gepidák is résztvesznek. Theophanes, de Boor, (Moravcsikból, *A magyar történet bizánci forrásai*, 102. o.). — P. Reinecke, *Die archäologische Hinterlassenschaft der Avaren*, Germania, 12, 1928. 96. o. szerint a gepidák 600 után elveszítik népi önállóságukat, amennyire a leletekből az leolvasható. A gepida réteg továbbélését az általa idézett gátéri temetőn nem vette észre, bár a gepidák továbbélésére vonatkozó történelmi adatokra hivatkozik. — Az avarok (Paulus Diac. I, 27 szerint) kedvezőbbben bántak a gepidákkal, mint a longobardok, nem irtották ki, hanem szolgai állapotban tartották őket.

⁸⁶ E tömör bronzmag hátsó lapja sima, felső vége letörött, éspedig valószínűleg a hosszas használatban. A másik végén is használatból (kalapálás) eredő görbülés és felületi rongálódás nyomai láthatók. Hossza 5,2 cm, leltári száma 105—1910, 69.

gration trouvées à Dunapentele nous donnent un tableau fort varié. Nous retrouvons tous les styles à cet endroit important qui ne perdit rien de son prestige originaire de l'époque romaine. Les modèles trouvés dans son voisinage, à Adony, prouvent aussi l'importance de cette contrée (voir chap. II. p. 20). Les sépultures d'orfèvre se trouvent toujours dans les territoires appartenant à des centres importants. Un territoire semblable est la partie méridionale du Comitat de Fejér, où nous avons trouvé l'une près de l'autre trois sépultures de famille princière: *Ozora* (Tóti pusztá), *Igar* et *Dunapentele* (voir fig. 1 du texte). La plupart des bijoux de Dunapentele (pl. VIII, 1—4, 5—6, 7—8, 9, 10, 11, 12, 15—21 etc.) et du Comitat de Fehér (fig. 5, 1—11; fig. 11, 10—11) proviennent de tels modèles et parmi celles-ci il y en a de provenance variée. Certaines pièces comme celles publiées pl. VIII, 43 et 44 et fig. 5, 1—11 sont connues grâce aux trouvailles de sépultures d'orfèvre à *Fönlak*, resp. *Kunszentmárton*. Mais nous avons dans ce groupe un modèle provenant même de Dunapentele, pl. VIII. 45. Malheureusement les circonstances de cette trouvaille nous sont inconnues, mais en toute vraisemblance, elle provient d'une tombe d'orfèvre.⁸¹ Les bouts de courroie repoussés pl. VIII, 41—42, sont apparentés à un modèle, de la façon la plus proche.

Il nous est impossible de juger le degré d'influence que la céramique des Gépides exerça sur celle des Avars, sans pouvoir examiner la matière originale. Autant que je peux en juger d'après les reproductions photographiques d'Étienne Kovács, il me semble que certains rapports sont vraisemblables (ibid. fig. 74). Dans le Comitat de Fejér l'art céramique est assez varié. La cruche à anse et à bec en tuyau trouvée à

de l'histoire de Hongrie p. 102. Selon P. Reinecke, *Die archäologische Hinterlassenschaft der Avaren*, Germania, 12, 1928. p. 96.: les Gépides perdent leur indépendance nationale après 600, comme on peut l'établir selon les trouvailles. Il ne remarque pas la persistance de la couche gépide dans le cimetière de Gátér cité par lui, bien qu'il se référât aux données historiques prouvant la survivance des Gépides. Les Gépides furent (Paulus Diac. I. 27) mieux traités par les Avars que par les Lombards. Ceux-ci ne les exterminèrent pas mais les réunirent dans des villages et les tinrent en état de servitude.

⁸¹ Le revers de ce bloc massif est lisse, son bord supérieur est ébréché probablement par suite du long usage. À l'autre bout de cette pièce on remarque des traces d'usage et le bord est endommagé, probablement par suite de la martelure pratiquée. Il mesure 5,2 cm, et dans l'inventaire il est classé sous N° 105—1910, 69.

köréből származik.⁸⁷ Ezzel szemben a sárga edények (Előszállás-Öreghegyről egy darab, Előszállás-Bajcsihegyről 4 drb.: 3. kép 1 és Seregélyesről 1 drb.: 17. kép) a nagyszentmiklósi körrel állanak legszorosabb összefüggésben. Nem véletlen, hogy a négy dunapentelei vezérsírban egészen silány, kézzel gyúrt kerámiai anyag találtatott. Ugyanezt látjuk a tótipusztai fejedelmi sírleletben is.⁸⁸ A nagyszentmiklósi kincs edényeinek és rokon edényeknek utánzatai ekkor még nem léteztek, nem is létezhetek, mert a nagyszentmiklósi kincs művészetének magyarországi fellendülése azokban az időkben kezdődött, amikor a dunapentelei négy vezérsírt ásták. A cecei edények (15. kép) szintén elég durva technikát képviselnek. Valószínű, hogy itt a szláv befolyás nyomaival van dolgunk. E szegényes temetőn az avar kultúra nyomait látjuk, olyan anthropologiai anyaggal kapcsolatosan, melyben a mongol elem uralkodik.

*

A dunapentelei avarkori leletek régészeti elemzése tehát már magában véve is azt eredményezte, hogy itt az avarkor különböző népelemeinek emlékeivel állunk szemben. Legproblematikusabb a négy dunapentelei sírlelet ethnikai hovatartozása. Alföldi hajlandó odáig elmenni, hogy az avaroknak arany-, ezüst-, és bronzlemezes régiségcsoportját elsősorban a kutriguroknak tulajdonítja, szemben a griffes és indás bronzöntvényekkel, melyek az avarok tulajdonképpen ázsiai kultúráját képviselik.⁸⁹ A kutriguroknak csakugyan jelentékeny szerepük volt e kultúra kialakításában. Azonban a négy dunapentelei sír és a vele kapcsolatos régiségcsoport, amint a lelettárgyaknak fönti (47. sk. o.) meghatározásánál láttuk, annyi belsőázsiai elemet tartalmaz, hogy itt elsősorban a VII. századi avarokra kell gondolnunk, mint hordozókra. A négy dunapentelei sírnál a temetési rítus, a fegyverek és a használati eszközök, sőt részben még a díszítmények is, merőben idegenek a dél-oroszországi hunnkori kultúrától és annak oroszországi derivátumától és közvetlenül a belsőázsiai őshazára utalnak. Kétségtelenül a kutrigur körnek hatása nyilvánul meg a 12. sír fo-

Dunapentele, fig. 2, 12 provient du milieu germanique, tout comme la pièce analogue d'Előszállás-Öreghegy (fig. 2, 11).⁸² Par contre les vases jaunes, une pièce provenant d'Előszállás-Öreghegy, 4 d'Előszállás-Bajcsihegy (fig. 3, 1) et une pièce de Seregélyes fig. 17 sont en relation fort rapprochée avec le cycle de Nagyszentmiklós. Ce n'est pas par hasard que l'on a trouvé des objets en céramique, très primitivement façonnés à la main, dans les quatre tombes de chefs à Dunapentele. Le cas est analogue pour la sépulture princière de Tótipuszt. ⁸³ A cette époque l'art de Nagyszentmiklós n'existait pas encore, ne pouvait même pas exister, car la renaissance de l'art métallurgique de ce trésor a commencé en Hongrie à l'époque où les chefs avars furent ensevelis à Dunapentele. Les vases de Cece (fig. 15) représentent aussi une technique assez grossière. Probablement nous rencontrons ici des traces de l'influence slave. Ce cimetière pauvre contient les traces de la culture avar, jointes au matériel anthropologique de la race mongole.

*

L'analyse archéologique des trouvailles avars de Dunapentele a eu pour résultat qu'ici nous rencontrons les reliques des différentes peuplades de l'époque du règne avar. La provenance ethnique des quatre tombes de Dunapentele est la question la plus problématique entre toutes; M. Alföldi tend à attribuer en premier lieu aux Koutrigours les antiquités en l'ame d'or, d'argent et de bronze de cette époque, tandis que les objets de bronze à motifs de griffon et de rames seraient les représentants de la culture asiatique originaire des Avars.⁸⁴ En effet les Koutrigours jouaient un rôle important dans le développement de cette culture. Cependant les quatre tombes de Dunapentele et le groupe d'antiquités qui s'y rattache, contiennent tant d'éléments asiatiques, comme nous l'avons démontré lors de la description de ces objets (p. 47 et suiv.) que nous devons en premier lieu conclure en faveur des Avars, comme porteurs.

⁸² Kovács, ibid. p. 84. et suiv. fig. 21—29, p. 90 et suiv.

⁸³ Hampel III. p. 266 fig. 18. Ce dessin donne une idée fautive du vase, mais la description en est juste. „Thongefäss, roh, nicht auf der Drehscheibe gefertigt; ohne Ornament“: II, p. 351.

⁸⁴ A. Alföldi, *Zur historischen Bestimmung der Avarenfunde*, ESA, IX, 1934. p. 285 et suiv.; Germania, 16. 1932. p. 135.

⁸⁷ Kovács, i. m. 84. sk. o. 21—29. kép, 90. sk. o.

⁸⁸ Hampel, III. 266, 18; ez a rajz téves képet ad az edényről, ellenben Hampel leírása helyes: „Thongefäss, roh, nicht auf der Drehscheibe gefertigt; ohne Ornament“ — II, 351. o.

⁸⁹ A. Alföldi, *Zur historischen Bestimmung der Avarenfunde*, ESA, IX, 1934. 285. skk. o. — Germania, 16. 1932, 135. o.

gazásos arany mellboglárparján és rokon készítményeken. A kutrigurok közvetlen emlékeinek azonban nem a dunapentelei négy sírt és rokon sírleleteket (Madaras, Tóti-pusztá, Kunágota, Igar stb.) kell tartanunk, hanem azokat, amelyekben a hunnkori, déloroszországi rekeszes-granulációs fémművesség az uralkodó és amelyekben a belsőázsiai elemek háttérben vannak, vagy hiányzanak: az arany álcsatok, a perescsepini nagyszíjvég és nagy csat művességének körét és közvetlen leszármazottait. E származékformák között van egy széles réteg, melynek az otigur-kutrigur népelemekhez való tartozását legutóbb Horváth Tibor mutatta ki (AH, 19, 123. sk. o.). Ezek sima felületű ezüstkészítmények. Egyedüli ornamentikájuk az oldalak jellegzetes profilrozottsága és köralakú kivágások, melyeket kis egyenes vonal köt össze a darab szélével. A perescsepini lelet kultúrájából való származásukról és magyarországi összefüggéseikről Matzulewitsch szólt (Sem. Kond. I, 1927. 131. o.). Ennek a körnek nyugati kisugárzásai alemann területen, a haiflingeni temetőnek több sírjában fordultak elő.⁹⁰ Magyarországon mindenekelőtt a bócsai fejedelmi sírlelet számítható ide. A bócsai kard egyenes, egyélű, nehéz kard, valamint a kercsi kard is (20. kép). E darabok jól megkülönböztetendők az avar könnyű lovassági szablyától. Ugy látszik, hogy egyélű és kétélű kardok egyaránt tartoznak ebbe a pontusi körbe. A kercsi egyélű, nehéz kard aranyverete, amint arról fentebb, 55. o.-n szóltam, a déloroszországi hunn fémművességnek egyik legtipikusabb képviselője. Hasonló alakú szíjtartó fület találunk a csepeli leletben. A P-alakú fül külső mezejét itt rekeszmintázat tölti ki, a belső mezőben pedig két izolált, rovátkolt aranydróttal foglalt rekesz foglal helyet.⁹¹ A csepeli kard kétélű. A perescsepini lelet kardja olyan, mint a bócsai leleté: egyélű és egyenes. A kétélű kardok szintén nem ritkák a magyarországi avarkori emléktanyagban. Az említett csepeli kardon kívül a pápaúrdombi 1. sírban préselési technikában készült álcsatokkal együtt találjuk a kétélű kardot.⁹² Egy Keszthelyről származó példány Hampel könyvéből ismeretes (III, 146, 8). Legújabb

Le rite funéraire des quatre tombes en question, les armes et les ustensiles trouvés, même les ornements, sont complètement étrangers à la culture hunnique et à ses dérivés russes; ils dénotent tous une provenance asiatique centrale. On peut certainement constater l'influence forte du cycle koutrigour sur la paire de boucles en or dentelées, provenant de la tombe 12, et de ses semblables. Mais nous ne pouvons pas accepter les trouvailles des quatre tombes de Dunapentele et semblables (Madaras, Tóti pusztá, Kunágota, Igar, etc.) comme reliques directes des Koutrigours. Par contre, celles des trouvailles où prédomine la métallurgie du cloisonné et granulé de la Russie méridionale de l'époque des Huns, et où les éléments asiatiques sont au second plan ou bien manquent complètement — sont d'origine koutrigoure, comme par ex: les pseudo-boucles en or, le grand bout de courroie de Pereščepina, ainsi que la grande boucle de cette trouvaille et les objets dérivant directement de ce cycle. Parmi ces formes dérivées, Tibor Horváth a démontré tout récemment une profonde couche qui se rattache aux éléments ethnographiques des Otigours-Koutrigours (AH, 19, p. 123 et suiv.). Ce sont des objets en argent, de surface lisse. L'unique ornement en est le profil caractéristique des côtés, et des découpures circulaires, jointes aux bords par de petites lignes droites. Matzulewitsch fait mention de leur provenance du cycle culturel de Pereščepina et de leurs relations en Hongrie (Sem. Kond. I. 1927. p. 131). Le rayonnement de ce cycle vers l'ouest sur le territoire allemand aboutit à la trouvaille de plusieurs tombes du cimetière de Haiflingen.⁸⁵ En Hongrie, c'est avant tout la tombe princière de Bócsa qui se range sous cette catégorie. L'épée de Bócsa est une arme à un tranchant, droite et lourde, comme celle de Kerch (fig. 20). Il faut bien distinguer ces pièces des sabres légers de la cavalerie avar. Il paraît que des épées à un et à deux tranchants font partie de ce groupe pontin. La monture d'or de la lourde épée de Kerch, comme je l'ai remarqué p. 56, est un des objets les plus représentatifs de la métallurgie hunnique en Russie Méridionale. Dans la trouvaille de Csepel il y a une anse à courroie de forme semblable. Le champ extérieur de l'anse en forme de P est couvert de motifs cloisonnés, dans le champ

⁹⁰ Fundberichte aus Schwaben, 1930. XVI. t. 14—17, 22—26.

⁹¹ Arethuse, Paris, 1926, április, különlenyomat, 2. o. V. tábla.

⁹² Jankó László, A pápai avarkori sírleletek. AE, 1930, 126. o. 87. kép 16.

⁸⁵ Fundberichte aus Schwaben 1930, pl. XII. 14—17, 22—26.

pedig Horváth Tibor hozott be egy ilyen példányt Dunapenteléről (sajnos kísérő leletek nélkül).⁹³ Az ijjnak azt a fajtáját lehet a kutrigurok hagyatékának tekinteni, melynek végei nem szélesednek ki. Ellenben a dunapentelei 7. sír ijjlemezei az avarok belsőázsiai készletéhez tartoznak (l. főntebb 52. o. 12. megj.). A belsőázsiai formát a pontusi formától a kardoknak és szíjtartó füleinek területén is el lehet különíteni. A pontusi körzetbe kétféle főtípus tartozik: a kisméretű P-alakú fül (mint itt a kercsi: 20. kép) és egy nagyjából ugyanakkora fül, hátának két végén egy-egy kisebb, közepén egy nagyobb félkör-alakú kiemelkedéssel (mint a bócsai kard fülei, vagy a kunágotai leletben: Hampel, III, 260, 9—10). Ezekkel szemben a belsőázsiai változatot képviselik a nagyobb méretű fémkeretes szíjtartó fülek, mint Igar, 3. sír: AÉ, 1929. 9. t. 30—31, Tóti-pusztá: Hampel, III. 268, 12—13; az Altáj-vidékről, Srostkiból: AH, 16, VIII. t. 2. Ebből a belsőázsiai forrásból fejlődtek ki később azok a szablyák, melyeket Arendt tanulmányozott legutóbb: AH, 16, II. t., III. t. 1—3, IV. t. 13—14, VI. t. 1, 12. és végül a honfoglaláskori magyar szablyák szíjtartó füleinek formája.

A belsőázsiai avarok föllendülő fémművessége az első korszakban részben a pontusi körből merített. Ezért nehéz különbséget tenni e korai időkben kutrigur és avar között. A bizánci arany feldolgozásával párhuzamosan az avarok ezt a számukra új divatot virágoztatták fel a fémművességükben. E föllendülésnek az első lökést a nagymennyiségű bizánci arany adta.⁹⁴ A griff- és inda-motivumok művészete fémekben ekkor még nem élt. Kétségtelenül megvolt azonban fafaragásban, amint azt a nagysurányi szíjívvel és rokon darabokkal kapcsolat-

intérier il y a deux cloisons isolées, entourées de fils d'or à incisions.⁸⁶ L'épée à un tranchant de Perešćepina peut être considérée comme type des épées koutrigoures. Cependant les épées à deux tranchants ne sont pas rares parmi les trouvailles avares en Hongrie. Outre l'épée de Csepel, citée plus haut, on a trouvé dans la tombe 1. de *Pápa-Urdomb*, avec de pseudo-boucles en repoussé, une épée à deux tranchants.⁸⁷ Un exemplaire provenant de Keszthely est connu par le livre de Hampel (III, 146, 8). Tout récemment Tibor Horváth en a apporté un de Dunapentele (malheureusement sans trouvaille accessoire).⁸⁸ Quant aux arcs, on peut ranger parmi les reliques koutrigours ceux dont les bouts ne vont pas en s'élargissant. Les plaques d'arc du tombeau 7 de Dunapentele font partie de l'armement avar de l'Asie Centrale (voir p. 53, 12e annotation). On peut aussi distinguer sur les anses à ceinture des sabres et des épées la forme pontide de celle provenant de l'Asie Centrale. Le cycle pontin se partage en deux types principaux: l'anse en forme de P, de petite dimension (comme celui de Kerch: fig. 20) et une autre, de même dimension à peu près, à trois bosses demicirculaires sur le dos, celle du milieu étant la plus grande, comme les anses d'épée de Bócsa, ou celui de la trouvaille de Kunágota: Hampel III. p. 260, 9—20. Par contre la variante de l'Asie Centrale est représentée par les anses à courroie de plus grande dimension et à encadrement de métal, comme dans la trouvaille d'Igar, tombe 3: AÉ, 1929, pl. IX, 30—31; Tóti pusztá: Hampel, III, 268, 12—13; de la contrée de l'Altai, de Srostki: AH, 16, pl. VIII, 2. Les sabres que Arendt a étudiés récemment, dérivent de cette source du Centre de l'Asie. AH, 16, pl. II, pl. III, 1—3, pl. IV, 13—14, pl. VI, 1, 12, et enfin la forme des anses à courroie du fourreau des hongrois à l'époque de la migration. Ainsi le rang du développement qui le sabre de la tombe 7 de Dunapentele (pl. I, 1) s'occupe est nous après les considérations des sabres, resp. des épées claircé.

⁹³ Hossza 81 cm, ebből a markolatra esik 7 cm. A leltár adatai: lovas sírban találták. Még évekkel ezelőtt a vele talált kengyelpárral együtt egy dunapentelei lakoshoz került. Azóta a kengyelpár elkallódott, így az illető csak a kardot adhatta át a múzeum kiküldöttének Lelt. sz. N. 24—1935.

⁹⁴ E fémművesség bizánci kapcsolatairól szól László Gyula értekezése, *Adatok az avarok műipar ókeresztény kapcsolataihoz*, Budapest, 1935. Behatóan foglalkozik a préselt övgariturák egy bizonyos csoportjával („madárpár-motivum”) és nagyjából ugyanezen időmeghatározásokhoz jut. Figyelemre méltó a *szeged-öthalmi* lemez „halat tépő sas” motivumának elemzése: 38. sk. o., VII. sz. 1—1a. Azt hiszem, hogy a madár nyakán és szárnyának alsó részén látható „rovátkolt drót-utánzata” a fogazás körébe tartozó stíluslem: ez a Jankovich-aranyak „karmoló alakjának” stilizálására emlékeztet.

⁸⁶ Aréthuse, Paris, 1926. avril. brochure, p. 2. pl. V.

⁸⁷ L. Jankó, *Trouvailles des tombes avares de Pápa*. AÉ, 1930. p. 126. fig. 87. 16.

⁸⁸ Sa longueur mesure 81 cm, dont 7 pour la poignée. Les données de l'inventaire sont: Lieu de trouvaille, un tombeau équestre. Il y a des anneaux qu'elle se trouvait dans la possession d'un habitant de Dunapentele, ensemble avec une paire d'étriers. Cette dernière a été égarée depuis, donc c'est seulement l'épée qui a pu être déposée au Musée (N° de l'inventaire: 24—1935).

ban kimutattam.⁹⁵ A csontfaragás ugyanennek a kézművességi gyakorlatnak egy másik, kevésbé intenzív — ezért nem is oly nagy hatású — ága, amelyből az anyag tartóssága miatt mégis több maradt ránk, mint a fafaragásból. Ez utóbbinak alkotásai Magyarországon megsemmisültek. Ezt a gyakorlatot ma már csak a bronzba való átültetésből, a bronzöntvényekből van módunk megismerni. E bronzöntvények művészete úgy tűnik fel az arany-ezüstlemezkes művesség mellett, mint egy reakció, amely valószínűleg fordulópontot jelez az avar birodalom belső viszonyaiban. E változások valószínű okáról fentebb szóltam (81., 89. o.). A mi szempontunkból most itt az a lényeges, hogy e két emlékcsoport nem egykorú, az idősebb lemezkes-csoport elemei azonban folytatódnak a bronzöntvények korszakában, melynek kezdetét a VII. sz. utolsó három évtizedére tehetjük. Mindkét emlékcsoport alkotó elemei között szerepet játszik a germánosság művészete, ami az állandó kapcsolatok mellett, amelyről a történeti források szólnak, érthető. Ilyen előzmények után nem idegenszerű, hogy ennek az avar művészetnek egyes elemeit az avar birodalom összeomlása után más germán népek, az ekkortájban meginduló normannok átveszik, átültetik az észak-germán művészet sajátos stílusába s ezzel az Oseberg-művészet egyik alapját vetik meg. Erről részletesebben szól *A honfoglaló magyar-ság fémművészete* könyvem IX. fejezete.

A dunapentelei leletek kultúrtörténeti helyének meghatározásánál elsősorban az időrendi kérdések tisztázására törekedtünk. Csak ez lehet az alapja minden további lépésnek. E vizsgálatok alapján tehát az itt szóba került leleteket következőképpen osztályozhatjuk (l. még a 62. sk. o.-n közölt időrendi táblázatot is):

V. sz. (?) : VIII. t. 39—40 csontlemezek. Valószínűleg még a hunn kultúrának maradványai.

VI—VII. sz. : Az erdélyi gepida kultúra kifejlődésének ideje. Mezőbánd (25., 26. kép); Marosvörösmart (34. kép). Az avarok belső-ázsiai kultúrájának megjelenése. Egyebek mellett olyan avar lószerszámdísz-garnitúrák fellelőse és magyarországi továbbgyártása, mint Előszállás-Öreghegy, 28. sir (5. kép), Dunapentele, 10. sir (IV. t. 8—40), Dunapentele, szórvá-

⁹⁵ *Bronzeguss und Nomadenkunst*, IX. t. 1 felső részén a fafaragás nyomai; u. o. a 2. alatti darab szintén a fafaragás stílusát képviseli. Szöveg ezekhez: 49. sk. o.

La métallurgie renaissante des Avars de l'Asie Centrale puisait son inspiration en partie dans le cycle pontin. C'est pour cette raison qu'il est fort difficile de distinguer, à cette époque reculée, les Avars des Koutrigours. En possession des grandes masses d'or provenant de Byzance, les Avars commencèrent à cultiver l'orfèvrerie ce qui était alors une mode nouvelle chez eux.⁸⁹ Le motif du griffon et des ramages n'existait pas encore dans la métallurgie de cette époque. Mais ils se trouvaient sans aucun doute dans la sculpture sur bois, comme je l'ai démontré à propos du bout de courroie de Nagysurány et d'autres motifs apparentés à celui-ci.⁹⁰ La sculpture sur os est une branche moins importante de cette même industrie qui, pour cette raison, produit beaucoup moins d'effet — mais dont à cause de sa matière plus solide, il nous est parvenu un nombre plus considérable de reliques, que de la sculpture sur bois. Rien n'a été conservé de cette dernière en Hongrie. Nous ne pouvons l'étudier que d'après sa transplantation sur le terrain de la métallurgie, sur les moulures en bronze. À côté de l'art métallurgique à lamé d'argent et d'or, ces moulures en bronze font l'effet d'une réaction qui, selon toute vraisemblance, marque un changement dans les conditions intérieures du règne avar. J'ai mentionné les causes plausibles de ce changement ici-même, p. 81, 88. Ce qui nous importe maintenant, c'est le fait que ces deux groupes d'antiquités ne sont pas contemporains, mais que les éléments du groupe plus ancien, celui de la technique à lamé — survivent à l'époque des moulures de bronze, dont le commencement serait dans les trois dernières décades du VIIe siècle. L'art germanique joue un certain rôle dans les deux groupes, ce qui s'explique par

⁸⁹ La dissertation de Jules László nous renseigne sur les relations byzantines de cette orfèvrerie. *Contributi a rapporti antichi cristiani dell'Arte industriale dell'epoca Avara*, Budapest 1935. Il s'occupe surtout d'un certain type de garniture de ceinture (à motif de paire d'oiseaux) et conclut à la même chronologie. Il faut surtout remarquer l'analyse du motif de „l'aigle déchirant un poisson“ sur la plaque lamée de Szeged-Öthalom (p. 38 et suiv. pl. VII. 1—1a). Je crois que „l'imitation du fil-entaillé“ visible sur le cou de l'oiseau et sur la partie inférieure de l'aile est un élément de style qui rentre dans le cycle à dentelures; il rappelle l'animal griffant des pièces d'or de la coll. de Jankovich.

⁹⁰ *Bronzeguss und Nomadenkunst* pl. IX, 1, sur la partie supérieure des traces de sculpture sur bois. Ibid. No. 2 représente aussi le style de la sculpture sur bois. Le texte voir: p. 49 et suiv.

nyos leletek (VIII. t. 1—9, 10, 11, 12, 13—14; 15—21; 44). Nyugat felől már egész korán erős germán hatások érik az avar kultúrát: Előszállás-Öreghegy, 38. sir (8. kép 3, 7). Nyugati germán keramika: Előszállás-Öreghegy (2. kép 11), Dunapentele (2. kép 12). A kercsi kard kora (20. kép). A gepida sírokban gyakran szereplő bronz-, vagy ezüst-stílusok fellépnek avar sírokban is: Előszállás-Öreghegy 36. sir (7. kép 6; lásd: Mezőbánd, 174. sir: 26. kép 1). E korszak első feléből való a kunágotai avar sir. Középe tájáról a korond-firtosi lelet (35. kép).

A VI—VII. sz.-ok fordulója körüli időtől cca. 680-ig terjedő korszak: A nagy kutrigur aranykészletek keletkezésének ideje. Malaja Pereščepina, Kelegej, Tépe. A bócsai és pápai sírleletek. A pápai 1. és 2. sir leletei mutatják, hogy mily nehéz a szétválasztás az avar és kutrigur között (AÉ, 1930, 87. és 88. képek).

A VII. sz. közepé körüli évtizedek. Szentendre, Igar és a legkésőbbi Tóti-pusztá, stb. A madarai övgarnitúra (21. kép 1—18) használatának ideje. A vidini és adáliei préselő-minta (21. kép 19, 21) használatának ideje.

VII. sz.: A gepida formák és ornamentika térhódítása a Tisza-Duna vidéki és dunántúli avar területeken. Az adonyi ötvös-leletben a préselő-minták között feltűnik egy „gepida“ stílusú szíjvég (nem préselő minta!): Hampel, III. 284, 5; Gátér, 41. sir (23. kép); Németsűrű (24. kép); Szelevény (27. kép); Gátér, 51. sir (28. kép); Abony, 292. sir (29. kép).

VII. sz. utolsó évtizedei: A dunapentelei négy sir. Ezekkel párhuzamosan, tőlük függetlenül megindul a griffes-indás bronzöntés. A legkorábbi garnitúrák típusa: Előszállás-Bajcsihegy (10. kép).

VIII. sz.: A griffes-indás bronzöntvények virágzásának ideje. Dunapentele (VII. t. 1—8, VIII. t. 46); Előszállás-Bajcsihegy (11. kép 5—7); Sukoró (12. kép); Vajta (13. kép). A sárga edények készítésének divatja: Előszállás-Öreghegy (3. kép 1); Seregélyes (17. kép); Szebény, 93. sir (32. kép 35). — Részben e korba tartoznak az olyan szalagfonatos vésett (germán állatmotívumok geometrikus származékformái) övdiszítványok, mint Előszállás-Öreghegy, 18. sir (4. kép 2).

les rapports constants dont les sources historiques font témoignage. Selon ces prémices, il n'est pas étonnant qu'après la chute du règne avare, certains éléments de l'art des Avars aient été adoptés par d'autres peuples germaniques, tels que les Normands qui commençaient leurs incursions à cette époque. Ils transplantèrent ces motifs dans le style caractéristique des Germains du Nord et, par cela, fondèrent l'art d'Oseberg. J'en traite plus en détail dans mon livre sur l'art métallurgique des Hongrois à l'époque de la conquête, Chap. IX.

En cherchant à définir le rôle des trouvailles de Dunapentele dans l'histoire de la culture, nous avons tâché avant tout d'en rétablir l'ordre chronologique. C'est la base de toute recherche consécutive. D'après les études que nous venons de faire, nous pouvons donc classer ces trouvailles de la façon suivante (voir la table chronologique p. 64 et suiv.):

V. siècle (?): pl. VIII, 39—40, plaques en os probablement des restes de la culture hunnique.

VI-VII. siècles: Époque du développement de la culture gépide en Transylvanie, (fig. 25 et 26). Marosvörösmart (fig. 34). La culture avare de l'Asie Centrale pénètre en Europe. Entre autres on trouve des garnitures d'ornements de harnais avars et leurs imitations hongroises comme celle de Előszállás-Öreghegy, tombe 28 (fig. 5), Dunapentele tombe 10 (pl. IV, 8—40), trouvailles sporadiques de Dunapentele (pl. VIII, 1—9, 10, 11, 12, 13—14; 15—21; 44). Venant de l'occident, une forte influence germanique atteint très tôt déjà la culture avare: Előszállás-Öreghegy, tombe 38 (fig. 8. 3, 7). Céramique germanique occidentale: Előszállás-Öreghegy (fig. 2, 11), Dunapentele (fig. 2, 12). L'époque du sabre de Kerch (fig. 20). Le style („stilus“), d'occurrence fréquente parmi les objets trouvés dans les tombes gépides, se retrouve aussi dans les tombes avars: Előszállás-Öreghegy, tombe 36 (fig. 7, 6; voir: Mezőbánd, tombe 174, fig. 26. 1). La tombe avare de Kunágota date du commencement, tandis que la trouvaille de Korond-Firtos (fig. 35) date d'un peu plus tard, vers le milieu de cette époque.

Époque partant de la fin du VIe siècle jusqu'à 680: C'est ici que se rangent les grands services d'or des Koutrigours: Malaja Pereščepina, Tépe. Les tombes de Bócsa et de Pápa. Les tombes 1 et 2 de Pápa servent à prouver la difficulté qu'il y a à démêler les formes avars

de celles des Koutrigours (AÉ, 1930, fig. 87 et 88).

Les décades du milieu du VIIe siècle : Szentendre, Igar, Tótipusztá etc. La garniture de ceinture de Madara (fig. 21, 1—18). L'époque où les modèles d'Adalia et de Vidin étaient en usage (fig. 21, 19, 21).

VIIe siècle : L'ornementation et les motifs gépides se répandent sur le territoire avare entre le Danube et la Tisza et à l'ouest du Danube. Parmi les modèles à repousser de la trouvaille d'orfèvrerie à Adony on remarque un bout de courroie de style „gépide“ (et non un modèle à repousser): Hampel III, 284, 5. — Gátér, tombe 41 (fig. 23), Németsűrű (fig. 24), Szelevény (fig. 27), Gátér, tombe 51 (fig. 28), Abony, tombe 292 (fig. 29).

Dernières décades du VIIe s. : Les quatre

tombes de Dunapentele. Parallèle à ceux-ci — mais indépendamment — la moulure en bronze à griffons et ramages commence à se développer. Le type le plus primitif en est la trouvaille d'Előszállás Bajcsihegy (fig. 10).

VIIIe siècle : La haute floraison des moulures à griffons et ramages. Dunapentele pl. VII, 1—8, pl. VIII, 46 ; Előszállás-Bajcsihegy (fig. 11, 5-7), Sukoró (fig. 12), Vajta (fig. 13). Manufacture des vases jaunes : Előszállás-Öreghegy (fig. 3, 1), Seregélyes (fig. 17), Szebény, tombe 93 (fig. 32, 35). Les garnitures de ceinture à ornements de rubans tressés, et gravées (formes géométriques provenant des motifs animaux germaniques) se rangent dans cette époque : Előszállás-Öreghegy, tombe 18 (fig. 4, 2).

FÜGGELÉK

A FEJÉRMEGYEI LELETEK CSONTVÁZAI

Irta : *Bartucz Lajos*

A székesfehérvári múzeum lelkes igazgatója, Marosi Arnold, az elsők közé tartozik ama régészeink között, akik belátták, hogy az antropológián túl a magyar régészetnek is elsőrangú érdeke fűződik ahhoz, hogy az ásatások alkalmával előkerülő emberi koponyák és csontvázak minél nagyobb számban, minél jobb állapotban és minél hitelesebb módon mentessenek meg a tudomány számára. Ennek a komoly gyűjtő munkásságnak volt az eredménye a székesfehérvári rádiótelepi temetőből több mint tíz év előtt előkerült gazdag honfoglaláskori emberanyag, mely a honfoglalók faji összetételére vonatkozó ismereteinket új irányba terelte. És ennek eredménye most jórészt az a 42 koponyából és 33 csontvázból álló avar kori gyűjtemény, melynek tudományos megvizsgálásáról röviden itt számolok be.

Ami az avarok antropológiáját illeti, ugyan ma már hazánk különböző vidékeiről több száz csontvázból álló és teljesen jó megtartási állapotban lévő sorozatokkal is rendelkezünk (pl. Mosonszentjános, Kiskőrös, Üllő, Kiszombor, Kundomb, stb.), ez azonban távolról sem csökkenti ennek a kisebb, több lelőhelyre tagolódó és rosszabb megtartású anyagnak tudományos jelentőségét. Mert minél több lelőhelyről lesz adatunk, annál biztosabban állapíthatjuk meg hazánkban a történelem különböző szakjaiban élt népek rasszbeli összetételét, a bennük található rassztípusoknak elterjedését s azoknak a magyar nemzettest felépítésében való szerepét.

Ilyen kicsi, teljesen jelentéktelennek látszó csoportot alkot a *sukorói* avar temető antropológiai anyaga, amely mindössze három törött koponyából és egy hiányos csontvázból áll. Az arckoponyából mindegyiknél csupán néhány töredék van meg, ezért a rassztípusnak pontosabb

APPENDICE

LES SQUELETTES AVARES DU COMITAT DE FEJÉR

par *Louis Bartucz*

Le dévoué directeur du Musée de Székesfehérvár, M. Arnold Marosi, fut l'un de nos premiers archéologues qui comprirent l'immense intérêt qu'il y avait, non seulement pour l'anthropologie mais aussi pour l'archéologie hongroise, à ce que les crânes et les squelettes humains, découverts lors des fouilles, fussent rassemblés en aussi grand nombre, en aussi bon état et dans des conditions d'authenticité aussi favorables que possible afin de servir la science. Le résultat de son activité apparaît dans cette collection, composée d'un riche matériel humain, datant de l'époque de la conquête hongroise du territoire, trouvé, il y a une dizaine d'années, dans le cimetière situé aux abords de la station de T.S.F. de Székesfehérvár et qui a donné une nouvelle direction à toutes nos connaissances relatives aux éléments qui composaient la race des Hongrois conquérants. Et c'est en partie à son oeuvre qu'on doit la collection, datant de l'époque avar, comprenant 42 crânes et 33 squelettes, dont je veux brièvement donner ici un compte-rendu scientifique.

Pour ce qui est de l'anthropologie des Avars, nous avons à notre disposition toute une série d'ossements en parfait état et au nombre de plusieurs centaines, provenant de différentes régions de la Hongrie (p. e. Mosonszentjános, Kiskőrös, Üllő, Kiszombor, Kundomb etc.). Mais ceci n'enlève rien à l'importance scientifique de cette collection provenant de plusieurs endroits et qui n'est pas en aussi bon état. En effet, plus nous aurons de données provenant de différentes régions, plus nous pourrons établir avec sûreté la composition raciale des peuples qui ont vécu en Hongrie aux différentes époques de l'histoire, la répartition des types de race qui s'y retrouvent et le rôle qu'ils ont joué

meghatározásáról szó sem lehet. Így is megállapíthatunk azonban annyit, hogy mind a három koponya javakorbéli férfié s mindegyik az europid rasszkörbe tartozik. Bár szembetűnőbb mongoloid jelleg nem észlelhető rajtuk, mégis a 272. és 273. sz. koponyák a középhosszú és elég széles agykoponya, a gyengén fejlett csontos szemöldökív (arcus superciliaris) s az agykoponya körvonala, valamint a homlok alakja után ítélve legközelebb áll a keletbalti rasszhoz. Az elsőt a koponyajelző 82.58 (mérésenkeltlen rövidfejű), az utóbbin nem mérhető, de a meglévő részekből következtetve ez is a középfejűség és a hosszúfejűség határán állhatott. A hosszúcsontokból 165.5 cm életbeli testmagasságra következtethetünk. Ezekkel szemben a 274. számú koponya nagyfokú hosszúfejűsége által tűnik ki. Hosszúság-szélességi jelzője (70.31), a hátrafelé fokozatosan emelkedő koponyakörvonal, a keskeny, magas, kissé hátra hajló homlok, az erősen fejlett szemöldökívek (arcus superciliares), a kúpos nyakszirt stb. mind az északi rassz (homo nordicus) alakkörébe utalják.

Valamivel nagyobb anyag mentődött meg az Előszállás-Öreghegy-i temetőből, éspedig: 5 sérült koponya és 2 hiányos csontváz. Három koponyának az arca is elég jó állapotban van, miért is itt a rassztípusra biztosabb következtetést vonhatunk. Itt is feltűnő, hogy mind az öt koponya felnőtt férfié. Egy koponya (61/1931 sz.) az 1931-es, a többi az 1933-as ásatásból származik. Három koponya (30., 61. és 45. sír) határozottan rövidfejű 83.5, 84.9, 85.2 jelzőkkel, kettő (34. és 42. sír) középfejű (mesocephal). Három koponyán (42., 45. és 61. sír) az agykoponya hátsó szélessége, a csontos szemöldökívek fejletlensége, a homlok alkata, szélessége, a fossa canina lapossága, a járomcsontok alakja, a széles szájpád és fogsorív, a széles állkapocs mind a mongoloid rasszkörrel való szoros kapcsolatra utalnak, sőt a két utolsóban még a szibériai népekre emlékeztető arctoid bélyegek (kicsi, alacsony szemgödör, alacsony homlok, széles, lapos orrgyök, homorú orrhát, kicsi orrnyílás, melynek alsó széle fossa praenasalisba hajlik stb.) is észlelhetők; a többség (30., 34., 45. és 61. sír) azonban mégis inkább a keletbalti rasszal kapcsolódik. Keletre utal a 30. és 42. sz. sírok csontvázának kisközepes (162.4, 162.9 cm) termete is.

Ezek szerint az Előszállás-Öreghegy-i avar temetőben europid (keletbalti, taurid), mongoloid és arctoid rasszkeveredéssel van dolgunk, ami

dans la constitution des Hongrois en nation.

Un petit groupe, tout à fait insignifiant en apparence, est formé par la matière anthropologique du cimetière avare de Sukoró, composée en tout de trois crânes brisés et d'un squelette incomplet. La région faciale n'est pour tous les crânes qu'à l'état de fragment, c'est pourquoi il est impossible de fixer avec certitude quel est le type de la race à laquelle ils appartiennent. Tout ce que nous pouvons constater, c'est que les trois crânes sont des crânes d'hommes âgés et que tous rentrent dans le groupe europide. Bien qu'on n'y puisse apercevoir aucun caractère mongoloïde apparent les deux crânes 272 et 273 ont, d'après la forme de la boîte crânienne, le faible développement de l'arcus superciliaris, le contour de crâne et la forme du front, surtout des rapports avec le race Orientale. L'indice céphalique du premier est 82.58 (brachycephal), l'autre ne peut être mesuré mais en tirant toutes les conséquences des fragments que nous en possédons il est à la limite des types mesocephal et dolicephal. Le squelette nous permet d'établir que le corps devait avoir en vie 165.5 cm. Par contre le crâne N° 274 se distingue par sa longueur. L'indice céphalique (70.31), le contour du crâne, le front étroit et haut, un peu courbé en arrière, l'arcus superciliaris fortement développé, la nuque en forme de cône etc. tout ceci nous indique la race nordique (homo nordicus).

On a pu sauver une matière un peu plus considérable du cimetière d'Előszállás-Öreghegy: c'est à dire 5 crânes endommagés, et deux squelettes incomplets. La partie de la figure de trois des crânes est en assez bon état ce qui nous permet d'en déduire avec plus de sûreté à un type de race. Il est frappant de voir qu'ici aussi les 5 crânes sont ceux d'hommes adultes. L'un des crânes (61/1931) provient des fouilles de 1931, les autres de celles de 1933. Trois crânes (tombeaux 30, 45, 61) sont indubitablement de type brachycephal avec les indices 83.5, 84.9, 85.2; deux (tombeaux 34 et 42) sont mesocephals. Sur trois des crânes (42, 45 et 61) la largeur du derrière de la boîte crânienne le manque de développement de l'arcus superciliaris, la construction du front, sa largeur, le caractère plat de la fossa canina, la forme des malaires, le large palais, la large mâchoire indiquent une étroite parenté avec le groupe des races mongoloïdes et même les deux derniers portent des caractères arctoïdes qui nous rappel-

temetőnket embertani szempontból a kiskőrösi és üllői avar temetőkkel hozza bizonyos kapcsolatba.

Még nagyobb antropológiai anyag került elő az *Előszállás-Bajcsihegy*-i avar temetőből, ahonnan 17 koponyát és 5 csontvázat vizsgálhattam meg. Ezek közül 5 csontváz és 8 koponya datált, tehát régészetileg azonosítható, ellenben 9 koponya jeltelen. Különbség az eddig ismertetett két temető anyagával szemben az, hogy itt már női csontvázak is fordulnak elő. Az öt csontváz közül kettő, a 17 koponya közül négy nőé volt. A két női csontváz termete 140 és 153.5 cm, a három férfié pedig 155.1, 163.1, 163.8 cm. A koponyák nagyobb része 60⁰/₀ rövidfejű (brachycephal), 30⁰/₀-a középfejű (mesocephal), de már egészen a hosszúfejűség (hyperdolichocephal) 67.37 jelzővel. A pontosan mérhető tíz koponya hosszúság-szélességi jelzőjének középértéke (79.38) az üllői (79.66) és mosonszentjánosi (79.12) avar temetőkre nyert közép jelzőértékek között foglal helyet. Két koponya feltűnően mongoloid rasszjellegű s egyikük a mosonszentjánosi A. típussal, másikuk a mosonszentjánosi B. típussal rokon. Három koponyán szembetűnőbben, két koponyán elmosódottabban primitív arctoid bélyegek (keskeny, alacsony, rézsútos homlok, gyenge arcus superciliaris, igen alacsony, kicsi szemgödör, rövid, homorú orrhát, fossa praenasalis, a felső állcsont fogmedri részének előreállása (prognathia alveolaris) észlelhetők. Két-két koponya a turanid és taurid rasszskörrel tüntet fel hasonlatosságot, egy nordid jellegű, négyen pedig a keletbalti rassz bélyegei ismerhetők fel. Az *Előszállás-Bajcsi-hegy*-i avar temető tehát a benne előforduló rasszelemek tekintetében sok hasonlatosságot tüntet fel a kiskőrösi, üllői és mosonszentjánosi temetőkkel.

Előszállásról a székesfehérvári múzeum 1929. évi ásatásaiból is kaptunk 7 koponyát és 5 csontvázat. Ezek igen sikerültek ugyan s a fenttárgyalt két előszállási avar temetővel való kapcsolatukat sem ismerem, teljesség kedvéért mégis ismertetem őket röviden. A hét koponya közül kettő nőé, 5 férfié; négy (13., 14., 15. és 23. sír) középfejű (mesocephal), három pedig (4., 24. és 426/1929 sír) mérsékelten rövidfejű (brachycephal). A hét koponya jelzőjének középértéke (79.81) a mesocephalia felső határán foglal helyet. Négy férfi-csontváz valószínű életbeli testmagassága: 160.5 cm (4. sír), 163.25 cm

lent les peuples sibériens (orbites petits et bas, front bas, racine du nez large et plate, dessus du nez concave, une petite ouverture nasale dont la partie inférieure penche vers la fossa praenasalis). La majorité (tombeaux 30, 34, 45 et 61) apparait pourtant plutôt en contact avec la race orientalo-baltique. La taille des squelettes (162.4 et 162.9 cm) des tombeaux 30 et 42 nous indique l'Orient.

D'après cela, il s'agit dans le cimetière avare d'*Előszállás-Öreghegy* d'un mélange de races europides (orientalo-baltiques, taurides) mongoloïdes et arctoïdes, ce qui établit, du point de vue de l'anthropologie, un certain rapport entre notre cimetière et les cimetières avares de Kiskőrös et d'Üllő.

C'est un matériel anthropologique d'une beaucoup plus grande richesse encore qui a été recueilli dans le cimetière avare d'*Előszállás-Bajcsihegy* où 17 crânes et 5 squelettes ont été soumis à mon examen. Parmi ceux-ci, 5 squelettes et 8 crânes datés, par conséquent pouvant être classés du point de vue archéologique, les 9 autres dépourvus de signes. La différence ici avec les deux cimetières déjà cités consiste en la présence de squelettes féminins. Deux des cinq squelettes et quatre des dix-sept crânes appartenaient à des femmes. La taille des deux squelettes de femmes atteint 140 et 153.5 cm, celle des trois hommes 155.1; 163.1; 163.8 cm. La plus grande partie des crânes (60⁰/₀) est de caractère brachycephal, 30⁰/₀ mesocephal, mais déjà à la limite du dolichocephal et l'un des crânes est déjà hyperdolichocephal avec l'indice 67.37. La valeur moyenne de l'indice céphalique est de 79.38, c'est à dire qu'elle se place entre celle des cimetières avares d'Üllő (79.66) et celle de Mosonszentjános (79.12). Deux des crânes portent d'une manière éclatante les caractères de la race mongoloïde, l'un est en parenté avec le type A de Mosonszentjános, l'autre avec le type B. Trois des crânes montrent d'une façon éclatante et deux d'une façon atténuée des marques arctoïdes primitives (front étroit, bas, allant un peu en biais, arcus superciliaris faible, orbite très basse et petite, fossa praenasalis courte et concave; on peut remarquer que la partie supérieure de la mâchoire est en saillie (prognathia alveolaris). Dans chaque groupe, deux crânes montrent une ressemblance avec les caractéristiques des races touraniennes et taurides, l'un est de caractère nordide, quatre portent la marque de la race orientale-baltique. Le cime-

(13. sír), 160.16 cm (14. sír), 166.0 cm (23. sír); egy női csontvázé 157.26 cm (24. sír). Tehát két egyén nagyközepes, három pedig kisközepes termetű. Rassztípusuk az arckoponya nagyfokú sérültsége következtében pontosabban nem határozható meg. Annyit azonban így is megállapíthatunk, hogy három koponya (13., 15. és 24. sír) az europid rasszkör keletbalti alakjával áll kapcsolatban, egy koponya (23. sír) alacsony homlokú mongoloid, három pedig (4., 14. és 426/1929 sír) az arctoid rassz jellegeire utal. Különösen jellemző e szempontból a 4. és 14. sír koponyája; előbbi az arctoid rasszkör rövidfejű (brachyarctoid), az utóbbi annak hosszúfejű (dolichoarctoid) típusára emlékeztet. Arctoid rasszjelleg a 160 cm-t alig meghaladó férfitermet is.

A cecei avar temetőt Fettich Nándor ásatta fel s 8 koponyát és 14 csontvázat mentett meg a hazai antropológia számára. E temető embertani anyaga kiválik az eddig tárgyaltakkal szemben kitűnő megtartási állapota által. A koponyák szinte kivétel nélkül épek, a csontvázakból pedig az összes fontosabb hosszúcsonatok megvannak s így valamennyinek valószínű életbeli testmagassága megállapítható. A 14 csontváz közül kettő kis gyermeké, négy nőé, nyolc pedig férfié. Tehát itt is dominálnak a férfiak a nőkkel szemben, ami a népvándorláskori temetőkben ritka jelenség. A nyolc férfi átlagos termete 163.9, a négy nőé 155.2 cm. Valódi magas termet egy sem fordul elő közöttük, ellenben uralkodik a középnél alacsonyabb ún. n. kisközepes termet. A koponya alkata tekintetében a mérsékelt rövidfejűség jellemző (brachycephalia). A nyolc koponya közép koponyajelzője 82.4. Ami a cecei avar temető népének rasszbeli összetételét illeti, az eddig tárgyalt fehérmegyei avar temetőkkel szemben feltűnik itt a mongoloid rasszjellegnek dominálása. A 8 koponya közül 7 kisebb-nagyobb mértékben mongoloid, s csupán egy mondható tisztán europid rasszjellegűnek, amennyiben a mediterrán és turanid rasszok kereszteződésére vall. A 7 mongoloidnak nevezett koponya közül három határozottan a mongol rassz jellegei dominálnak (tungid, paläomongoloid), három inkább arctoid jellegek észlelhetők s csak egy tisztán keletbalti. Temetőnk antropológiai szempontból tehát részben az üllői, részben a győri, ősküi és mosonszentjánosi avar temetőkkel hozható kapcsolatba. Aligha véletlen, hogy amint a legtöbb túlnyomóan mongoloid rasszjellegű avar teme-

tière avare d'Előszállás-Bajcsihegy a donc beaucoup de rapports, quant aux éléments raciaux qu'il renferme, avec les cimetières de Kiskőrös, Üllő et Mosonszentjános.

Les fouilles entreprises en 1929 par le Musée de Székesfehérvár ont permis de mettre encore à jour 7 crânes et 5 squelettes. Le tout est en très bon état et bien que je n'aperçoive pas les rapports avec les deux cimetières avares d'Előszállás dont j'ai déjà parlé, je les décrirai tout de même brièvement, à titre de complément. Parmi les 7 crânes, deux sont des crânes de femmes, 5 d'hommes; quatre (tombe 13, 14, 15, 23) sont de caractère mesocephal, trois (tombe 4, 24, 426/1929) sont modérément de caractère brachycephal. La valeur moyenne de l'indice céphalique des sept crânes est 79.81 ce qui les place à la limite supérieure du mesocephal. La hauteur des 4 squelettes d'hommes devait être probablement à l'état vivant 160.5 cm (tombe 4), 163.25 (tombe 13), 160.16 (tombe 14), 166.0 (tombe 23); le squelette de femme 157.26 (tombe 24). Deux étaient donc un peu au dessus de la moyenne et trois au dessous. Les types de race sont difficiles à définir à cause des graves blessures. Nous pouvons tout de même constater que trois des crânes (tombe 13, 15, 24) ont une ressemblance avec la race Orientale, l'un des crânes (tombe 23) porte le caractère mongoloïde à front bas et trois (tombe 4, 14 et 426/1929) le caractère de la race arctoïde. Particulièrement caractéristiques apparaissent à ce point de vue les crânes des tombes 4 et 14; le premier nous rappelle le type brachyarctoïde du groupe des races arctoïdes, le dernier le type dolichoarctoïde du même groupe. Le squelette d'homme qui atteint à peine les 160 cm possède aussi le caractère de la race arctoïde.

Les fouilles du cimetière avare de Cece ont été entreprises par Nándor Fettich qui a donné ainsi à l'anthropologie hongroise 8 crânes et 14 squelettes. La matière anthropologique de ce cimetière se distingue des autres par son parfait état de conservation. Les crânes sont tous, pour ainsi-dire, intacts et les squelettes possèdent les plus importants parties. Parmi les 14 squelettes deux appartiennent à des enfants, quatre à des femmes, et huit à des hommes. Il y a donc ici aussi une prédominance marquante des hommes sur les femmes ce qui est un fait rare dans les cimetières de l'époque des grandes migrations. La taille moyenne des huit hommes est de 163.9 cm; celle des quatre

tőben, úgy itt is jellemző a halottal eltemetett marhakonc.

Az *igari* avar temetőből sajnos csak egy csontváz (457/1929 sz.) került a Néprajzi Múzeum embertani gyűjteményébe s így a temető népének rasszbeli összetételére semmi biztosabb következtetést nem vonhatunk. Ez az egy csontváz kisközepes termetű (164.7 cm) férfi s részűtos homlokú, rövid, elég magas agykoponyája, a gyengén fejlett csontos szemöldökívek (arcus superciliares), a kissé lapos ebfoji árok (fossa canina), a kicsi szemgödrök, a fejletlen orrcsontok és a fossa praenasalis az arctoid rassz körébe sorolják.

A fejemegyei avar temetők szegényes antropológiai anyagának e rövidre fogott ismeretése is azt bizonyítja, hogy a magyarországi avarok rasszbeli összetétele, bár törzsek szerint igen különböző volt, egyes rasszelemek azonban a legkülönbözőbb temetőkben is ismétlődnek s így az egész avarság közös rasszelemeiül tekintendők. Ezek a rasszelemek az europid, mongoloid és arctoid rassz körbe tartoznak. A három rasszkör úgy látszik az avarságnak három nagy ethnikai csoportra való tagolódását is jelenti. Minél több hiteles antropológiai anyag megmentésétől függ, hogy az avarság egyes törzseinek és ethnikai csoportjainak pontosabb körvonalait, rasszbeli összetételét és elterjedését megállapíthassuk.

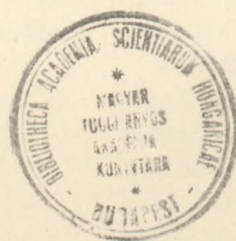
femmes 155.2. On ne trouve parmi eux personne qui eût véritablement une grande taille ; mais ce qui domine c'est la taille au dessous de la moyenne. Quant à la forme des crânes il s'agit du type brachycephal modéré. La valeur moyenne de l'indice des huit crânes est 82.4. Pour ce qui est de la composition raciale des peuples du cimetière avare de Cece, à l'opposé des cimetières avares du comitat de Fejér que nous avons déjà étudiés, ce qui domine c'est la caractère des races mongoloïdes. D'entre 8 crânes, 7 sont plus ou moins mongoloïdes ; un seul peut être rapporté entièrement aux races europides, étant donné qu'il s'agit d'un croisement entre les races méditerranéennes et touraniennes. Parmi les sept crânes appelés mongoloïdes, ils en sont trois où les caractères de la race mongole dominent distinctement (toungeide, paléomongoloïde), trois où dominent plutôt les caractères arctoïdes et un seul qui est purement orientalo-baltique. Du point de vue anthropologique, notre cimetière montre un rapport, en partie avec les cimetières avares d'Üllő, en partie avec ceux de Győr, d'Öskü et de Mosonszentjános. Ce ne doit donc pas être un hasard si, comme dans la plupart des cimetières avares ayant le caractère des races mongoloïdes, il est ici aussi caractéristique de trouver des os de boeufs enterrés avec les morts.

Malheureusement, seul un squelette du cimetière avare d'Igar est parvenu à la collection anthropologique du Musée Ethnographique (457/1929), ce qui nous empêche de déduire avec certitude quelles étaient les races ressemblées dans ce cimetière. Cet unique squelette provenait d'un homme ayant une taille au dessous de la moyenne (164.7 cm). Il n'avait pas le front droit ; la boîte crânienne est courte mais assez haute, l'arcus superciliaris osseux faiblement développé, la fossa canina un peu plate, les orbites petites, les os du nez peu développés et la fossa praenasalis le classent dans le groupe des races arctoïdes.

Ce court compte-rendu de l'assez pauvre matière anthropologique des cimetières avares du comitat de Fejér prouve que la composition raciale des Avares de Hongrie, bien que fort différente selon les tribus, montre la répétition de certains éléments de races, même dans les cimetières les plus divers, et peut être considéré comme éléments de races communs à tous les Avares en général. Ces éléments de races rentrent dans les groupes de races europides, mon-

goloïdes et arctoïdes. Ces trois groupes de races signifient aussi, semble-t-il, la répartition en trois grands groupes ethniques des Avars. Plus nous pourrons recueillir de matière anthropologique

authentique et plus nous pourrons fixer l'aspect exact de chaque tribu et des groupes ethniques qui composent les Avars, ainsi que leur composition raciale et leur repartition.

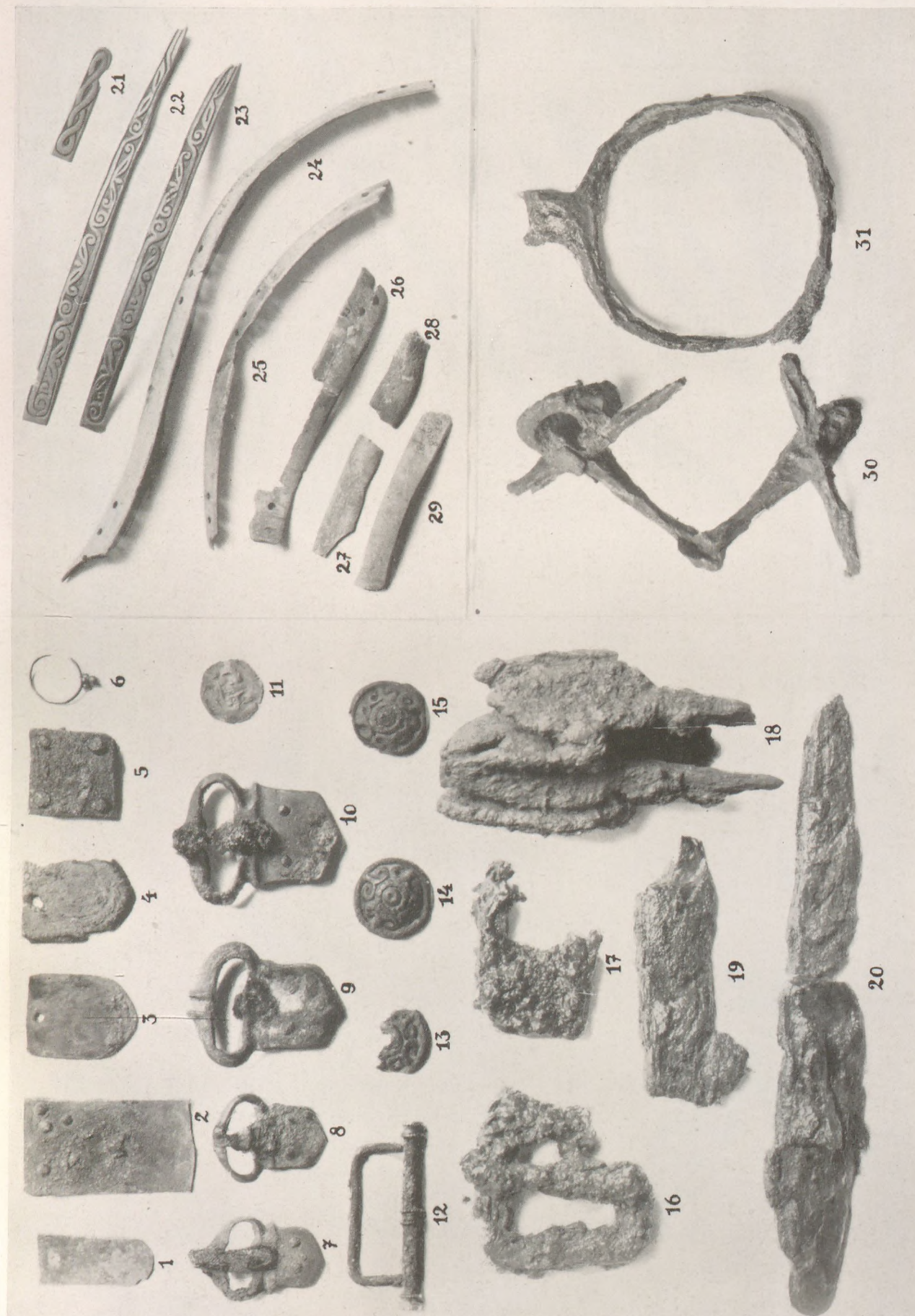
TÁBLÁK — PLANCHES

TABELA — PLANCK

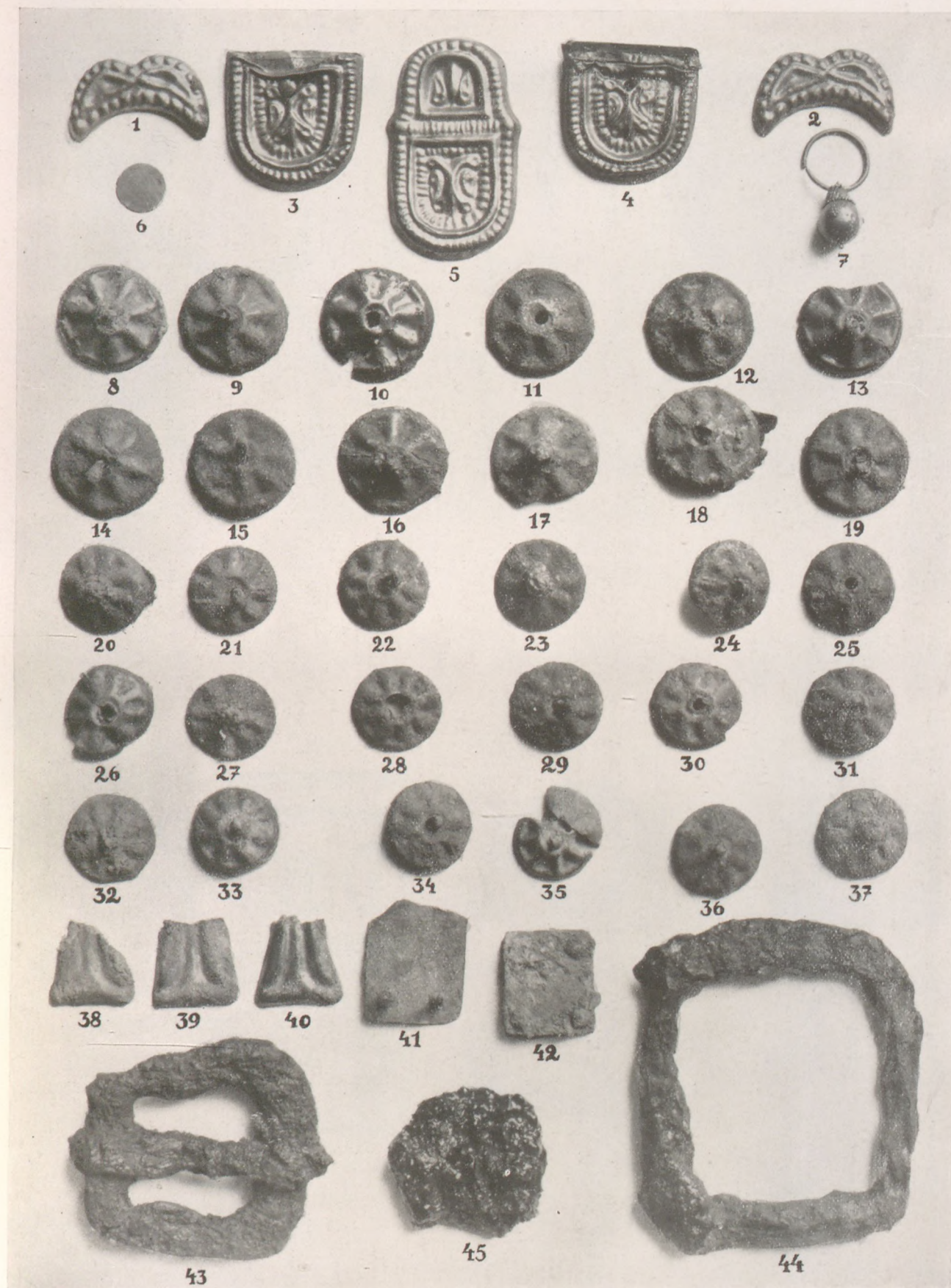
Dunapentele, 7. sír (1908) ; a Magyar Nemzeti Múzeumban
 Dunapentele, tombeau 7 (1908) ; dans le Musée National Hongrois

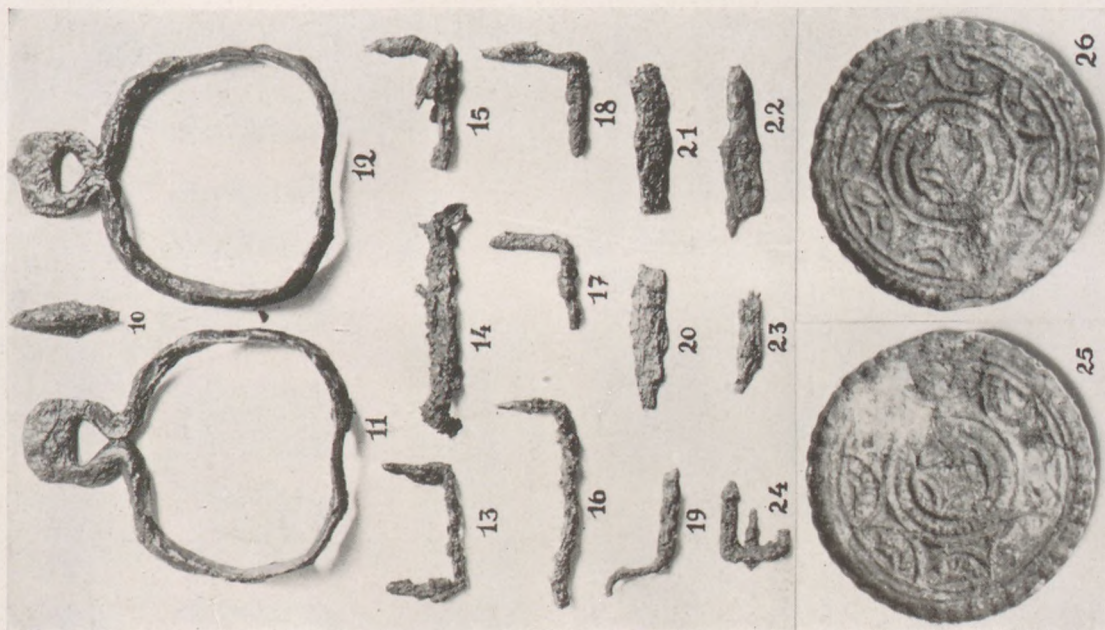
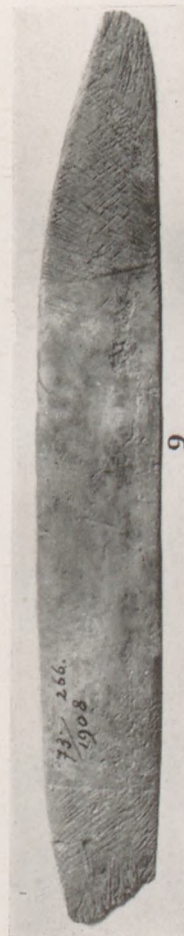
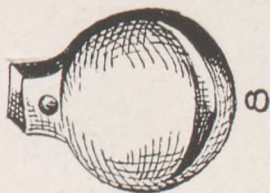
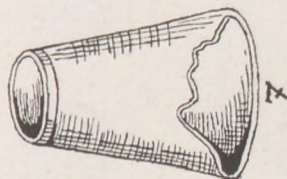
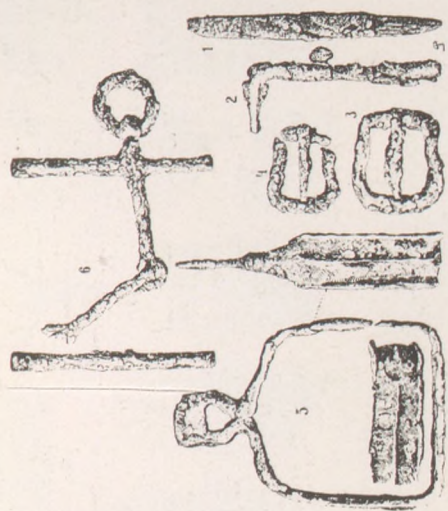
Dunapentele, 7. sír (1908) ; a Magyar Nemzeti Múzeumban
 Dunapentele, tombeau 7 (1908); dans le Musée National Hongrois

Dunapentele, 7. sír (1908); a Magyar Nemzeti Múzeumban
Dunapentele, tombeau 7 (1908); dans le Musée National Hongrois

Dunapentele, 10. sír (1908); a Magyar Nemzeti Múzeumban
 Dunapentele, tombeau 10 (1908); dans le Musée National Hongrois

Dunapentele, 10. sir (1-9), 11. sir (10-12; 13-24 ?), 12. sir (13-24 ?; 25-26); a Magyar Nemzeti Múzeumban
Dunapentele, tombeau 10 (1-9), tombeau 11 (10-12; 13-24 ?), tombeau 12 (13-24 ?; 25-26); dans le Musée National Hongrois

Dunapentele, 11. sir (1—35; 36 ?), 12. sir (37 ?; 38—42); a Magyar Nemzeti Múzeumban
 Dunapentele, tombeau 11 (1—35; 36 ?), tombeau 12 (37 ?; 38—42); dans le Musée National Hongrois

Dunapentele (1910); a Magyar Nemzeti Múzeumban
 Dunapentele (1910); dans le Musée National Hongrois

Dunapentele, szőrványos leletek; a Magyar Nemzeti Múzeumban (31 = 34. kép 1)
 Dunapentele, trouvailles sporadiques; dans le Musée National Hongrois (31 = fig. 34, 1)

ARCHAEOLOGIA HUNGARICA
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI KIADVÁNYAI
ACTA ARCHAEOLOGICA MUSEI NATIONALIS HUNGARICI
SCHRIFTFÜHRUNG : GRAF STEFAN ZICHY UND NÁNDOR FETTICH

Bisher erschienen :

Preise in Schw. Frs.

1. N. Fettich, Das Kunstgewerbe der Avarenzeit in Ungarn, mit 7 Tafeln und 22 Textabbildungen. Budapest, 1926, 4°, S. 66. 18.40
2. St. Paulovics, Die römische Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa), mit 4 Tafeln und 67 Textabbildungen. Budapest, 1927, 4°, S. 128. 18.40
3. N. Fettich, La trouvaille Scythe de Zöldhalompuszta, avec 8 pl. et 3 figures dans le texte. Budapest, 1928, 4°, p. 46. 18.40
4. J. Hillebrand, Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztastvánháza, mit 7 Tafeln und 17 Textabbildungen, Budapest, 1929, 4°, S. 51. 18.40
- 5-6. F. Tompa, Die Bandkeramik in Ungarn. Die Bükker und die Theisskultur, mit 60 Tafeln und 7 Textabbildungen, Budapest, 1929, 4°, S. 71. 36.80
7. G. Fehér, Les Monuments de la Culture Protobulgare et leurs Reactions Hongroises, avec 108 figures dans le texte, Budapest, 1931, 4°, p. 173. 27.60
8. N. Fettich, Der zweite Schatz von Szilágysomlyó, mit 32 Tafeln und 9 Textabbildungen, Budapest, 1932 4°, S. 73. 27.60
9. A. Alföldi, Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung, mit 36 Tafeln und 20 Textabbildungen, Budapest, 1932, 4°, S. 90. 36.80
10. Á. Szalay, Über das römische Castell von Dunabogdány, mit 7 Tafeln, 1 Textabbildung und 1 Beilage. Budapest, 1933, 4°, S. 36. 11.—
11. L. Márton, Die Frühlatènezeit in Ungarn, mit 30 Tafeln und 25 Textabbildungen, Budapest, 1933. S. 120. 27.60
12. P. Paulsen, Wikingerfunde aus Ungarn im Lichte der Nord- und Westeuropäischen Frühgeschichte, mit 14 Tafeln und 13 Textabbildungen. Budapest, 1933. S. 58. 18.40
13. S. Callus, Die figuralverzierten Urnen vom Soproner Burgstall, mit einer Textabbildung und 18 Tafeln, Budapest, 1934, S. 55. 18.40
14. D. v. Bartha, Die avarische Doppelschale von Jánoshida, mit 13 Tafeln und 10 Textabbildungen, Budapest, 1934. S. 107. 18.40
15. N. Fettich, Der skythische Fund von Gartschinowo, mit einer Textabbildung und 14 Tafeln, Budapest, 1934 S. 59. 18.40
16. A. Zakharow und W. Arendt, Studia Levedica, Archaeologischer Beitrag zur Geschichte der Altlungarn im IX. Jh., mit 8 Tafeln und 27 Textabbildungen S. 80. 18.40
17. J. Hillebrand, Die ältere Steinzeit Ungarns, mit 7 Tafeln, 14 Textabb. und 1 Karte, Budapest, 1935. S. 48. 11.—
18. A. Marosi u. N. Fettich, Trouvailles avars de Dunapentele, avec 8 planches et 39 figures dans le texte, Budapest, 1936 18.40
19. T. Horváth, Die avarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös, mit 48 Tafeln, 35 Textabbildungen und 2 Beilagen, Budapest, 1936 36.80

Zu beziehen :

UNGARISCHES NATIONALMUSEUM, ARCHAEOLOGISCHE SAMMLUNG
BUDAPEST, 80, UNGARN

Hauptkommissionär :

EDMUND STEMMER, BUCHHANDLUNG UND KUNSTANTIQUARIAT
BUDAPEST, V. GRÓF TISZA ISTVÁN-U. 14.

ÁRA : 20.— PENGŐ

